

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4536

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT
ECONOMIC SCIENCES**

Випуск 3 (70), 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Редакційна колегія

Датій О. І., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом – **Головний редактор**

Бутенко Н. В., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка – **заступник Головного редактора**

Андрющенко К. А., д-р екон. наук, проф., Державний університет інфраструктури та технологій

Антоненко І. Я., д-р екон. наук, проф., Національний університет харчових технологій

Бердар М. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, проф., Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Борецька Н. П., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет технологій та дизайну

Вербівська Л. В., канд. екон. наук, доц., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Габчак Н. Ф., канд. геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Галаченко О. О., д-р екон. наук, проф., Вінницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ганжуренко І. В., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Горбач Л. М., канд. екон. наук, доц., Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом

Грановська В. Г., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Дугар Т. Є., канд. екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Дячков Д. В., д-р екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Жиленко К. М., д-р екон. наук, доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Заяць О. І., д-р екон. наук, доц., Ужгородський національний університет

Зибарева О. В., д-р екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Карпенко А. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет «Запорізька політехніка»

Крутько М. А., канд. екон. наук, доц., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Курмасв П. Ю., д-р екон. наук, проф., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Машіка Г. В., д-р геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Могилевська О. Ю., д-р екон. наук, доц., Київський міжнародний університет

Моторин Р. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Негода Ю. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Нестерчук І. К., канд. геогр. наук, доц., Поліський національний університет

Підвальна О. Г., канд. екон. наук, доц., Вінницький національний аграрний університет

Плаксієнко В. Я., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Пристемський О. С., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Самойлик Ю. В., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Сьомич М. І., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Удовенко І. О., канд. екон. наук, доц., Уманський національний університет садівництва

Утенкова К. О., д-р екон. наук, доц., Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Фірсова С. Г., канд. екон. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Цимбал Л. І., д-р екон. наук, проф., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Шоробура І. М., д-р пед. наук, проф., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Ящишина І. В., д-р екон. наук, проф., Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка

Małgorzata Okręglicka, dr. hab., prof. PCz, Czestochowa University of Technology (Poland)

Wioletta Wereda, PhD, Military University of Technology (Poland)

«Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 29 червня 2020 року № 735 (додаток 4)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа; 242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 05.07.2023 р. (протокол № 7)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24776-14716P,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

DOI: 10.32689/2523-4536

Наукові праці МАУП. Економічні науки. 2023. Вип. 3 (70). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 138 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку економіки. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток економічної науки в Україні.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Гноєвий В. Г., Корень О. М., Татарінов В. С. ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	7
---	---

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Беспалий Є. А. ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗМІНИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	13
Мельник Л. Г., Калініченко Л. Л., Ковальов Б. Л., Розгон Ю. В., Дорошенко Г. О. ЦИФРОВИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС: ВОЄННІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.....	18

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Квасній Л. Г., Квасній З. В., Солтисік О. О. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	27
Перекуда Ю. А. ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО М'ЯСА ТА ПРОДУКТІВ З М'ЯСА НА НАЦІОНАЛЬНОМУ І СВІТОВОМУ РИНКАХ.....	32
Чміль Г. Л., Кашена Н. Б., Остапенко Р. М. МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ РИНКІВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	37

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Боровик Т. В., Майборода О. В., Решетнікова О. В. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ МАРКЕТИНГУ ТА ЛОГІСТИКИ.....	46
Каліна І. І., Хайдарова Т. М., Сабірова І. М. МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ЦИФРОВОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА СПОЖИВАЧА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ КРАЇНИ.....	52
Кобеля-Звір М. Я. ГРАНТОВЕ ФІНАНСУВАННЯ ВЕНЧУРНИХ ФОНДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ.....	58
Kulinich Tetiana DILEMMAS OF PRODUCTION MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF WAR.....	64

Петлін І. В., Кудрявцев І. Ю.

УПРАВЛІННЯ БРЕНДОМ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ

В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....71

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Костецька І. І.

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

В КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ.....79

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Дрозач М. І., Дорошенко Л. С., Заяць Г. С.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РИНОК ПРАЦІ

ТА ДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ.....84

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Остапенко Т. Г., Данілова Е. І., Попова Д. В.

МІЖНАРОДНІ КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВІ ТА ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

ЯК СКЛАДОВА КОРПОРАТИВНОГО БІЗНЕСУ.....93

Пилипенко О. В., Кришталь Г. О.

ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ.....103

Слободянюк Н. О.

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ФІНАНСОВУ ТА ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНОСТІ

МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....110

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Іванков В. М.

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА РОЗРАХУНКІВ

ЗА ЗАРОБІТНОЮ ПЛАТОЮ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ.....119

Лисенко А. М., Акімов С. С., Чадай Ю. В.

МЕТОДОЛОГІЯ, МЕТОДИКА, МЕТОД:

СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПРОЯВУ

У СФЕРІ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ.....129

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Клюс Ю. І., Бодня І. О.

ВИБІР ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ.....137

Sokhan Inna, Li Zhuoran

CURRENT SITUATION OF INVESTMENT MANAGEMENT

IN AGRICULTURAL CHINESE ECONOMY

UNDER THE BACKGROUND OF GLOBALIZATION.....144

Бобришев Є.С.

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....149

CONTENTS

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Hnoievyyi Valentyn, Koren Oleksandr, Tatarinov Vadym

HUMAN CAPITAL FORMATION AS A FACTOR

FOR ENSURING ECONOMIC GROWTH.....7

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Bespalyy Yevgen

TRANSFORMATIONS AND CHANGES IN THE DEVELOPMENT
OF GLOBALIZATION IN THE WORLD ECONOMY.....13

**Melnyk Leonid, Kalinichenko Lyudmila, Kovalov Bohdan,
Rozghon Yulia, Doroshenko Hanna**

DIGITAL VECTOR OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EU:
MILITARY CHALLENGES OF TODAY.....18

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Kvasnii Lyubov, Kvasniy Zenoviy, Soltysik Oksana

FACTORS OF INFLUENCE ARE ON MECHANISM OF INCREASE
OF ENERGY EFFICIENCY OF ECONOMY OF UKRAINE.....27

Perehuda Yuliia

STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN MEAT AND MEAT PRODUCTS
IN THE NATIONAL AND GLOBAL MARKETS.....32

Chmil Hanna, Kashchena Nataliia, Ostapenko Roman

MONITORING THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL MARKETS OF UKRAINE:
STATE AND PROSPECTS IN GLOBALIZATION.....37

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Borovyk Tetiana, Maiboroda Olena, Reshetnikova Olha

IMPROVING THE SALES POLICY OF ENTERPRISES BASED
ON THE INTERACTION OF MARKETING AND LOGISTICS.....46

Kalina Iryna, Khaidarova Tetiana, Sabirova Indira

THE MECHANISM OF THE INFLUENCE OF DIGITAL
MARKETING COMMUNICATION ON THE CONSUMER
IN THE CONDITIONS OF THE COUNTRY'S STATE OF WAR.....52

Kobelya-Zvir Maryana

GRANT FINANCING OF VENTURE FUNDS

AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE
BUSINESS AND SOCIAL PROJECTS IN UKRAINE.....58

Kulinich Tetiana

DILEMMAS OF PRODUCTION MANAGEMENT
IN THE CONDITIONS OF WAR.....64

Petlin Iryna, Kudriavtsev Illia

BRAND MANAGEMENT OF HOTEL NETWORKS
IN MODERN CONDITIONS.....

71

ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Kostetska Iryna

ENVIRONMENTAL POLICY

IN THE CONTEXT OF RURAL DEVELOPMENT.....

79

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Drozach Maksym, Doroshenko Lidiia, Zaiats Halyna

THE IMPACT OF WAR ON THE LABOR MARKET

AND THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE.....

84

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Ostapenko Tetiana, Danilova Elvira, Popova Diana

INTERNATIONAL CREDIT AND SETTLEMENT

AND CURRENCY OPERATIONS

AS A COMPONENT OF CORPORATE BUSINESS.....

93

Pylypenko Oleksandr, Kryshtal Halyna

THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCIES ON THE UKRAINIAN ECONOMY.....

103

Slobodianiuk Natalia

IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON THE FINANCIAL AND INVESTMENT ACTIVITIES

OF MILK PROCESSING ENTERPRISES OF UKRAINE.....

110

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Ivankov Volodymyr

FORENSIC AND ECONOMIC EXPERTISE

OF SALARY CALCULATIONS IN BUDGET INSTITUTIONS.....

119

Lysenko Alla, Akimov Serhii, Chadai Yurii

METHODOLOGY, TECHNIQUE, METHOD: THE ESSENCE OF CONCEPTS

AND FEATURES OF THEIR MANIFESTATION

IN THE SPHERE OF TAX PLANNING, ANALYSIS AND AUDIT.....

129

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Klius Yuliia, Bodnia Ivan

THE CHOICE OF ECONOMIC TOOLS

FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE REGION.....

137

Sokhan Inna, Li Zhuoran

CURRENT SITUATION OF INVESTMENT MANAGEMENT IN AGRICULTURAL

CHINESE ECONOMY UNDER THE BACKGROUND OF GLOBALIZATION.....

144

Bobryshev Yevhenii

THE ROLE OF FINANCIAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF THE STRATEGY

FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN GLOBALIZATION.....

149

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-1>
УДК 331.522.4:338.1

Гноєвий В. Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Придніпровський інститут
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1669-9680>

Корень О. М.

кандидат технічних наук, доцент,
Придніпровський інститут
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7106-7400>

Татарінов В. С.

кандидат технічних наук, доцент,
Придніпровський інститут
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9062-0822>

Hnoievyi Valentyn

PhD in Economics, Associate Professor,
Prydniprovskiy Institute
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

Koren Oleksandr

PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Prydniprovskiy Institute
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

Tatarinov Vadym

PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Prydniprovskiy Institute
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

HUMAN CAPITAL FORMATION AS A FACTOR FOR ENSURING ECONOMIC GROWTH

У статті визначено, що реалізація накопиченого на індивідуальному рівні потенціалу знань, умінь та професійних навичок, інтегрованою у колективну діяльність в рамках суб'єктів господарювання, забезпечує створення доданої вартості і зростання валового внутрішнього продукту в масштабах країни. Людський капітал розглядається у якості виробничого фактору, який, не дивлячись на наявність спільних з фізичним капіталом рис, володіє рядом специфічних властивостей, які необхідно враховувати при його формуванні. Показано, що рівень розвитку системи освітніх послуг, медичної системи, характеристики соціального

середовища та соціальних комунікацій забезпечують суттєвий вплив на стан людського капіталу та зумовлюють напрями його розвитку. Відзначено, що формування людського капіталу є системним, тривалим та кропітким процесом, тому завданням державної політики у цьому напрямі стає його цілеспрямований розвиток та ефективне використання відповідно до стратегічних цілей та завдань, які стоять перед економічною системою держави.

Ключові слова: індивідуальний людський капітал, інтегральний людський капітал, економічне зростання, когнітивні характеристики, соціальне середовище, професійна реалізація.

Dialectics of scientific studies of conditions and factors that determine the rate of economic growth has brought the factor of human capital to the number of the most important and determining ones. The article determines that the realization of the potential of knowledge, abilities and professional skills accumulated at the individual level, integrated into collective activity within the framework of economic entities, ensures the creation of added value and the growth of the gross domestic product on the national scale. At the same time, transition to a new level of scientific and technical development, which occurs as the result of economic growth, leads to a change or strengthening of requirements for the quality of human capital and creates the necessary conditions for such a transformation, which enables its cyclical development. Human capital is considered as a production factor, which, despite the presence of common features with physical capital, has a number of specific properties that must be taken into account during its formation. It has been shown that the level of development of educational services system, medical system, characteristics of social environment and social communications provide a significant impact on the state of human capital and determine the direction of its development. Given the fact that the beginning of the formation of individual human capital occurs at a young age at the stage of a person's acquisition of behavioral skills in his / her life and professional development, the need for a comprehensive influence on the process of forming a social environment that cultivates the priorities of intellectual development has been emphasized. It has been concluded that the formation of human capital is a systematic, time-consuming and painstaking process. The relevance of the problem of formation and the use of human capital in Ukraine has been noted in view of its significant cross-border movements that occurred as a result of the war and pre-war labor migration. The necessity to update state policy tasks in this direction, purposeful development and effective use of national human capital in accordance with the strategic goals and tasks facing the state's economic system has been stressed.

Keywords: individual human capital, integral human capital, economic growth, cognitive characteristics, social environment, professional realization.

Постановка проблеми. Формування людського капіталу є складним, динамічним і тривалим комплексним процесом, який на даному етапі розвитку економічної думки ще не має своїх чітко окреслених меж та визначеної елементної структури, узгодженої термінологічної бази та усталених підходів до оцінки його впливу на інші складові економічної системи. У той же час у багатьох наукових дослідженнях фіксується визначальний вплив людського капіталу на темпи і характер економічного зростання.

Людський капітал як надбання окремої людини (індивідуальний людський капітал) розглядається нами як сукупність її когнітивних, інтелектуальних, творчих, організаційних навичок та компетенцій. Активація цих навичок і компетенцій в умовах взаємодії особи з іншими людьми веде до появи колективного (інтегрального) аспекту людського капіталу, який виражається, перш за все, у формуванні такого його компоненту як соціально-етичний капітал. Його формування стає результатом визнання та дотримання особистих прав і свобод людини, розвитку системи загальнолюдських та суспільних цінностей, культури соціальних взаємин та стандартів суспільних комунікацій. Активація вказаних навичок і компетенцій в умовах професійної реалізації особи та її відповідної виробничої взаємодії з іншими людьми

в рамках організаційної структури суб'єкта господарювання веде до появи таких компонентів інтегрального людського капіталу, як капітал колективної (кумулятивної) взаємодії та управлінський капітал.

Сучасна тенденція цифровізації економіки значно посилює вимоги щодо рівня освіти, наявності відповідних когнітивних навичок, професійних знань та інших якісних характеристик людського капіталу. Тому дослідження факторів, що забезпечують формування людського капіталу та розвиток його кількісних і якісних характеристик є актуальним, і як предмет наукового дослідження, на нашу думку, заслуговує на значну увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати сучасних наукових досліджень у сфері формування людського капіталу висвітлені у роботах таких зарубіжних науковців, як Беккер Дж., Джонс Б., Грілічес З., Лукас Р., Мануелі Р., Сешарді А., Ханушек Е., Хендрен Н., Уоссманн Л., Четті Р. тощо. Вагомий внесок у дослідження теоретичних засад формування і розвитку людського капіталу зробили такі українські вчені, як Білецький О., Геєць В., Голікова Н., Грішнова О., Лібанова Е., Хаврова К., Хромов М., Яловий Г. та багато інших. В той же час відзначимо, що потенціал теоретичного дослідження категорії людського капіталу далеко не вичерпаний, а сучасні реалії вносять свої

корективи у практичні аспекти його формування та використання.

Мета статті полягає у дослідженні проблеми формування індивідуального людського капіталу, його трансформації у колективний людський капітал у контексті професійної реалізації та ролі людського капіталу у забезпеченні економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Людина, як жива істота, яка втілює результати мисленнєвої діяльності у свої дії, здатна виконувати різні операції фізичного або розумового характеру. Ланцюг таких пов'язаних операцій, який має свою логіку і переслідує певну мету, зумовлює людську діяльність, яку ми називаємо працею. Ефективність умовної одиниці праці, як співвідношення результату праці та витрат часу і енергії (зусиль) людини, може значно варіюватись. При цьому порівняння ефективності фізичної та розумової праці виглядає надто умовним або взагалі неможливе з огляду на непорівнюваність результатів обох видів праці. При цьому, не дивлячись на невзаємозамінність результатів фізичної та розумової праці, можна стверджувати про більш високу економічну цінність результатів розумової праці з точки зору її можливостей у створенні доданої вартості.

Необхідно зробити певне уточнення, суть якого полягає в тому, що під результатом фізичної праці нами розуміється продукт, створений у процесі симбіотичного застосування людиною своїх професійних знань та навиків фізичного впливу на предмет праці. При цьому залежно від рівня професійної складності фізична праця може не потребувати наявності професійних знань і тоді виконуватиметься у «чистому» вигляді.

Результатом розумової праці (або інтелектуальної діяльності) у нашому розумінні є продукт, створений у процесі симбіотичного застосування людиною своїх професійних знань та соціально-поведінкових і когнітивних навиків (*hard skills & soft skills*). Інтелектуальна діяльність визначається посиленими вимогами до креативних здібностей виконавців та затребуваністю високорівневого професійного міжособистісного спілкування. При цьому, якщо у процесі фізичної праці достатньо застосування базових когнітивних здібностей, то для створення цінностей у процесі розумової праці необхідна наявність у виконавців таких здібностей як креативність, критичне мислення, здатність урахування великої кількості факторів при прийнятті рішень, наявність навиків обробки значних масивів інформації тощо. Це зумовлює, з одного боку, відносну рідкість появи продуктів інтелектуальної діяльності

порівняно із фізичною працею, а з іншого, їх більш високу цінність завдяки наявності у структурі ціни продуктів розумової праці більшої, ніж у продуктів фізичної праці, частки доданої вартості.

Більше того, застосування вказаних раніше високих когнітивних здібностей при виробництві матеріальних цінностей також веде до зростання частки доданої вартості у їх ціні. Англійський економіст Сміт А., обґрунтовуючи відмінність у заробітній платі за виконання «звичайної» праці та кваліфікованої праці, звернувся до порівняння витрат на підвищення кваліфікації робітника з витратами на придбання машини для механізації трудових операцій. Відповідно до його думки, кваліфікований робітник, як носій відповідних професійних знань та навиків, витративши певну (інвестиційну) суму на своє навчання, буде намагатись компенсувати ці витрати за рахунок заробітної плати аналогічно до ситуації з придбанням машини, як варіантом вкладення підприємницького капіталу. Як у другому випадку підприємець намагатиметься відшкодувати ці витрати з певною нормою прибутку, так і у першому кваліфікований робітник розраховує відшкодувати витрати, пов'язані з навчанням, понад оплату за «звичайну» працю [1].

Таким чином, основною ідеєю, закладеною у подібний підхід, є те, що людина витрачає на свій професійний розвиток (а, відповідно, і розвиток свого індивідуального людського капіталу) ресурси з метою отримання у майбутньому більш високого доходу у вигляді вищої від «звичайної» оплати за свою працю. В результаті підвищення свого інтелектуально-професійного рівня людина накопичує відповідні знання, виконує свої професійні обов'язки більш швидко і якісно, збільшує свою виробничу продуктивність, що логічно має наслідком зростання його особистого доходу.

З точки зору розвитку інтегрального людського капіталу до витрат, пов'язаних з підвищенням індивідуального людського капіталу, крім витрат на навчання (підвищення кваліфікації, перенавчання) можна віднести і витрати на освіту, медичне обслуговування, більш якісне харчування, культурний розвиток, дозвілля (як засіб психофізичного відновлення). Також, до подібних витрат можна віднести витрати, пов'язані з пошуком нового місця роботи, отриманням відповідної інформації, і, навіть, трудовою міграцією з метою самостійного пошуку варіантів місця більш релевантного застосування своїх професійних здібностей та когнітивних навичок. Хоча, звичайно, це більше стосується такого аспекту,

як підвищення ефективності використання індивідуального людського капіталу, але, на нашу думку, це питання також повинно розглядатись у контексті дослідження проблеми формування людського капіталу.

Роботодавець у результаті використання праці більш кваліфікованих робітників отримує можливість випускати більшу кількість продукції, більш високої якості, або випускати високотехнологічну (наукомістку) продукцію, посилюючи свою конкурентну позицію на ринку. З іншого боку, збільшені витрати роботодавця на оплату праці більш кваліфікованих робітників ведуть до зростання частки оплати праці у структурі витрат на виробництво, що збільшує норму доданої вартості у ціні продукції.

Інвестиції у формування і розвиток людського капіталу на рівні окремих індивідів веде до збільшення інтегральної оцінки людського капіталу на рівні країни, використання якого в економіці, у свою чергу, веде до виробництва більшої кількості більш високотехнологічної продукції. Зростання норми і величини доданої вартості в цілому по країні, у свою чергу, забезпечує зростання національного доходу.

Таким чином, викладена логічна послідовність дозволяє встановити достатньо обґрунтовану залежність між інвестиціями у розвиток елементів людського капіталу та темпами зростання національного доходу. За аналогією з підприємством, людський капітал у системі факторів виробництва виступає у якості своєрідного гудвілу – нематеріального активу, величина якого залежить від рівня кваліфікації менеджменту та персоналу підприємства, його професійної придатності та функціональної відповідності на всіх рівнях організаційної структури. Тобто, він має визначальний вплив на здатність підприємства генерувати грошовий потік на вкладений у основні і оборотні засоби капітал. Величина цього нематеріального активу забезпечує суттєву відмінність ринкової оцінки компанії від простої суми залишкової вартості її майна.

Відповідно до наведеної аналогії з підприємством, величина людського капіталу в масштабах країни забезпечує можливість її багатоаспектного розвитку, перш за все, шляхом збільшення створюваного національного доходу, визначає її можливість конкурувати на міжнародному ринку та забезпечує її економічну і політичну вагу на міжнародній арені.

Очевидно, що на процес формування людського капіталу безпосередній вплив здійснює рівень розвитку системи середньої, професійно-технічної та вищої освіти у країні. У цьому аспекті потрібно відзначити визначальну роль

якості освітніх послуг, які надаються закладами цієї системи, адже формально висока тривалість перебування у їх стінах ще не свідчить про високий рівень отриманих знань. На цей процес впливають щонайменше дві складові: рівень надання освітніх послуг навчальним закладом та наявність у особи, що навчається, відповідних когнітивних навичок, які дозволяють досягти достатнього рівня засвоєння отриманих знань та використати їх при вирішенні практичних задач у своїй подальшій професійній діяльності. Квінтесенцією цих двох складових виступає процес самоосвіти, результати якого фактично і визначають досягнутий рівень прогресу у формуванні індивідуального людського капіталу.

В нашій країні набуття повної середньої та професійно-технічної освіти є обов'язковим і безкоштовним, що забезпечує рівні можливості доступу до неї. Система вищої освіти передбачає можливість на власний розсуд обрати напрям навчання як за власні кошти, так і за рахунок державного замовлення. Рішення щодо подальшого підвищення кваліфікації або перепідготовки, пов'язаної зі зміною сфери діяльності, приймається особою самостійно, залежно від специфіки поточного етапу життєвого циклу особи.

Очевидно, що зі збільшенням освітнього рівня фактор індивідуальних соціально-емоційних характеристик стає все більш вирішальним у визначенні перспектив та потенціалу індивідуального інтелектуально-професійного рівня особи та її здатності до управління процесом самоосвіти.

Самоосвіта є процесом самостійного визначення освітньої (навчальної) траєкторії людини на підставі обраних нею професійних, моральних та ментальних пріоритетів, який максимально враховує природні схильності особи та набуті нею когнітивні навички, для забезпечення її успішної життєдіяльності. Серед таких когнітивних характеристик виділимо: усвідомленість (як здатність до обґрунтованих дій, зумовлених певною метою), відкритість (як здатність до сприйняття нового досвіду), екстраверсія (як здатність до комунікації), схильність погоджуватися (як протилежність самостійності у прийнятті рішень та поведінці) та невротизм (як протилежність цілеспрямованості і послідовності у діях та стійкості характеру). Серед індивідуальних якостей, які впливають на професійну ефективність, виділимо наявність навичок міжособистісних комунікацій, підприємницьких навичок та навичок самоаналізу.

Дослідження, проведене фахівцями McKinsey Global Institute, дозволило оцінити

тенденції зміни попиту з боку роботодавців на окремі категорії трудових навичок під впливом цифровізації операційних процесів у перспективі до 2030 р. Відповідно до його результатів прогнозується суттєве збільшення операцій, які вимагають від робітника володіння технологічними («цифровими») навичками, соціальними та емоційними навичками, а також, вищими когнітивними навичками. Зокрема, передбачається збільшення потреби у креативності, критичному мисленні, здатності до комплексної обробки інформації та прийняття рішень. При цьому знизиться потреба у виконанні операцій, що потребують базових когнітивних навичок, які необхідні для виконання ручної праці, хоча ця категорія операцій у перспективі до 2030 р. залишиться найбільшою за витратами часу [3].

Як свідчать результати дослідження, проведеного Лукасом Р., більш високі показники індивідуального потенціалу когнітивного та соціального розвитку формуються у осіб, розвиток яких відбувався у благополучних сім'ях та у сприятливих побутових умовах [4]. Тому, створення умов здорового розвитку особистості виступає важливою інвестицією в людський капітал. Звичайно, природні схильності та здібності людини й самі по собі можуть помітно впливати на її інтелектуальний та професійний рівень, навіть, за несприятливих стартових соціально-побутових умов, але їх спрямований розвиток та підтримка з раннього дитинства значно підвищує ймовірність досягнення більших величини індивідуального людського капіталу.

Результати даного дослідження також засвідчили, що крім означених індивідуальних когнітивних характеристик та соціально-побутових умов значний вплив на рівень поведінкових навичок, отримуваних у процесі набуття освіти та у подальшій професійній діяльності, має характер соціального оточення, з яким взаємодіє людина. Особливо значним цей вплив є у молодшому та підлітковому віці, коли відбувається формування поведінкових навичок, і людина є максимально відкритою до такого впливу. Лукас Р. відзначає, що взаємодія з освіченими, ефективними та успішними людьми стимулює до формування у іншої людини відповідних особистісних якостей, які зумовлюють для неї перспективу аналогічного зростання [4].

Соціальне середовище, яке заохочує навчання, обов'язковість освіти і прагнення до знань формує у людини поведінкові пріоритети, відповідно до яких наявність високих інтелектуальних досягнень є передумовою високого соціального статусу. Очевидно, що

соціальне середовище, яке культивує пріоритети інтелектуального розвитку, також характеризується низьким рівнем негативних соціальних явищ. Але, знову ж таки, максимальна ефективність впливу цих пріоритетів на формування індивідуального людського капіталу відбувається у молодому віці на етапі набуття особою поведінкових навичок свого життєвого та професійного розвитку. Це засвідчує необхідність комплексного впливу на процес формування такого середовища, починаючи з перших років життя людини.

Як нами було відзначено вище, проблема формування людського капіталу безпосередньо пов'язана з проблемою його ефективного використання, що передбачає їх вирішення у комплексі. У протилежному випадку сформований національний людський капітал через міграційні процеси буде «експортований» до країн з більш високою нормою оплати праці, в той час як його «імпорт» в сучасних умовах надто проблематичний. Звичайно, мова не йде про повне «зацикловання» національного людського капіталу на створення внутрішнього валового продукту, ми можемо говорити лише мінімізацію масштабів такого «експорту». В той же час, проблема ефективного використання людського капіталу є не менш складною та багатогранною, і тому її дослідження виходить за рамки даної статті, а на даному етапі достатньо констатувати її розуміння.

Наразі наша країна перебуває у стані війни, і може здаватись, що проблема формування людського капіталу не на часі. Але після закінчення військових дій вона постане у максимально повній мірі. Її гострота зумовлена тим, що велика кількість наших громадян, перш за все, жінок і дітей виїхала за кордон. Як свідчать дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 19 липня 2022 року з нашої країни виїхало більш ніж 9,5 млн. осіб [2]. При цьому зрозуміло, що певна їх частина (яку зараз складно оцінити) залишиться там і після закінчення війни. Цю потенційну втрату національного людського капіталу складно буде компенсувати у перспективі декількох десятиріч.

Не забуваємо про велику кількість наших громадян, які виїхали за кордон з метою працевлаштування у довоєнний період. Як свідчать статистичні дані Міжнародної організації з міграції, орієнтовна кількість громадян, які знаходились за межами України станом на 24 лютого 2022 року, може бути не менше 2 млн осіб [2]. Вказана цифра ілюструє проблему утримання наявного людського капіталу, зумовлену відсутністю будь-якої політики його формування і використання у довоєнний час.

Також відзначимо, що процес зниження національного людського капіталу відбувається на фоні суттєвої мілітаризації суспільно-економічного життя, що є характерним для воєнного стану. Це має наслідком значне відволікання осіб найбільш працездатного віку, переважно чоловічої статі, для вирішення нагальних задач захисту країни. Звичайно, після закінчення військових дій значна їх частина буде демобілізована та відновить свою роль у економічному процесі у якості трудового фактору, але так чи інакше відсоток працездатного населення, задіяного у мілітарних цілях, буде вищим за довоєнний рівень на невизначену перспективу з огляду на перманентну військову загрозу національній безпеці.

Таким чином, очевидне та невідворотне зменшення кількісних параметрів національного людського капіталу вимагає відповідних рішень та дій, спрямованих як на зниження інтенсивності його рестрикції, так і на підвищення його якісних характеристик. Реалізація цих рішень повинна бути ініційована на державному рівні, носити комплексний характер і охоплювати широке коло аспектів даної проблеми, залучаючи

до її вирішення не тільки органи державної влади, а й комерційні структури і недержавні громадські організації через відповідні механізми економічного стимулювання.

Висновки. Очевидно, що війна дає змогу більш чітко зрозуміти проблеми формування, утримання та використання людського капіталу в Україні, гострота яких стане особливо відчутною у недалекому майбутньому, та усвідомити нагальність їх невідкладного вирішення. Особливу складність додає неможливість їх вирішення у короткий термін з огляду на значну відтермінованість отримання результату. Людський капітал є виключним ресурсом, усвідомлення цінності якого стане першим кроком до принципового вирішення проблеми забезпечення економічного зростання. Його формування є багатофакторним процесом, який потребує перманентного моніторингу досягнутих результатів та коригуючих дій відповідно до стратегічних перспектив країни. Тому розробка концептуальних основ державної політики формування та використання людського капіталу повинна стати одним із невідкладних завдань національної політики економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / Пер. з англ. Васильєв О., Межевікіна М., Малівський А. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.
2. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>
3. Bughin J., Hazan E., Lund S., Dahlström P., Wiesinger A., Subramaniam A. Skill shift: Automation and the future of the workforce. 2018. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce>
4. Lucas R.E. Human Capital and Growth. *American Economic Review: Papers and Proceedings*. 2015. Vol. 105. Iss. 5. P. 85–88. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.p20151065>

References:

1. Smit A. (2018) Doslidzhennia pro pryrodu i prychyny bahatstva narodiv [Research on the nature and causes of the wealth of nations] / Per. z anhl. Vasyliiev O., Mezhevikina M., Malivskyi A. Kyiv: Nash format, 736 p.
2. Starodubov O. (2022) Migrantsiyna kryza – masshtab, ekonomichni naslidky ta shlyakhy podolannya [The migration crisis – scale, economic consequences and ways to overcome it]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>
3. Bughin J., Hazan E., Lund S., Dahlström P., Wiesinger A., Subramaniam A. (2018) Skill shift: Automation and the future of the workforce. Available at: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce>
4. Lucas R.E. (2015) Human Capital and Growth. *American Economic Review: Papers and Proceedings*, vol. 105, iss. 5, pp. 85–88. Available at: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.p20151065>

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-2>

УДК 330.341.1:658.589:378.4

Беспалий Є. А.

докторант, кандидат технічних наук,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0626-3333>

Bespalyu Yevgen

Doctoral Student, Candidate of Technical Sciences,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗМІНИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

TRANSFORMATIONS AND CHANGES IN THE DEVELOPMENT OF GLOBALIZATION IN THE WORLD ECONOMY

У статті розглянуто вплив процесів трансформації напрямів глобалізації на розвиток світової економіки. У статті проаналізовано нові форми та зміни в розвитку глобалізації та вплив на економіку і споживача. Визначено тенденції з універсальності стандартів споживання, стрімкий розвиток цифровізації, міжнародної торгівлі, та електронної комерції. Проаналізовано передумови розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості та зростання ролі глобалізації в діяльності підприємств та споживачів. Визначено, що глобалізація світової економіки сприяє економічному розвитку промислово розвинених країн і підвищує рівень зайнятості населення у тому числі за рахунок динамічному розвитку електронної комерції та запровадженню нових інновацій в різних сферах.

Ключові слова: глобалізація, інновації, світова економіка, трансформації, цифрова глобалізація.

The article examines the influence of processes of transformation of directions of globalization on the development of the world economy. The article analyzes new forms and changes in the development of globalization and its impact on the economy and the consumer. Trends in the universalization of consumption standards, the rapid development of digitalization, international trade, and electronic commerce have been identified. The prerequisites for the development of global chains of added value and the growing role of globalization in the activities of enterprises and consumers are analyzed. It was determined that the globalization of the world economy contributes to the economic development of industrialized countries and increases the level of employment of the population, including due to the dynamic development of electronic commerce and the introduction of new innovations in various fields. Under the influence of globalization, taking into account the rapid development of information and communication technologies, trade is expanding not only in goods and services, but also in technologies, knowledge and other innovative products, which are directly interconnected with scientific and technical development and contribute to the further development of the internationalization of production and the deepening of globalization processes as a whole. In the world economy, there is a steady trend of outpacing the growth rates of world trade relative to world GDP. The strengthening of competition arising in the markets and the expansion of supply leads to lower prices and an increase in the variety of goods and services in the consumer market. Thus, the level of well-being and comfort, as well as the standard of living of the population as a whole, increases. Consumers receive the greatest benefits from globalization and the growth of world trade. Globalization makes a significant contribution to the development of international trade. An important feature of globalization is its influence on the innovative development of national economies, therefore, in the modern world, it has a special role, since innovations are the basis of economic growth and serve as the foundation for ensuring the growth of product competitiveness. Innovative activity of the state is a guarantee of qualitative changes in the structure of production as a result of the creation, application and commercialization of completely new or improved goods or services, and increasing the competitiveness of the state at the world level.

Keywords: globalization, innovations, world economy, transformations, digital globalization.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки відбувається інтенсифікація міжнародних економічних відносин, що ґрунтується на об'єктивній еволюції міжнародного поділу праці та їх подальша лібералізація. Глобалізація вплинула на економіку та звичайних людей у багатьох країнах і має значний вплив на сталий розвиток. Підживлюючись швидкими технологічними змінами і збільшенням швидкості мобільності товарів, послуг, капіталу і робочої сили, глобалізація за останні десятиліття значно змінила економіку, суспільства і природне середовище і зробила наш світ більш взаємопов'язаним, ніж будь-коли раніше.

Розвиток системи регулювання призводить до посилення інтеграційної взаємодії країн, фактичним підтвердженням якої є розширення міжнародного товарообміну, збільшення міграції виробництва, більша частина яких припадає на головних суб'єктів світового господарства ТНК, активний розвиток діяльності яких є доказом посилення процесів транснаціоналізації у світі. Дослідження інтеграційних зав'язків між країнами що відбувається при одночасному зростанні ролі наднаціональних інститутів у регулюванні міжнародних економічних відносин є важливою передумовою розвитку національної економіки.

Сучасні інтеграційні процеси, що відбуваються у світовому господарстві на глобальному та регіональному рівнях, приводять до економічного зближення держав. Світове господарство стає вже не простою сукупністю всіх країн світу, а визначається як єдина система, де взаємодіють національні і регіональні сектори. Відповідно, трансформаційні зміни, що відбуваються у світовому ринку, впливають на економічну діяльність всіх рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню трансформацій та розвитку глобалізації і її впливу на розвиток світової економіки присвячено багато праць. Проблеми трансформаційних змін економічного розвитку, висвітлені в працях зарубіжних та українських фахівців. Науковою базою досліджень стали праці: Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В., Борзенко О.О., Диба О.М., Сиденко В.Р., Gurgu E., Cociuban A., Харрода Р., Хікса Дж., Хансена Е., Manyika J., Lund S., Bughin J., Woetzel J., Stamenov K., Dhingra D. та інших [1–8].

Метою дослідження є вивчення трансформаційних процесів, що відбуваються у світовій економіці, та аналіз впливу змін в глобалізаційних процесах на розвиток економіки, конкуренцію та запровадження інновацій. Трансформаційні зміни глобалізації світової економіки та ринку, впливають на економічну

діяльність держав, тому дослідження інтеграційних зав'язків між країнами що відбувається при одночасному зростанні ролі наднаціональних інститутів у регулюванні міжнародних економічних відносин є важливою передумовою розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. За час свого розвитку процес глобалізації ускладнився, та став включати в себе не тільки міжнародну торгівлю і міжнародне виробництво, а й продажі поза базою виробничих підприємств, розташованих у багатьох країнах світу, за рахунок більшої універсалізації структури споживчого попиту. Важливо зазначити, що розвиток економічних процесів трансформації глобалізації, як і будь-якого динамічного процесу в економіці, здійснюється діалектично через подолання протиріч та поглиблення конкуренції.

Під впливом глобалізації з урахуванням стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій значно розширюється торгівля не лише товарами та послугами, але й технологіями, знаннями та іншою інноваційною продукцією, яка безпосередньо взаємопов'язана з науково-технічним розвитком і сприяє подальшому розвитку інтернаціоналізації виробництва та поглибленню глобалізаційних процесів у цілому. У світовій економіці спостерігається стійка тенденція випереджаючих темпів зростання світової торгівлі відносно світового ВВП.

Посилення конкуренції, що виникає на ринках і розширенням пропозиції, призводить до зниження цін та збільшення різноманітності товарів і послуг на споживчому ринку. Таким чином, підвищується рівень добробуту і комфорту, а також рівень життя населення в цілому. Найбільші вигоди від глобалізації та зростання світової торгівлі отримують споживачі. Глобалізація робить значний внесок у розвиток міжнародної торгівлі.

Суттєвим результатом глобалізації стало зменшення бар'єрів для поставок товарів та технологій. Це допомогло багатьом країнам нарощувати експорт та розвиватися набагато швидше. Міжнародна торгівля вносить значний внесок в економічне зростання країн. А саме економічне зростання є основним компонентом економічної політики держави, який призводить до поліпшення життя мільйонів людей [5].

Транснаціональні корпорації активно користуються новими можливостями для розвитку експорту та імпорту, організовуючи складні мережі виробничих підрозділів у багатьох країнах на різних етапах ланцюжка доданої вартості. ТНК прагнуть отримати економічну вигоду з порівняльних переваг підприємств,

розташованих у різних країнах, використовуючи економію в масштабі світового ринку.

Країни світу сприяють розширенню експортних можливостей, отримуючи вигоду від включення підприємств в процеси міжнародної торгівлі, залучають нові передові технології у вигляді ідей, розробок, технологій і обладнання. ТНК все активніше використовують кваліфіковану робочу силу з країн, що розвиваються, для зниження витрат в собівартості продукції.

Щоб спостерігати за тенденціями, важливо розуміти, що вони пов'язані з минулим і сьогоденням соціально-економічних і культурних факторів, що впливають на завтрашні історії успіху та розвитку. Подальший розвиток глобалізації та її трансформація є предметом багатьох дискусій. Це незворотній процес. На підставі опублікованих результатів експертних оцінок науковців можна лише орієнтовно визначити основні чинники та напрямки її структурних змін у найближче майбутнє. На ранніх етапах глобалізація породжувала соціальні наслідки і проблеми, а зараз саме процеси, що проявляються в суспільстві, часто впливають на економічні аспекти глобалізації.

В останній час в багатьох країнах світу зростає схильність споживачів до покупки товарів, які не забруднюють навколишнє середовище. Тому основна увага приділяється зеленим інноваціям з очевидними перевагами для бізнесу, включаючи економію витрат (наприклад, за рахунок підвищення ефективності матеріалів та енергоефективності) та нові ринки (включаючи екологічно чисті продукти та бізнес-моделі, засновані на послугах). Масштаб і актуальність суспільних викликів вимагають поєднання різноманітних інновацій, включаючи більш широке і швидке впровадження перевірених зелених технологій, а також нові форми інновацій гнучких систем, такі як бізнес-моделі циркулярної економіки або інтегровані підходи до мобільності.

Циркулярна економіка як модель виробництва та споживання, що мінімізує відходи, є ключовою частиною філософії сталого розвитку та зеленої економіки в цілому. Просування практик та елементів циркулярної економіки є важливим не лише для підвищення економічної активності, але й у відповідь на необхідність визначення місця та ролі роботи в період фундаментальних соціально-економічних змін у контексті глобалізації.

Стрімко розвиваються цифрові потоки, які мають більший вплив на зростання ВВП, ніж століття торгівлі товарами, згідно з новою доповіддю Глобального інституту McKinsey (МКІ): Цифрова глобалізація: нова ера глобальних потоків. І хоча цей зсув дозволяє компаніям виходити на міжнародні ринки з менш

капіталомісткими бізнес-моделями, він також створює нові ризики та виклики [6].

Сьогодні цифрова форма глобалізації дозволяє країнам, що розвиваються, відносно малим компаніям та стартапам, а також мільярдам людей брати активну участь в міжнародній торгівлі. Десятки мільйонів малих і середніх підприємств по всьому світу перетворилися на експортерів, приєднавшись до ринків електронної комерції, таких як Amazon, Alibaba, eBay, та інших. Біля 12% світової торгівлі товарами здійснюється через міжнародну електронну торгівлю. Навіть найменші підприємства можуть народитися в глобальному масштабі: 86% технологічних стартапів, опитаних МКІ, повідомляють про транскордонну діяльність. Сьогодні навіть найменші фірми можуть конкурувати з найбільшими транснаціональними корпораціями. Люди використовують глобальні цифрові платформи для навчання, пошуку роботи, демонстрації своїх талантів та побудови особистих зв'язків. Цифрові платформи як для традиційної зайнятості, так і для фрілансу починають створювати більш глобальний ринок праці.

Розвиток цифрової ери глобалізації дозволяє великим компаніям керувати своїми міжнародними операціями більш економічно ефективно та раціональними способами. Використовуючи новітні цифрові платформи та інструменти з більшою користю.

Глобальні потоки всіх типів підтримують зростання за рахунок підвищення продуктивності, а потоки даних підсилюють цей ефект за рахунок збільшення участі та удосконалення ринків. Аналіз Інституту McKinsey показує, що за десятиліття всі види торговельних потоків збільшили світовий ВВП на 10,1% [6].

Як приплив, так і відтік капіталу важливі для зростання, оскільки вони відкривають економіку для ідей, досліджень, технологій, талантів та найкращих практик з усього світу. Важливим наслідком універсалізації товарної пропозиції є стрімкий розвиток електронної комерції B2C через канали інтернет-магазинів, зокрема, зростання експортних операцій. Світовий ринок електронної комерції (eCommerce) досяг приблизно \$3,46 трлн у 2019 році. Згідно з аналізом експертів, обсяг роздрібних онлайн-продажів у 2016–2019 роках зростав у середньому на 20% на рік, тоді як роздрібні продажі зростали лише на 3,5% на рік. Відповідно, ринок зростає, в основному за рахунок онлайн-торгівлі, роблять висновок експерти. При цьому частка онлайн-продажів у роздрібній торгівлі зросла з 10,5% у 2016 році до 16,4% у 2019 році. Якщо ця тенденція збережеться, Тоді обсяг світового ринку електронної комерції перевищить обсяг традиційного ритейлу до 2036 року.

ТНК, прагнуть покращити технології ланцюга поставок, та удосконалити маршрути обігу товарів. За останні кілька років використання «ланцюгових» технологій (що передбачають передачу початкової заготовки деталі для обробки послідовно в ряд країн, де ці операції виконуються з найменшими витратами), таких як штучний інтелект, блокчейн, використання дронів та роботизації, зробило революцію в ланцюжках поставок [7].

Основним напрямком зусиль є досягнення стійкості виробничих ланцюгів поставок, що призведе до збільшення продуктивності праці на 15%. Два світових лідери в області контейнерної обробки, DAMCO та Maersk, подвоюють витрати на оптимізацію логістичних процесів за рахунок більш високої інтеграції внутрішніх сервісів. Що допоможе вантажовідправникам направляти свої вантажі за зниженими цінами, оскільки обидві компанії пов'язують послуги контейнерних перевезень морем і суходолом та можливість доступу до даних у режимі реального часу та організації більш гнучких та ефективних процесів транспортування. Використання інновацій – обхідних маршрутів доставки товарів, розробка методів сплати найнижчих ввізних мит, нових технологій функціонування глобальних ланцюгів поставок і підвищений попит на екологічно чисті товари сприяють зміні суті глобалізації. Підприємства шукають способи наблизити виробництво до своїх споживачів, обійти підвищені тарифи ввізних мит. Вони залучають нові технології, щоб забезпечити покупців екологічно чистою продукцією. У зв'язку з високим рівнем розвитку глобальних ланцюгів поставок, а точніше, міжнародної кооперації виробництва і збуту, країни світової економіки все більше пов'язані виробничими зв'язками.

Відбувається динамічне зростання тенденції до трансформації трудомістких обробних виробництв в капіталомісткі з розвитком процесів автоматизації та впровадженням штучного інтелекту. Глобальні ланцюги доданої вартості стають все більш наукомісткими. У всіх ланцюгах спостерігається збільшення частки капіталізованих витрат на НДДКР і нематеріальних активів у валових доходах. Особливо помітна ця тенденція в сфері інноваційної продукції – компанії в машинобудуванні витрачають 36% прибутку на R&D, а фармацевтичні компанії і виробники медичних виробів – до 80%). У багатьох ланцюгах процес створення власності рухається в напрямках, протилежних основному реальному виробництву: акцент на НДДКР і дизайн, вниз – маркетинг, продажі, після продажне обслуговування. Зниження частки власності,

створюваної в реальному виробництві, частково пояснюється зниженням витрат в результаті розвитку процесів аутсорсингу [8].

За оцінками Інституту McKinsey, до 2025 року країни, що розвиваються, споживатимуть майже дві третини світового обсягу виробництва (лідери попиту: автомобілі, будівельні матеріали, машини), а до 2030 року на них припадатиме понад 50% світового споживання. Ці країни все більше залучаються до глобальних потоків товарів, послуг, фінансів, людських ресурсів та інформації.

Особливо швидко попит зростає в Китаї, де споживчий сегмент економічно активного населення є одним з ключових сегментів світового міського споживчого попиту. В даний час на Китай припадає 30% світового ринку предметів розкоші, 40% світового споживання текстилю та одягу. Зростання внутрішнього попиту і технологічне дозрівання виробництва в країнах, що розвиваються мають важливі наслідки для світової торгівлі. По-перше, збільшуються експортні можливості розвинених країн за рахунок високотехнологічної продукції. Азіатсько-Тихоокеанський регіон вже є пріоритетним регіоном для багатьох західних брендів. По-друге, відносно зменшуються обсяги експортних поставок готової продукції підприємствами, створеними в рамках глобальних ланцюгів поставок, оскільки реалізують значну частину готової продукції, виробленої на локальному ринку, а експортні деталі і деталі – в рамках внутрішньо фірмової виробничої кооперації. У міру зростання зрілості економіки Китай і країни, що розвиваються, стають все менш залежними від поставок імпортованих проміжних продуктів. Вони все більше зосереджуються на виробництві кінцевої продукції шляхом формування внутрішніх виробничих ланцюжків доданої вартості. Будівництво вертикально інтегрованих виробництв дозволяє Китаю збільшувати частку доданої вартості у виробництві і одночасно створювати нові робочі місця у відсталіх внутрішніх провінціях. В цілому, група азіатських економік, що розвиваються, досягла найбільшого прогресу на цьому шляху: імпорт склав 8,3% в 2017 році в порівнянні з 15,1% в інших країнах, що розвиваються [8–10].

Висновки. Глобалізація вплинула на економіку та звичайних людей у багатьох країнах і має значний вплив на сталий розвиток. Підживлюючись швидкими технологічними змінами і збільшенням швидкості мобільності товарів, послуг, капіталу і робочої сили, глобалізація за останні десятиліття значно змінила економіку, суспільства і природне середовище і зробила наш світ більш взаємопов'язаним, ніж будь-коли раніше. Однак, хоча глобалізація створює значні

проблеми, вона пропонує великі можливості для підприємств та економіки в цілому. Посилення взаємного обміну продуктами між державами сприяє інтенсивному збільшенню виробництва і збуту продукції в багатьох країнах світу.

Важливою особливістю глобалізації є її вплив на інноваційний розвиток національних економік, тому в сучасному світі їй відводиться особлива роль, оскільки інновації є основою економічного зростання і служать фундаментом забезпечення зростання конкурентоспроможності продукції. Інноваційна діяльність держави – є запорукою якісних змін структури виробництва в результаті

створення, застосування і комерціалізації абсолютно нових або вдосконалених товарів або послуг, та підвищення конкурентоспроможності держави на світовому рівні.

Зменшення бар'єрів для зростання міжнародної торгівлі в результаті глобалізації допомогло багатьом світовим країнам розвиватися набагато швидше, ніж вони б розвивалися в іншому випадку. Сьогодні міжнародна торгівля вносить значний внесок в економічне зростання країн, і, в свою чергу, це зростання є центральним результатом економічної політики держави, яка призводить до поліпшення життя мільйонів людей, розвитку кожної нації.

Список використаних джерел:

1. Борзенко О.О., Плотніков О.В. та ін. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Борзенко О.О. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2022. 264 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Globalizaciyniproceny-u-svitoviyu-economiici.pdf>
2. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ : Знання України, 2012. 336 с.
3. Дибя О.М. Інноваційний розвиток підприємств в умовах глобалізації. *Стратегія економічного розвитку України*. 2018. № 42. С. 111–118.
4. Сиденко В.Р. Глобализация и экономическое развитие. Київ : Феникс, 2008. 376 с.
5. Gurgu E., Cociuban A. New Trends in Economic Globalization. URL: <https://www.researchgate.net/publication/319249200>
6. Manyika J., Lund S., Bughin J., Woetzel J., Stamenov K., Dhingra D. Digital globalization: The new era of global flows. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/digital-globalization-the-new-era-of-global-flows/>
7. Hyatt P. 10 global trade trends we'll be watching in 2020. URL: <http://www.tradeready.ca/2019/featured-stories/>
8. Lund S., Manyika J., Wotranetzel J., Bughin J., Krishnan M., Seong J., Muir M. Globalization in transition: The future of trade and value chains. Report. 2019. 144 p. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth>
9. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://stats.oecd.org/>
10. Світова організація торгівлі. URL: <http://wto.org/>

References:

1. Borzenko O.O., Plotnikov O.V. (ed.) (2022) Globalization processes in the world economy: challenges and opportunities for Ukraine: collective monograph / by general. ed. Doctor of Economics, Prof. O.O. Borzenko; National Academy of Sciences of Ukraine, State University of Economics and predicted National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv, 264 p. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Globalizaciyniproceny-u-svitoviyu-economiici.pdf>
2. Galchynskyi A., Geets V., Kinakh A., Seminozhenko V. (2012) Innovative strategy of Ukrainian reforms. Kyiv: Knowledge of Ukraine, 336 p.
3. Dyba O.M. (2018) Innovative development of enterprises in the conditions of globalization. *Strategy of economic development of Ukraine*, no. 42, pp. 111–118.
4. Sydenko V.R. (2008) Globalization and economic development. Kyiv: Phoenix, 376 p.
5. Gurgu E., Cociuban A. New Trends in Economic Globalization. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/319249200>
6. Manyika J., Lund S., Bughin J., Woetzel J., Stamenov K., Dhingra D. Digital globalization: The new era of global flows. Available at: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/digital-globalization-the-new-era-of-global-flows/>
7. Hyatt P. 10 global trade trends we'll be watching in 2020. Available at: <http://www.tradeready.ca/2019/featured-stories/>
8. Lund S., Manyika J., Wotranetzel J., Bughin J., Krishnan M., Seong J., Muir M. (2019) Globalization in transition: The future of trade and value chains. Report. 144 p. Available at: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth>
9. Organization of economic cooperation and development. Available at: <https://stats.oecd.org/>
10. World Trade Organization. Available at: <http://wto.org/>

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-3>
УДК 339

Мельник Л. Г.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет;
директор Науково-дослідного інституту економіки розвитку
МОН України та НАН України у складі Сумського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7824-0678>

Калініченко Л. Л.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та менеджменту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9847-8448>

Ковальов Б. Л.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет

Розгон Ю. В.

студентка,
Сумський державний університет

Дорошенко Г. О.

доктор економічних наук, професор кафедри економіки та менеджменту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Melnyk Leonid

Dr. (Economics), Professor, Professor of Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration,
Sumy State University;
Director of Research Institute for Development Economics (IDE)
at Sumy State University

Kalinichenko Lyudmila

Dr. (Economics), Professor,
Professor of Department of Economics and Management,
V. N. Karazin Kharkiv National University

Kovalov Bohdan

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration,
Sumy State University

Rozghon Yulia

Student, Sumy State University

Doroshenko Hanna

Doctor of Economics, Professor of the Department of Economics and Management,
V. N. Karazin Kharkiv National University

ЦИФРОВИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС: ВОЄННІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ¹

DIGITAL VECTOR OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EU: MILITARY CHALLENGES OF TODAY

Автори розглядають вплив цифрових технологій та інформаційної сфери на процес інтеграції України в Європейський Союз, зокрема з урахуванням воєнних викликів, що постають перед Україною в сучасних умовах. Зазначається, що цифрові технології та інформаційна сфера набувають все більшої ваги у сві-

¹ Публікація підготовлена в рамках виконання наукового проєкту «Фундаментальні основи фазового переходу до адитивної економіки: від проривних технологій до інституційної соціологізації рішень» (№ 0121U109557), та «Сталий розвиток та ресурсна безпека: від проривних технологій до цифрової трансформації економіки України» (№ держреєстрації 0121U100470)

ті, впливаючи на різні аспекти суспільного життя. У контексті євроінтеграції, цифровий аспект стає важливим фактором, що впливає на розвиток та співпрацю між країнами. Відзначається, що Україна має значний внесок у глобальну IT-індустрію, а потужний потенціал українських IT-фахівців сприяє успіху як України, так і країн ЄС. Досліджується вплив військової агресії на ринок праці в сфері інформаційних технологій, який може бути одним з перших ознак відновлення після конфлікту та має вплив на євроінтеграційні процеси України. Визначається, що державна підтримка розвитку IT-індустрії та створення сприятливих умов для приваблення нових інвестицій та талановитих фахівців розширить можливості в галузі цифрових технологій та впровадження цифрових рішень у різні галузі економіки. Одним з можливих підходів до відновлення та підтримки українських IT-компаній після війни – це збільшення співпраці з партнерами з країн Європейського Союзу. Взаємна підтримка та сприяння міжнародного співтовариства, включаючи ЄС, можуть сприяти відновленню довіри та привабити інвестиції для розвитку українського інформаційного сектору. В статті робиться акцент на тому, що незважаючи на виклики воєнного часу, інтеграція українського IT-сектору в економіку ЄС може стати стратегічним кроком для відновлення та подальшого розвитку високотехнологічного образу України. Відмічається, що це може мати великий вплив у майбутньому, коли світова економіка продовжує переходити до нових етапів індустріальної революції, таких як 3.0, 4.0 і 5.0. Автори акцентують увагу на важливості цифрового виміру, відзначаючи успішність українських IT-компаній та потенціал для подальшого розвитку. Досліджуються виклики, пов'язані з воєнним конфліктом, а також можливості для відновлення та співпраці з партнерами ЄС. Зазначається, що розвиток українського IT-сектору в контексті євроінтеграції може мати значний вплив на майбутній розвиток України та глобальну економіку.

Ключові слова: цифрові технології, євроінтеграція інформаційних технологій, IT-ФОП.

The article examines the impact of digital technologies and the information sphere on the process of Ukraine's integration into the European Union, in particular, taking into account the military challenges facing Ukraine in the current environment. It is noted that digital technologies and the information sphere are becoming increasingly important in the world, affecting various aspects of public life. In the context of European integration, the digital aspect is becoming an important factor affecting the development and cooperation between countries. It is noted that Ukraine has a significant contribution to the global IT industry, and the strong potential of Ukrainian IT specialists contributes to the success of both Ukraine and the EU countries. The paper studies the impact of military aggression on the labor market in the field of information technology, which may be one of the first signs of recovery from the conflict and has an impact on Ukraine's European integration processes, is investigated. It is determined that state support for the development of the IT industry and the creation of favorable conditions for attracting new investments and talented professionals will expand opportunities in the field of digital technologies and the introduction of digital solutions in various sectors of the economy. One possible approach to restoring and supporting Ukrainian IT companies after the war is to increase cooperation with partners from the European Union. Mutual support and assistance from the international community, including the EU, can help restore trust and attract investment for the development of the Ukrainian information sector. The article emphasizes that, despite the challenges of wartime, the integration of the Ukrainian IT sector into the EU economy can be a strategic step to restore and further develop Ukraine's high-tech image. It is noted that this could have a major impact in the future, as the global economy continues to move to new stages of the industrial revolution, such as 3.0, 4.0, and 5.0. The authors emphasize the importance of the digital dimension, noting the success of Ukrainian IT companies and the potential for further development. The challenges posed by the military conflict, as well as opportunities for recovery and cooperation with EU partners, are explored. It is noted that the development of the Ukrainian IT sector in the context of European integration can have a significant impact on the future development of Ukraine and the global economy.

Keywords: digital technologies, European integration of information technologies, IT FOP.

Постановка проблеми. Цифровий вектор є важливим аспектом розвитку сучасного світу, оскільки цифрові технології мають потенціал трансформувати економіку, суспільство та культуру. Європейський союз є одним з найбільших ринків послуг інформаційних технологій (IT) у світі з великим потенціалом для зростання. Його внутрішній ринок охоплює 27 країн, які мають значний попит на інформаційні технології та цифрові рішення. Активна інтеграція українського IT-сектору в цей ринок відкриває безліч переваг для українських компаній. Вона дозволяє українським підприємствам отримувати нові можливості, покращувати якість своїх продуктів та послуг, розширювати ринки збуту а також отримувати інвестиції для розвитку своїх проектів. Українські IT-компанії можуть вступати у партнерські відносини

з європейськими фірмами, обмінюватися технологіями, досвідом та знаннями, що сприяє підвищенню інноваційності, якості та конкурентоспроможності економіки країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Перспективи розвитку українського цифрового вектору євроінтеграції досліджують у наукових працях Кушніренко О., Кушніренко Є. (2023), Дятлова Ю. (2022), Кужда Т.І., Луцків І. В. (2022), Мельник М. І. (2018). Бобиль В.В., Дехтяр С. С. (2021). Корогодова О.О. (2019). Особливості розвитку IT-ринку, тренди та перспективи цієї швидко розвиваючої галузі визначають Винничук Р. О., Склярчук Т. В. (2015), Журавльов О. В., Сімачов О. А. (2018). Аналіз стану ринку праці у довоєнний та воєнний періоди, розглянуто у працях Мельник Т. (2023), Виноградова О. В., Совершенна І. О., Єсмаханова А. У. (2023), Черьомухіна О.,

Чалюк Ю. (2022). Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. (2022), Divakova G. (2023).

Виділення не вирішених частин загальної проблеми. Враховуючи сучасні наукові дослідження, виявлено, що детальнішого підходу, з авторської точки зору, потребує аналіз впливу військової агресії на ринок праці в сфері інформаційних технологій, яка може бути однією з перших галузей, що показує ознаки відновлення після конфлікту та впливає на євроінтеграційні процеси України.

Мета статті. Війна в Україні, що розв'язала Російська федерація 24 лютого 2022 року значно вплинула на різні сфери економіки, включаючи сектор цифрових технологій. У зв'язку з цим метою статті є аналіз українського ринку цифрових технологій та ринку праці в ІТ галузі у процесі інтеграції українського сектору інформаційних технологій в економіку Європейського союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровий вектор включає стратегічний напрямок розвитку, заснований на використанні та розвитку інформаційних технологій, які відіграють важливу роль у створення цифрової економіки. Збільшення залежності від цифрових рішень і необхідності в інноваціях, залишається надзвичайно актуальною в сучасному світі. Індустріальна революція 3.0, 4.0 і 5.0 вимагає переходу до нових рівнів автоматизації, діджиталізації та інтеграції технологій у всі сфери господарства. Цифрова трансформація стала стратегічним пріоритетом для багатьох галузей, що потребує використання ІТ-рішень. Компанії та установи всіх розмірів для покращення ефективності, забезпечення конкурентоспроможності та відповідності сучасним вимогам прискорюють процес впровадження цифрових технологій і зміни бізнес-моделей, що дозволяють використовувати нові можливості. Хмарні технології, інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), 3D-принтинг – є лише кількома прикладами актуальності глобальної ІТ-індустрії, що підкреслює необхідність у нових рішеннях та важливість ІТ-індустрії у сучасному світі.

ІТ-компанії України є одними з галузей економіки, що динамічно розвивається. Кількість спеціалістів у топ-5 ІТ-компаніях України в період з 2017–2022 рр. наглядно демонструють дані таблиці 1.

До 2022 року в Україні також спостерігається значне зростання кількості фізичних осіб-підприємців у сфері інформаційних технологій (ІТ-ФОПів), які надають послуги та розвивають власні ІТ-проекти (рис. 1).

Зростання кількості ІТ-ФОПів упродовж шести років і стабільність їх збільшення

щороку свідчать про високий потенціал цієї галузі та позитивний вплив на економіку країни. Кількість ІТ-ФОПів по відношенню до загальної кількості ФОПів у порівнянні 2016 р. з 2021 представлена на рис. 2, 3.

Таблиця 1
Загальна кількість спеціалістів у топ-5 ІТ-компаніях України в період з 2017–2022 рр.

Рік	Загальна кількість працівників в компаніях
Липень 2017 р.	16993
Липень 2018 р.	22398
Липень 2019 р.	24021
Липень 2020 р.	25959
Липень 2021 р.	33353
Січень 2022 р.	39863
Липень 2022 р.	38855

Зростання кількості ІТ-ФОПів може бути пояснено кількома факторами, такими як розвиток інноваційних технологій, підвищення популярності фрілансу та розширення можливостей для розвитку власного бізнесу. Залучення більшої кількості підприємців до цієї галузі сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню експорту ІТ-послуг та залученню інвестицій. ІТ-сектор стає ключовим гравцем у формуванні високотехнологічного обличчя України та сприяє її інтеграції в глобальну економіку.

Значне зростання кількості ІТ-ФОПів може свідчити про позитивне ставлення держави до розвитку цієї галузі та наявність сприятливого бізнес-клімату. Державні програми підтримки ІТ-сектору, спрощена система оподаткування та наявність кваліфікованих фахівців є факторами, що сприяють залученню нових підприємців до цієї галузі.

На основі даних, можна зробити припущення про перспективи цієї галузі, оскільки популярність ІТ-сфери продовжує зростати як поміж молоді, так і серед досвідчених фахівців. Загальна кількість вакансій є важливим показником стану ІТ-сфери. Висока кількість вакансій може свідчити про активний розвиток та зростання цієї галузі. Водночас, це може також вказувати на дефіцит кваліфікованих фахівців у сфері ІТ. Дефіцит може бути наслідком швидкого розвитку технологій та нестачі кадрів з необхідними навичками та знаннями. Також, кількість вакансій може слугувати показником росту інвестицій в інформаційні технології, цифрові інновації

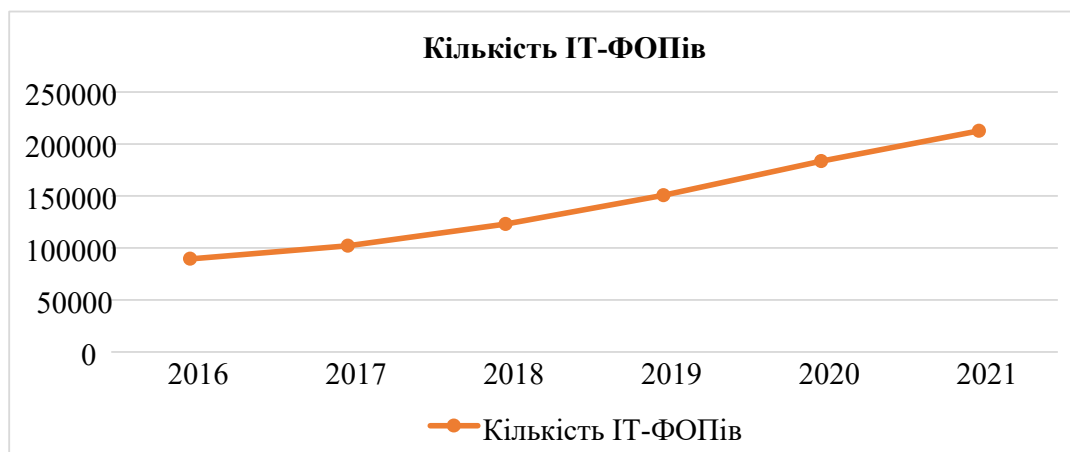

Рис. 1. Фізичні особи-підприємці у сфері інформаційних технологій

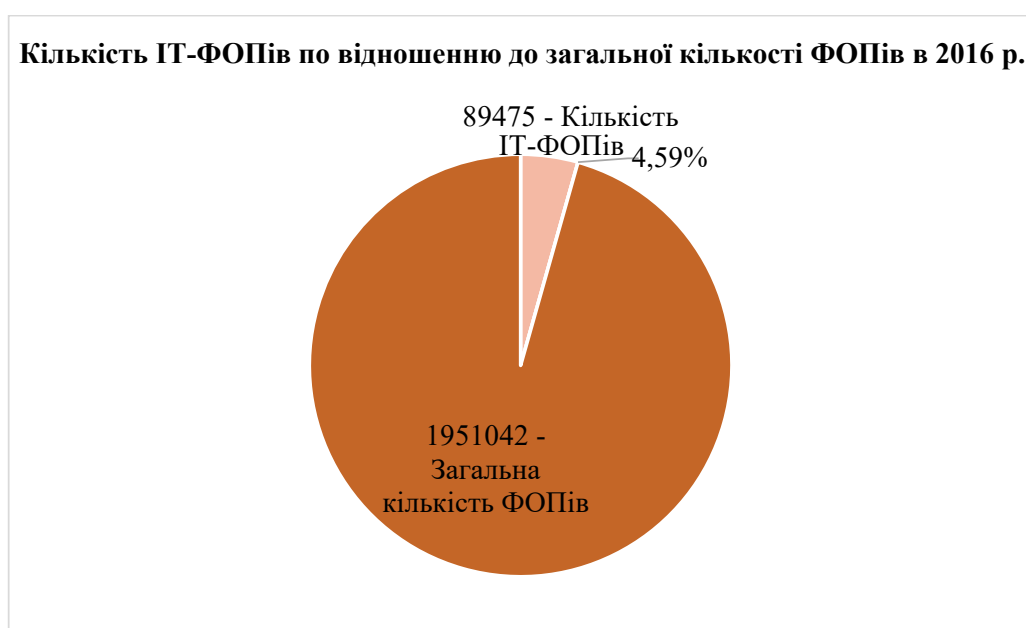

Рис. 2. Кількість ІТ-ФОПів по відношенню до загальної кількості ФОПів у порівнянні 2016 р.

та цифрову трансформацію в різних секторах. Прогнозоване збільшення кількості фахівців та ІТ-ФОПів може мати позитивний вплив на економіку, створюючи нові можливості для розвитку та модернізації різних галузей економіки.

Отже, Україна є важливою часткою глобальної ІТ-індустрії, і розпорошені по всьому Європейському союзу талановиті фахівці забезпечують успіх як України так і країн ЄС. Однак, військова агресія Російської федерації 2022 року безпосередньо залишила свій негативний відбиток на розвитку даній сфері.

Для підтвердження цього розглянемо дані, що відображають загальну кількість вакансій на jobs.dou.ua протягом січня 2022 року по травень 2023 року (рис. 4).

З діаграми можна побачити, що кількість вакансій на jobs.dou.ua з початку 2022 року по травень 2023 року мала деякі коливання, здебільшого в сторону зменшення кількості вакансій. Ці коливання можуть бути пов'язані з економічною та політичною нестабільністю, яка виникла внаслідок воєнного конфлікту. Війна призвела до зменшення інвестицій та бізнес-активності, а також до скорочення діяльності багатьох компаній. Перед початком російського вторгнення, у січні 2022 року було зафіксовано 9572 вакансії на платформі jobs.dou.ua. Однак, протягом наступних місяців кількість вакансій знижувалась, досягнувши найнижчого показника – 3226 в квітні 2023 року. Це найнижчий показник за останні три роки. Менше вакансій було лише у квітні

Рис. 3. Кількість ІТ-ФОПів по відношенню до загальної кількості ФОПів у порівнянні 2021 р.

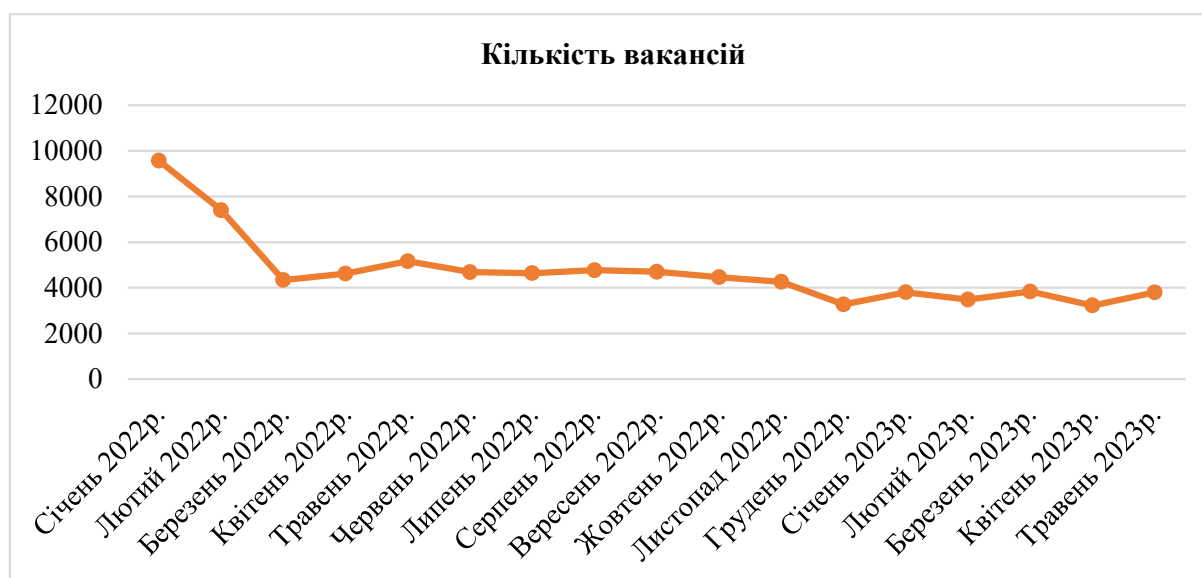

Рис. 4. Загальна кількість вакансій на jobs.dou.ua з січня 2022 р. по травень 2023 р.

Джерело: [18]

2020 року в пік коронакризи (2992 вакансії). Однак, з травня 2023 року починається певне зростання кількості вакансій, що може свідчити про певну стабілізацію ситуації. Це може свідчити про відновлення діяльності бізнесу та покращення економічної ситуації в країні. ІТ-сфера, завдяки своїм особливостям та глобальному характеру, може бути однією з перших галузей, яка показує ознаки відновлення після конфлікту.

Після 24 лютого 2022 року, коли почалася війна в Україні, пошук роботи в ІТ сфері став складнішим і вимагав більшої уваги з боку кандидатів. Воєнний конфлікт спричинив значні зміни в економічній та політичній

ситуації країни, що вплинуло на ринок праці в ІТ галузі. Попри труднощі, в ІТ сфері продовжувала існувати певна активність щодо вакансій і пошуку кваліфікованих фахівців. Багато компаній, хоча й зменшили свою діяльність або змінили пріоритети, все ж були зацікавлені у залученні нових талантів. Проте, збільшився рівень конкуренції серед кандидатів, оскільки зниження кількості вакансій порівняно з попитом створило більш жорстку боротьбу за робочі місця. У пошуку роботи в ІТ сфері після 24 лютого 2022 року стали важливими знання, навички та досвід, які спеціаліст може принести в компанію. Роботодавці були більш обережними та

вимогливими у відборі кандидатів, оцінюючи їх можливості та потенціал для пристосування до нових умов. Бажання до саморозвитку, адаптивність та гнучкість стали важливими факторами при виборі кандидатів на робочі місця в ІТ сфері. Розглянемо опитування duo.ua серед своїх користувачів, сприводу пошуку роботи в ІТ після 24.02.2022 р. (рис. 5).

Згідно з опитуванням, що проводилось після 24 лютого 2022 року, багато людей, які працюють в ІТ-сфері, змогли знайти нову роботу. Значна частина опитаних (62,3%) повідомила, що знайшла роботу в українській компанії. Це свідчить про те, що попри складну економічну та політичну ситуацію, ІТ-галузь в Україні продовжує розвиватися та відкривати нові можливості для працівників.

Також було помітно, що певна частина опитаних (12,8%) змогла знайти роботу за кордоном. Це показник того, що іноземні ринки праці залишаються привабливими для українських ІТ-фахівців, які шукають нові виклики та можливості розвитку. Деякі респонденти (8,3%) повідомили, що зуміли знайти роботу як в українській, так і в зарубіжній компанії. Даний факт показує, що деякі фахівці мають можливість працювати в розрізі проектів, що відкриває нові перспективи для кар'єрного зростання та міжнародного досвіду. Незважаючи на це, опитування продемонструвало, що 7,5% все ще продовжує шукати роботу в ІТ-сфері. Ця ситуація виникає через те, що вплив воєнного конфлікту та складнощів, пов'язаних з економічною нестабільністю, ще не повністю

знищений, і деякі фахівці стикаються з викликами при пошуку нових можливостей працевлаштування.

Отже, війна має негативний вплив на ІТ-сферу в Україні. Однак, наявність певної стабілізації та поступове зростання кількості вакансій з травня 2023 року свідчить про можливості відновлення та розвитку ІТ-сектору в майбутньому. Потужний потенціал українських ІТ-фахівців та підтримка держави є факторами, що сприяють подальшому зміцненню цієї галузі. Важливо продовжувати сприяти розвитку цього сектору та створювати умови для залучення нових інвестицій та талановитих фахівців, які продовжують розширювати свої можливості у світі цифрових технологій та впроваджувати цифрові рішення у різні галузі економіки.

Висновки. Результати вищепроаналізованого дослідження дозволяють обґрунтовано зробити висновок, що попри виклики, зумовлені воєнним конфліктом та економічною нестабільністю, інтеграція українського сектору інформаційних технологій в економіку ЄС залишається актуальною та важливою. Розширення співпраці з європейськими партнерами може стати одним із способів відновлення та підтримки українських ІТ-компаній після війни. Взаємне сприяння та підтримка міжнародного співтовариства, включаючи ЄС, може допомогти відновити довіру та залучити інвестиції для розвитку українського сектору інформаційних технологій. У цей період складностей і викликів, інтеграція українського ІТ-сектору в економіку ЄС

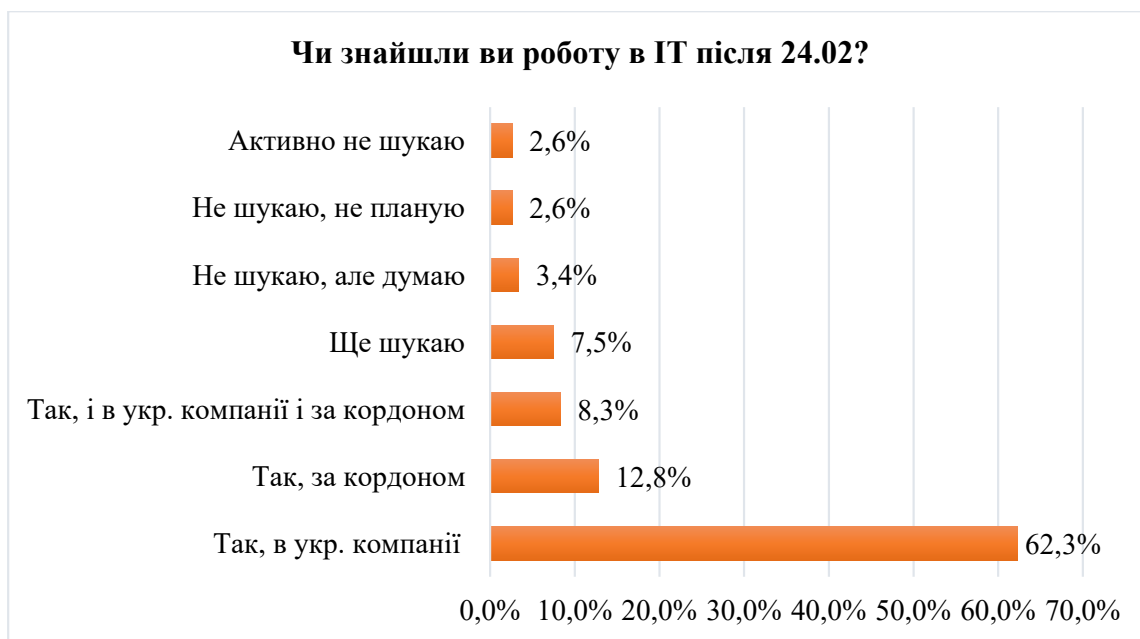

Рис. 5. Ринок праці в ІТ сфері (за опитуванням duo.ua)

може стати стратегічним кроком для відновлення та подальшого розвитку високотехнологічного обличчя України, вплив якого варто

очікувати в майбутньому, коли світова економіка буде продовжувати переходити до нових етапів 3.0, 4.0 і 5.0 індустріальної революції.

Список використаних джерел:

1. Denys Krasnikov (2019) Ukraine wants to be Silicon Valley, but still average in Eastern Europe July 2, 2019. URL: <https://archive.kyivpost.com/business/ukraine-wants-to-be-silicon-valley-but-still-average-in-eastern-europe.html> (дата звернення: 05.06.2023).
2. Galina Divakova (2023) IT Outsourcing to Ukraine in 2023: The General Country Overview. URL: <https://youteam.io/blog/overview-of-ukraine-outsourcing-companies-in-the-it-sector> (дата звернення: 30.05.2023).
3. Opendatabot (2021). В Україні зросла кількість ФОПів – їх побільшало, більше половини приросту складають ІТ-фопи – Опендатабот. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2021> (дата звернення: 29.06.2023).
4. The Ukrainian Tech Sector is Booming Despite War (2023). URL: <https://www.rinf.tech/the-ukrainian-tech-sector-is-booming-despite-war/> (дата звернення: 05.06.2023).
5. Бобиль В. В., Дехтяр С. С. Економічний розвиток промислових підприємств в умовах фінансової нестабільності: європейський досвід та українські реалії. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8875> (дата звернення: 07.06.2023).
6. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37.
7. Винничук Р. О., Склярчук Т. В. Особливості розвитку ІТ-ринку в Україні: стан та тенденції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2015. № 833. С. 3–8.
8. Виноградова О. В., Совершенна І. О., Єсмаханова А. У. Особливості маркетингу взаємовідносин на ринку ІТ-аутсорсингу у воєнний час. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2023. № 25. С. 65–71.
9. Дятлова Ю. Сучасні тенденції діджиталізації економіки України в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. Цифрова трансформація соціо-економічних, управлінських та освітніх систем сучасного суспільства : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 23-24 листопада 2022 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2022. С. 61–66.
10. Єршов М. О. Роль української ІТ-освіти на світовому ринку інформаційних товарів і послуг. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2018. № 16. С. 74–81.
11. Журавльов О. В., Сімахов О. А. (2018). Статистичне дослідження ринку ІТ-послуг в Україні. *Статистика України*. 2018. № 4. С. 25–33.
12. Іпполітова І., Яновський І. Скільки айтивців в Україні: +32 тисячі ІТ-ФОПів за рік згідно з Мін'юстом. dou.ua. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2023/> (дата звернення: 29.05.2023).
13. Корогодова О. О. Аутсорсинг як інструмент розвитку компаній ІТ-сектору України в умовах Індустрії-4.0. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. № 16.
14. Кужда Т. І., Луцків І. В. Стан і тенденції цифрового розвитку України в сучасних умовах. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39768/2/ICBuTS_2022_Lutsyiv_I-State_and_trends_of_Ukraine_s_39-41.pdf
15. Кушніренко О., Кушніренко Є. Досягнення цифрової автономії України як стратегічний вектор інтеграції з ЄС. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2023. № 2(1).
16. Мельник Т. Не краший час, щоб увійти в ІТ. Forbes Ukraine, 11.04.2023. URL: <https://forbes.ua/innovations/ne-krashchiy-chas-shchob-uvityi-v-it-za-rik-viyni-tisyachi-ukraintsiv-perevchilisya-na-aytivtsiv-chomu-voni-opinilisya-posered-idealnogo-shormu-na-rinku-10042023-12961>
17. Мельник М. І. Інституційне забезпечення розвитку ІТ-сектору в Україні: основні проблеми та пріоритетні напрями вдосконалення. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С. 102–110.
18. Огляд ІТ-ринку праці, квітень (2023). dou.ua. URL: [https://dou.ua/lenta/articles/it-job-market-april-2023/#:~:text=Кількість%20вакансій%20найнижча%20за%20три,пик%20коронакризи%20\(2992%20вакансій](https://dou.ua/lenta/articles/it-job-market-april-2023/#:~:text=Кількість%20вакансій%20найнижча%20за%20три,пик%20коронакризи%20(2992%20вакансій) (дата звернення: 16.06.2023).
19. Ситник І., Васильчук І., Колодізев О., Вжитинська К., Кузьміна О., Смоляк В. Аналіз стану платіжних систем в Україні в контексті європейського вектору розвитку цифрової економіки та глобалізаційно-інтеграційних процесів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том 6 (47).
20. Топ-50 ІТ-компаній України, літо 2022: кількість спеціалістів зменшилася на 3%, а у «великої п'ятірки» оновився склад. dou.ua. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-summer-2022/> (дата звернення: 25.05.2023).

21. Черьомухіна О., Чалюк Ю. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46.

22. Шліхта Г. Вплив сучасного стану розвитку ІТ-галузі України на проблему професійної підготовки ІТ-фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. С. 225–232.

References:

1. Denys Krasnikov (2019) Ukraine wants to be Silicon Valley, but still average in Eastern Europe July 2, 2019. Available at: <https://archive.kyivpost.com/business/ukraine-wants-to-be-silicon-valley-but-still-average-in-eastern-europe.html> (accessed: 05.06.2023).

2. Galina Divakova (2023) IT Outsourcing to Ukraine in 2023: The General Country Overview. Available at: <https://youteam.io/blog/overview-of-ukraine-outsourcing-companies-in-the-it-sector/> (accessed: 30.05.2023).

3. Opendatabot (2021). V Ukraini zrosla kilkist FOPiv – yikh pobilshalo, bilshe polovyny pryrostu skladaiut IT-fopy – Opendatabot. Opendatabot. Available at: <https://opendatabot.ua/analytics/foconomics-2021> (accessed: 29.06.2023).

4. The Ukrainian Tech Sector is Booming Despite War (2023). Available at: <https://www.rinf.tech/the-ukrainian-tech-sector-is-booming-despite-war/> (accessed: 05.06.2023).

5. Bobyl, V. V., & Dekhtiar, S. S. (2021). Ekonomichnyi rozvytok promyslovykh pidpriemstv v umovakh finansovoi nestabilnosti: yevropeyskyi dosvid ta ukraïnski realii [In Ukraine, the number of FOPs has increased – they have increased, more than half of the growth is made up of IT FOPs – Opendatabot]. *Efektivna ekonomika*. № 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8875> (accessed: 07.06.2023).

6. Vasylytsiv, T., Levytska, O., & Rudkovskiy, O. (2022). Strukturni dysproportsii i dysbalansy rynku pratsi oblastei Karpatskoho rehionu Ukrainy v umovakh viiny: tendentsii, zahrozy, oriientyry polityky stabilizatsii y vykorystannia mozhlyvostei [Structural disproportions and imbalances of the labor market of the regions of the Carpathian region of Ukraine in the conditions of war: trends, threats, orientations of the policy of stabilization and use of opportunities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (37).

7. Vynnychuk, R. O., & Skliaruk, T. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku IT-rynku v Ukraini: stan ta tendentsii [Features of the development of the IT market in Ukraine: state and trends]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Lohistyka*, (833), 3–8.

8. Vynohradova, O. V., Sovershenna, I. O., & Yesmakhanova, A. U. (2023). Osoblyvosti marketynhu vzaiemovidnosyn na rynku IT-outsorsynhu u voïennyi chas [Peculiarities of relationship marketing in the wartime IT outsourcing market]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, (25), 65–71.

9. Diatlova, Yu. (2022). Suchasni tendentsii didzhytalizatsii ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesiv [Modern trends of digitization of the economy of Ukraine in the conditions of globalization and integration processes]. *Napriamy roboty konferentsii, Tsyfrova transformatsiia sotsio-ekonomichnykh, upravlinskykh ta osvitianskykh system suchasnoho suspilstva: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnii konferentsii* (Zaporizhzhia, 23-24 lystopada 2022 r.). Zaporizhzhia: ZNU. P. 61–66.

10. Yershov, M. O. (2018). Rol ukraïnskoi IT-osvity na svitovomu rynku informatsiinykh tovariv i posluh [The role of Ukrainian IT education in the world market of information goods and services]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika*, 16, 74–81.

11. Zhuravlov, O. V., & Simachov, O. A. (2018). Statystychnе doslidzhennia rynku IT-posluh v Ukraini [Statistical research of the IT services market in Ukraine]. *Statystyka Ukrainy*, (4), 25–33.

12. Ippolitova I., Yanovskiy I (2023). Skilky aitivtsiv v Ukraini: +32 tysiachi IT-FOPiv za rik zghidno z Minius-tom. dou.ua. Available at: <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2023/> (accessed: 29.05.2023).

13. Korohodova, O. O. (2019). Outsorsynh yak instrument rozvytku kompanii IT-sektoru Ukrainy v umovakh Industrii-4.0 [Outsourcing as a tool for the development of companies in the IT sector of Ukraine in the conditions of Industry 4.0]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, (16).

14. Kuzhda, T. I., & Lutsykyv, I. V. (2022). Stan i tendentsii tsyfrovoho rozvytku Ukrainy v suchasnykh umovakh [State and trends of digital development of Ukraine in modern conditions]. Available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39768/2/ICBuTS_2022_Lutsykyv_I-State_and_trends_of_Ukraine_s_39-41.pdf

15. Kushnirenko, O., & Kushnirenko, Ye. (2023). Dosiahnennia tsyfrovoy avtonomii Ukrainy yak stratehichnyi vektor intehratsii z YeS [Achieving digital autonomy of Ukraine as a strategic vector of integration with the EU]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii naukovtsiv. Seriia: ekonomika, upravlinnia, bezpeka, tekhnolohii*, 2(1).

16. Melnyk T. (2023) Ne krashchyi chas, shchob uviity v IT. Forbes Ukraine, 11.04.2023. Available at: <https://forbes.ua/innovations/ne-krashchiy-chas-shchob-uviyti-v-it-za-rik-viyni-tisyachi-ukraintsiv-perevchilisya-na-aytivtsiv-chomu-voni-opinilisya-posered-idealnogo-shtormu-na-rinku-10042023-12961>

17. Melnyk, M. I. (2018). Instytutsiine zabezpechennia rozvytku IT-sektoru v Ukraini: osnovni problemy ta priorytetni napriamy vdoskonalennia [Institutional support for the development of the IT sector in Ukraine: main problems and priority directions for improvement]. *Rehionalna ekonomika*, (1), 102–110.

18. Ohliad IT-rynku pratsi, kviten (2023). dou.ua. Available at: [https://dou.ua/lenta/articles/it-job-market-april-2023/#:~:text=Кількість%20вакансій%20найнижча%20за%20три,пiк%20коронакризи%20\(2992%20вакансiй\)](https://dou.ua/lenta/articles/it-job-market-april-2023/#:~:text=Кількість%20вакансій%20найнижча%20за%20три,пiк%20коронакризи%20(2992%20вакансiй)) (accessed: 16.06.2023).
19. Sytnyk, I., Vasylchuk, I., Kolodiziev, O., Vzhytynska, K., Kuzminova, O., & Smoliak, V. (2022). Analiz stanu platizhnykh system v Ukraini v konteksti yevropeiskoho vektoru rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta hlobalizatsiino-intehratsiinykh protsesiv [Analysis of the state of payment systems in Ukraine in the context of the European vector of development of the digital economy and globalization and integration processes]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky* Tom 6 (47).
20. Top-50 IT-kompanii Ukrainy, lito 2022: kilkist spetsialistiv zmenshyasia na 3%, a u «velykoi piatirky» onovyvsia sklad. dou.ua. Available at: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-summer-2022/> (accessed: 25.05.2023).
21. Cheromukhina, O., & Chaliuk, Yu. (2022). Rynok pratsi pid chas viiny: stan ta perspektyvy [The labor market during the war: state and prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (46).
22. Shlikhta, H. (2022). Vplyv suchasnoho stanu rozvytku IT-haluzi Ukrainy na problemu profesiinoi pidhotovky IT-fakhivtsiv [The influence of the current state of development of the IT industry of Ukraine on the problem of professional training of IT specialists]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 225–232.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-4>
УДК 339.711

Квасній Л. Г.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту організацій,
економіки та підприємництва,
Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського
Міжрегіональної академії управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5248-544X>

Квасній З. В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій,
економіки та підприємництва,
Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського
Міжрегіональної академії управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9124-1579>

Солтисік О. О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-0158>

Kvasnii Lyubov

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Management of Organizations,
Economics and Entrepreneurship,
Mykhailo Hrushevsky Precarpathian Institute
Interregional Academy of Personnel Management

Kvasniy Zenoviy

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer
at the Department of Management of Organizations, Economics and Entrepreneurship,
Mykhailo Hrushevsky Precarpathian Institute
Interregional Academy of Personnel Management

Soltysik Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Mathematics and Economics,
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

FACTORS OF INFLUENCE ARE ON MECHANISM OF INCREASE OF ENERGY EFFICIENCY OF ECONOMY OF UKRAINE

У статті доведено, що важливим аспектом зростання енергоефективності економіки є застосування технологій та практик, спрямованих на зниження споживання енергії, підвищення енергетичної ефективності, використання відновлюваних джерел енергії та раціонального планування енергетичних систем,

що може базуватися на впровадженні енергозберігаючих технологій, удосконаленні інфраструктури, розвитку енергетичного менеджменту, підвищенні енергетичної свідомості суспільства та прийнятті ефективних правових та регуляторних заходів держави. Досліджено основні чинники, що впливають на механізм забезпечення енергоефективності економіки України. Акцентовано увагу на тому, що оптимізація впливу чинників на енергоефективність економіки в Україні потребує комплексного підходу та координації різних заходів на рівнях держави, секторів та громадян. Запропоновано можливі шляхи оптимізації впливу чинників на енергоефективність в Україні.

Ключові слова: енергоефективність економіки, енергозберігаючі технології, чинники впливу, механізм підвищення енергоефективності, енергоефективна економіка, шляхи оптимізації.

Ukraine is largely dependent on imports of natural gas and oil, which creates a risk for the economy. Reducing energy consumption through increased energy efficiency helps reduce dependence and ensure energy security. The article proves that an important aspect of energy efficiency of the economy is the application of technologies and practices aimed at reducing energy consumption, increasing energy efficiency, using renewable energy sources and rational planning of energy systems. This may include the introduction of energy-saving technologies, improvement of infrastructure, development of energy management and their use. It is substantiated that the energy efficiency of the economy can be achieved through the introduction of technological innovations that ensure a high level of productivity and efficiency of energy use. It was emphasized that important factors of energy efficiency are the use of highly efficient technologies, improvement of energy infrastructure, implementation of energy management, increasing energy awareness of society and adoption of effective legal and regulatory measures to promote energy efficiency. It is substantiated that the mechanism for ensuring energy efficiency of the Ukrainian economy depends on various factors that in a certain way affect energy consumption, energy infrastructure, energy policy and the energy sector of the economy as a whole. The main factors affecting the mechanism of ensuring energy efficiency of the Ukrainian economy are studied, namely: energy policy, energy infrastructure, innovative technologies, the state of the legislative framework in the country, the level of education and awareness of the population, the state of financing and investments. In the current conditions of Ukraine, for the restoration of its economy and stable economic development, it is necessary to use measures for the rational use of energy. Attention is focused on the fact that optimizing the influence of factors on the energy efficiency of the economy in Ukraine requires a comprehensive approach and coordination of various measures at the levels of the state, sectors and citizens. Possible ways to optimize the influence of factors on energy efficiency in Ukraine are proposed.

Keywords: energy efficiency of the economy, energy-saving technologies, influencing factors, mechanism of increasing energy efficiency, energy-efficient economy, ways of optimization.

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення енергозбереження в Україні є одним із визначальних чинників для реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 року, від якого залежить як ефективність функціонування національної економіки, так і національна безпека держави. Саме тому тема «Чинники впливу на механізм підвищення енергоефективності економіки України» залишається актуальною і в даний час. Енергоефективність є важливим аспектом сталого розвитку, економічного зростання та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Важливим є значення рівня енергоефективності для тих країн, які залежать від імпорту енергоносіїв та стикаються з енергетичними викликами. Для України питання підвищення енергоефективності мають велике значення через її енергетичну залежність: Україна значно залежить від імпорту природного газу та нафти, що створює ризик для економіки. Зменшення споживання енергії в плані підвищення енергоефективності може бути умовою забезпечення енергетичної безпеки країни. Ефективне використання енергії дозволяє знизити витрати на паливо та енергію, підвищити конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів, збільшити енергетичну незалежність та стимулювати інновації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням дослідження енергоефективності економіки присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. У наукових роботах Ковалка М., Денисюка С. відображені основоположні принципи політики енергозбереження, ґрунтовно висвітлено науково-організаційні засади політики енергозбереження та система державного управління енергозбереженням [1–3]. Зарубіжні науковці Каммен Д. М., Сантер Д. А. досліджували доцільність використання відновлюваних джерел енергії для сталого розвитку міст [4]. В працях Микитенко В. досліджено питання енергоефективності промислового виробництва на основі дії системи економічних законів [8]. Заремба І. розглядав проблеми оптимізації енергозабезпечення України та шляхи їх вирішення у світлі забезпечення енергетичної безпеки держави [9].

На сьогодні у зв'язку із численними атаками росії на енергетичні об'єкти України важливими і актуальними залишаються питання дослідження чинників впливу на механізми підвищення енергоефективності економіки.

Мета дослідження полягає у дослідженні чинників впливу на механізм підвищення енергоефективності економіки України та розробці пропозицій щодо шляхів оптимізації впливу чинників на енергоефективність економіки в Україні.

Методи, об'єкт та предмет дослідження. Як загальнонаукові методи дослідження використано аналіз, синтез, узагальнення. Як емпіричні методи дослідження використані методи спостереження. Об'єктом дослідження є енергоефективність економіки України. Предметом дослідження є шляхи оптимізації впливу чинників на підвищення енергоефективності економіки України.

Виклад основного матеріалу. Енергоефективність економіки оцінюється шляхом аналізу використання енергії на різних рівнях: макроекономічному (на рівнях країни чи регіону), мікроекономічному (на рівнях окремих підприємств чи будинків) та галузевому (в окремих галузях виробництва). Оцінка енергоефективності також включає такі показники, як енергетична інтенсивність (використання енергії на одиницю виробленої продукції), коефіцієнт використання енергії, рівень втрати енергії та інші показники, які характеризують ефективність використання енергетичних ресурсів.

Важливим аспектом енергоефективності економіки є застосування технологій та практик, спрямованих на зниження споживання енергії, підвищення енергетичної ефективності, використання відновлюваних джерел енергії та раціонального планування енергетичних систем. Це може включати впровадження енергозберігаючих технологій, удосконалення інфраструктури, розвиток енергетичного менеджменту та їх використання.

Енергоефективність економіки збільшується як міра, в якій система використовує енергію з ефективністю та оптимальністю, мінімізуючи споживання енергетичних ресурсів при забезпеченні потреб населення та промисловості. Це означає, що енергоефективна економіка максимально використовує наявні ресурси, зменшує втрату енергії та мінімізує викиди шкідливих викидів, таких як викиди парникових газів.

Енергоефективність може бути досягнута шляхом впровадження технологічних інновацій, які забезпечують високий рівень продуктивності та ефективності використання енергії. Це може включати в себе використання вискоефективного обладнання та систем у будівлях, зменшення витрат енергії на виробництво товарів і послуг, підвищення енергоефективності транспортних засобів і впровадження програми енергозбереження на різних рівнях економічної діяльності.

Перехід до енергоефективної економіки має численні переваги, включаючи зменшення енергетичної залежності, зниження енергетичних витрат, підвищення конкурентоспро-

можності підприємств та країни в цілому, підвищення якості довкілля та зменшення впливу на зміну клімату. Крім того, енергоефективна економіка сприяє створенню нових робочих місць у галузях, пов'язаних з енергозбереженням та використанням відновлювальних джерел енергії.

Енергоефективність економіки збільшується як міра, в якій економічна система використовує доступні ресурси енергії з максимальною продуктивністю та мінімальною витратою. Це включає ефективне використання енергії у всіх галузях економіки, включаючи виробництво, транспорт, будівництво, побутове проживання та інші сектори.

Енергоефективна економіка ставить перед собою завдання зниження енергії при збереженні витрат або навіть збільшення рівня виробництва та комфорту. Це досягається за допомогою впровадження технологічних рішень, процесів та практик, які спрямовані на оптимізацію використання енергії, зменшення енерговитрат та мінімізацію витрат енергії на всіх етапах виробництва та споживання.

Ефективне використання енергії має багато переваг, серед яких зниження енергетичних витрат, зниження від імпорту енергії, зменшення викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин, підвищення конкурентоспроможності економіки, стимулювання інновацій та створення зелених робочих місць.

Важливими чинниками енергоефективності є використання вискоефективних технологій, удосконалення енергетичної інфраструктури, впровадження енергетичного менеджменту, підвищення енергетичної свідомості суспільства та прийняття ефективних правових та регуляторних заходів для сприяння енергоефективності.

Енергоефективність економіки здатна до здатності системи економіки ефективно використовувати енергію для виробництва товарів і послуг з мінімальними витратами та максимальними результатами. Вона вимірює, ефективно система економіки перетворює вхідну енергію на корисну продукцію, уникнення втрат та порушення навколишнього середовища.

Висока енергоефективність економіки означає, що вона досягає більшої продуктивності з меншими кількостями енергії, що використовує. Це може бути досягнуто за допомогою використання передових технологій, оптимізації процесів виробництва, підвищення енергетичної ефективності у будівництві, промисловості, транспорті та інших галузях, а також за рахунок впровадження енергозберігаючих заходів.

Вважаємо, що оптимізація впливу чинників на енергоефективність економіки в Україні потребує комплексного підходу та координації різних заходів на рівнях держави, секторів та громадян. Ось кілька можливих шляхів оптимізації:

- Розвиток законодавства і регулюючих політик: Уряд може встановлювати енергоефективні стандарти та норми для промисловості, будівництва, транспорту та інших секторів. Крім того, необхідно створити стимули та фінансові механізми, щоб сприяти використанню енергоефективних технологій та інвестиційній діяльності. Включення таких положень, як обов'язкова сертифікація енергоефективності будівель, стандартів енергоефективності для промисловості та підтримки використання відновлених джерел енергії, може сприяти підвищенню енергоефективності економіки в Україні.

- Підвищення освіти та обізнаності: Забезпечення доступу до інформації про енергоефективність та її переваги може сприяти свідомому вибору споживачів та підприємств. Навчання та освіта про енергоефективні технології мають включатися в освітні програми на всіх рівнях, від школи до університету.

- Фінансова підтримка та стимули: Уряд може надавати фінансову підтримку та стимули для енергоефективних проектів, таких як субсидії на впровадження енергоефективних технологій, зелені кредити або податкові пільги для компаній, що пропонують енергоефективне обладнання.

- Сприяння дослідженням і розвитку: Уряд може інвестувати в дослідження та розвиток нових енергоефективних технологій, а також сприяти перенесенню цих технологій з наукових лабораторій до комерційного використання.

За даними Світового банку [7], 400 млрд \$ щорічно задіяні на даний час в секторі покращення рівня енергоефективності. Енергоефективна економіка сприяє зниженню використання природних ресурсів та викидів парникових газів, покращенню збереження енергії, зниженню енергетичних витрат для підприємств та споживачів, підвищенню конкурентоспроможності країни та стимулюванню інновацій. Енергоефективність є важливою складовою сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату, допомагаючи зменшити негативний вплив людської діяльності на довкілля.

Висновки. Енергоефективність є ключовим фактором для сталого розвитку сучасної економіки. Підвищення енергоефективності сприятиме забезпеченню оптимального використання ресурсів, зменшити залежність від

енергетичних ресурсів та досягненню конкурентоспроможності країни.

Механізм забезпечення енергоефективності економіки України залежить від різних чинників, які впливають на енергоспоживання, енергетичну інфраструктуру, енергетичну політику та інші аспекти енергетичного сектора. Основні чинники, що впливають на механізм забезпечення енергоефективності економіки України, включають:

- Енергетичну політику: Реалізація ефективної енергетичної політики є ключовим фактором для підвищення енергоефективності. Україна має мати належний правовий та регуляторний фреймворк, який сприяє розвитку енергоефективних технологій, стимулює енергозбереження та сприяє впровадженню відновлюваної енергетики.

- Інфраструктуру: Розвиток енергетичної інфраструктури, такої як енергетичні мережі, транспортна інфраструктура, будівельний сектор тощо, має великий вплив на енергоефективність. Створення сучасних, енергоефективних інфраструктурних рішень може значно послабити енерговитрати при енергоефективному розвитку економіки.

- Технології і технологічний розвиток: Прогрес у технологічній сфері грає важливу роль у підвищенні енергоефективності. Нові технології, інновації та дослідження можуть допомогти зменшити споживання енергії та впровадженні більш ефективних методів виробництва. Впровадження енергоефективних технологій є критичним для забезпечення енергоефективності. Розвиток та впровадження інноваційних технологій, таких як енергозберігаючі системи, використання відновлюваних джерел енергії, енергоефективні будівельні матеріали, позбавляють споживання енергії та забезпечують стійкий економічний розвиток.

- Законодавчу базу: Для ефективного забезпечення енергоефективності необхідна політична воля та підтримка влади. Ефективність енергосистеми країни залежить від наявності відповідного законодавства та регулювання. Україна повинна мати ефективні енергетичні політики, стимулюючі норми і правила, які сприяють впровадженню енергоефективних технологій, зниженню споживання енергії та підвищенню енергетичної ефективності. Державні закони, норми і стандарти повинні сприяти розвитку та впровадженню енергоефективних технологій і практики.

- Фінансування та інвестиції: Наявність фінансових ресурсів для реалізації проектів з енергоефективності є фактором виробництва. Інвестиції в нові технології, енергозберігаюче обладнання та реконструкцію енергетичної інфраструктури можуть підтримати

розвиток енергоефективної економіки. Доступність фінансування та належна інвестиційна підтримка є важливими факторами розвитку енергоефективності.

– Освіту та свідомість населення: Важливим фактором є розуміння населення та бізнес-сектору значення енергоефективності. Свідомість про переваги та можливості енергозбереження може стимулювати попит на енергоефективні продукти та послуги.

Поділяємо наукову позицію Немировського І.А., що «спільними зусиллями можливо впевнено йти по шляху досягнення благородних цілей сталого енергетичного розвитку» [8, с. 42]. За прогнозами науковців «вже за життя нинішніх поколінь – до 40-50-х років чиста енергетика забезпечуватиме не менше половини потреб людства. При цьому європейські країни пройдуть цей шлях набагато раніше за інших» [9].

Список використаних джерел:

1. Ковалко М. П. Енергозбереження – досвід, проблеми, перспективи. Київ, 1997. 152 с.
2. Ковалко М. П. Проблеми енергозбереження в Україні. *Екотехнології і ресурсозбереження в Україні*. 1995. № 6. С. 3–8.
3. Ковалко М. П., Денисюк С. П. Енергозбереження – пріоритетний напрям державної політики України. Київ, 1998. 506 с.
4. Kammen D. M., Sunter D. A. City-integrated renewable energy for urban sustainability. *Science*. May 20, 2016. Vol. 352. Issue 6288. P. 922–928. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aad9302>
5. Микитенко В.В. Енергоефективність промислового виробництва : монографія. Київ : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2004. 282 с.
6. Заремба І. М. Проблеми оптимізації енергозабезпечення України та шляхи їх вирішення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Київ, 2006. 20 с.
7. Seven Takeaways From Tracking SDG7: The Energy Progress Report 2023. URL: <http://www.se4all.org/>
8. Немировський І. А. Енергоменеджмент як багаторівнева система управління енергоефективністю. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2014. № 2. С. 42.
9. На шляху до чистого світу. URL: <https://strategi.com.ua/al-ternatyvna-enerhetyka-zakhopliuie-planetu/>

References:

1. Kovalko M. P. (1997) Enerhozberezhennia – dosvid, problemy, perspektyvy [Energy saving – experience, problems, prospects]. Kyiv, 152 p.
2. Kovalko M. P. (1995) Problemy enerhozberezhennia v Ukraini [Problems of energy saving in Ukraine]. *Ekotekhnologii i resursozberezhennia v Ukraini*, no 6, pp. 3–8.
3. Kovalko M. P., Denysiuk S. P. (1998) Enerhozberezhennia – priorytetnyi napriam derzhavnoi polityky Ukrainy [Energy conservation is a priority direction of the state policy of Ukraine]. Kyiv, 506 p.
4. Kammen D. M., Sunter D. A. (May 20, 2016) City-integrated renewable energy for urban sustainability. *Science*, vol. 352, issue 6288, pp. 922–928. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aad9302>
5. Mykytenko V. V. (2004) Enerhoefektyvnist promysloвого vyrobnytstva: monohrafiia [Energy efficiency of industrial production]. Kyiv: Obiednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy, 282 p.
6. Zaremba I. M. (2006) Problemy optymizatsii enerhozabezpechennia Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of optimization of Ukraine's energy supply and ways to solve them]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk. Natsionalnyi instytut problem mizhnarodnoi bezpeky pry Radi natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy. Kyiv, 20 p.
7. Seven Takeaways From Tracking SDG7: The Energy Progress Report 2023. Available at: <http://www.se4all.org/>
8. Nemyrovskiy I. A. (2014) Enerhomenedzhment yak bahatorivneva systema upravlinnia enerhoefektyvnosti [Energy management as a multi-level energy efficiency management system]. *Enerhetyka: ekonomika, tekhnologii, ekolohiia*, no. 2, p. 42.
9. Na shliakhu do chystoho svitu [On the way to a clean world]. Available at: <https://strategi.com.ua/al-ternatyvna-enerhetyka-zakhopliuie-planetu/>

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-5>
УДК 338.43:637.5"71"(477)

Переґуда Ю. А.

кандидат географічних наук,
докторант кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України;
доцент кафедри організації туристичної діяльності,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1434-2509>

Perehuda Yuliia

Candidate of Geographic Sciences,
Doctoral Student Department of Global Economy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
Senior Lecturer at the Department of Tourism Organization,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО М'ЯСА ТА ПРОДУКТІВ З М'ЯСА НА НАЦІОНАЛЬНОМУ І СВІТОВОМУ РИНКАХ

STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN MEAT AND MEAT PRODUCTS IN THE NATIONAL AND GLOBAL MARKETS

У науковій статті доведена важливість дослідження конкурентоспроможності українського м'яса та продуктів з м'яса на національному і світовому ринках збуту. Розкрита динаміка розвитку та конкуренції на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса, у тому числі за окремими групами країн, які розділені за рівнем доходів та розвитку. Визначено головні тенденції та проблеми розвитку світового ринку м'яса та продуктів з м'яса у 2012–2021 роках, а також місце України на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса. Окремо визначено проблеми забезпечення конкуренції на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса. Зроблено порівняння розвитку і конкуренції на світовому ринку України та десяти провідних країн-виробників м'яса та продуктів з м'яса. Досліджено експорт, імпорт та зовнішньоторговельне сальдо щодо м'яса та продуктів з м'яса в Україні, що дозволило зробити додаткові висновки щодо конкурентоспроможності українського м'яса та продуктів з м'яса на національному і світовому ринках збуту. Визначено головні тенденції та проблеми, що заважають збільшенню присутності української м'ясної продукції на національному та світових ринках збуту.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, м'ясо та продукти з м'яса, національний ринок, проблеми, світовий ринок, тенденції.

The scientific article has proved the importance of studying the competitiveness of Ukrainian meat and meat products in the national and world markets. The dynamics of development and competition in the world market of meat and meat products have been disclosed. Also, the research has touched upon the dynamics by separate countries' groups, which are divided by the level of income and development (countries with a high level of income; countries with incomes above average; countries with income below middle; low-income countries; low-income and food-deficit countries; countries importing only food; the least developed countries). The main trends and problems of the development of the world market of meat and meat products in 2012–2021, as well as the place of Ukraine in the world market of meat and meat products, have been determined. In addition, the problems of ensuring competition in the world market of meat and meat products have been identified. A comparison of development and competition in the world market of Ukraine and ten leading countries producing meat and meat products (Argentina, Australia, Brazil, India, Italy, China, Netherlands, Germany, Poland, and the USA) has been conducted. The export, import, and foreign trade balance of meat and meat products in Ukraine has been studied. It enabled us to draw additional conclusions about the competitiveness of Ukrainian meat and meat products in the national and global sales markets. The main trends hindering the increase in the presence of Ukrainian meat products in the national and global sales markets have been identified. They include the production of meat and meat products in the country, lagging behind the countries belonging to the same group as Ukraine regarding development and income. A steady trend of decreasing production of meat and meat products in the country per capita has been determined. The positive dynamics of the foreign trade balance are achieved mainly at the expense of poultry meat (chicken).

The main problems that prevent the increase of the presence of Ukrainian meat products in the national and global sales markets have been stated. They include: for global markets – insufficient financial capabilities of producers, insufficient attention to the issue of the introduction of digital technologies and innovations, poor adaptation to economic challenges; for the national market – solvent consumer demand, ineffective cost management, and poor adaptation to economic difficulties.

Keywords: competitiveness, competition, meat and meat products, national market, problems, world market, trends.

Постановка проблеми. Україна потребує нарощування експорту та розвитку національних ринків з акцентом на збільшення присутності на таких ринках вітчизняних виробників. За таких умов ключовим питанням для українських виробників, експортерів, а також української продукції стає забезпечення належного рівня конкурентоспроможності та підвищення конкурентоспроможності на національному і світовому ринках.

На особливу увагу щодо забезпечення та підвищення конкурентоспроможності на національному і світовому ринках заслуговує продукція, що має значний конкурентний потенціал, до якої слід віднести м'ясо та продукти з м'яса. Виробництво м'яса та м'ясної продукції в Україні може стати драйвером для зростання, як тваринництва, так і всього агропромислового комплексу країни.

В таких умовах доцільним є дослідити конкурентоспроможність українського м'яса та продуктів з м'яса на національному і світовому ринках, визначити головні тенденції та проблеми, що заважають збільшенню присутності української м'ясної продукції на ринках збуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику конкурентоспроможності вітчизняного тваринництва, продукції тваринництва, у тому числі м'яса та м'ясної продукції, в Україні та на світових ринках збуту досліджували наступні вчені: Рітчі Х., Росадо П. та Росер М. [1]; Ільчук М. М., Коновал І. А. та Мельникова І.В. [2]; Лисенко Н. [3] та інші. Окремо необхідно звернути увагу на розробки та дослідження: Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [4]; Державної служби статистики України [5]; компанії ReportLinker Consulting [6]; статистичної служби Європейського Союзу (Євростат) [7]; Міністерства сільського господарства США (USDA) [8].

Не зважаючи на наявність досліджень у сфері вітчизняного тваринництва та продукції тваринництва, проблематика конкурентоспроможності українського тваринництва, продукції українського тваринництва, особливо м'яса та м'ясної продукції, в Україні та на світових ринках збуту розкрита досить обмежено, що вимагає проведення подальших досліджень.

Мета статті. Ідентифікувати головні тенденції та проблеми, що заважають збільшенню

присутності української м'ясної продукції на національному та світових ринках збуту на основі дослідження конкурентоспроможності українського м'яса та продуктів з м'яса.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок м'яса та продуктів з м'яса є досить неоднорідним, де ключовими виробниками є країни з високим рівнем доходу та доходами вище середнього. Дослідження динаміки розвитку світового ринку м'яса та продуктів з м'яса за період з 2012 року до 2021 року дозволяють відзначити його зростання на 58,82 млн тонн або на 16,05 %. Ринок зростає весь період дослідження, окрім першого пандемічного року (2019 рік), коли відбулось зменшення виробництва на 1,35 млн тонн або 0,33 % [1].

Важливим є дослідити динаміку розвитку ринків виробників м'яса та продуктів з м'яса за групами країн, що поділені за рівнем доходу і розвитку: країни з високим рівнем доходу; країни з доходами вище середнього; країни з доходом нижче середнього; країни з низьким доходом; країни з низьким доходом та дефіцитом продовольства; країни чисті імпортери продовольства; найменш розвинені країни.

Найбільше зростання за період дослідження (2012–2021 роки) у абсолютному виразі продемонстрували: країни з доходами вище середнього +23,40 млн тонн (39,78 % зростання світового ринку); країни з доходами нижче середнього + 12,41 млн тонн (21,10 % зростання світового ринку). Найбільші темпи росту за період дослідження (2012–2021 роки) продемонстрували: країни з доходами нижче середнього (+ 29,49 %) та країни з низькими доходами та дефіцитом продовольства (+ 26,65 %). Щодо питомої ваги різних груп країн на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса, то головними були країни з доходами вище середнього – 40,77 % світового ринку станом на 2021 рік, а також країни з високим рівнем доходу – 27,53 % світового ринку станом на 2021 рік. З іншої сторони за період дослідження найбільше зросла на світовому ринку питома вага країн з доходами нижче середнього (+1,33 %) та країн з низькими доходами і дефіцитом продовольства (+0,61 %). Щодо споживання м'яса та продуктів з м'яса на душу населення, то лідерами були: країни з високим рівнем доходу, де у 2021 року

показник склав 90,60 кг, а абсолютне зростання споживання за період дослідження склало + 3,55 кг; країни з доходами вище середнього, де у 2021 року показник склав 64,03 кг, а абсолютне зростання споживання за період дослідження склало + 4,64 кг. Найбільші темпи росту по споживанню м'яса та продуктів з м'яса на душу населення за період дослідження продемонстрували країни з доходами нижче середнього (+12,84%) та країни з низькими доходами та дефіцитом продовольства (+10,08%), у той же час країни з низькими доходами скоротили споживання м'яса та продуктів з м'яса на душу населення на 0,19 кг до 12,16 кг або на 1,54% [1; 6; 8].

Ключовими тенденціями на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса були: постійне зростання виробництва та споживання переважно за рахунок населення країн з доходами вище середнього, доходами нижче середнього, з низькими доходами та дефіцитом продовольства; насичення ринків м'яса та продуктів з м'яса у країнах з високим рівнем доходу.

Головними проблемами на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса були: критичне розшарування по виробництву та споживанню по рівню доходів населення країн; багатократне відставання по споживанню м'яса та продуктів з м'яса населення країн з низькими доходами від країн з високими доходами.

Наведена ситуація вказує на значні можливості для виробників м'яса та продуктів з м'яса щодо постачання продукції для всіх груп країн, окрім країн з високим рівнем доходу, де ринки насичені м'ясною продукцією і є велика конкуренція.

Вважаємо доречним порівняти динаміку розвитку ринків м'яса та продуктів з м'яса в Україні з групами країн за рівнем доходу та розвитку. Згідно статистичних даних [5; 9] та методики FAO [4] і Світового банку [10], Україна за період дослідження: відносилась до країн з рівнем доходів вище за середній (3 126–9 655 дол США) – 2012 рік – 3856,8 дол США, 2013 рік – 4030,3 дол США, 2019 рік – 3659,8 дол США; 2020 рік – 3725,6 дол США, 2021 рік – 4834,3 дол США; відносилась до країн з рівнем доходів нижче середнього (786–3 125 дол США) – 2014 рік – 3014,6 дол США, 2015 рік – 2115,4 дол США, 2016 рік – 2185,9 дол США, 2017 рік – 2640,3 дол США, 2018 рік – 3095,2 дол США.

Відзначаємо, що за період дослідження темпи росту національного виробництва м'яса та продуктів з м'яса (107,96%) були суттєво менші темпів росту виробництва м'яса та продуктів з м'яса, як в країнах з доходами вище середнього (115,60%), так і в країнах

з доходами нижче середнього (129,49%). Темпи росту національного виробництва м'яса та продуктів з м'яса у 2012–2021 роках були менше темпів росту у всіх групах країн, що були взяті для дослідження. Наведена ситуація призвела до зменшення частки України на світовому ринку м'яса та продуктів з м'яса з 0,73% у 2012 році до 0,69% у 2021 році (-0,04%). За рівнем виробництва м'яса та продуктів з м'яса на душу населення Україна весь період дослідження суттєво випереджала країни з доходом нижче середнього, країни з низьким доходом, країни з низьким доходом та дефіцитом продовольства, країни чисті імпортери продовольства, найменш розвинені країни, однак відставала від країн з високим рівнем доходів та доходами вище середнього. Так, у 2021 році в Україні виробництво м'яса та продуктів з м'яса на душу населення було на рівні 51,43 кг, а у країнах з високим рівнем доходу – 90,60 кг, країнах з доходами вище середнього – 64,03 кг, країнах з доходом нижче середнього – 15,55 кг, країнах з низьким доходом – 12,16 кг, країнах з низьким доходом та дефіцитом продовольства – 10,59 кг, країнах чистих імпортерів продовольства – 18,91 кг, найменш розвинених країнах – 14,33 кг. Однак, в Україні за період дослідження рівень виробництва м'яса та продуктів з м'яса на душу населення зменшився на 3,33 кг або 6,08%, у той час як у всіх обраних для дослідження групах країн рівень виробництва м'яса та продуктів з м'яса на душу населення збільшився (виключення – країни з низькими доходами, незначне зменшення виробництва) [1; 8]. Наведене вказує на проблеми у виробництві м'яса та продуктів з м'яса в Україні та не спроможність забезпечити відповідну конкурентоспроможність вітчизняного м'яса та продуктів з м'яса, як на національному, так і на світовому ринках збуту.

В межах дослідження конкурентоспроможності українського м'яса та продуктів з м'яса на національному і світовому ринках важливим є порівняти Україну з провідними країнами-виробниками м'яса та продуктів з м'яса (Аргентина, Австралія, Бразилія, Індія, Італія, Китай, Нідерланди, Німеччина, Польща, США). Україна показала одні з найнижчих темпів росту виробництва м'яса та продуктів з м'яса за період дослідження, менші темпи росту були тільки у двох з обраних для дослідження країн: Італія – 86,57%; Німеччина – 93,50%. Щодо виробництва м'яса та продуктів з м'яса на душу населення, то Україна станом на 2021 рік, серед обраних для дослідження країн, була вище тільки Індії (5,12 кг у 2021 році). Однак падіння

виробництва м'яса та продуктів з м'яса на душу населення було значним, за період дослідження, у Італії (-14,22 кг), Нідерландах (-25,78 кг), Німеччині (-7,68 кг) [1; 4; 7; 8].

Дослідивши динаміку виробництва м'яса та продуктів з м'яса у обраних для дослідження країнах за період з 2012 року до 2021 року можемо виділити такі ключові тенденції: відбувається зростання виробництва у країнах, що розвиваються (Китай, Аргентина, Індія та Польща), а також США; країни з високим рівнем розвитку та доходів демонструють повільні темпи зростання виробництва або у таких країнах відбувається спад виробництва.

Серед проблем виробництва м'яса та продуктів з м'яса у обраних для дослідження країнах за період з 2012 року до 2021 року можемо виділити: зростання конкуренції, у тому числі зі сторони закордонних виробників; відмову від споживання м'яса та продуктів з м'яса частини населення високо розвинених країн через зміну споживчих вподобань; негативний вплив зовнішніх факторів та економічних викликів, таких як пандемія.

Дослідження експорту, імпорту та зовнішньоторговельного сальдо дозволить зробити додаткові висновки щодо конкурентоспроможності українського м'яса та продуктів з м'яса на національному і світовому ринках у 2012–2022 роках (дослідження робиться за наявними статистичними даними). Експорт м'яса та продуктів з м'яса за період дослідження збільшився на 609,00 млн дол США або на 193,33 %. При цьому частка експорту м'яса та продуктів з м'яса у національному експорті зросла на 1,64 % до 2,09 % у 2022 році, а у національному експорті продукції тваринництва зросла на 29,95 % до 62,73 % у 2022 році. Імпорт м'яса та продуктів з м'яса за період дослідження зменшився на 511,00 млн дол США або на 70,87 %. При цьому частка імпорту м'яса та продуктів з м'яса у національному імпорті зменшилась на 0,47 % до 0,38 % у 2022 році, а у національному імпорті продукції тваринництва зменшилась на 24,07 % до 17,87 % у 2022 році. Зовнішньоторговельне сальдо по м'ясу та продуктам з м'яса починаючи з 2014 року було позитивним, зростало всі роки, окрім 2020 року, та компенсувало перевищення імпорту над експортом і зменшення позитивного зовнішньоторговельного сальдо по іншим складовим тваринництва [5].

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо визначити ключові тенденції щодо

виробництва м'яса та продуктів з м'яса в Україні: виробництво м'яса та продуктів з м'яса в країні відставало від країн, що відносяться до однієї з Україною груп за рівнем розвитку та доходів; спостерігається стійка тенденція зниження виробництва м'яса та продуктів з м'яса в країні на душу населення; позитивна динаміка зовнішньоторговельного сальдо досягається переважно за рахунок м'яса птиці (курятину).

До головних проблем, що заважають збільшенню присутності української м'ясної продукції на національному та світових ринках збуту слід віднести: для світових ринків – недостатні фінансові можливості виробників, недостатню увагу питанням запровадження цифрових технологій та інновацій, погану адаптацію до економічних викликів; для національного ринку – платоспроможний попит споживачів, не ефективне управління витратами, погану адаптацію до економічних викликів.

Необхідно зазначити, що Україна має значний потенціал для нарощування конкурентоспроможності та присутності української м'ясної продукції на національному і світових ринках збуту. Однак реалізація потенціалу потребує підвищення адаптації українських виробників до впливу економічних викликів.

Висновки. Україна потребує нарощування виробництва та збуту вітчизняної м'ясної продукції на національному і світових ринках. За цих умов важливим є ідентифікувати головні тенденції та проблеми, що заважають збільшенню присутності української м'ясної продукції на національному та світових ринках збуту.

Проведене дослідження дозволило на основі оцінки розвитку світового та національного ринку м'яса і продуктів з м'яса визначити місце української м'ясної продукції на ринках збуту, а також головні тенденції та проблеми забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної м'ясної продукції.

Практичне впровадження пропозицій і висновків даної статті слід розглядати в контексті підвищення конкурентоспроможності українських підприємств тваринництва та їх продукції.

Перспективи подальших досліджень на основі і з використанням наукових результатів проведеного дослідження, полягають у визначенні концептуальних засад оптимізації формування конкурентоспроможності продукції тваринництва в умовах економічних викликів.

Список використаних джерел:

1. Ritchie H., Rosado P. and Roser M. Meat and Dairy Production. 2022. URL: <https://ourworldindata.org/meat-production> (дата звернення: 26.06.2023).
2. Ільчук М. М., Коновал І. А., Мельникова І. В. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції : монографія. Київ : Видавництво ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2015. 321 с.
3. Лисенко Н. Методи оцінки конкурентоспроможності продукції м'ясопереробних підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 1 (77). С. 61–68.
4. Crops and livestock products. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2023. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (дата звернення: 26.06.2023).
5. Статистична інформація. 2023. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.06.2023).
6. Livestock Market Outlook 2022–2026. 2023. URL: <https://www.reportlinker.com/clp/global/8> (дата звернення: 26.06.2023).
7. Agricultural production – livestock and meat. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=427096#Meat_production (дата звернення 26.06.2023).
8. Livestock and Poultry: World Markets and Trade. 2023. URL: <https://usda.library.cornell.edu/concern/publications/73666448x?locale=en&page=5#release-items> (дата звернення: 26.06.2023).
9. ВВП на душу населення. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> (дата звернення: 26.06.2023).
10. GDP per capita (current US\$). 2023. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (дата звернення: 26.06.2023).

References:

1. Ritchie H., Rosado P. and Roser M. (2022) Meat and Dairy Production. Published online at OurWorldInData.org. Available at: <https://ourworldindata.org/meat-production> (accessed June 26, 2023).
2. Ilchuk M. M., Konoval I. A., Melnykova I. V. (2015) Konkurentospromozhnist produkciyi skotarstva i ptaxivnyctva Ukrainy v systemi yevrointegraciyi [Competitiveness of livestock and poultry products of Ukraine in the system of European integration]: monograph. Kyiv: Publication of "Agrar Media Group" LLC, 321 p.
3. Lysenko N. (2007) Metody ocinky konkurentospromozhnosti produkciyi m'iasopererobnykh pidpryyemstv [Methods of evaluating the competitiveness of products of meat processing enterprises]. *Actual problems of the economics*, no. 1 (77), pp. 61–68.
4. Crops and livestock products. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2023). Available at: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (accessed June 26, 2023).
5. Statistical information. (2023). Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed June 26, 2023).
6. Livestock Market Outlook 2022–2026 (2023). Available at: <https://www.reportlinker.com/clp/global/8> (accessed June 26, 2023).
7. Agricultural production – livestock and meat (2023). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=427096#Meat_production (accessed June 26, 2023).
8. Livestock and Poultry: World Markets and Trade (2023). Available at: <https://usda.library.cornell.edu/concern/publications/73666448x?locale=en&page=5#release-items> (accessed June 26, 2023).
9. GDP per capita (2023). Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> (accessed June 26, 2023).
10. GDP per capita (current US\$) (2023). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (accessed June 26, 2023).

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-6>
УДК 351.824:339.1](477)-047.36

Чміль Г. Л.

доктор економічних наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3703-9940>

Кащенко Н. Б.

доктор економічних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7069-8860>

Остапенко Р. М.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5976-5871>

Chmil Hanna

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
State Biotechnological University

Kashchena Nataliia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
State Biotechnological University

Ostapenko Roman

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
State Biotechnological University

МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ РИНКІВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

MONITORING THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL MARKETS OF UKRAINE: STATE AND PROSPECTS IN GLOBALIZATION

У статті здійснено моніторинг розвитку промислового ринку країни в умовах глобалізації. Досліджено його склад і структуру, ідентифіковано стейкхолдерів промислового ринку. Зроблено порівняльну характеристику профілів промислового та споживчого ринку. Виявлено наявність відмінних характеристик попиту та ухвалення рішень про купівлю товарів на промисловому ринку (порівняно із споживчим ринком). Акцентовано увагу на важливості індивідуалізації процесу обслуговування та посиленні рівня впливу особистих контактів на комунікаційні процеси з покупцями на промислових ринках. Доведено, що промисловий ринок є динамічним та знаходиться під впливом низки чинників глобалізації. Систематизовано та виокремлено інституційні чинники, чинники зовнішнього та внутрішнього середовища, економічні чинники, екологічні чинники, а також специфіку ринку та конкуренцію. З огляду на глобалізаційні процеси на промислових ринках відзначено тенденції, які трансформують характер їх діяльності, а саме: змінний ландшафт B2B-покупок; зростання досвідченості продавців; вплив технологічних змін; підвищення значимості та зростання ринків, що розвиваються.

Ключові слова: моніторинг, промислові ринки, покупці, продавці, B2B ринок, маркетинг, інформаційні технології.

The article examines the concept of industrial markets. The structure of the industrial market is defined and its main stakeholders (market stakeholders) are clarified. A comparative characterization of the industrial and consumer markets has been made. The presence of different demand characteristics in these two types of markets, as well as making purchase decisions, in particular, in industrial markets, management decisions are much more complicated, since a group of people with differentiated types of job duties and competencies, and therefore variants of arguments, participate in this process. It has been proven that in marketing activities in industrial markets, the individualization of the service process is gaining importance and the level of influence of personal contacts on communication processes with buyers is increasing. The state of development of the industrial market in Ukraine was analyzed, it was found that in the structure of the volume of industrial products sold by types of activity, the majority share belongs to the processing industry. The instability of the domestic industrial market due to the direct influence of destructive factors of the external and internal environment, including the geopolitical conflict and the COVID-19 pandemic and the quarantine measures caused by it, has been proven. Analyzing the industrial course and measures for its development in Ukraine, the lack of its progressive efficiency was noted due to the country's

critically low results in the Industrial Production Competitiveness Index for the period under study. It was determined that the industrial market is dynamic and is under the influence of globalization factors: institutional factors; factors of the external and internal environment; specifics of the market; economic factors; competition; environmental factors. Given the globalization processes in industrial markets, we note the trends that are transforming the nature of their activity, in particular: the changing landscape of B2B purchases; growing experience of sellers; impact of technological changes; increasing the importance and growth of developing markets, the selected vectors will allow for the geographical expansion of industrial markets, increase the volume of sales of industrial products on them, and establish communication links between interested parties of industrial markets.

Keywords: monitoring, industrial markets, buyers, sellers, B2B market, marketing, information technologies.

Постановка проблеми. Промисловий ринок України перебуває у постійному розвитку та набуває нових рис і тенденцій через зміну інституційної архітектури промислового виробництва й наявні виклики індустріальному майбутньому країни. Кризовими тенденціями, що були зумовлені пандемією COVID-19 та карантинними заходами, для промислового ринку відзначився 2020 р. За його підсумками падіння виробництва у промисловості становило 5,2%, сільському господарстві – 11,5%, обсяги вантажних перевезень скоротились на 10,6% (без урахування трубопровідного транспорту), пасажирських – на 39,7% [18]. На жаль, 2021 рік не сприяв повному відновленню промисловості хоча б до пандемічного рівня – навіть пропри те, що світова кон'юнктура була сприятлива для промислових товарів українського експорту. За підсумками року індекс промислової продукції зріс лише на 2,1% та склав лише 80% від рівня 2011 року. Масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, людські жертви та соціальні втрати принесла військова агресія Росії проти України. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального ВВП, а 13,5 млн осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення [11].

Наявна структурна диспропорційність промисловості зумовлює її слабку адаптацію до надскладних умов господарювання та потреб ринку, фактичну неспроможність забезпечення споживчого попиту, разом із тим знижується інвестиційна спроможність промислового ринку, що безумовно створює перешкоди як для відновлення економіки країни, так і для подальшого її сталого соціально-економічного розвитку.

Зазначене актуалізує дослідження питань сучасного стану промислових ринків України, перспектив їх розвитку та визначення стратегічних векторів, концептів й гнучких управлінських підходів до стимулювання й реалізації трансформаційних перетворень на основі імплементації

інноваційних технологій, що здатні забезпечити: адаптацію модернізації та новаторства у виробничих процесах, надання інклюзивного доступу до ринків та ресурсів для різних стейкхолдерів та всіх зацікавлених осіб, формування новітніх концептів культури споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним особливостям становлення та функціонування промислових ринків присвячено праці закордонних та вітчизняних науковців. Так, Улунієми П. та Тахтинен Й. [9] розглядають чинні концепції промислових ринків у контексті промислового маркетингу та закупівель; Гревал Р. та Лилиен Г. [4] аналізують тренди розвитку промислових ринків; у контексті формування системи промислового маркетингу аналізують суть та особливості розвитку промислового ринку Кортес Р. та Джонсон В. [3]; Бажеріна К. В. [10] досліджує формування лояльності клієнтів як конкурентну детермінанту розвитку промислового ринку. Враховуючи наявне наукове надбання з розв'язання питань щодо трендів формування промислових ринків, відзначимо недостатність опрацювання сучасними науковцями актуального стану та тенденцій розвитку промислових ринків під впливом глобалізаційних процесів.

Мета статті полягає в моніторингу стану та визначенні тенденцій розвитку промислових ринків України з огляду на необхідність трансформації соціально-економічних систем задля формування векторів сталого розвитку промислових ринків, підвищення рівня їх конкурентоспроможності та посилення комунікаційних зв'язків зі стейкхолдерами.

Виклад основного матеріалу. Промисловий ринок являє собою сукупність усіх осіб і організацій, які купують товари та послуги, що беруть участь у виробництві інших продуктів чи послуг, які продаються, здаються в оренду або постачаються іншим особам. Інфраструктуру промислового ринку формують:

- 1) комерційні підприємства:
 - промислові, сільськогосподарські господарські суб'єкти та інші підприємства;
 - посередники;
 - організації, які надають промислові послуги.

2) державні установи;

3) громадські організації [3; 20].

Отже, промисловий ринок являє собою складну та багатогранну область, що відзначається різноманітністю заходів як обслуговування клієнтів, так і форм, каналів реалізації промислової продукції. В сучасних умовах господарювання найбільш характерною відмінністю промислового ринку від споживчого є клієнтська база. На промисловому ринку клієнтом є суб'єкти господарювання, що купують продукти та послуги для різноманітних цілей, а саме для: виробництва, споживання, використання або перепродажу. Характер підприємств-покупців також може варіюватися від промислових замовників різного розміру до державних установ та некомерційних установ. Промислові дистриб'ютори або дилери, які, у свою чергу, продають іншим промисловим клієнтам, комерційним підприємствам, державним установам та закладам, купують продукти та послуги, які є актуальними для функціонування їх власного бізнесу. У таблиці 1 наведено порівняльну характеристику промислового та споживчого ринку.

Слід відзначити наявність різних характеристик попиту на цих двох типах ринків. Попит на промисловому ринку залежить від

розвитку попиту на ринках кінцевих споживачів. Крім того, він є нееластичним, позаяк вплив зміни ціни на попит не є настільки сильним на промислових ринках, як на споживчому ринку.

Важливою відмінною рисою промислових ринків є також ухвалення рішень про купівлю. На споживчих ринках рішення ухвалюються окремим клієнтом або групою осіб у конкретному домогосподарстві. На промислових ринках ухвалення управлінських рішень є набагато складнішим, позаяк у цьому процесі беруть участь група людей з диференційованими видами посадових обов'язків та компетенцій, а отже і варіантами аргументів, які очевидно є більш ґрунтовними та раціональними, ніж ті, що використовуються під час ухвалення рішень споживачами.

Враховуючи, що кількість споживачів на промисловому ринку значно менша, ніж на споживчому ринку, а закупівлі здійснюються оптовими партіями, покупець очевидно є більш професійним, обізнаним та компетентним з точки зору комерційної та техніко-технологічної сфер, володіє інформацією про ринкову кон'юнктуру, у тому числі й альтернативні пропозиції підприємств-конкурентів, а також обізнаний щодо репутаційного рівня

Таблиця 1

Порівняння промислового та споживчого ринків

Ринок Ознака	Промисловий B2B	Споживчий B2C
Характеристика ринку	Географічно зосереджений, Відносно менше покупців	Географічно розосереджені, Масові ринки
Продавець/покупець	Чітко встановлений	Знеособлений
Характеристики продукту	Технічна складність, Індивідуальний підхід	Стандартизація
Сервісні характеристики	Обслуговування, своєчасна доставка та наявність дуже важливі	
Поведінка споживача	Залучення різних функціональних областей як у фірмах-покупцях, так і у фірмах-постачальниках, Рішення про закупівлю приймаються в основному на основі раціональності/ефективності, Технічна експертиза, Стабільні міжособистісні відносини між покупцями та продавцями	Залучення членів сім'ї Рішення про покупку в основному приймаються з урахуванням фізіологічних/соціальних/психологічних потреб, Менше технічних знань, Неособисті стосунки
Інноваційність	Технологічні особливості, рівень якості	Спрямованість на створення дизайну та формування бренду
Прийняття рішень	Чіткість Спостережуваність стадій	Непомітність, Психологічний характер
Канали комунікації	Більш прямі, Менше посередників	Непрямі, Численні рівні посередників
Реклама	Акцент на особистих продажах	Акцент на рекламу
Цінові характеристики	Конкурентні торги та договірні ціни, Перелік цін на стандартну продукцію	Прейскурантні ціни або максимальна роздрібна ціна

Джерело: розроблено авторами

господарюючих суб'єктів та їх конкурентних переваг, крім того він застосовує складні та ефективні інструменти процесу придбання, що робить ринковий обмін більш складним для ідентифікації [8; 14]. У цьому контексті погоджуємось, що «ринку промислових товарів характеризується обмеженістю покупців, наявністю покупців, які закупають великі партії товарів, тісними взаємовідносинами між споживачами і виробниками, формуванням закупівельних комісій, високим професіоналізмом агентів із закупівель, багаторазовими відвідуваннями торгових представників, взаємозакупівлями, географічною концентрацією покупців, а також похідним попитом, флуктуацією, ефектом акселерації, нееластичністю, сезонністю і вторинністю попиту, залежністю від кінцевого споживача, державним регулюванням, стандартизацією продукції, вимушеною диверсифікацією виробництва і ринків для мінімізації впливу змін попиту на показники діяльності» [16, с. 76]. Саме тому у маркетинговій діяльності на промислових ринках набуває важливості індивідуалізація процесу обслуговування та посилюється рівень впливу особистих контактів на комунікаційні процеси з покупцями.

Аналізуючи стан розвитку промислового ринку в Україні, відзначимо його нестабільність внаслідок прямого впливу деструктивних

факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема російської військової агресії та пандемії COVID-19 й карантинних заходів, спричинених нею. Промисловий ринок України представлений такими галузями: добувна промисловість і розроблення кар'єрів; переробна промисловість; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами. На рисунку 1 наведено динаміку розвитку промислового ринку за період 2016–2022 рр.

Поширення у 2020–2023 роках наявних некерованих факторів (російська військова агресія; коронавірусна інфекція) та пов'язаних з ними обмеженнями економічної діяльності призвели до загального економічного спаду. Так, обсяги реалізованої продукції за всіма видами економічної діяльності демонстрували стабільну тенденцію зростання до 2021 р. Під час пандемії COVID-19 та карантинних заходів, рівень розвитку промислового ринку у 2021 р. порівняно з 2016 р. виріс майже у два рази. Це пояснюється тим, що запроваджені урядом обмежувальні заходи майже не торкнулись діяльності промислових підприємств, однак, зменшення рівня загального попиту та світових цін на сировину та матеріали на фоні карантинних заходів, а також невирішені логістичні

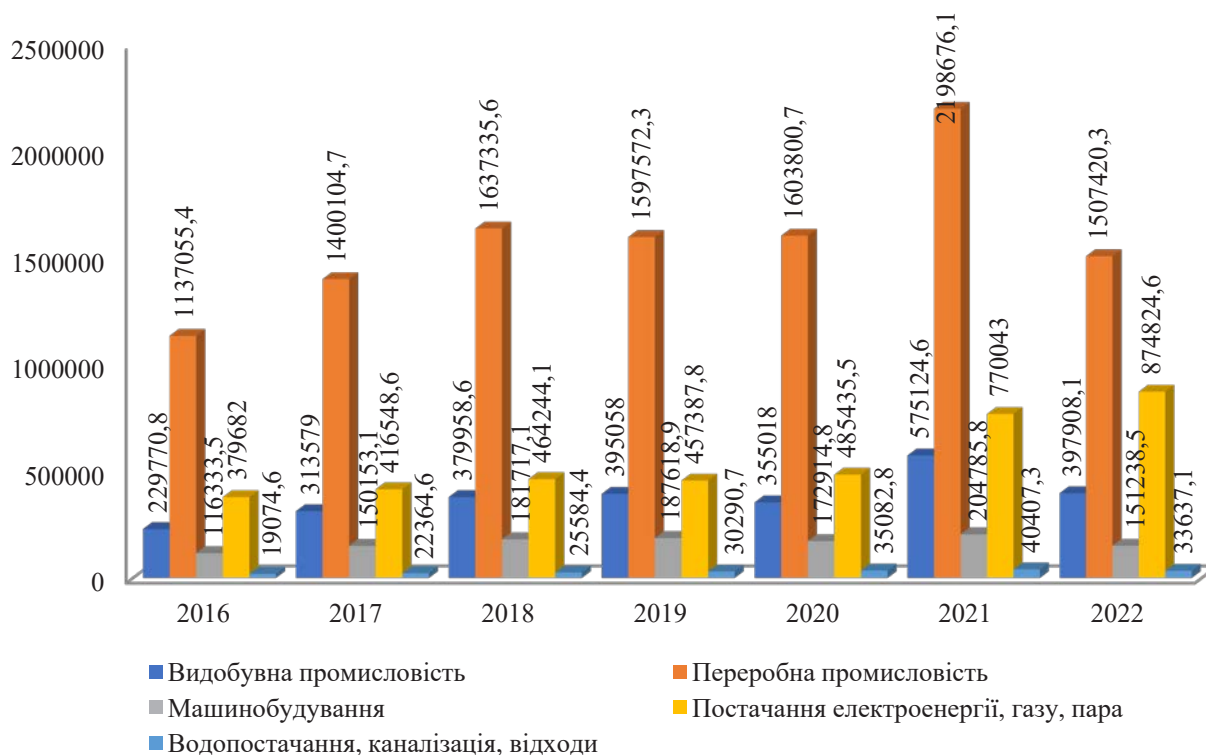

Рис. 1. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності за 2016–2022 рр, млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі [12; 18]

питання зумовили падіння обсягів виробництва, зовнішньоекономічної діяльності, а також звільнення робітників.

За оцінками Світового банку та його партнерів, за перший рік війни найбільшої шкоди було завдано житловому сектору (38% від загальної шкоди), транспорту (26%), енергетиці (8%), промисловості та торгівлі (8%) і сільському господарству (7%). Зокрема, під час російсько-української війни було зруйновано або пошкоджено 1,4 мільйона одиниць житла (приватних квартир і будинків), у тому числі 135 тис приватних будинків і 39 тис гуртожитків.

Встановлено, що кумулятивні втрати реального ВВП під час війни в середньому становили 40%. При цьому середнє падіння реального ВВП у перший рік війни становило 20%. Варто нагадати, що у 2022 році реальний ВВП України впав на 29,2%, а промисловий сектор – на 38%. Це свідчить як про звірства та масові руйнування, спричинені російськими агресорами, так і про погану адаптацію української економіки до воєнного стану та відсутність комплексної державної підтримки.

Українська промисловість зазнала значних втрат через війну: у 2022 році промислове виробництво в Україні впало на 38%.

Світовий банк оцінює втрати в промисловості та торгівлі в 10,9 мільярда доларів США. Водночас потреби у відновленні цих секторів до 2033 р. становлять 23,2 мільярда доларів США. Загалом це 23,2 млрд доларів США. 80% цієї суми – на реконструкцію та модернізацію виробничих потужностей, обладнання та інвентарю [11].

Аналізуючи промисловий курс України та заходи з його розвитку, засвідчимо відсутність його прогресивної ефективності, позаяк за Індексом конкурентоспроможності промислового виробництва (Competitive Industrial Performance Index), який кожного року визначається Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку, наша країна посіла у 2021 р. лише 69 місце (рис. 2).

Складові індексу конкурентоспроможності промислового виробництва входять до Цілей сталого розвитку, зокрема включені до Цілі 9 «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям», однак очевидно, що політика розвитку промислового ринку досі не отримала позитивного результату, оскільки дані рисунку 2 демонструють негативну стабільність низьких показників за 2020–2021 рр.

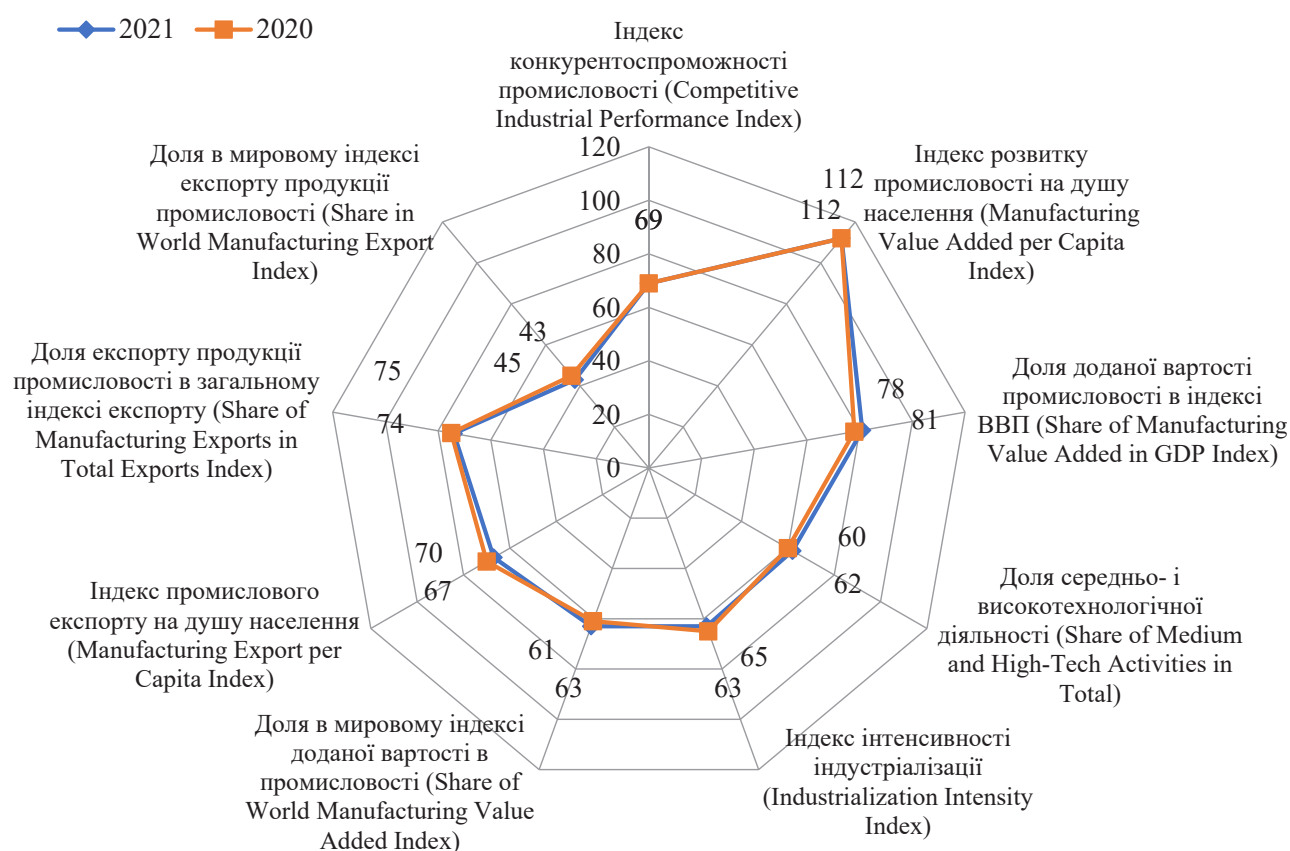

Рис. 2. Позиції України в Індексі конкурентоспроможності промислового виробництва у 2020–2021 рр. (Competitive Industrial Performance Index)

Джерело: побудовано авторами на основі [2]

Промисловий ринок є динамічним та знаходиться під впливом чинників глобалізації, до яких відносять:

- інституційні чинники – геополітичне протистояння на території України; євроінтеграційні вектори розвитку соціально-економічного простору країни; законодавча узгодженість та урегульованість формування промислової політики повоєнного відновлення країни (у тому числі процедурні умови процесу відкриття бізнесу; питання реєстрації та захисту власності; захист прав міноритарних акціонерів тощо); комунікаційна політика у трикутнику держава-бізнес-суспільство; рівень тіньової економіки та корупції у країні;

- чинники зовнішнього та внутрішнього середовища – ціноутворення, формування логістичних витрат та шляхи їх оптимізації та мінімізації; інтенсивність імплементації інноваційних технік та технологій, випуск інноваційної продукції; активізація цифрових трансформацій, які створюють можливість для співробітництва між окремими секторами економічної системи й формують ефективні комунікації між виробниками та споживачами промислової продукції; зростання рівня інклюзивного розвитку промислових ринків;

- специфіка ринку – однорідність споживачів у кількох країнах, їх глобальність, скорочення життєвого циклу товару, глобалізація брендів, інтернаціоналізація каналів товароруку [3]; модернізація та впровадження нових бізнес-моделей, зокрема активна домінанта інноваційних технологій у процесі трансформації бізнес середовища зумовила формування інтернет-платформ, які слугують організаційним базисом для здійснення закупівельної діяльності, дозволяючи формувати комунікаційні зв'язки, знижувати транзакційне навантаження у категоріях нестратегічних закупівель та підвищувати швидкість закупівель у B2B секторі. Окрім цього здійснюються електронні закупівлі шляхом використання власних закупівельних сайтів, на яких публікуються дані щодо потреб, або підприємства створюють зі своїми ключовими постачальниками єдину мережу – extranet.

- економічні чинники – модернізація основних фондів підприємств; ефект від масштабу у виробництві та розповсюдженні, висока ефективність використання ресурсів, висока вартість розробки та тестування товару, різниця у витратах у різних країнах [3]; формування інноваційного потенціалу та інвестиційного клімату [13];

- конкуренція – конкурентні переваги глобалізації, вихід на нові ринки раніше за інші компанії, глобалізація конкурентів,

взаємозалежність країн між собою; виробництво високотехнологічної та наукоємної продукції; посилення конкуренції іноземних товарів та імпортного тиску на внутрішньому ринку України і витіснення з нього українських виробників;

- екологічні чинники – підвищення рівня енергоефективності країни, ефективності ресурсоспоживання; зменшення рівня відходів промисловості та викидів CO₂, CH₄, N₂O; активізація розвитку підприємств переробної галузі.

З огляду на глобалізаційні процеси на промислових ринках визначено тенденції, які трансформують характер їх діяльності, зокрема це:

- 1) змінний ландшафт B2B-покупок;
- 2) зростання досвідченості продавців;
- 3) вплив технологічних змін;
- 4) підвищення значимості та зростання ринків, що розвиваються» [4].

Глобалізаційні процеси централізують закупівельну діяльність, а тому сьогодні увага підприємств-виробників зосереджена на використанні глобальної практики управління ключовими клієнтами, які у свою чергу висувують все більше зустрічних вимог, окрім цього, розширюються суб'єкти-споживачі промислового ринку, зокрема недержавні заклади освіти й охорони здоров'я. Така зміна ландшафту B2B-покупок відбувається внаслідок впровадження різновекторних заходів з підвищення якості соціально-економічної та політичної сфери діяльності на міжнародному рівні, а отже покупці повинні ретельно перевіряти виробника-постачальника, що вимагає додаткових витрат грошових коштів та часу. Тому підтримуємо думку [10] щодо потреби в управлінні лояльністю на промисловому ринку на основі життєвого циклу клієнта.

Постачальники на ринку B2B стикаються зі зростаючою владою споживачів, оскільки дедалі більше покупців здійснюють закупівлі у глобальному масштабі та у зв'язку з цим активно прагнуть скоротити свою базу поставок. У результаті для багатьох постачальників на невелику кількість оптових покупців припадає непропорційно велика частка продажів, тому ці покупці є критично важливими стратегічними активами для постачальників. Це вимагає від постачальників у процесі роботи з ключовими покупцями формування якісно нового стилю мислення, позаяк споживачі промислового ринку частіше очікують, що створення цінностей буде відбуватись за їх безпосередньої участі, виходячи за рамки стандартного підвищення вартості та якості та прагнучі запропонувати унікальні спільні рішення [6; 7]. Разом із тим сьогодні в Україні

більшість традиційних постачальників не мають достатніх можливостей для вирішення проблем, пов'язаних зі створенням таких рішень (кокреацією).

Класичний погляд на етапи ухвалення рішення щодо купівлі промислових товарів складається з таких етапів: пошук інформації (для визначення потреб, встановлення специфікацій, пошуку альтернатив і встановлення критеріїв купівлі та використання), оцінка продукту/переговори (встановлення бюджету, оцінка альтернатив, переговори з постачальниками) та покупка/використання. Однак, поява інформаційних технологій кардинально трансформувє характер промислового ринку та ухвалення рішення щодо купівлі [1; 5; 17; 19], позаяк вони дозволяють підприємствам-покупцям не лише отримувати повноцінну та достовірну інформацію щодо продукції виробника, коментарів та відгуків інших покупців та експертів шляхом імплементації можливостей цифрової аналітики, але й, у разі доступу до цифрових інформаційних технологій (DIT) та цифрових виробничих технологій (DMT), фізично використовувати цю інформацію шляхом її завантаження (програмне забезпечення для цифрового проектування, цифрові сканери), друку (3D та 4D-принтери) та модифікації. Ці технології дозволяють підприємствам самостійно проектувати та виробляти продукт (наприклад, комплектуючі вироби), а не купувати їх у зовнішнього постачальника.

Зростання економік, що розвиваються, кардинально змінило глобальний ринок,

включаючи первинний попит, торгові потоки та ділову практику. Тому погоджуємось з [4], що основне зростання у світовій економіці на промисловому ринку буде відбуватись за рахунок похідного попиту з боку споживачів ринків, що розвиваються.

Висновки. Таким чином, розвиток промислового ринку є ключовою детермінантою побудови індустріального та, відповідно, соціально-економічного базису розвиненої країни. Дослідження потенціалу та сучасних умов функціонування промислового ринку виявило низку факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, що стримують його розвиток, серед яких найвпливовішими є військова агресія росії проти України та пандемія COVID-19 й спричинені нею карантинні заходи, неефективність національної політики промислового розвитку. Одночасно із тим значний вплив на промисловий ринок України мають глобалізаційні процеси та пов'язані з ними фактори інституційного, галузевого, економічного, конкурентного та екологічного характеру. У цьому контексті, враховуючи досвід зарубіжних економістів, вважаємо, що з метою географічного розширення промислових ринків, збільшення обсягів реалізації промислової продукції на них та налагодження комунікаційних зв'язків між зацікавленими особами промислових ринків головними детермінантами їх розвитку повинні стати: змінний ландшафт B2B-покупок; зростання досвідченості продавців; вплив технологічних змін; підвищення значимості та зростання економічних систем, що розвиваються.

Список використаних джерел:

1. Chmil H. Stages and configurators of the consumer market economic entities behavior digital transformation. Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices : materials of the monthly International scientific and practical conference. Tallinn. 24-26 February 2021. Tallinn : Teadmus OÜ, 2021. P. 8–9.
2. Competitive Industrial Performance Index 2021. URL: <https://stat.unido.org/country/UKR.pdf>
3. Cortez R.M., Johnston W.J. The future of B2B marketing theory: A historical and prospective analysis. *Industrial Marketing Management*. 2017. T. 66. P. 90–102.
4. Grewal R., Lilien G.L. Trends in Business Markets. *Customer Needs and Solutions*. 2015. Vol. 2. P. 191–192. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40547-015-0052-1>
5. Kashchena N., Nesterenko I. Digitalization of the innovative development management information service of the enterprise. Mechanisms for ensuring innovative development of entrepreneurship : monograph. Tallinn : Teadmus OÜ, 2022. P. 238–254. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/31559>
6. Savytska N., Kashchena N., Chmil H., Muda I., Olinichenko K. Entrepreneurial characteristics as factors of human development. *International Journal of Entrepreneurship*. 2021. Vol. 25. Is. 6. P. 1–9. URL: <https://www.abacademies.org/articles/entrepreneurial-characteristics-as-factors-of-human-development.pdf>
7. Senn C., Thoma A., Yip G. Customer-centric leadership: how to manage strategic customers as assets in B2B markets. *California Management Review*. 2013. Vol. 55 (3). P. 27–59. DOI: <https://doi.org/10.1525/cmr.2013.55.3.27>
8. Sopko V. V., Kashchena N. B., Chmil H. L. Theoretical aspects of performance assessment of company capital management. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. No. 25. P. 350–356. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136829>
9. Ulkuniemi P., Tähtinen J. What do we mean by 'market' in industrial marketing and purchasing? 2004. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.514.6052&rep=rep1&type=pdf>

10. Бажеріна К. В. Управління лояльністю на промисловому ринку на основі життєвого циклу клієнта. *Economics: Time Realities*. 2019. № 6 (46). С. 14–21.
11. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html
12. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Кащенко Н. Б., Нестеренко І. В., Чміль Г. Л. Управління інноваційними біокластерами в умовах цифровізації: організаційно-методичний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 69. С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct69-13>
14. Кащенко Н. Б., Чміль Г. Л. Концептуальні основи оцінки вартості капіталу підприємств роздрібної торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 2. С. 38–45.
15. Остапенко Р. М., Герасименко Ю. С., Велієва В. О. Економічна ефективність підприємств з виробництвом екологічно орієнтованої продукції. Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Publishing House «ACCENT». Sofia, Bulgaria, 2020. С. 366–374.
16. Россоха В. В. Розвиток промислового маркетингу в контексті сучасних ринкових трансформацій. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2015. Т. 172. С. 74–80.
17. Савицька Н. Л., Чміль Г. Л. Трансформація взаємодії суб'єктів ринку в умовах диджиталізації маркетингу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1 (01). С. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-18>
18. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М. та ін. Реальний сектор економіки України в умовах системних викликів : аналіт. доп. / за заг. ред. Жаліла Я.А. 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_14_2021.pdf
19. Чміль Г. Л. Адаптивна поведінка суб'єктів споживчого ринку в умовах цифрової трансформації економіки: теорія, методологія та практика : монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С. 2021. 377 с.
20. Чухрай Н. І. Промисловий маркетинг у сучасних умовах господарювання. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Проблеми економіки та управління*. 2013. № 754. С. 92–98.

References:

1. Chmil H. (February 24-26, 2021) Stages and configurators of the consumer market economic entities behavior digital transformation. Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices: materials of the monthly International scientific and practical conference. Tallinn: Teadmus OÜ, pp. 8–9. (in English)
2. Competitive Industrial Performance Index 2021 (2021). Available at: <https://stat.unido.org/country/UKR.pdf> (in English)
3. Cortez R. M., Johnston W. J. (2017) The future of B2B marketing theory: A historical and prospective analysis. *Industrial Marketing Management*, tom 66, pp. 90–102. (in English)
4. Grewal R., Lilien, G.L. (2015) Trends in Business Markets. *Customer Needs and Solutions*, vol. 2, pp. 191–192. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40547-015-0052-1> (in English)
5. Kashchena N., Nesterenko I. (2022) Digitalization of the innovative development management information service of the enterprise. Mechanisms for ensuring innovative development of entrepreneurship: monograph. Tallinn: Teadmus OÜ, pp. 238–254. Available at: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/31559> (in English)
6. Savytska N., Kashchena N., Chmil H., Muda I., Olinichenko K. (2021) Entrepreneurial characteristics as factors of human development. *International Journal of Entrepreneurship*, vol. 25, is. 6, pp. 1–9. Available at: <https://www.abacademies.org/articles/entrepreneurial-characteristics-as-factorsofhuman-development.pdf> (in English)
7. Senn C., Thoma A., Yip G. (2013) Customer-centric leadership: how to manage strategic customers as assets in B2B markets. *California Management Review*, vol. 55 (3), pp. 27–59. DOI: <https://doi.org/10.1525/cmr.2013.55.3.27> (in English)
8. Sopko V. V., Kashchena N. B., Chmil H. L. (2018) Theoretical aspects of performance assessment of company capital management. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 2, no. 25, pp. 350–356. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136829> (in English)
9. Ulkuniemi P., Tähtinen J. (2004) What do we mean by 'market' in industrial marketing and purchasing? Available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.514.6052&rep=rep1&type=pdf>
10. Bazherina K. V. (2019) Upravlinnia loialnistiu na promyslovomu rynku na osnovi zhyttievoho tsykladu kliienta [Loyalty management in the industrial market based on the customer life cycle]. *Economics: Time Realities*, no. 6 (46), pp. 14–21.
11. Bohdan T. (2023) Finansovo-ekonomichni naslidky viiny [Financial and economic consequences of the war] Available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html
12. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Kashchena N. B., Nesterenko I. V., Chmil H. L. (2022) Upravlinnia innovatsiinykh bioklasteram y v umovakh tsyfrovizatsii: orhanizatsiino-metodychnyi aspekt [Management of innovative bioclusters in conditions of digitalization: organizational and methodological aspect]. *Infrastruktura rynku*, no. 69, pp. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct69-13>

14. Kashchena N. B., Chmil H. L. (2012) Kontseptualni osnovy otsinky vartosti kapitalu pidpriemstv rozdrubnoi torhivli [Conceptual basis for estimating the cost of capital of retail enterprises]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, no. 2, pp. 38–45.
15. Ostapenko R. M., Gerasimenko Yu. S., Velieva V. O. (2020) Ekonomichna efektyvnist pidpriemstv z vyrobnytstvom ekolohichno oriientovanoi produktsii [Economic efficiency of enterprises with the choice of environmentally oriented products]. Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Publishing House “ACCENT”. Sofia, Bulgaria, pp. 366–374.
16. Rossokha V. V. (2015) Rozvytok promyslovoho marketynhu v konteksti suchasnykh rynkovykh transformatsii [Development of industrial marketing in the context of modern market transformations]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, tom 172, pp. 74–80.
17. Savytska N. L., Chmil, H. L. (2022) Transformatsiia vzaiemodii sub'iektiv rynku v umovakh dydzhytalizatsii marketynhu [Transformation of the interaction of market subjects in the conditions of digitalization of marketing]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, no. 1 (01), pp. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-18>
18. Sobkevich O. V., Shevchenko A. V., Rusan V. M. etc. (2021) Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh systemnykh vyklykiv [The real sector of the economy of Ukraine in conditions of systemic challenges]: analit. dop. / za zah. red. Zhalila Ya.A. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_14_2021.pdf
19. Chmil H. L. (2021) Adaptivna povedinka subiektiv spozhyvchoho rynku v umovakh tsyfrovoy transformatsii ekonomiky: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Adaptive behavior of consumer market subjects in the conditions of digital transformation of the economy: theory, methodology and practice]: monohrafiia. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I.S., 377 p.
20. Chuhrai N. I. (2013) Promyslovyy marketynh u suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Industrial marketing in modern economic conditions]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 754, pp. 92–98.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-7>
УДК 658.8.012.2

Боровик Т. В.

кандидат економічних наук, доцент,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1703-3621>

Майборода О. В.

кандидат економічних наук,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9656-4315>

Решетнікова О. В.

кандидат економічних наук,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7666-5728>

Borovyk Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Poltava State Agrarian University

Maiboroda Olena

Candidate of Economic Sciences,
Poltava State Agrarian University

Reshetnikova Olha

Candidate of Economic Sciences,
Poltava State Agrarian University

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ МАРКЕТИНГУ ТА ЛОГІСТИКИ

IMPROVING THE SALES POLICY OF ENTERPRISES BASED ON THE INTERACTION OF MARKETING AND LOGISTICS

Розглянуто існуючі визначення поняття «збутова політика підприємства» та наведено власне бачення даного терміну. Досліджено основні аспекти збутової політики підприємств. Узагальнено теоретико-методичні та обґрунтовано науково-практичні засади ефективного використання маркетингу та логістики для удосконалення збутової політики підприємств. Проведено порівняльний аналіз маркетингових та логістичних задач організації збуту продукції підприємства. Наведено основні задачі поєднання маркетингу та логістики в системі збуту продукції, реалізація яких сприяє досягненню головної цілі збутової політики підприємства – забезпечення доставки продукції споживачам з високим рівнем сервісу та оптимальними затратами. Представлено схему процесу збуту продукції на основі інтеграції маркетингу та логістики.

Ключові слова: логістика, маркетинг, збут, збутова діяльність, канал розподілу.

The purpose of the article is the analysis of the main aspects of the sales policy of enterprises, as well as the generalization of the theoretical and methodological principles and substantiation of the scientific and practical principles of the effective use of marketing and logistics for the improvement of the sales policy of enterprises. Currently, Ukrainian enterprises operate in conditions of considerable instability of the economic and political environment. Only that enterprise survives, which is able to offer the buyer the product that best meets his needs, while ensuring its competent promotion and sales. This makes it necessary to search for highly effective methods and ways of improving the sales activities of enterprises. One of these ways is to improve the efficiency of using marketing and logistics solutions in the sales policy of enterprises based on their integration. The need to analyze this problem and find ways to solve it determines the relevance of this topic. The work uses such general scientific research methods as analysis and comparison. The existing definitions of the concept of "sales policy of the enterprise" are considered, and the own vision of this term is given. The main aspects of the sales policy of enterprises have been studied. The theoretical and methodological principles of the effective use of marketing and logistics for improving the sales

policy of enterprises are summarized and substantiated. A comparative analysis of the marketing and logistics tasks of the enterprise's product sales organization was conducted. The main tasks of the combination of marketing and logistics in the product sales system are presented, the implementation of which contributes to the achievement of the main goal of the company's sales policy – ensuring the delivery of products to consumers with a high level of service and optimal costs. The scheme of the product sales process based on the integration of marketing and logistics is presented. With the optimal simultaneous use of marketing and logistics, not only sales efficiency increases, but also the entire enterprise as a whole.

Keywords: logistics, marketing, sales, sales activity, distribution channel.

Постановка проблеми. В даний час українські підприємства функціонують в умовах значної нестабільності економічного та політичного середовища. Для того, щоб успішно функціонувати, підприємствам недостатньо лише виготовляти продукцію у максимально можливому обсязі, важливо цю продукцію успішно реалізувати. Підвищення ефективності збуту продукції, як важливого елементу товарообігу, стало необхідною умовою подальшого розвитку підприємств. В умовах високої конкуренції виживає те підприємство, яке здатне запропонувати покупцю той товар, що найкращим чином задовольняє його потреби, забезпечивши при цьому його грамотне просування та збут. Це викликає необхідність пошуку високоефективних методів та способів удосконалення збутової діяльності підприємств. Одним із таких шляхів є покращення ефективності використання маркетингових та логістичних рішень в збутовій політиці підприємств на основі їхньої інтеграції. При оптимальному одночасному використанні маркетингу та логістики збільшується не лише ефективність продажів, а й усього підприємства в цілому. Необхідність аналізу даної проблематики та пошук шляхів її вирішення зумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та особливості збутової політики підприємств є предметом досліджень значного кола учених, зокрема, таких як: Красняк О. П., Сенишин О. С., Кривешко О. В., Безугла Л. С., Пороходніченко К. Р. та інші. У своїх дослідженнях науковці по-різному трактують поняття збутової політики підприємств.

Так, Красняк О.П. розглядає збутову політику як загальні принципи діяльності підприємства з напрямками побудови каналів розподілу виробленої продукції з метою отримання кінцевого результату – прибутку [1].

Сенишин О. С. та Кривешко О. В. вважають, що «збутова політика – це діяльність фірми щодо планування, реалізації та контролю руху товарів від виробника до кінцевого споживача з метою задоволення потреб споживачів та отримання фірмою прибутку» [2, с. 233].

Безугла Л. С. та Пороходніченко К. Р. зазначають, що «збутову політику підприємства

слід розглядати як цілеспрямовану діяльність, принципи та методи здійснення якої покликані організувати рух потоку товарів до кінцевого споживача» [3, с. 112].

У науковій літературі можна знайти праці, в яких в тій чи іншій мірі розкрито питання впливу маркетингу та логістики на ефективність збутової діяльності підприємств.

Так, Ковтун Е. О., Козоріз С. О., Собчук В. П. у своїй роботі [4] дослідили особливості використання логістичних рішень в управлінні збутовою діяльністю підприємств.

Andrea Chiarini, Alex Douglas [5] проаналізували вплив логістичних рішень на задоволеність клієнтів і прийшли до наступних висновків. Такі категорії логістичних рішень, як «Постачальник з інноваційними логістичними знаннями та навичками», «Екологічні логістичні рішення» та «Економічні та гнучкі рішення» були визнані найважливішими з точки зору впливу на задоволеність споживачів, тоді як «Реверсивні логістичні рішення» та «Обмін інформаційно-комунікаційними технологіями та системою вимірювання ефективності логістики» вважалися менш важливими.

Кучер О. В. [6] провів дослідження впливу маркетингу на ефективність збутової діяльності підприємства та встановив залежність витрат підприємства на маркетингову діяльність від виручки реалізованої продукції на основі кореляційно-регресійного аналізу.

Однак, проведений аналіз літератури показав, що не існує єдиного підходу з питання взаємодії маркетингу та логістики в сфері збуту. Недостатньо висвітленим є питання удосконалення збутової політики підприємств на основі інтеграції маркетингу та логістики. Потребують подальших досліджень питання можливості досягнення синергетичного ефекту по відношенню до збутової діяльності за допомогою взаємодії маркетингу та логістики.

Метою статті є аналіз основних аспектів збутової політики підприємств, а також узагальнення теоретико-методичних і обґрунтування науково-практичних засад ефективного використання маркетингу та логістики для удосконалення збутової політики підприємств.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу та узагальнення наведених вище

визначень поняття збутової політики підприємства, пропонуємо наступне визначення. Збутова політика підприємства – це діяльність спрямована на організацію товароруху від виробника до кінцевого споживача у найбільш ефективний спосіб.

Розробка збутової політики передбачає вирішення таких питань: розробка системи цілей у сфері збуту; вибір цільового ринку або його сегментів; вибір систем збуту та визначення необхідних фінансових витрат; вибір методів збуту; вибір каналів збуту; розробка стратегії збуту; визначення системи руху товарів та витрат на доставку товарів споживачу; визначення форм та методів стимулюванню збуту.

Для досягнення даних цілей підприємству слід вирішити комплекс взаємопов'язаних завдань, зокрема: визначити потреби цільового ринку і розрахувати його ємність; виявити найбільш ефективні канали збуту; сформувати найефективнішу систему збуту; визначити методи просування товарів для різних груп товарів та ринків. Вирішити ці завдання допоможе застосування маркетингу. Натомість, логістика має забезпечувати рух товарних потоків до клієнтів через логістичну інфраструктуру (власну чи посередницьку). Таким чином, основною метою збутової логістики є забезпечення раціоналізації процесу фізичного просування продукції до споживача і формування системи ефективного логістичного сервісу.

Одним з найважливіших рішень, яке необхідно ухвалити керівництву підприємства у сфері збуту є вибір каналів збуту.

Канал розподілу – це система ланок, через яку здійснюється реалізація продукції шляхом доведення товарів та послуг від виробника до кінцевого споживача з метою швидкого та ефективного реагування на потреби споживчого ринку [7, с. 21].

Вибрані канали безпосередньо впливають на швидкість, час, ефективність руху та збереження продукції при її доставці від виробника до кінцевого споживача. При цьому організації або фахівці, які складають такі канали, виконують низку важливих функцій:

- проводять дослідницьку роботу зі збору інформації, необхідної для планування розподілу продукції та послуг;
- стимулюють збут шляхом створення та розповсюдження інформації про товари;
- встановлюють контакти з потенційними покупцями;
- пристосовують товар до вимог покупців;
- проводять переговори із потенційними споживачами продукції;

– організують товарорух (транспортування та складування);

– фінансують рух товарів по каналу розподілу; приймають він ризики, пов'язані з функціонуванням такого каналу.

Вибір конкретного каналу розподілу визначається в першу чергу обмеженнями, що накладає цільовий ринок, факторами поведінки споживачів, актуальними цілями, що поставлені перед збутовою системою підприємства, особливостями товару. При створенні каналу розподілу першочергово слід вивчити два питання: потреб споживачів та пропозиції конкурентів. Зазвичай, найбільш важливим для споживача є: спроможність постачальника швидко задовольняти термінові запити; вчасна доставка товару; обережне поводження з товаром під час навантаження, розвантаження, транспортування; готовність постачальника прийняти назад пошкоджений товар або замінити його; готовність постачальника підтримувати товарно-матеріальні запаси в необхідних клієнту розмірах.

Маркетинг і логістика на етапі розподілу продукції не просто доповнюють один одного, а тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. В деяких випадках фізичний розподіл може бути ключовим елементом і критичним фактором реалізації маркетингової стратегії. Маркетинг диктує, якою має бути логістика. Найважливішим стратегічним питанням є пошук комбінації послуг та рівня обслуговування, які б полегшили укладання вигідних угод. Порівняльний аналіз маркетингу та логістики в системі збуту наведений в табл. 1.

Управління збутом є одним із багатьох функціональних завдань компанії і має здійснюватися відповідно до затвердженого плану, який є невід'ємною частиною маркетингу, а це, у свою чергу, є частиною загального плану компанії. Учасники каналів розподілу виконують низку функцій, що сприяють успішному вирішенню маркетингових вимог. До них належать такі функції, як: проведення досліджень та розробок, стимулювання збуту, встановлення контактів з потенційними споживачами, виробництво товарів відповідно до вимог клієнтів, транспортування та складування товарів, питання фінансування, прийняття відповідальності за функціонування каналу розподілу.

До основних функцій управління, що виконуються на практиці управління системою маркетингу слід віднести: вивчення результатів сегментації ринку та планування реклами; укладання договорів з посередниками чи кінцевими споживачами; облік та контроль

Таблиця 1

Порівняльний аналіз маркетингу та логістики в системі збуту

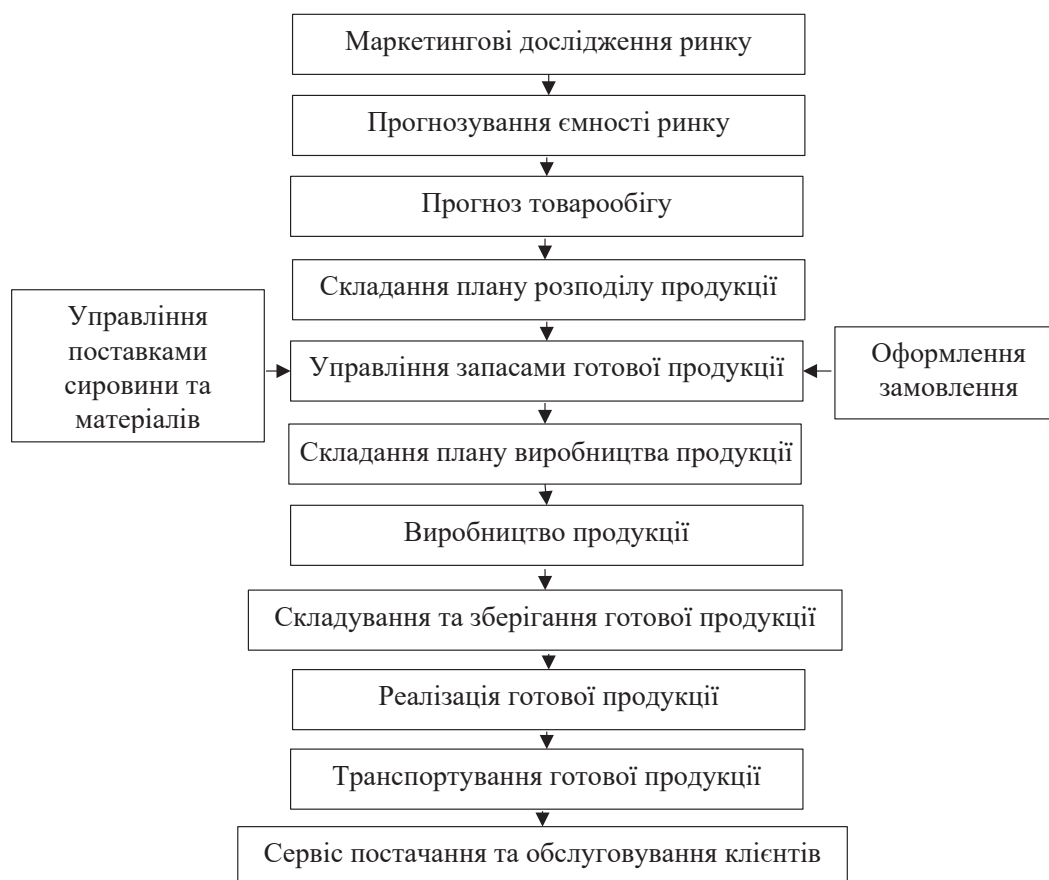
Показник	Маркетинг	Логістика
Об'єкт дослідження	Ринок, кон'юнктура ринку, споживачі	Матеріальні, інформаційні, фінансові та сервісні потоки, що циркулюють на цих ринках
Предмет дослідження	Оптимізація ринкової поведінки щодо реалізації товарів чи послуг	Оптимізація процесів управління матеріальними та, пов'язаними з ними, потоками
Методи дослідження	Методи економічної статистики, метод експертних оцінок	Імітаційне моделювання логістичних операцій, ситуаційний аналіз
Результати дослідження	Формування збутової політики, збільшення ринкової частки, підвищення обсягів збуту продукції, зростання валового прибутку	Проекти систем, що відповідають цілям логістики: потрібний товар, у необхідній кількості, необхідної якості, у потрібному місці, у потрібний час та з мінімальними витратами

виконання договору; розробка плану відвантаження продукції покупцям; визначення каналів розподілу; організацію прийому, зберігання, пакування, сортування та відвантаження продукції покупцям; інформаційну, ресурсну та технічну підтримку при реалізації товарів; стимулювання збуту; зворотний зв'язок із споживачами.

Маркетинг та логістика як інструменти ринкової орієнтації виробництва зазвичай використовуються не відокремлено один від одного, а в різноманітних комбінаціях, що дозволяє досягти синергетичного ефекту.

Важливими задачами поєднання маркетингу та логістики в системі збуту продукції являються:

- дослідження потреб споживачів, а також аналіз конкурентів;
- організація інформаційного забезпечення системи збуту;
- проведення порівняльного економічного аналізу створення власної системи зберігання готової продукції чи використання складів посередника;
- вибір ефективного варіанту транспортування продукції (використання власного

Рис. 1. Процес збуту продукції на основі інтеграції маркетингу та логістики

транспорту чи залучення сторонніх транспортних організацій);

- порівняння та вибір оптимального шляху транспортування продукції;
- об'ємів запасів готової продукції на складах для оперативного обслуговування споживачів;
- розрахунок оптимальних розмірів замовлень;
- розробка плану реалізації продукції та контроль на його виконанням.

Таким чином, реалізація цих задач сприяє досягненню головної цілі збутової політики підприємства – забезпечення доставки продукції споживачам з високим рівнем сервісу та оптимальними затратами.

Процес збуту продукції на основі інтеграції маркетингу та логістики представлено на рис. 1.

Як видно, процес збуту продукції в даному випадку починається задовго до виробництва продукції і враховує як вимоги споживачів, так і ресурси підприємства.

Висновки. Отже, з метою удосконалення збутової політики підприємства маркетинг та логістика мають взаємодіяти, адже розподіл підпорядковується цілям маркетингу.

Незважаючи на те, що формально відділи маркетингу та збуту фактично не пов'язані, збутові служби повною мірою використовують усе, що їм може надати маркетинг, а маркетингові – спираються на збут як на одну з основних своїх складових. Взаємодія логістичних та маркетингових методів може ґрунтуватися на наступному. Формулюванні коротко-, середньо- та довгострокових стратегічних цілей підприємства з метою можливості планування запасів та закупівель. Розбудові системи управління, спрямованої на вирішення стратегічних завдань шляхом тісної співпраці всіх підрозділів підприємства та максимальне скорочення витрат. Встановлення тісніших зв'язків з контрагентами. Формуванні єдиної системи інформаційної та нормативно-довідкової бази для чіткого контролю матеріальних та інформаційних потоків.

Варто зазначити, що маркетинг та логістика – це інструменти, при оптимальному одночасному застосуванні яких підвищується не лише ефективність системи збуту, а й всього підприємства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Красняк О. П. Формування збутової політики підприємства. *Colloquium-journal*. 2020. № 21 (73). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formuvannya-zbutovoyi-politiki-pidpriemstva-1> (дата звернення: 01.07.2023).
2. Сенишин О. С., Кривешко О. В. Маркетинг : навч. посібник. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 347 с.
3. Безугла Л. С., Пороходніченко К. Р. Формування маркетингової збутової політики підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 24. С. 111–116.
4. Ковтун Е. О., Козоріз С. О., Собчук В. П. Особливості використання логістичних рішень в управлінні збутовою діяльністю підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 1. С. 166–168.
5. Chiarini A., Douglas A. The impact of logistics solutions on customer satisfaction: an exploratory qualitative study of manufacturing companies. *Sinergie Italian Journal of Management*. May-August 2015. No. 33. P. 255–270. DOI: <https://doi.org/10.7433/s97.2015.16> (дата звернення: 01.07.2023).
6. Кучер О. В. Вплив маркетингу на ефективність збутової діяльності підприємства. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки*. 2015. Вип. 23. С. 174–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2015_23_21 (дата звернення: 02.07.2023).
7. Резнік Н. П., Кривобок К. В., Літвиненко А. О. Питання вибору розподільних каналів і їх перетворення у збутові логістичні ланцюги. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 3. С. 20–26. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/24959/1/apie_2021_r03_a04.pdf (дата звернення: 02.07.2023).

References:

1. Krasnyak O. P. (2020) Formuvannja zbutovoji polityky pidpryjemstva [Formation of the sales policy of the enterprise]. *Colloquium-journal*, no. 21 (73). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/formuvannya-zbutovoyi-politiki-pidpriemstva-1> (accessed July 1, 2023).
2. Senyshyn O. S., Kryveshko O. V. (2020) Marketyngh: navchalnyj posibnyk [Marketing: study guide]. Lviv: Ivan Franko Lviv National University, 347 p.
3. Bezugla L. S., Porokhodnichenko K. R. (2018) Formuvannja marketynghovoji zbutovoji polityky pidpryjemstva [Formation of marketing sales policy of the enterprise]. *Infrastruktura rynku*, vol. 24, pp. 111–116.
4. Kovtun E. O., Kozoriz S. O., Sobchuk V. P. (2016) Osoblyvosti vykorystannja loghystychnykh rishenj v upravlinni zbutovuju dijalnistju pidpryjemstv [Peculiarities of the use of logistics solutions in the management of sales activities of enterprises]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionalnogho universytetu*, vol. 6, part 1, pp. 166–168.

5. Andrea Chiarini, Alex Douglas. (May-August, 2015) The impact of logistics solutions on customer satisfaction: an exploratory qualitative study of manufacturing companies. *Sinergie Italian Journal of Management*, no. 33, pp. 255–270. DOI: <https://doi.org/10.7433/s97.2015.16> (accessed July 1, 2023).
6. Kucher O. V. (2015) Vplyv marketynghu na efektyvnistj zbutovoji dijaljnosti pidpryjemstva [The influence of marketing on the effectiveness of the sales activity of the enterprise]. *Zbirnyk naukovykh pracj Podiljskogo derzhavnogo aghrarno-tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 23, pp. 174–180. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2015_23_21 (accessed July 2, 2023).
7. Reznik N. P., Kryvobok K. V., Litvynenko A. O. (2021) Pytannja vyboru rozpodiljnykh kanaliv i jikh peretvorennja u zbutovi loghistychni lancjughy [The issue of choosing distribution channels and their transformation into sales logistics chains]. *Aktualjni problemy innovacijnoji ekonomiky*, no. 3, pp. 20–26. Available at: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/24959/1/apie_2021_r03_a04.pdf (accessed July 2, 2023).

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-8>
УДК 044:658.8:[355.01:34]

Каліна І. І.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

Хайдарова Т. М.

старший викладач кафедри маркетингу,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5159-9336>

Сабірова І. М.

старший викладач кафедри маркетингу,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8867-711X>

Kalina Iryna

Doctor of Economic Sciences, Ph.D., Professor of Marketing,
Educational and Scientific Institute of Economic and Business Management
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

Khaidarova Tetiana

Senior Lecturer of the Department of Marketing,
National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5159-9336>

Sabirova Indira

Senior Lecturer of the Department of Marketing,
National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8867-7113>

МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ЦИФРОВОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА СПОЖИВАЧА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ КРАЇНИ

THE MECHANISM OF THE INFLUENCE OF DIGITAL MARKETING COMMUNICATION ON THE CONSUMER IN THE CONDITIONS OF THE COUNTRY'S STATE OF WAR

Цифровізаційні процеси в країні та на підприємствах є потужними двигунами економічного зростання, збільшення фінансових результатів та прибутку як країни так і підприємства у всьому світі. Це також допомагає підприємствам краще адаптуватися до змін, які відбуваються під впливом зовнішніх факторів. До небезпечного зовнішнього фактору віднесемо – війну. 24.02.2022 року цифрова маркетингова комунікація на споживача змінилася з новими викликами. В статті розглянули механізм впливу цифрової маркетингової комунікації на споживача який складається з трансформаційних інструментів. Одне з перших це вплив зовнішніх факторів, які змінюються та трансформуються, і з новими викликами впливають на підприємство, яке в свою чергу має адаптуватися чи гнучко реагувати на дані зміни таким чином щоб всеодно подобатися чи сподобатися споживачу. Наступне це стратегія цифрових маркетингових комунікацій, що охоплює основні позиції для формування, розробки та її провадження: визначення бізнес-цілі, цільова аудиторія, цифрова тактика, контроль, результати, ефективність. І останнє це реакція споживача на зміни, які відбулися. Особливо зміни в період війни та вибір споживача під час небезпеки.

Ключові слова: цифрова маркетингова комунікація, механізм, вплив, споживач, військовий стан, умови, стратегія, тактика, цифровізація.

Digitization processes in the country and at enterprises are powerful engines of economic growth, increasing financial results and profits of both countries and enterprises around the world. It also helps businesses better adapt to changes that occur under the influence of external factors. War is a dangerous external factor. On February 24, 2022, digital marketing communication to the consumer changed with new challenges. The article considered the mechanism of influence of digital marketing communication on the consumer, which consists of transformational tools. One of the first is the influence of external factors that change and transform, and with new challenges affect the enterprise, which in turn must adapt or flexibly respond to these changes in such a way that the consumer is always liked or liked. The following is a strategy for digital marketing communications, covering the main points for its formation, development and implementation: definition of a business goal, which will be the foundation for the formation of a strategy; the target audience at which the strategy and goal will be aimed; digital tactics that influence choice for effective results; control by means of which problematic issues are settled; the results that show the work done and in which marketing direction to move on, the efficiency that shows the financial results of the work done. And the last is the consumer's reaction to the changes taking place in the country. Especially wartime changes and consumer choice in times of danger. That is, the mechanism of influence of digital marketing communication on the consumer is not difficult in itself, if you perform all the actions specified in its structural elements. And in the conditions of the military state of the country, this mechanism is implemented with external threats and changes in consumer preferences.

Keywords: digital marketing communication, mechanism, impact, consumer, martial law, conditions, strategy, tactics, digitalization.

Постановка проблеми. В еру цифрових технологій є багато швидших способів зв'язку та медіа-каналів, які надають людям (споживачу) інформацію для оновлення їхніх знань та інформованості про товар чи послугу. Навіть, телерадіомовні та друковані засоби масової інформації разом розширюють свою інформацію через інтернет ресурси щоб збільшити обхват аудиторії, який призведе до більшої кількості інформованих споживачів та клієнтів в результаті збільшення продажів та фінансових ресурсів. Поява нового способу взаємодіяти із споживачем, особливо такого, яким користується сам споживач для компаній є ефективним та результативним при використанні ефективних методів спілкування. Цифрова маркетингова комунікація збільшує кількість інструментів впливу на споживача, його вибір та результат купівлі чи користування послугою. Вплив цифрових покупок під час військового стану країни створює величезну кількість клієнтів, оскільки вони залишаються вдома й користуються продуктами, особливо в небезпечних аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В період появи та розвитку цифрових технологій вчені та практики приділяють увагу маркетингу в інтернеті, цифровим комунікаціям, розповсюдження в соціальних мережах тощо. Науковці поділили спектр цифрового та інтернет маркетингу на дрібні ланки, які набагато краще досліджувати та вносити пропозиції. Так, дослідженню цифрових маркетингових комунікацій приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні вчені Брадулов П. О., Ординський В. І., Романенко Л. Ф. [1], Грей О., Оделлі К., Пірсон Дж. [2], Чеморда П. О. [3], Іванова З. О., Іванов В. О. [4], Окландер М. А. [5], Фролова Л. В., Носова Т. І., Чаран А.

Мета дослідження. Проаналізувати сукупність елементів цифрової маркетингової

комунікації, які впливають на споживача в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Швидкість змін в сучасному бізнес-середовищі пов'язано із впровадження цифровізації, за рахунок якої збільшилась кількість каналів комунікації, соціальних мереж, маркетингових платформ та програм, а також багато інших чинників, які трансформують або формують нові моделі, принципи та форми ведення та розвитку бізнесу.

Для ефективної конкуренції сьогодні компаніям важливо використовувати цифрову маркетингову комунікацію для підтримки свого бізнесу та маркетингових стратегій. Сьогодні суспільство витрачає кілька годин на день, використовуючи цифрові медіа, незалежно від того, чи вони шукають розваг, соціальної взаємодії чи пошуку нових продуктів. Підприємства та бренди, які не мають правильної цифрової тактики, показаної у візуальному вигляді в рамках своїх програм цифрових маркетингових комунікацій, втрачають можливості впливати на споживачів у ключових точках взаємодії в інтернеті.

Цифрова маркетингова комунікація спрямована на профільні цілі, які беруть активну участь у комунікаційному процесі. Кожен комунікаційний потік може вимагати інформаційної відповіді від ринку. Ця можливість забезпечує миттєвий зворотний зв'язок і прямий зв'язок, щоб можна було легко й дешево виміряти цифровий зв'язок. Цифрові маркетингові комунікаційні потоки розпорошуються з витратами, які стають все нижчими, але це вимагає спеціалізованих і глибоких компетенцій від комунікаційних менеджерів чи маркетологів. Легкість у плинному процесі, яку надають цифрові технології, також є основним негативним аспектом цифрової маркетингової комунікації. Неможливо

контролювати цифрові потоки в усіх їхніх наслідках і контактах, і це обмеження відкриває двері для дій конкурентів і «чуток».

Для початку давайте обґрунтуємо визначення цифрової маркетингової комунікації – це комунікативний процес (спілкування) між компаніями (підприємствами) з споживачами (людьми) через онлайн-канали. Це може включати запуск кампаній у соціальних мережах, розсилку інформаційних бюлетенів електронною поштою чи повідомленнями на месенжери, розміщення рекламних банерів або публікацію рекламних чи піар статей. Компанії можуть використовувати цифровий зв'язок, щоб розширити охоплення, обмінюватися спеціалізованими повідомленнями та будувати цінні відносини зі своєю аудиторією.

Тобто, розвиток технологій призвели до нових шляхів покупки, які є дуже складними, оскільки рішення про покупку потенційно залежать від багатьох факторів, які можуть бути використані цифровими маркетинговими комунікаціями. Потенційні споживачі звикли офлайн контактувати з менеджером, який може вплинути на покупку та на дотик відчувати, що це за товар. Незважаючи на популярність цифрових пристроїв для вибору продуктів, розваг і роботи, споживач все ще проводить багато часу в реальному світі, тому інтеграція з традиційними медіа залишається важливою в багатьох секторах.

Кожна компанія переживаючи цифровізаційну еру, має за мету створити свій цифровий маркетинговий комунікаційний канал спілкування (продажу) товару. В трансформаційний період компанії мають проблеми, які виникають за рахунок: недостатнього інвестування, невідповідного використання цифрових комунікаційних каналів, невикористання інтеграції з різними методами онлайн-комунікації та синхронізації веб-сайту та соціальних мереж тощо.

Цифрові маркетингові комунікації зосереджуються на управлінні різними формами присутності компанії в інтернеті, такими як веб-сайти компанії, мобільні додатки та сторінки компанії в соціальних мережах. До них належать пошуковий маркетинг, контент-маркетинг, маркетинг у соціальних мережах, онлайн-реклама, маркетинг електронною поштою та партнерські угоди з іншими веб-сайтами.

Механізм впливу цифрової маркетингової комунікації на споживача представлено на рис. 1.

Впровадження механізму впливу цифрової маркетингової комунікації на споживача допоможе компаніям визначитися із вдалою стратегією цифрової маркетингової

комунікації, яка базуватиметься на основних категоріях: визначення бізнес цілі компанії, яка позиціонуватиметься з підвищення акціонерної вартості, збільшення обсягів виробництва (надання послуг), зростання пізнаваності бренду, збільшення продажів та запитів пропозиції. А цілі цифрової маркетингової комунікації варіюються від надання, пошуку інформації, і огляду продуктів, до скарг на невдалий (зіпсований) товар чи невдало виконану (надану) послугу на, які компанія має реагувати миттєво. Саме в цей момент проявляється ефективність цифрової комунікації, яка підсилює маркетингову складову. Тобто, формально цифрова маркетингова комунікація це спілкування за допомогою цифрових або електронних засобів між компаніями та споживачами, яка сприяє більшій взаємодії між ними.

Також аналіз та оцінка цільової аудиторії, яка забезпечить купівлю чи просування товару. Цільова аудиторія може поділятися на тих, хто вже знає про товар чи послугу, шукає, читає, порівнює або навіть планує придбати. І тих осіб, які про неї не знають. Демографічні дані, інтереси, життєві цикли та навіть геолокація визначають цільову аудиторію. Це люди. Які мають найвищі шанси придбати товар. Підприємствам потрібно орієнтуватися на певну аудиторію, щоб підвищити постійну цінність клієнта та коефіцієнт конверсії. Знання цільової аудиторії допомагає компаніям адаптувати свої повідомлення (звернення), щоб спонукати до покупок і прив'язувати споживачів до своїх брендів, щоб розвинути лояльність і довіру. Але за рахунок цифрових носіїв та соціальних мереж споживач може знайти та познайомитися з товаром чи послугою. Існують численні маркетингові інструменти для збору інформації про клієнтів, але, що стосується цифрової маркетингової комунікації найефективнішим є соціальні мережі, які є неоціненним благом для маркетинголога. Аналіз профілю надає велику кількість інформації. Уподобання, зв'язки, спільноти, хобі, кар'єра. Тобто в цифровізаційну еру знайти цільову аудиторію набагато простіше так як і ознайомитися з основними характеристиками товару. Це може відбуватися віртуально. При тому, що компанія відстежує споживачів, які зайшли на веб-сайт компанії та на якому товарі затрималися тривалий час, а також ефективно комікувати з клієнтами через будь який цифровий комунікаційний засіб. Соціальні мережі це ще одна платформа де цільова аудиторія може спостерігати за змінами товару, бренду чи підприємства, а також швидко комунікувати з клієнтами.

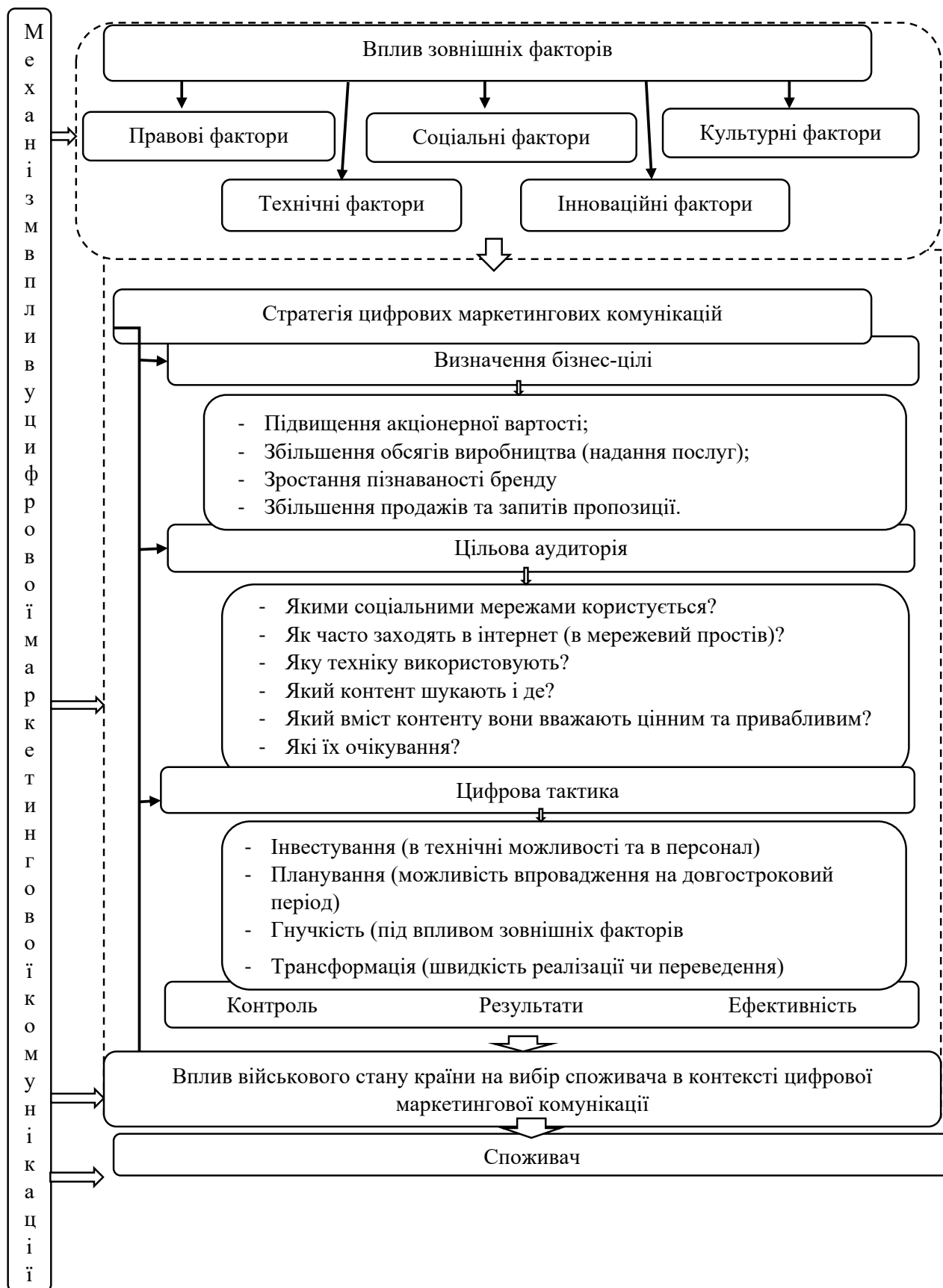

Рис. 1. Механізм впливу цифрової маркетингової комунікації на споживача

Джерело: розроблено автором

Однією з головних переваг цифрової маркетингової комунікації є можливість дуже точно орієнтуватися на аудиторію. Але підприємствам потрібно мати повну інформацію про свою цільову аудиторію, щоб скористатися цією перевагою. Тобто цільова аудиторія – це кінцевий споживач компанії – той, хто зацікавлений у продуктах або послугах компанії.

Наступне, що включає стратегія цифрової маркетингової комунікації є цифрова тактика, тобто план дій та вклад грошей (інвестиції) в довгостроковий розвиток та швидку трансформацію компанії (підприємства) на цифровому ринку, а також гнучкість компанії до цифровізаційних змін, які відбуваються на ринку. Заключним етапом при формуванні стратегії цифрової маркетингової комунікації є її контроль, результат та ефективність при впровадженні.

Більшість підприємств інвестують на сьогодні в цифрову трансформацію, яка призведе до збільшення рівня доходу, підвищення вартості акцій підприємства та випуску нової продукції на ринок. При тому, що цифровізацію потрібно впроваджувати на всьому підприємстві, а не зосереджуватися на певних бізнес-процесах, так як суцільне контролювати легше.

Також механізм включає вплив зовнішніх факторів, які впливають як на формування стратегії цифрової маркетингової комунікації, яка в свою чергу впливає на споживача, на його фокус цифрової маркетингової комунікації, яка може сподобатися та призвести до купівлі товару чи навпаки.

Отже, компанія може запустити цифрову маркетингову комунікацію використовуючи різні цифрові канали, які впливають на споживача та щоб повідомляти потенційним клієнтам про продукти, послуги та цінності компанії, заохочуючи стежити за новинками чи самою компанією.

Висновок. Цифровізаційні процеси, які відбуваються на кожному підприємстві в кожній державі, і які продовжують змінювати світ. Одним із найкращих та ефективних процесів є зростання цифрового та інтернет маркетингу. Маючи в своєму розпорядженні всі цифрові інструменти, маркетингологи заново винайшли маркетингову гру, змінюючи поведінку споживачів у процесі. І ці зміни глибоко впливають на процес прийняття рішень. З іншого боку, поведінка споживачів також впливає на те, як маркетингологи використовують інструменти цифрового та інтернет маркетингу. Іншими словами, і маркетингологи, і споживачі взаємодіють один з одним, формуючи свою поведінку. Більше того, оскільки світ стає все більш і більш цифровізаційним, вплив цифрової маркетингової комунікації на споживачів у майбутньому лише посилюватиметься.

Отже, використання цифрових маркетингових комунікацій принесе революційно нові способи співпраці та взаємодії між компанією, продавцем та споживачем, що призведе до переваг і цінностей з точки зору ефективності, зручності та зниження витрат у рішеннях споживача про купівлю, особливо в небезпечних умовах.

Список використаних джерел:

1. Каліна І. І. Маркетингові дослідження діджиталізації аграрних підприємств та аграрних торгових марок. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2022. № 1 (64). С. 38–47. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/1307>
2. Ігнатенко Р. В. Цифрові комунікації в маркетингу: сутність та перспективи в умовах пандемії COVID-19. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. № 31. С. 40–46.
3. Брадулов П. О., Ординський В. І., Романенко Л. Ф. Оцінювання цифрових маркетингових комунікацій: кількісні та якісні показники. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Випуск 33. Частина 1. С. 28–32.
4. Чеморда П. О. Цифрові маркетингові канали комунікацій і бар'єри їх впровадження на малих і середніх підприємствах. *Бізнес Інформ*. 2020. № 6. С. 378–384.
5. Іванова З. О., Іванов В. О. Особливості маркетингової комунікаційної діяльності підприємства з використанням цифрових інструментів та технологій. *Вісник КНУТД. Серія: економічні науки*. 2019. № 5 (139). С. 32–39.
6. Окландер М. А. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя. Одеса: Астропринт, 2017. 292 с.
7. Фролова Л. В., Носова Т. І. Система ключових індикаторів оцінки ефективності маркетингових заходів в електронній комерції. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. Том 3. № 2. С. 84–96.
8. Charan A. Impact of Digital Marketing Communication on Consumers Behaviour in India. May 5, 2014. URL: <https://ssrn.com/abstract=2433093>
9. Gray O., Odelli C., Pearson J. Digital Marketing Communications BPR. In: Digital Marketing Communications. EASA The European Advertising Standards Alliance. May, 2015. P. 7–19.

10. Aleinikova O. V., Datsii O. I., Kalina I. I., Zavgorodnia A. A., Yeremenko Y., Nitsenko V. S. Digital technologies as a reason and tool for dynamic transformation of territory marketing. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2023. No. 1. P. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/154>

References:

1. Kalina, I. I. (2022) Marketynhovi doslidzhennia didzhetalizatsii ahrarnykh pidpriemstv ta ahrarnykh torhovykh marok [Marketing studies of the digitalization of agricultural enterprises and agricultural trade-marks]. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*, no. 1 (64), pp. 38–47. Available at: <http://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/1307>
2. Ignatenko R. V. (2021) Tsyfrovi komunikatsii v marketynhu: sutnist ta perspektyvy v umovakh pandemii COVID-19 [Digital communications in marketing: essence and prospects in the context of the COVID-19 pandemic]. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, no. 31, pp. 40–46.
3. Bradulov, P. O., Ordynskiy, V. I., Romanenko, L. F. (2020) Otsiniuvannia tsyfrovyykh marketynhovykh komunikatsii: kilkisni ta yakisni pokaznyky [Evaluation of digital marketing communications: quantitative and qualitative indicators]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, vol. 33, part 1, pp. 28–32.
4. Chemorda P. O. (2020) Tsyfrovi marketynhovi kanaly komunikatsii i bariery yikh vprovadzhennia na malykh i serednykh pidpriemstvakh [Digital marketing communication channels and barriers to their implementation in small and medium-sized enterprises]. *Business Inform*, no. 6, pp. 378–384.
5. Ivanova Z. O., Ivanov V. O. (2019) Osoblyvosti marketynhovoї komunikatsiinoї diialnosti pidpriemstva z vykorystanniam tsyfrovyykh instrumentiv ta tekhnolohii [Peculiarities of marketing communication activities of the enterprise using digital tools and technologies]. *Bulletin of KNUTD. Series: economic sciences*, no. 5 (139), pp. 32–39.
6. Aucklander M. A. (2019) Tsyfrovyi marketynh – model marketynhu XXI storichchia [Digital marketing is a marketing model of the 21st century]. Odesa: Astroprint, p. 292.
7. Frolova L. V., Nosova, T. I. (2019) Systema kliuchovykh indykatoriv otsinky efektyvnosti marketynhovykh zakhodiv v elektronni komertsii [A system of key indicators for evaluating the effectiveness of marketing activities in e-commerce] *Marketing and digital technologies*, vol. 3, no. 2, pp. 84–96.
8. Charan A. (May 5, 2014) Impact of Digital Marketing Communication on Consumer Behavior in India. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2433093>
9. Gray O., Odelli C., Pearson J. (May, 2015) Digital Marketing Communications BPR. In: Digital Marketing Communications. EASA The European Advertising Standards Alliance, pp. 7–19. (in English)
10. Aleinikova O. V., Datsii O. I., Kalina I. I., Zavgorodnia A. A., Yeremenko Y., & Nitsenko V. S. (2023) Tsyfrovi tekhnolohii yak prychyna ta instrument dynamichnoi transformatsii marketynhu terytorii [Digital technologies as a reason and tool for dynamic transformation of territory marketing]. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, no. 1, pp. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/154>

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-9>
УДК 334.012.63/.64:355(477)

Кобеля-Звір М. Я.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет

Kobelya-Zvir Maryana

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics,
Lviv University of Trade and Economics

ГРАНТОВЕ ФІНАНСУВАННЯ ВЕНЧУРНИХ ФОНДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

GRANT FINANCING OF VENTURE FUNDS AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BUSINESS AND SOCIAL PROJECTS IN UKRAINE

У статті розглянуто грантові інструменти венчурних фондів України для інноваційних стартапів та соціальних проектів. Окреслено основні переваги прямої та опосередкованої грантової підтримки для малого та середнього підприємництва від Western NIS Enterprise Fund (WNISEF). Зокрема, пряма підтримка проявляється в грантових конкурсах, які відкриваються для України з певною регулярністю, опосередкована допомога відстежується в фінансуванні грантової програми eРобота для відкриття та розвитку бізнесу. Розглянуто перспективи залучення фінансової та нефінансової підтримки для зміцнення соціальних підприємств від Українського соціального венчурного фонду як від організації венчурної філантропії. Продемонстровано історії успіху соціальних підприємців, які скористалися інвестиціями від Українського соціального венчурного фонду для розвитку соціального бізнесу в Україні. Розглянуто грантові можливості для інноваційних стартапів у галузях Software as a Service, Financial Technology, Educational Technology, Artificial Intelligence / Machine Learning від Ангельського венчурного фонду Angel One, що створений Фундацією Українського Католицького Університету. Визначено основні тенденції в процесах розвитку грантового фінансування венчурних фондів в Україні. Проаналізовано причини млявого процесу становлення інституту венчурних грантодавців, які підтримують соціальні проекти та інновації. Зокрема: порівняно невелика кількість соціальних проектів, що претендують на статус інноваційних та таких, що можуть бути перспективними з точки зору капіталовкладення венчурних фондів; соціальні проекти не є цікавими класичним венчурним фондам з причини низького рівня прибутковості; не зацікавленість інвесторів вкладати свій капітал у соціальні стартапи. Наголошено на основних можливостях розвитку інституту грантового фінансування венчурних фондів в Україні у середньостроковій та довготерміновій перспективі. Акцентовано на історіях грантоотримувачів, які доводять, що гранти від венчурних фондів сприяють процесу відкриття та розвитку бізнесу, соціальних проектів й інноваційних стартапів.

Ключові слова: гранти для бізнесу, грантова підтримка, венчурні фонди, гранти для соціальних проектів, гранти для стартапів, гранти венчурних фондів.

The article examines grant instruments of venture capital funds of Ukraine for innovative startups and social projects. The main advantages of direct and indirect grant support for small and medium-sized enterprises from the Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) are outlined. In particular, direct support is manifested in grant competitions, which are opened for Ukraine with a certain regularity, indirect assistance is monitored in the financing of the grant program eRobota for opening and developing a business. Prospects for attracting financial and non-financial support for strengthening social enterprises from the Ukrainian Social Venture Fund as a venture philanthropy organization were considered. The success stories of social entrepreneurs who took advantage of investments from the Ukrainian Social Venture Fund for the development of social business in Ukraine were demonstrated. Grant opportunities for innovative startups in the fields of Software as a Service, Financial Technology, Educational Technology, Artificial Intelligence / Machine Learning from the Angel Venture Fund Angel One, created by the Ukrainian Catholic University Foundation, were considered. The main trends in the development processes of grant financing of venture funds in Ukraine have been determined. The reasons for the sluggish process of establishing an institute of venture grant-makers supporting social projects and innovations are analyzed. In particular: a relatively small number of social projects claiming the status of innovative and such that may be promising from the point of view of capital investment by venture capital funds; social projects are not interesting to classical venture capital funds due to the low level of profitability; investors are not interested in investing their capital in social startups. The main opportunities for the development of the institution of

grant financing of venture funds in Ukraine in the medium and long term are emphasized. Emphasis is placed on the stories of grant recipients, who prove that grants from venture funds contribute to the process of opening and developing businesses, social projects, and innovative startups.

Keywords: grants for business, grant support, venture funds, grants for social projects, grants for startups, grants from venture funds.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності України міжнародні партнери починають підтримувати нашу державу грантовими інструментами. Здебільшого це «рука допомоги» для проєктів становлення громадянського суспільства, впровадження реформ та розвитку бізнесу. Поряд із класичними грантодавцями з'являються венчурні фонди, які фінансують інноваційні розробки та проєкти. Проте гранти не є популярними інструментами підтримки венчурних фондів. Найактивніше надають пряму та опосередковану грантову допомогу Western NIS Enterprise Fund, Український соціальний венчурний фонд та Ангельський венчурний фонд. Їх допомога проявляється в грантовому фінансуванні новаторських ідей у галузях Software as a Service, Financial Technology, Educational Technology, Artificial Intelligence / Machine Learning та соціальних проєктах. Проте процес становлення інституту венчурних грантодавців, які підтримують соціальні проєкти та інновації, є досить млявим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням становлення та діяльності венчурних фондів займалися Шумпетер Й., Долішній М. І., Куценко Т. М., Бодров В. Г., Бондарчук Н. В., Кузнецова І. С., Дерев'янка Б. В., Счастливцева Р. та інші. Бондарчук Н. В. зазначав, що труднощі, з якими стикаються венчурні фонди, неможливо вирішити без активної участі держави, яка має вжити низку наступних заходів: активне державне втручання щодо розвитку венчурного ринку; розробка цільових державних програм із підтримки та стимулювання діяльності бізнес-ангелів; удосконалення правової основи венчурної діяльності; забезпечення фінансової підтримки цільових грантів, а також податкових пільг для бізнес-ангелів; зниження відсоткових ставок у банках на розвиток малих інноваційних підприємств, підвищення освіти у сфері венчурної діяльності шляхом підготовки фахівців у навчальних закладах тощо [5].

Кузнецова І. С. наголошувала: «В національній інноваційній системі України масив вітчизняних венчурних фондів за деякими винятками не виконує належної йому функції щодо підтримки новаторських проєктів, які несуть в собі потенціал оновлення технологічної структури економіки. Дисфункція

інституту є наслідком шокової трансплантації у незріле інституційне середовище аналогів формальних норм, що забезпечують функціонування венчурних інвесторів в розвинених країнах» [10].

А на думку директора департаменту розвитку бізнесу ЗАО «Альфа Капітал» Новикова В., в сучасній Україні мало об'єктів, привабливих для венчурного капіталу, внаслідок чого навіть ті мізерні ресурси венчурного капіталу, що обертаються в Україні, застосувати складно [8]. Президент компанії «ТЕХІНВЕСТ» Лобойко С. відстоює протилежну думку: він вважає, що в Україні існує близько 300 інноваційних секторів, в яких венчурні інвестори змогли би виростити технологічні компанії світового рівня [4].

Враховуючи інформацію у дослідженнях науковців, варто зазначити, що практично відсутні дослідження конкретних аспектів грантового фінансування венчурними фондами інноваційних стартапів та соціальних проєктів в Україні. Залишаються недослідженими пріоритети венчурних грантодавців, їх цілі фінансування проєктів малого та середнього бізнесу та перспективи розвитку новаторських проєктів завдяки грантам венчурних фондів.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз грантових можливостей венчурних фондів в Україні для розвитку інноваційного бізнесу та соціальних проєктів, виявлення специфіки та пріоритетів грантового фінансування та перспектив розвитку венчурного капіталовкладення в посилення конкурентоспроможності економіки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Венчурні ресурси є ефективною формою фінансування та підтримки інноваційної діяльності. Згідно з визначенням Європейської асоціації прямого та венчурного інвестування (European Private Equity & Venture Capital Association – EVCA) венчурне фінансування – це акціонерний капітал, який надається професійними фірмами, що інвестують, одночасно беручи участь в управлінні, у приватні підприємства, які демонструють значний потенціал зростання, на фазах їх початкового розвитку, розширення та перетворення [9].

Перші венчурні фонди в Україні почали з'являтися після проголошення Незалежності України. Це були: венчурний фонд «Україна»; Western NIS Enterprise Fund; Black Sea Fund

Euroventures Ukraine, а також представники Commercial Capital Enterprise, Societe General Emerging Europe, Baring Vostok Capital і New Century Holdings. У перших венчурних фондах переважав іноземний капітал. У 2021 році Forbes виділив найактивніші венчурні фонди, засновані українцями або сфокусовані на інвестиціях в українські IT: TA Ventures, Almaz Capital, S M R K, Genesis Investments, Cascade Ventures, GR Capital, Aventures, ICU Ventures, CIG, U. Ventures [1]. Підтримка цих венчурних фондів інноваційного бізнесу України – це фінансові вливання в перспективні стартапи. Проте у переліку немає венчурних фондів, які допомагають соціальним та бізнес-стартапам грантовими інструментами. Натомість, проаналізувавши венчурні фонди України, можна навести приклади тих, хто активно підтримує інноваційний бізнес та соціальні стартапи грантовими ресурсами.

1. Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) – регіональний фонд із капіталом у розмірі 150 мільйонів доларів, наданих урядом США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Фонд був утворений у 1994 році з метою забезпечення боргової, фінансової, грантової та технічної допомоги, а також інших форм підтримки портфельним компаніям, які працюють в Україні. Фонд працює за 4 програмами: сприяння експорту, місцевого економічного розвитку, соціального інвестування, економічного лідерства [2].

Грантову підтримку **Western NIS Enterprise Fund** можна поділити на пряму та опосередковану. Пряма підтримка проявляється в грантових конкурсах, які відкриваються для України з певною регулярністю. Наприклад, у липні 2023 року Cedos та Western NIS Enterprise Fund оголосили конкурс грантів для громад на створення або оновлення центрів спільнототворення. Головна мета ініціативи – залучення (партисипація) та розвиток спільнот через об'єднання людей, спілкування, взаємопідтримку, спільну участь у соціально важливих ініціативах у громаді та спільне планування майбутнього. Центри спільнототворення – це фізичні простори, де різні соціальні групи збиратимуться для проведення дозвілля, реалізації освітніх програм, розвитку громади та співпраці. Вони можуть бути окремими будівлями або частиною інших громадських споруд, таких як адміністративні центри, хаби, бібліотеки, культурні центри тощо. Розмір гранту – 1 000 000 грн. Фінансування передбачає два складники: фізичне створення (облаштування) або оновлення центрів спільнототворення, програмне та змістовне наповнення центрів. У межах цього конкурсу Western NIS

Enterprise Fund виділяє кошти на 10 грантів на першому етапі впровадження програми. Громади-переможці отримають також консультаційну підтримку від експертів із архітектури, культури, комунікацій та соціальної взаємодії. Взяти участь у конкурсі є можливість для громадських чи благодійних організацій, які мають партнерства з органами місцевої влади. Об'єкти мають бути реалізовані в громадах із населенням до 100 тисяч осіб та повинні бути співфінансовані не менше ніж на 20% [2].

Грантова допомога Western NIS Enterprise Fund для українського бізнесу проявляється й опосередковано. У травні 2023 року Міністерство економіки України підписало меморандум із Western NIS Enterprise Fund, що передбачає надання 100 тис. доларів для фінансування урядової програми «Власна справа» в межах проекту «Робота». Як наслідок, українці можуть отримати мікрогрант до 250 000 грн на започаткування або розвиток власної справи [11].

2. Український соціальний венчурний фонд – є організацією венчурної філантропії, яка надає фінансову та нефінансову підтримку для зміцнення соціальних підприємств та розвитку галузі соціального підприємництва. Це довгострокова та самоокупна ініціатива, яка забезпечує доступ до капіталу для тих соціальних підприємств, що розпочинають свою діяльність, а також тих, що планують масштабуватися.

Грантова підтримка USVF проявляється, до прикладу, у співпраці з SILab Ukraine. Вони спільно впровадили програму смартгрантів на підтримку діяльності соціальних підприємств в умовах війни. Розмір одного гранту – до 10 000 євро з податками. Отримати допомогу могли діючі соціальні підприємства, у яких є потенціал для зростання та яким необхідна підтримка для розвитку та масштабування. Діяльність повинна була впроваджуватися на території України, відповідати викликам воєнного часу та бути спрямованою на задоволення потреб цивільного населення.

Грант виплачувався у гривні як безповоротна фінансова допомога на рахунок грантоотримувача. Витрати в межах грантової програми спрямовувалися на: виробництво/надання основних товарів/послуг (підтримка витрат виробництва та операційної діяльності); запуск виробництва/надання нових товарів або послуг, які відповідають потребам воєнного часу та потребам цивільних осіб (придбання обладнання, витратних матеріалів, операційна діяльність) [12].

Наведемо як приклад успішні проекти, які були підтримані Українським соціальним венчурним фондом.

Woodlike – соціальне підприємство з Донецчини, що виробляє екологічні сувеніри з деревини. Соціальна місія *Woodlike* – доводити, що Донецщина є складовою України з притаманною їй культурою та традиціями. В межах своєї місії підприємство виробляє патріотичну сувенірну продукцію, частина якої безкоштовно передається місцевим громадським організаціям та фестивалям української культури. Розмір інвестицій USVF – 95 000 грн. Отримані кошти допомогли придбати нове устаткування для деревообробної майстерні. За рік проекту завдяки новому обладнанню вдалося досягти значних показників: кількість проданої продукції підприємства зросла з 201 одиниці до 4 705 одиниць, кількість клієнтів – із 13 до 244 осіб, а дохід і прибуток збільшилися на 297%. На свою соціальну складову підприємство витратило 20 000 гривень [12].

Соціальна кав'ярня «Старе місто» – це перша в Луцьку кав'ярня-кондитерія, що працевлаштовує людей із синдромом Дауна. Окрім затишної атмосфери, чудової кави та смаколиків, на базі кав'ярні проводяться різноманітні соціальні заходи та благодійні акції на підтримку людей із інвалідністю. В межах своєї соціальної місії – інтеграція в суспільне життя та роботу людей, що мають синдром Дауна, – підприємство проводить консультації для малого та середнього бізнесу з питань працевлаштування осіб із інвалідністю. Розмір інвестицій USVF – 85 000 грн. Завдяки отриманим ресурсам кав'ярні вдалося наростити свої виробничі потужності, збільшити продажі та пережити локдаун, що спричинила пандемія COVID-19 [12].

Музей у темряві «Третя після опівночі» – перший та єдиний в Україні музей, де всі екскурсії проходять в абсолютній темряві та в супроводі незрячих гідів. Соціальне підприємство працює в форматі edutainment, тобто поєднує розвагу та освітню складову. Соціальна місія підприємства – зруйнувати стереотипне ставлення до незрячих людей, забезпечити їх робочими місцями та зробити мистецтво доступним для всіх. Після початку повномасштабного вторгнення команда безкоштовно проводить онлайн-інтерактиви для дітей внутрішньо переміщених осіб. Розмір інвестицій USVF – 298 500 грн. Фінансову підтримку було спрямовано на розробку нових продуктів та програм, оплату праці спеціалістів із технічної підтримки та просування підприємства [12].

3. Ангельський венчурний фонд. У жовтні 2022 року в Україні розпочав роботу Ангельський венчурний фонд Angel One, який інвестуватиме в українські стартапи на стадії pre-seed

та seed. Angel One запуститься з власним капіталом у розмірі 1,5 млн доларів і продовжить кампанію збору коштів в Україні та в усьому світі. Мета фонду: розвивати стартап-культуру в Україні та допомагати українським стартапам реалізовувати їхні ідеї. Ангельський венчурний фонд Angel One створений Фондацією УКУ. Фонд інвестуватиме в українські стартапи з різних галузей на суму від 50 000 до 200 000 доларів США. Основна увага буде зосереджена на таких галузях, як FinTech, SaaS, EdTech, AI/ML. Проте третина інвестицій буде спрямована на стартапи Edtech та на тих, хто прагне значно вплинути на вирішення глобальних проблем [6].

Фонд прагне інвестувати в українські стартапи, допомагати їм у реалізації їхніх ідей та розвивати стартап-культуру в Україні. Angel One надає стартовий капітал для масштабування стартапів, базованих на технологіях, інноваціях та інтелектуальній власності, розроблених українськими засновниками. Фонд шукає команди за такими трьома критеріями:

1. Стартапи, які мають мінімальний життєздатний продукт, провалідований принаймні на одному ринку.

2. Стартапи, які можуть продемонструвати початковий ріст клієнтів / користувачів / продажів.

3. Стартапи, які мають потенціал та готові масштабуватися на інші ринки.

Український ангельський венчурний фонд Angel One буде супроводжувати стартапи протягом всього періоду їхнього розвитку. Фонд забезпечить необхідний капітал, контакти з підприємницькими та венчурними спільнотами, а також, що не менш важливо, експертизу з менеджменту та маркетингу для виведення продуктів та сервісів на глобальні ринки. Angel One буде тісно співпрацювати із засновниками, допомагаючи їм пройти до наступного раунду фінансування та далі [3].

Наведемо як приклад успішні проекти, які були підтримані Українським ангельським венчурним фондом:

Rozmova – платформа пошуку перевірених психотерапевтів, засновниками якої є Дмитро Мараховський та Дмитро Коваленко. Для клієнтів Rozmova забезпечує зручний підбір фахівця, який найбільш ефективно допоможе із запитом. Для фахівців – надає рішення для розвитку кар'єри за рахунок оптимізації потоку клієнтів і розвитку власного бренду [7].

GO TO-U – операційна SaaS-система для управління та монетизації інфраструктури зарядки електромобілів, яку заснували Олена та Любов Артеменко і Назар Шимоне-Давида. Платформа відстежує сеанси зарядки електромобілів, точно прогнозує споживання електроенергії та оптимізує попит, забезпечуючи

безперебійну зарядку для водіїв електромобілів. GO TO-U інтегрується з понад 25 виробниками зарядного обладнання для електромобілів і функціонує в 64 країнах. Загалом система забезпечує доступ до понад 300 000 зарядних пристроїв у світі [7].

У розвитку грантового фінансування венчурних фондів в Україні слід чітко вирізнити два процеси: 1) зростання кількості венчурних фондів й обсягів їх активів, які спрямовуються для фінансування інноваційних стартапів не лише у вигляді прямих інвестицій, а й у формі грантових інструментів; 2) становлення інституту венчурних грантодавців, які підтримують соціальні проекти та інновації. Перший процес прогресує динамічно, адже в Україні зростає кількість грантових програм від класичних грантодавців. Поряд із ними венчурні фонди також починають апробувати грантові механізми фінансування проектів. Другий процес розвивається досить мляво. Причинами цього є:

1. Порівняно невелика кількість соціальних проектів, що претендують на статус інноваційних та таких, що можуть бути перспективними з точки зору капіталовкладення венчурних фондів.

2. Соціальні проекти не є цікавими класичним венчурним фондам з причини низького рівня прибутковості.

3. Не зацікавленість інвесторів вкладати свій капітал у соціальні стартапи на ранніх стадіях.

Перспективами розвитку інституту грантового фінансування венчурних фондів в Україні у середньостроковій перспективі є:

1. З боку потенційних грантоотримувачів буде підігріватися інтерес до отримання безповоротних грантових інструментів, що,

в свою чергу, спонукатиме інноваторів прискорювати процес виходу на рівень MVP.

2. Перспективи отримання грантового фінансування підсилюватимуть бажання стартаперів продемонструвати початковий ріст клієнтів / користувачів / продажів.

3. Збільшуватиметься кількість стартапів, які мають потенціал та готові масштабуватися на інші ринки.

У довготерміновій перспективі прослідковуються такі тенденції:

1. Значно зростатиме кількість підтриманих проектів із надвисоким рівнем ймовірної прибутковості.

2. Суттєво розшириться спектр інноваційних проектів, що не обмежується виключно Software as a Service, Financial Technology, Educational Technology, Artificial Intelligence / Machine Learning.

Висновки. Отже, аналіз грантових можливостей венчурних фондів в Україні продемонстрував зростаючі тенденції розвитку. Історії грантоотримувачів доводять, що гранти від венчурних фондів сприяють процесу відкриття та розвитку бізнесу, соціальних проектів та інноваційних стартапів. Зроблено спробу охарактеризувати грантові інструменти венчурних фондів для фінансування інноваційних проектів і соціальних стартапів, а також окреслити специфіку й пріоритети венчурних грантодавців. Прогноз продемонстрував ймовірні перспективи розвитку такої грантової підтримки у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Поза увагою залишилося широке коло конкретних питань щодо перспектив зростання соціально значущих проектів, що фінансуються грантовими ресурсами. Ці аспекти стануть предметом наступних досліджень.

Список використаних джерел:

- 10 венчурних фондів. Журнал *Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/ratings/10-venchurnikh-fondiv-09042021-1321> (дата звернення: 15.07.2023).
- Western NIS Enterprise Fund. URL: <https://wnisef.org/uk/> (дата звернення: 13.07.2023).
- Ангельський венчурний фонд. URL: <https://www.angelone.fund/> (дата звернення: 19.07.2023).
- Благонравин М. От идеи – до IPO. *Експерт*. 18-24 июля 2005. № 27. С. 26–29.
- Бондарчук Н. В. Проблеми функціонування механізму венчурного фінансування в Україні. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/6088/6342> (дата звернення: 01.07.2023).
- В Україні запустився ангельський венчурний фонд Angel One з початковим власним капіталом у розмірі \$1,5 млн. URL: <https://www.angelone.fund/blog-posts/new-fund-angel-one> (дата звернення: 13.07.2023).
- Венчурний фонд УКУ інвестував 400 тис. доларів у два стартапи. URL: https://zaxid.net/venchurniy_fond_uku_investuvav_400_tis_dolariv_u_dva_startapi_n1566795 (дата звернення: 11.07.2023).
- Горилей О. Особенности и закономерности работы венчурного капитала в Украине. URL: <http://www.com.panion.ua/Articles/Content/?Id=5582&Callback=46> (дата звернення: 15.07.2023).
- Деревянко Б., Счастливцева Р. Нормативно-правове регулювання діяльності венчурних фондів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 59–64. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50248> (дата звернення: 10.07.2023).
- Кузнецова І. С. Інститут венчурних інвестицій: стан та перспективи розвитку в Україні. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/839/09%20-%20Kuznecova.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).

11. Мінекономіки залучило 100 тисяч доларів для малого бізнесу через Western NIS Enterprise Fund. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/05/3/699741/> (дата звернення: 16.07.2023).
12. Український соціальний венчурний фонд. URL: <https://www.usv.fund/> (дата звернення: 13.07.2023).

References:

1. 10 venchurnykh fondiv [10 venture funds]. *Zhurnal Forbes Ukraine*. Available at: <https://forbes.ua/ratings/10-venchurnikh-fondiv-09042021-1321> (accessed July 15, 2023).
2. Western NIS Enterprise Fund. Available at: <https://wnisef.org/uk/> (accessed July 13, 2023).
3. Anhel's'kyj venchurnyj fond [Angel Venture Fund]. Available at: <https://www.angelone.fund/> (accessed July 19, 2023).
4. Blahonravyn M. (July 18-24, 2005) Ot ydey – do IPO [From idea to IPO]. *Ekspert*, no. 27, pp. 26–29.
5. Bondarchuk N. V. Problemy funktsionuvannia mekhanizmu venchurnoho finansuvannia v Ukraini [Problems of functioning of the mechanism of venture financing in Ukraine]. Available at: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/6088/6342> (accessed July 1, 2023).
6. V Ukraini zapustyvsia anhel's'kyj venchurnyj fond Angel One z pochatkovym vlasnym kapitalom u rozmiri \$1,5 mln [Angel venture fund Angel One was launched in Ukraine with an initial equity capital of \$1.5 million]. Available at: <https://www.angelone.fund/blog-posts/new-fund-angel-one> (accessed July 13, 2023).
7. Venchurnyj fond UKU investuvav 400 tys. dolariv u dva startapy [The UCU venture fund invested \$400,000 in two startups]. Available at: https://zaxid.net/venchurniy_fond_uku_investuvav_400_tis_dolariv_u_dva_startapi_n1566795 (accessed July 11, 2023).
8. Horylej O. Osobennosti y zakonomernosti raboty venchurnoho kapytala v Ukraini [Features and patterns of venture capital in Ukraine]. Available at: <http://www.com.panion.ua/Articles/Content/?Id=5582&Callback=46> (accessed July 15, 2023).
9. Derevianko B., Schastlyvtseva R. (2017) Normativno-pravove rehuliuвання diial'nosti venchurnykh fondiv [Normative and legal regulation of the activities of venture capital funds], *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 1, pp. 59–64. Available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50248> (accessed July 10, 2023).
10. Kuznetsova I. S. Instytut venchurnykh investysij: stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [The Institute of Venture Investments: State and Prospects of Development in Ukraine]. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/839/09%20-%20Kuznecova.pdf> (accessed July 13, 2023).
11. Minekonomiky zaluchilo 100 tysiach dolariv dlia maloho biznesu cherez Western NIS Enterprise Fund [The Ministry of Economy attracted 100 thousand dollars for small businesses through the Western NIS Enterprise Fund] (2023). Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2023/05/3/699741/> (accessed July 16, 2023).
12. Ukrain's'kyj sotsial'nyj venchurnyj fond [Ukrainian Social Venture Fund]. Available at: <https://www.usv.fund/> (accessed July 13, 2023).

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-10>

UDC 658.5:355.004.5:355.1

Kulinich TetianaPh.D. in Economics, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University**Кулініч Т. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

DILEMMAS OF PRODUCTION MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF WAR

ДИЛЕМНИ ПИТАННЯ ВИРОБНИЧОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

The article demonstrates that the conditions of war in Ukraine create complex dilemmas faced by managers in managing the production enterprises' activities. Among such dilemmas have been identified: the balance between quality and cost; the need for automation and robotization; the need for globalization and localization; the need for supply chain transformation and production strategies. Attention is drawn to the fact that all outlined questions require defining the situation's context and choosing between alternatives, each with its advantages and disadvantages. The author emphasizes the importance of making informed choices among alternatives, which should be based on careful analysis and evaluation of each dilemma. The author has taken steps towards specifying existing situations in production management and identifying available solution alternatives, considering the needs of the domestic market, resource constraints, and specific technological changes in production. The purpose of the article is to specify the dilemmas of domestic production management in wartime conditions.

Keywords: production management situations, production management decisions, managerial actions, resources, supply chain.

У статті доведено, що війна в Україні продукує складні дилеми, з якими стикаються менеджери у процесі керування виробничою діяльністю підприємства. Серед таких дилем можна виділити підтримку балансу між якістю та вартістю; потребу в автоматизації та роботизації; потребу глобалізації та локалізації; потребу трансформації ланцюгу постачання та стратегії виробництва. Звернено увагу на те, що всі окреслені питання вимагають визначення змісту ситуації та вибору між альтернативами, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Автором акцентовано увагу на актуальності розумного вибору серед альтернатив, комбінаторика яких має ґрунтуватися на зваженому аналізі та оцінці кожної дилеми. Автором зроблені кроки у напрямку конкретизації наявних ситуацій виробничого менеджменту, альтернатив доступних рішень для її вирішення з урахуванням потреб національного ринку, ресурсних обмежень та специфічних технологічних змін виробництва. Відповідно метою статті є конкретизація дилемних питань вітчизняного виробничого менеджменту в умовах війни. У дослідженні доведено, що складні рішення або проблематичні ситуації, що виникають у сфері управління виробництвом під час війни, вимагають комплексних заходів щодо перетворення виробничих процесів, розподілу ресурсів, підходів до впровадження нових технологій, управління ризиками та іншого. Результати дослідження продемонстрували, що для досягнення балансу між якістю продукції та вартістю необхідний формат прийняття рішень, в якому менеджери забезпечують ефективність, якість та конкурентоспроможність, враховуючи існуючу ситуацію. У напрямку автоматизації та роботизації потрібен формат прийняття рішень, в якому менеджери досягають балансу між автоматизацією та збереженням робочих місць. У напрямку глобалізації та локалізації потрібен формат прийняття рішень, в якому менеджери забезпечують збалансоване поєднання локалізації та глобалізації. У напрямку постачання потрібен формат прийняття рішень, в якому менеджери мають доступ до необхідних сировинних матеріалів та компонентів для безперебійного виробництва. У напрямку перетворення стратегії виробництва потрібен формат прийняття рішень, в якому менеджери вирішують дилему щодо формату стратегії виробництва.

Ключові слова: ситуації виробничого менеджменту, рішення виробничого менеджменту, дії менеджерів, ресурси, ланцюг постачання.

Problem statement. The conditions of war in Ukraine create complex situations or dilemmas that managers encounter in the process of managing the production activities of the enterprise. Among such dilemmas, the following have been identified: maintaining a

balance between quality and cost (in the new conditions, managers face the need to reduce production costs while ensuring the maximum level of product quality); the need to accelerate automation and robotization (due to a shortage of workforce, the implementation

of robots and automated processes instead of manual labor becomes critically important); the need for globalization and localization (in the new conditions, the development of global markets and competition continues, requiring measures towards the globalization of production); the need for constant transformation of supply chain management approaches (due to threats to transportation, possible need for changing suppliers and routes); the need for the transformation of production strategy (due to new conditions resulting from a fundamental change in domestic market demand, the need for specific technological production changes, and resource limitations of the company). It should be noted that all the outlined issues usually require defining the specifics of the situation and choosing between two or more alternatives, each of which has its advantages and disadvantages. Therefore, the question of making a wise choice among alternatives is quite relevant, and its combinatorics should be based on careful analysis and evaluation of each dilemma. This involves specifying the existing situations in production management, and the available alternative solutions for addressing them, taking into account the needs of the domestic market, resource constraints, and specific technological changes in production.

Analysis of recent research and publications. A significant number of domestic and foreign researchers have explored the issues of production management in wartime conditions. Notably, scholars such as Pshyk-Kovalska O. O., Kovalskyi O. I. [5], Bykova A. L., Lobza A. V., Pylhun A. R. [1] have focused on the problems of enhancing the effectiveness of socio-psychological levers in personnel management. Shkilniak M. M., Chykalo I. V. [7] have concentrated on the issues of property management of a production enterprise in a state of war. Therefore, it is evident that despite the scientific interest in the field of the outlined issues, in a state of war, the scope of dilemmas is much broader and requires comprehensive specification. Without this, it is impossible to delineate the situations, including their characteristic problems, that exist in production management, as well as the available alternative solutions that can be utilized to address them.

The purpose of the article is to provide a general specification of the dilemmas in domestic production management in wartime conditions.

Presentation of the main material. When considering complex decisions or problematic situations arising in the field of production management during the war (including resource scarcity, decreased production capacity, logistics, and

supply complications, labor mobilization issues, changing societal consumption needs, and others, as shown in Table 1), attention is drawn to the fact that they require comprehensive actions to transform production processes, resource allocation, approaches to implementing new technologies, risk management, and more.

Based on the results of specifying the problematic situations that arise in the field of domestic production management during wartime, it should be noted that the synthesized actions of managers are situational. They are associated with the ongoing search for ways to enhance the efficiency of the functioning of the production enterprise. Confirmation of the stated thesis can be seen in the actions of managers at the Arsenal Factory in Kyiv, specializing in armored vehicles and weapons production. The conditions of armed conflict and changes in consumer needs required the managers of Arsenal to react and adapt to new circumstances. Some examples of situational actions taken by the enterprise's managers include:

- production reorientation (shifting focus to the production of armored vehicles, body armor, and other goods and services that are particularly needed in times of war);
- supply optimization (managers are currently seeking alternative sources of raw materials and components, taking into account potential transportation constraints and risks).

Based on the outlined specifics, within the scope of this research, the category of situational decisions in production management is interpreted as the process of choosing one or multiple courses of action or different paths of activity to achieve a specific goal or solve a particular problem. At the same time, the category of production management situations is regarded as a combination of various conditions, circumstances, and issues that production managers encounter in managing production. The interrelation between production management situations and decisions lies in the fact that production management situations stimulate the adoption of decisions to resolve or optimize them.

Indeed, the characteristics of production management situations (which create the need for decisions) include the following [1]:

1. Situations can arise due to changes in the market environment, technological or resource constraints, competitive situations, or changes in the enterprise's internal processes.
2. Situations can be of different natures: problems, challenges, opportunities, or crises that require the attention and intervention of production managers.
3. Situations can have varying levels of complexity and impact on the enterprise's activities.

Table 1

**The results of specifying problematic situations arising in the field
of domestic production management during war**

Problematic	The specific nature of problem formation	Impact on the field of production management	Format of managerial actions
Insufficient resources	Military actions can lead to restrictions in accessing resources such as energy, water, and transportation. These access restrictions complicate production activities and supply chains.	Adapting the supply chain to unforeseen situations and risks associated with conflict.	Actions are shaped based on the characteristics of production management situations. Actions can have different natures or characteristics. Actions become possible after selecting optimal alternatives.
Complications in logistics and supply	Military actions introduce obstacles in ensuring the supply of raw materials, materials, and components for production. Effective logistics management becomes critical for maintaining uninterrupted production.	Adjusting to local constraints and instability amidst the development of global markets and competition.	
Changes in consumer needs of society	The wartime situation can lead to changes in consumer priorities, a decrease in consumer activity, an increased demand for goods and services for military use.	Adapting to local conditions and cost reduction while balancing quality and production cost.	
Reduction in production capacity	Military actions contribute to a reduction in a company's production capacity through infrastructure destruction, economic constraints, or loss of workforce.	Transforming production strategy in response to new conditions.	
Issues with mobilizing the workforce	Military actions may require the mobilization of the workforce for military tasks, creating challenges in maintaining an adequate number of skilled workers in production.	Continued operations necessitate the implementation of new technologies and production automation systems.	

Source: formed based on [1; 2; 6; 7]

Production management situations can be predictable or unpredictable and may require quick or long-term decisions.

The characteristics of production management decisions (which influence their further development) include the following [1]:

1. Decisions are responses to specific production management situations.

2. Decisions involve choosing optimal courses of action, strategies, and technologies to achieve set goals and solve problems.

3. Decisions can be made at various levels of production management, from operational to strategic.

In fact, according to the studies of leading scientists [1; 3; 4], the dilemmas of production management in the context of the war in Ukraine can be outlined by the decisions or situations depicted in Figure 1.

Based on the established interrelation between production management decisions and situations, it is evident that a wide range of action combinations (or solutions to complex choice tasks from a significant number of alternatives) needs to be formed for them. The identified need includes let us examine in detail each of its dilemmas in the context of the war in Ukraine. So, in the direction

of balancing the quality and cost of the produced goods, management focuses on a situation ensuring the proper quality of products and services is essential to support efficiency and safety while rationalizing costs. In this situation, the alternatives for addressing it could be [1; 3; 4]:

1. The production processes decision focuses on reviewing production stages, optimizing resource utilization techniques (provided that cost reduction does not compromise product quality), and so on.

2. The innovation procurement decision focuses on reviewing the implementation specifics of technologies and methods that allow for achieving quality indicators with lower costs.

3. The supplier selection focuses on reviewing collaboration specifics decision (giving preference to reliable local suppliers, provided they can deliver quality goods and services at an optimal price). It is important to consider that the decision to use high-quality materials and processes may lead to increased costs, while opting for cheaper alternatives may affect the quality.

4. The quality improvement decision (based on its analysis and evaluation) focuses on addressing current issues in production technologies and supply processes.

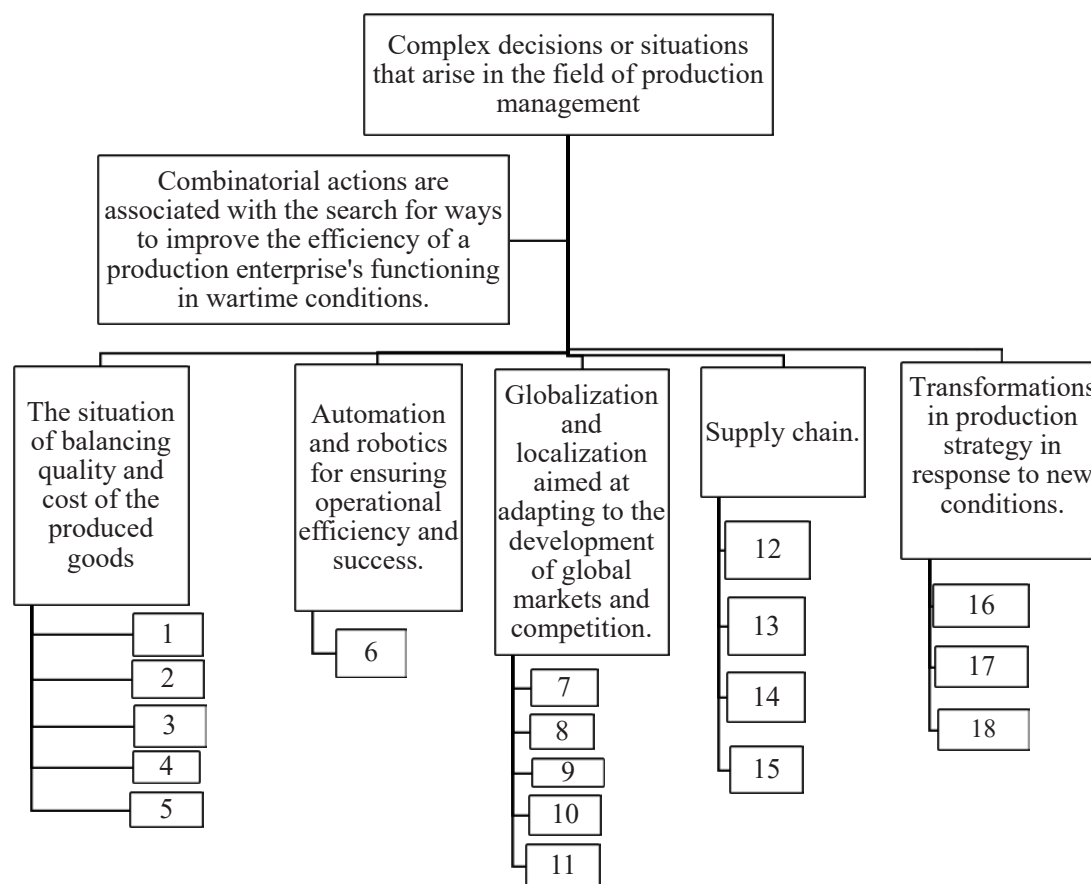

Figure 1. Dilemmas of production management in the conditions of war in Ukraine

Note:

(1) Decisions regarding the optimization of production processes. (2) Decisions regarding innovation supply. (3) Decisions regarding suppliers. (4) Decisions regarding continuous quality improvement. (5) Decisions regarding maximizing savings on secondary processes. (6) Decisions regarding the use of robots and automated processes instead of manual labor, including their peculiarities and directions. (7) Decisions regarding increasing production flexibility. (8) Decisions regarding production directions. (9) Decisions regarding collaboration formats. (10) Decisions regarding risk management formats. (11) Decisions regarding innovation and efficiency. (12) Decisions regarding vertical integration of the supply chain. (13) Decisions regarding cooperation with other suppliers. (14) Decisions regarding diversification of the raw material portfolio. (15) Decisions regarding improving demand forecasting systems. (16) Decisions regarding product assortment. (17) Decisions regarding the format of production processes. (18) Decisions regarding the format of the production structure.

Source: formed based on [1; 3; 4]

5. The cost savings in secondary processes decision focuses on adjusting expenses related to administrative and non-production processes.

Based on the above, the chosen decision format (from the available set of alternatives) should enable production managers to balance efficiency, quality, and competitiveness, including the existing situation and potential constraints regarding costs and logistics associated with changes in wartime conditions.

In the direction of automation and robotics, situations are formed to ensure efficiency and operational success, within which the continuation of operations is impossible without the implementation of new technologies and production automation systems. Therefore, the

alternative solutions for such a situation involve the specifics and directions of utilizing robots and automated processes instead of manual labor. Based on the above, the chosen decision format (from the available set of alternatives) should enable production managers to find a balance between automation and job preservation, as well as ensure effective training of personnel to utilize new technologies.

In the direction of globalization and localization, situations are formed by adapting to local constraints and instability exists against the backdrop of global market development and competition. The outlined situation requires production managers to consider alternative solutions regarding the directions and specifics of adapting to market

conditions and competition. We believe that the main alternatives in this direction could be:

1. The increased production flexibility decision. Managers can initiate changes in production directions and specifics (based on local constraints and changes in global markets). It may include changing suppliers, technologies, relocating production, and so on.

2. The production directions decision. Managers can initiate an analysis of global markets and competition to identify potential alternative production directions. It is important to explore new markets and opportunities within the constraints.

3. The collaboration format decision. Managers can initiate discussions on potential collaboration opportunities with local partners or suppliers to adapt to local conditions and ensure production stability.

4. The risk management format decision. Managers can initiate changes in risk management approaches related to globalization and localization of production. It may include supplier diversification, creating alternative supply sources, and analyzing potential threats.

5. The innovation and efficiency decision. Managers can initiate changes in technologies, process automation, and supply chain design if it is cost reduction and improved quality leads. It may involve actions such as implementing new technologies, refining work processes, developing innovative products, and so on.

Based on the above, such a decision format (from the available set of alternatives) should be chosen, which enables production managers to adapt to the conditions of local and global markets. It is important to ensure a balanced combination of localization and globalization to maintain competitiveness and adapt to market changes.

In the supply direction, situations are formed through the adaptation of the supply chain to unforeseen circumstances and risks associated with the conflict. The outlined situation requires production managers to consider alternative solutions regarding ways to ensure an adequate supply of raw materials and components for production. We believe that the main alternatives in this direction could be:

1. The vertical integration of the supply chain decision. Managers can consider the possibility of creating their own supply of key materials and component companies, which would ensure control over the supply and reduce the risk of shortages.

2. Collaboration with other suppliers' decisions. Managers should initiate the establishment of strong and long-term relationships with suppliers. It may involve information exchange, supply planning based on shared forecasts, and regular communication to address potential issues.

3. Raw material portfolio diversification decision. Production managers should consider the possibility of using alternative raw materials or components that may be available under constraints. It will help ensure alternative sources of raw materials and reduce the risk of shortages.

4. The demand forecasting system improves decisions. Production managers should utilize advanced analytical tools and technologies to forecast demand for raw materials and components. It will assist in inventory management and ensure an adequate supply of materials for production.

Based on the above, such a decision format (from the available set of alternatives) should be chosen where production managers gain access to the necessary raw materials and components (of appropriate quality and in sufficient quantities) for uninterrupted production.

In transforming the production strategy direction, the emergence of complex situations related to the functioning of the manufacturing enterprise under new conditions is possible. The alternatives for decisions should be selected in a balanced combination of efficiency, innovation, and competitiveness. We believe that the main alternatives in this direction could be:

1. The product assortment decision. Production managers can consider the possibility of reviewing and adapting the product assortment to meet the new market demands. It may include developing new products, modifying existing ones, or discontinuing less popular product actions.

2. The production processes format decision. Production managers should consider the possibility of implementing new technologies and reviewing production processes if it contributes to increased efficiency and cost reduction. It may include implementing Lean approaches, improving logistics, and optimizing production scheduling actions.

3. The production structure format decision. Production managers can consider the possibility of making changes to the spatial organization of the production process, including the composition and size of production units, the forms of their interconnections, the capacity of equipment, and the location of departments.

Based on the above, the selected decision format (from the available set of alternatives) should enable production managers to resolve the dilemma regarding the production strategy format, taking into account market changes, competitive situations, technological changes, and resource constraints.

Conclusions. Within the scope of the research, attention has been drawn to the fact that complex decisions or problematic situations arising

in the field of production management in times of war require comprehensive actions involving the transformation of production processes, resource allocation, approaches to implementing new technologies, risk management, and more. Based on the research results, it has been proven that the combination of outlined actions should be as follows:

1. In terms of achieving a balance between product quality and cost, management focuses on situations where ensuring the proper quality of goods and services is important to support efficiency and safety while rationalizing costs. The alternatives for this situation include decisions regarding production processes, innovation sourcing, supplier selection, quality control, and cost savings in secondary processes. The necessary decision format should enable managers to balance efficiency, quality, and competitiveness while considering the existing situation.

2. In the direction of automation and robotics to ensure efficiency and operational success, situations arise where the continuation of operations is impossible without the implementation of new technologies and automation systems in production. The alternatives for such a situation include the specifics and directions of utilizing robots and automated processes instead of manual labor. The necessary decision format should provide managers with a balance between automation and job preservation.

3. In the direction of globalization and localization, situations are shaped by adapting to local constraints and instability that exist in the context of market development and competition. This situation requires managers to change their

production strategies according to market conditions through decisions regarding production flexibility, production directions, collaboration formats, risk management formats, innovation, and efficiency. The necessary decision format should enable managers to achieve a balanced combination of localization and globalization.

4. In the supply direction, situations are shaped by the adaptation of the supply chain to unpredictable circumstances and risks associated with the conflict. The situation requires managers to consider alternatives for ensuring an adequate supply of raw materials and components for production, through decisions related to: changing the supply chain and collaborating with other suppliers, diversifying the raw material portfolio, and forecasting demand. A decision format is needed for managers to gain access to the necessary raw materials and components for uninterrupted production.

5. In the direction of production strategy transformation, the emergence of complex situations is possible due to the functioning of the manufacturing enterprise in new conditions. The alternatives should ensure a balanced combination of efficiency, innovation, and competitiveness through decisions related to product assortment, the format of production processes, and the production structure. A decision format is needed for managers to address the dilemma regarding the format of the production strategy.

Further prospects in this direction lie in the utilization of the obtained results to enhance strategic planning and management of manufacturing enterprises in wartime conditions, ensuring their effective operation and adaptation to the changed circumstances.

References:

1. Bykova A. L., Lobza A. V., Pilgun A. R. (2022) Rozroblennya antykrizovoyi prohramy upravlinnya personalom yak stratehiya podolannya biznes-problem pidpryyemstva [Development of an anti-crisis personnel management program as a strategy for overcoming business problems of the enterprise]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (124), pp. 67–71.
2. Voloshina-Sydney V., Evseeva O., Masligan O., Sirtseva S., Nesterenko O. & Garkusha S. (2023) Stratehichni oryentyry rozvytku ekonomiky v umovakh hlobalnykh vyklykiv ta voiennoi ahresii (ukrainskyi keis) [Strategic guidelines for the development of the economy in the conditions of global challenges and military aggression (Ukrainian case)]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1(48), pp. 219–228.
3. Halkiv L., Karyy O., Kulyniak I., Ohinok S. (2020) Innovative, Scientific and Technical Activities in Ukraine: Modern Trends and Forecasts. *2020 IEEE Third International Conference on Data Stream Mining & Processing (DSMP)*. Lviv, Ukraine, pp. 321–324.
4. Pylypenko Yu., Prokhorova V., Halkiv L., Koleshchuk O., Dubiei Yu. (2022) Innovative intellectual capital in the system of factors of technical and technological development. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, no. 6, pp. 181–186.
5. Pshyk-Kovalska O. O., Kovalskyi O. I. (2022) Osoblyvosti upravlinnya personalom v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of personnel management under martial law]. *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya ta problemy rozvytku*, no. 2 (8), pp. 88–93.
6. Cifrovizaciya biznesu: yak zrostaty v umovah vijni (vebinarnij proyekt) [Digitalization of business: how to grow in times of war (webinar project)]. Available at: <https://business.dia.gov.ua/cases/iniciativi/cifrovizacia-biznesu-ak-zrostaty-v-umovah-vijni-vebinarnij-proekt-zakinceno-dostupni-zapisi-efiriv>

7. Shkilnyak M. M., Chikalo I. V. (2022) Osoblyvosti upravlinnya maynom v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of property management under martial law]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, no. 2(46), pp. 56–66.

Список використаних джерел:

1. Бикова А. Л., Лобза А. В., Пильгун А. Р. Розроблення антикризової програми управління персоналом як стратегія подолання бізнес-проблем підприємства. *Держава та регіони*. 2022. № 1 (124). С. 67–71.
2. Волошина-Сійдей, В., Євсєєва, О., Маслиган, О., Сирцева, С., Нестеренко, О., Гаркуша, С. Стратегічні орієнтири розвитку економіки в умовах глобальних викликів та воєнної агресії (український кейс). *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Вип. 1(48). С. 219–228.
3. Halkiv L., Karyu O., Kulyniak I., Ohinok S. Innovative, Scientific and Technical Activities in Ukraine: Modern Trends and Forecasts. *2020 IEEE Third International Conference on Data Stream Mining & Processing (DSMP)*. Lviv, Ukraine, 2020. P. 321–324.
4. Pylypenko Yu., Prokhorova V., Halkiv L., Koleshchuk O., Dubiei Yu. Innovative intellectual capital in the system of factors of technical and technological development. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. No. 6. P. 181–186.
5. Пішик-Ковальська О. О., Ковальський О. І. Особливості управління персоналом в умовах воєнного стану. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 2 (8). С. 88–93.
6. Цифровізація бізнесу: як зростати в умовах війни (вебінарний проєкт). URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/iniciativi/cifrovizacia-biznesu-ak-zrostati-v-umovah-vijni-vebinarnij-proekt-zakinceno-dostupni-zapisi-efiriv>
7. Шкільняк М. М., Чикало І. В. Особливості управління майном в умовах воєнного стану. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2(46). С. 56–66.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-11>
УДК 658.8

Петлін І. В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанної справи
та харчових технологій,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0198-588X>

Кудрявцев І. Ю.

студент-магістрант,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Petlin Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Hotel
and Restaurant Business and food Technologies,
Ivan Franko Lviv National University

Kudriavtsev Iliia

Master's Student,
Ivan Franko Lviv National University

УПРАВЛІННЯ БРЕНДОМ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

BRAND MANAGEMENT OF HOTEL NETWORKS IN MODERN CONDITIONS

Розглянуто сутність та значення бренду в діяльності підприємств сфери гостинності. Обґрунтовано, що брендинг у галузі готельного та туристичного бізнесу являє собою технологію створення та просування фірмових туристичних послуг, діяльність до формування довготермінового уподобання до них, яка ґрунтується на посиленому впливі товарного знаку, торгової марки, рекламної аргументації, матеріалів і заходів стимулювання збуту на певний сегмент споживачів; оформленні та організації місць продажу послуг, а також інших елементів та акцій у сфері рекламної діяльності, поєднаних окремою ідеєю, що виділяють послуги організації серед конкурентів, створюють її образ, підкреслюють позиції та унікальність. Доведено, що основними інструментами управління брендами суб'єктів сфери гостинності є розкрутка через мережу Інтернет (створення сайту, залучення соціальних мереж); презентації (участь у провідних подієвих заходах); рекламні кампанії (використання різних засобів реклами: преса, радіо, телебачення, Інтернет); ефективна маркетингова політика; спонсорство (участь у благодійних заходах) та кобрендинг. Аргументовано, що кобрендинг готельних мереж, постачальників, партнерів та інших учасників сприяє зміцненню брендів кожного з учасників, забезпечує компліментарність їхніх ресурсів. Метою формування спільного брендингу є створення синергії, підвищення обізнаності та підвищення цінності залучених брендів шляхом використання кожного бренду шляхом передачі асоціацій від одного бренду до іншого та диференціації їх від конкурентів. Оскільки кобренд є видимою частиною співпраці, доцільно було б визначити форми відносин між брендами та компаніями, що об'єднуються, які включають слабкий та сильний зв'язок з брендами компаній. Слабкий зв'язок проявляється в тому, що при створенні нового бренду утворюється нічого спільного з «материнським» брендом, або простежуватиметься слабка спадковість. Посилений зв'язок проявляється в тому, що новий бренд співпадатиме або з одним з «материнських» брендів або з обома. Проаналізовано Топ 50 брендів готельних мереж у світі станом на 2022 рік та приклади кобрендингу в готельній індустрії. Доведено, що кобрендинг може бути ефективним інструментом зміцнення ринкових позицій готельних підприємств та дасть можливість зміцнювати відносини з клієнтами та збільшувати прибутковість компанії. Тому для готелів важливо розглядати кобрендинг як цінний інструмент у своїй бізнес-стратегії та шукати партнерські відносини, вигідні як їхньому бренду, так і їхнім клієнтам.

Ключові слова: бренд, брендинг, ефективність просування бренду, управління брендингом, кобрендинг.

The essence and significance of the brand in the activities of hospitality enterprises have been considered. It has been substantiated that branding in the field of hotel and tourism business is a technology of creating and promoting branded tourist services, an activity to form a long-term preference for them, which is based on the increased influence of a trademark, trademark, advertising arguments, materials and sales promotion measures on a certain segment consumer; design and organization of points of sale of services, as well as other elements and promotions in the field of advertising activities, combined by a separate idea that distinguish the organization's

services from competitors, create its image, emphasize positions and uniqueness. It has been proven that the main tools of brand management of hospitality entities are promotion through the Internet (website creation, involvement of social networks); presentations (participation in regular events); advertising campaigns (use of various means of advertising: press, radio, television, Internet); effective marketing policy; sponsorship (participation in charity events) and co-branding. It has been argued that co-branding of hotel chains, suppliers, partners, and other participants helps to strengthen the brands of each of the participants, and ensures the complementarity of their resources. The goal of co-branding is to create synergy, increase awareness and increase the value of the brands involved by leveraging each brand by transferring associations from one brand to another and differentiating them from competitors. Since the co-brand has been a visible part of the collaboration, it would be appropriate to identify the forms of relationship between the merging brands and companies that include weak and strong ties to the company's brands. A weak connection manifests itself in the fact that when a new brand has been created, it will have nothing in common with the «parent»; brand, or there will be weak inheritance. A stronger relationship has been manifested in the fact that the new brand will coincide with either one of the «parent»; brands or with both. The Top 50 hotel chain brands in the world as of 2022 and examples of co-branding in the hotel industry were analyzed. It has been proven that co-branding can be an effective tool for strengthening the market positions of hotel enterprises and will provide an opportunity to strengthen relations with customers and increase the company's profitability. Therefore, it is important for hotels to consider co-branding as a valuable tool in their business strategy and seek partnerships that benefit both their brand and their customers.

Keywords: brand, branding, effectiveness of brand promotion, branding management, co-branding.

Постановка проблеми. Суб'єкти сфери гостинності (готелі, ресторани тощо) прагнуть підвищити імідж бренду та диференціювати свій продукт або послугу серед конкурентів, приймаючи конкретні стратегії бренду, оскільки визначення цільової клієнтської бази та розуміння їх потреб та переваг мають першочергове значення для фірм гостинності. Досягнення цього завдання вимагає використання методів та пропозицій щодо стратегічного брендингу, заснованих на стратегічних дослідженнях. Однією з основних стратегій брендингу, особливо для міжнародних підприємств сфери гостинності, є кобрендинг. Тим паче, що на сьогоднішній день є мало досліджень, які вивчають роль стратегічного кобренд-менеджменту в секторі гостинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільшу популярність серед вітчизняних дослідників з розвитку брендингу в різних галузях здобули наукові праці Григоренко О., Длігача А., Зозульова О., Кендюхова О., Мазаракі А., Мельник Т., Мельниченко С., П'ятницької Г., Ромата Є., Сидорука С., Файвішенко Д., Юрчака Е. та інших науковців. Незважаючи на значний науковий доробок дослідників, залишаються поза їх увагою теоретичні та методичні підходи до формування та розвитку бренду підприємств готельної індустрії. Саме ці обставини визначили тему та мету наукового дослідження.

Метою публікації є обґрунтування інструментів управління брендом підприємств сфери гостинності, критичний аналіз поточної позиції стратегічного кобрендингу в та виявлення можливих проблем, пов'язаних з цим питанням та розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку кобрендингу фірмами гостинності в рамках парадигми стратегічного управління.

Виклад основного матеріалу. Американська асоціація маркетингу трактує поняття

«бренд» як назву, символ, логотип, дизайн, або їх комбінацію, що призначений для ідентифікації товару чи послуги одного чи групи продавців з метою їх вирізнення від товарів і послуг конкурентів. Тобто бренд – це продукт або послуга, що відрізняється своїм позиціонуванням відносно конкурентів.

Під брендингом у галузі готельного та туристичного бізнесу науковцями пропонується розуміти технологію створення та просування фірмових туристичних послуг, діяльність до формування довготермінового уподобання до них, яка ґрунтується на посиленому впливі товарного знака, торгової марки, рекламної аргументації, матеріалів і заходів стимулювання збуту на певний сегмент споживачів; оформленні та організації місць продажу послуг, а також інших елементів та акцій у сфері рекламної діяльності, поєднаних окремою ідеєю, що виділяють послуги організації серед конкурентів, створюють її образ, підкреслюють позиції та унікальність. Основним завданням брендинга організації індустрії туризму, в т.ч. готельного бізнесу є формування та подальший розвиток у споживача позитивних асоціацій, пов'язаних з її торговою маркою [1, с. 133].

Ефективність просування бренду закладами гостинності передбачає використання певних інструментів (рис. 1).

В останні роки багато підприємств готельно-ресторанного бізнесу усвідомили стратегічне значення кобрендингу. Міжнародні готелі почали використовувати програми та стратегії спільного брендингу, такі як створення альянсу з відомою мережею ресторанів.

Управління брендингом в секторі гостинності є дуже важливим аспектом функціонування зазначених суб'єктів, враховуючи те, що вони є учасниками конкурентного

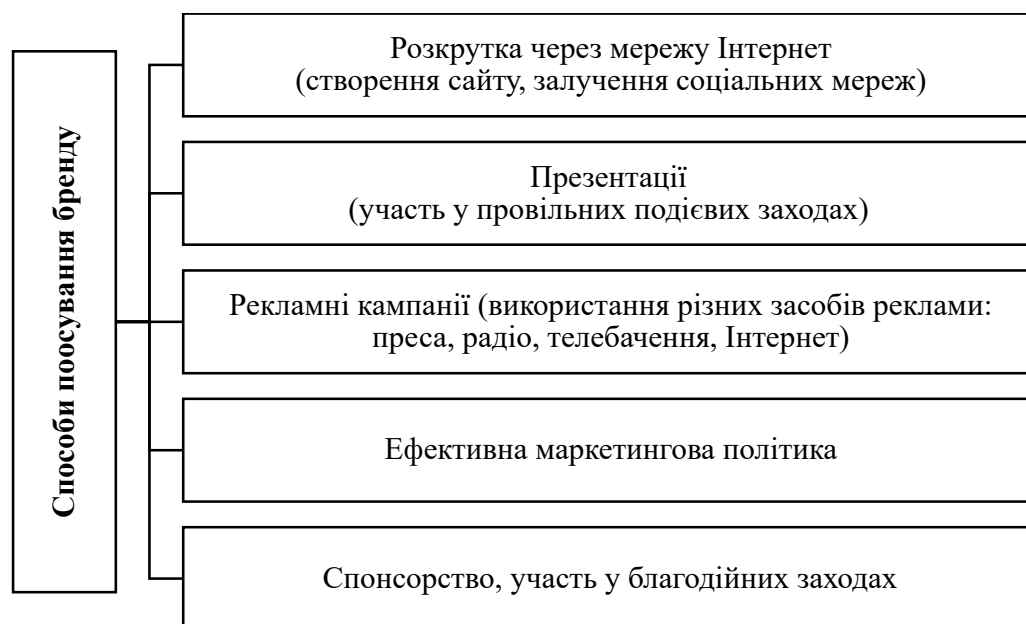

Рис. 1. Ефективні способи просування бренду на ринок

туристичного ринку, а укладання угод з сильними суперниками дасть можливість підвищити ефективність їх функціонування та підвищить впізнаваність бренду.

Компанії в секторі гостинності (готелі, ресторани тощо) надають пріоритет дослідженням на основі брендингу для конкретної цільової групи клієнтів з метою консолідації провідного фірмового стилю і якості обслуговування [2]. Вони прагнуть розрізнити імідж свого бренду та диференціювати свій продукт або обслуговування серед конкурентів, приймаючи певні стратегії бренду, оскільки визначення цільової клієнтської бази та розуміння їх потреб та переваг мають першочергове значення для готельних фірм.

Клієнти підприємств гостинності зазвичай надають великого значення іміджу, якості та престижу послуг або продуктів в процесах прийняття рішень.

Бренди можна розглядати як функціональні інструменти для створення та консолідації іміджу, щоб зменшити ризики в конкурентному ринковому середовищі та зробити ефективним використання та поширення інформації в індустрії гостинності.

Таким чином, фірми в сфері гостинності можуть укріпити своє поточне становище на ринку і генерувати нові ідеї задля підвищення використання потенціалу, враховуючи вподобання своїх клієнтів і враження про роботу підприємства, а також шляхом аналізу процесу брендингу.

За допомогою брендингу готельні фірми можуть інформувати клієнтів про свої послуги та продукти ефективним способом. Брендинг,

як символ іміджу і якості фірми, має інформаційний характер, оскільки знайомить клієнтів з характеристиками (властивостями) послуги/продукту, забезпечує високий рівень та якість обслуговування, та надає зрозумілу інформацію про бренд.

На сьогоднішній день науковцями окреслено декілька основних стратегій розвитку готельних мереж, серед яких вагоме місце займає стратегія «брендингу», що забезпечує створення і підтримку стійкого іміджу готельної мережі, підвищує лояльність клієнтів, збільшує частку постійних гостей. Реалізація цієї стратегії неможлива без використання механізмів зовнішнього та внутрішнього маркетингу. Готельні мережі реалізують стратегію «брендингу» методами створення єдиного глобального мережевого бренду, колекції брендів (портфелю брендів), географічного бренду, множинного бренду (ціна-якість), hardware – як бренду, кобрендингу, ребрендингу, PR, використання історії, як бренду [3, с. 121].

Бренди є найціннішим активом компаній, що переслідують комерційний успіх. Оскільки ринки стають все більш конкурентоспроможними, а споживачі все більш вимогливими, бізнес-менеджери шукають шляхи покращення клієнтського досвіду та зростання бізнесу, і тому звертаються до кобрендингу.

Кобрендинг передбачає стратегічний альянс як мінімум двох фірм [4].

Кобрендинг готельних мереж, постачальників, партнерів та інших учасників сприяє зміцненню брендів кожного з учасників, забезпечує компліментарність їхніх ресурсів.

Метою формування спільного брендингу є створення синергії, підвищення обізнаності та підвищення цінності залучених брендів шляхом використання кожного бренду шляхом передачі асоціацій від одного бренду до іншого та диференціації їх від конкурентів.

Оскільки кобренд є видимою частиною співпраці, доцільно було б визначити форми відносин між брендами та компаніями, що об'єднуються (рис. 2).

Рисунок 2 демонструє, що компанії можуть або приховувати, або акцентувати той факт, що товар або послуга є результатом їхнього спільного співробітництва. Існують компанії, спільна маркетингова діяльність яких обмежується лише загальним місцем реалізації їх продукції, а також компанії, які разом створюють продукт, просуваючи його під спільним брендом у межах погодженої політики збуту та маркетингових комунікацій.

Сучасна практика виокремлює різні форми співробітництва компаній, сприяючи водночас виникненню в літературі нових термінів, що використовуються для їх позначення: dual branding (подвійний брендинг), cross-marketing (крос-маркетинг), coalition loyalty program (коаліційна програма лояльності), co-branding (кобрендинг) [6, с. 9].

У таблиці 1 нами продемонстровано Топ 50 брендів готельних мереж у світі станом на 2022 рік.

Прикладом кобрендингу в готельній індустрії є створення нового бренду **Steigenberger Porsche Design Hotels**, що є результатом

співпраці між Deutsche Hospitality та Porsche Design Group для створення інноваційної концепції готелю в сегменті розкішного стилю життя. Прагнення Steigenberger Porsche Design Hotels полягає в тому, щоб поєднати дизайн, стиль життя та технології в одному місці і запропонувати гостям справді диференційований підхід до обслуговування. В рамках створення такого партнерського бренду передбачено відкриття 15 готелів у таких світових столицях, як Лондон, Сінгапур, Дубай і Шанхай. Ці готелі матимуть щонайменше 150 номерів, люксів і пентхаусів, а також унікальні концепції барів і ресторанів і оздоровчі зони.

Nomadism & Accor Live Limitless: The Augmented Van Experience – це унікальне партнерство між групою готелів Accor і Nomadism, яка пропонує висококласну альтернативу мандрівникам. Поєднуючи свої послуги, дві компанії пропонують новий підхід до обслуговування своїх клієнтів, включаючи послуги та помешкання високого класу, такі як індивідуальні маршрути, а також допомогу під час усієї подорожі. Цей продукт орієнтований на цільову клієнтуру з високим соціальним статусом, яка шукає нові альтернативи для подорожей удвох, із сім'єю, з друзями чи самотійно.

Seven Rivers – Leading the luxury brewpub revolution in India – це проект, створений у співпраці з AB InBev, щоб впроваджувати інновації та переосмислювати досвід харчування та напоїв. Seven Rivers – унікальна

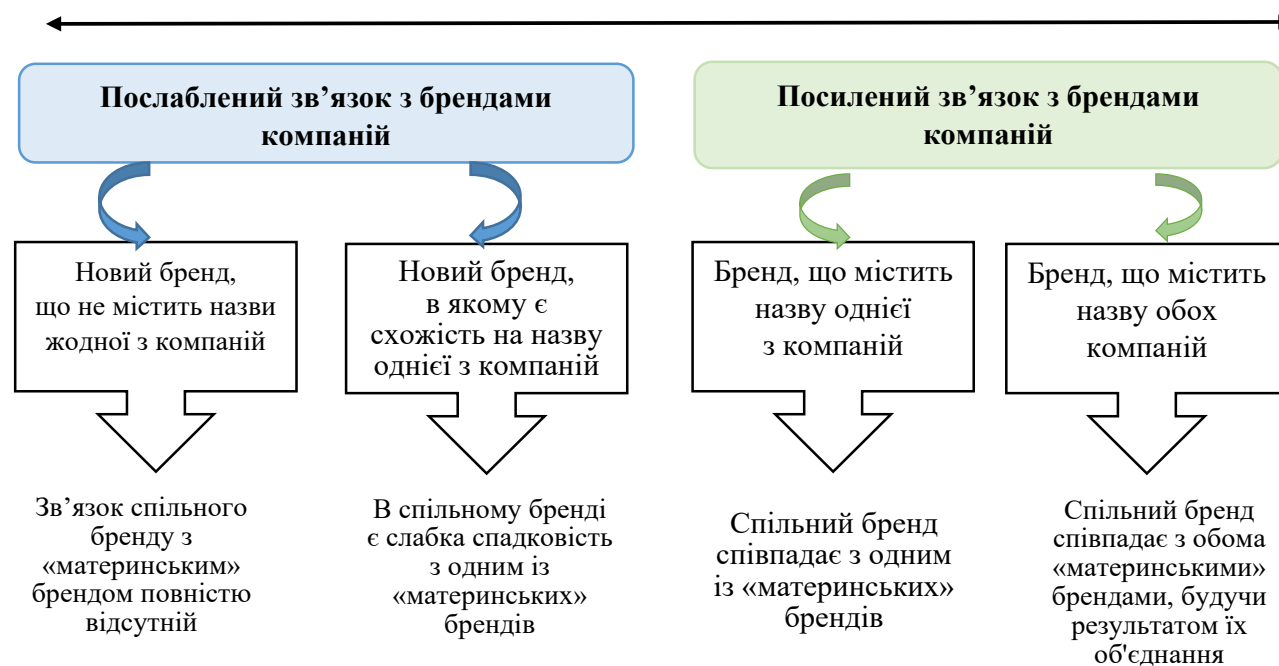

Рис. 2. Основні підходи до формування архітектури кобрендів

Джерело: [5, с. 319]

Таблиця 1

Топ 50 брендів готельних мереж у світі станом на 2022 рік

Ранг	Бренд		Компанія	Кількість номерів
1	2	3	4	5
1	Holiday Inn Express		IHG Hotels & Resorts	317.329
2	Hampton by Hilton		Hilton	297.830
3	Hilton Hotels & Resorts		Hilton	221.782
4	Holiday Inn		IHG Hotels & Resorts	216.005
5	Marriott Hotels		Marriott International	207.386
6	Courtyard by Marriott Hotels		Marriott International	187.399
7	Home Inn		BTG Hotels (Group) Co. Ltd.	183.130
8	Green Tree Inn		GreenTree Hospitality Group Ltd	178.849
9	Super 8 by Wyndham		Wyndham Hotels & Resorts	164.007
10	Ibis		Accor	158.427
15	Vienna Hotels		Jin Jiang International Holdings Co. Ltd.	136.938

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4	5
20	Fairfield Inn & Suites		Marriott International	119.271
25	Best Western Plus		BWH Hotel Group	110.753
30	Hyatt Regency		Hyatt Hotels Corp.	94.241
35	Extended Stay America		Extended Stay America	71.500
40	SpringHill Suites		Marriott International	60.617
45	Hyatt Place		Hyatt Hotels Corp.	58.147
50	Riu Hotels		Riu Hotels & Resorts	49.832

Джерело: [7]

пивоварня в 5-зірковому готелі. Мета концепції – переосмислити значення розкішного крафтового пива, об'єднуючи людей разом. Проект був урочисто відкритий під час пандемії на Taj MG Road (Індія) і виявився дуже успішним, фактично найвищим доходом серед усіх об'єктів IHCL у країні.

Готель Kimpton Vintage Сіетл. Для мандрівників, які хочуть потрапити на звивисті дороги навколо північного заходу Тихого океану, Kimpton Hotel Vintage Seattle має привабливий варіант. Готель співпрацює з PacWesty (компанія з прокату фургонів та пригодницьких подорожей), щоб гості могли «поєднати найкраще з відпочинку на свіжому повітрі регіону з міським відпочинком у центрі Сіетла».

Спеціальна сторінка на веб-сайті готелю Vintage Seattle рекламує новий «пакет відпочинку Сіетл від фургона до гламуру».

Пакет передбачає оренду одного з повністю обладнаних Volkswagen Vanagons від PacWesty, а потім відвезення його назад до

центру Сіетла. Потім гостей спокушають розслабитися після подорожі, зупинившись у готелі Vintage Seattle.

Hilton London Bankside. Веганство перейшло в мейнстрім в останні роки, і готелі роблять все можливе, щоб задовольнити гостей, які дотримуються рослинного способу життя. Але Hilton London Bankside пішов далі, ніж більшість, створивши перший у світі веганський готельний люкс. Готель співпрацює з дизайн-студією Bompas & Parr.

Партнерство готелю з веганськими брендами та експертами з дизайну було невідомою частиною втілення цієї концепції в життя у Hilton London Bankside.

JW Marriott Hotels & Resorts. Бурхлива тенденція здоров'я та оздоровлення призвела до цілого ряду партнерств з брендами, оскільки готелі створюють індивідуальні програми тренувань для своїх гостей, орієнтованих на фітнес. Пропонуючи інноваційні варіації від типових тренувань у приміщенні.

Marriott створила індивідуальну програму завдяки партнерству з The Joffrey Ballet – балетною трупією в США.

Під назвою Behind the Barre гості можуть вибрати одне з трьох відео про тренування на вимогу. Всі тренування також спеціально адаптовані до середовища готельного номера. Marriott також співпрацює зі знаменитим експертом з фітнесу Норою Тобін, яка зараз виступає наставником здоров'я бренду.

Hyatt Centric. Створення саундтреків на замовлення готелів. Готелі по всьому світу зараз співпрацюють з місцевими діджеями, звукорежисерами та музичними директорами для створення саундтреків, які створюють унікальну атмосферу, що запам'ятовується.

Hyatt Centric оголосила про нову музичну співпрацю з Sofar Sounds і Spotify. Цей новий проєкт був розроблений, щоб залучити меломанів спокуюсь квитків на концерти, пропонуючи їм можливість познайомитися з музикантами до початку концерту.

Співпраця Hyatt Centric з Sofar Sounds включала серію секретних концертів, які проводилися в окремих місцях Hyatt Centric по всьому світу. Ці ексклюзивні шоу включали живі виступи місцевих артистів та нових талантів, а концертні зали залишалися в таємниці до ночі шоу. Квитки були роздані

в лотереї, відкритій для гостей готелю та членів лояльності World of Hyatt.

Є приклади кобрендингу готельних підприємств з ресторанами національної кухні (табл. 2).

Висновки. Отже, на сьогоднішній день, в умовах жорсткої конкуренції особливої актуальності набуває питання управління брендами підприємств сфери гостинності. Основними інструментами управління брендами зазначених суб'єктів є розкрутка через мережу Інтернет (створення сайту, залучення соціальних мереж); презентації (участь у провільних подієвих заходах); рекламні кампанії (використання різних засобів реклами: преса, радіо, телебачення, Інтернет); ефективна маркетингова політика; спонсорство (участь у благодійних заходах).

Водночас нами окреслено, що кобрендинг може стати ефективною стратегією, яка може допомогти багатьом брендам досягти більшої видимості та диференціації на ринку, на якому вони конкурують. Перебуваючи в одному з найбільш конкурентних секторів, таких як готельний ринок, диференціація бренду має першорядне значення. Тому кожен готельєр повинен звернути увагу на цю стратегію, яку використовують відомі готельні мережі і яка принесла їм приголомшливий успіх.

Таблиця 2

Приклади кобрендингу готельних підприємств з ресторанами

Готельні національні компанії і бренд	Ресторани
Carlson (Country Inn, Country and Suites, Radisson)	- TGI Friday's; - Country Kitchen; - Italsannis
Choice	- Pizza Hut; - Metromedia restaurant group (Bennigan's Bonansa); - Choice Picks (a food curt)
Hospitality Franc m (HFS)	- Pizza Hut; - Country Kitchen
Comfort Inn (Choice), Days Inn (HFS), Hampton Inn (Promus)	- Takeout Taxi
Hilton	- Benihana
Holiday Inn and Holiday Inn Franchisees	- Convenience Courts (a food curt); - Pizzeria Uno; - Red Lobster; - Elephant and Castle; - Denny's; - Perkins; - Good Eats Grill
Marriott and Mar	- Ruth's Chris Steakhouse; - TGI Friday's; - Pizza Hut riott Franchisees
Sheraton	- Sheraton Cuisine includes Starbucks coffee, Vie de France baked goods, and Robert Mondavi wines.

Список використаних джерел:

1. Желізняк А. В. Визнання торгової марки брендом – частина стратегії підвищення конкурентоспроможності ТНК у сфері туризму. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 4(76). С. 133–141.
2. Morgan N., Pritchard A. & Pride R. (2004) Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition. Butterworth-Heinemann.
3. Пандяк І. Г., Кушнірук Г. В., Петлін І. В. Стратегії розвитку міжнародних готельних мереж. *Економічний простір*. 2023. № 184. С. 118–122.
4. Knowles T., Diamantis D. & El-Mourhabi J. B. (2004) The Globalization of Tourism and Hospitality: A Strategic Perspective. Cengage Learning.
5. Чекусова М. Ю. Кобрендинг як інструмент отримання конкурентної переваги. *Вісн. Чернівець. торг.-екон. ун-ту*. 2011. Вип. IV (44). С. 317–324.
6. Bengtsson A., Servais P. Co-branding and The Impact on Inter-organizational Relationships. Proceedings from the 20 th IMP-conference. Copenhagen, 2004. URL: <http://www.impgroup.org/uploads/papers/4499.pdf>
7. Рейтинги готельних мереж «225 hotels». URL: <https://library.hotelsmag.com/july-august-2022/page-32?m=18556&i=752499&p=38&ver=html5>
8. Suwaree Ashton A., Scott N., Breakey N. (2008) Hotel restaurant co-branding – The impact of consumer evaluation on perceived risk, perceived value and intention to purchase.

References:

1. Zhelizniak A. V. (2014) Vyznannia torhovoï marky brendom – chastyna stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti TNK u sferi turyzmu. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 4(76), pp. 133–141.
2. Morgan N., Pritchard A. & Pride R. (2004) Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition. Butterworth-Heinemann.
3. Pandiak I., Kushniruk H., Petlin I. (2023) Stratehii rozvytku mizhnarodnykh hotelnykh merezh. *Ekonomichnyi prostir*, no. 184, pp. 118–122.
4. Knowles T., Diamantis D. & El-Mourhabi J.B. (2004) The Globalization of Tourism and Hospitality: A Strategic Perspective. Cengage Learning.
5. Chekusova M. (2011) Kobrendynh yak instrument otrymannia konkurentnoi perevahy. *Visn. Chernivets. torh.-ekon. un-tu*, no. IV (44), pp. 317–324.
6. Bengtsson A., Servais P. (2004) Co-branding and The Impact on Inter-organizational Relationships. Proceedings from the 20 th IMP-conference. Copenhagen. Available at: <http://www.impgroup.org/uploads/papers/4499.pdf>
7. Reitynhy hotelnykh merezh «225 hotels». Available at: <https://library.hotelsmag.com/july-august-2022/page-32?m=18556&i=752499&p=38&ver=html5>
8. Suwaree Ashton A., Scott N., Breakey N. (2008) Hotel restaurant co-branding – The impact of consumer evaluation on perceived risk, perceived value and intention to purchase.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-12>

УДК 330.3

Костецька І. І.

кандидатка економічних наук, докторантка кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5340-0145>

Kostetska Iryna

PhD, Postdoctoral Researcher at the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ ENVIRONMENTAL POLICY IN THE CONTEXT OF RURAL DEVELOPMENT

Органи місцевого самоврядування після реформи децентралізації отримали автономність, і відповідно відповідальність за ефективну діяльність. Як результат, перевага в останній період найчастіше надається багатофункціональності території. Одним з основних викликів сьогодення є різке погіршення через війну стану навколишнього природного середовища. Саме тому, в найближчій перспективі постає потреба в реалізації ряду ефективних заходів і проєктів. Об'єктом дослідження обрано Львівську область (Україна) і Люблінське воєводство (Польща). Представлено огляд політики розвитку та захисту навколишнього середовища. У рамках дослідження розглянуто законодавчі документи у сфері охорони навколишнього середовища двох країн, а також документи на регіональному рівні (тобто двох областей). За результатом дослідження представлено діючу систему планування і внесено пропозиції щодо покращення її системи.

Ключові слова: екологічна політика, програми, сільські території, сільський розвиток, Green Deal.

Following the decentralization reform, local self-government entities in Ukraine have experienced a boost in their authority and responsibility for effective local governance. They are currently actively exploring innovative approaches to foster development, with a particular emphasis on multifunctional strategies. Given the significant environmental degradation caused by the ongoing war, it is crucial to take prompt action through a variety of measures and initiatives. The necessity for further research is driven by the need to develop a concept of systemic planning at the local level to enhance the effectiveness of environmental policies. International commitments, as well as the imperative to improve the standard of living and ensure citizen safety, compel the creation of an efficient system that combines economic development programming with the requirements of environmental protection. In this study, the choice of neighboring regions, specifically Lviv Oblast in Ukraine and Lublin Voivodeship in Poland, was made based on their shared natural conditions and cultural heritage. This research holds great importance as it draws valuable insights from the border regions of Poland, serving as exemplary models for Ukrainian counterparts aspiring to integrate into the European Union. The study provides a comprehensive overview of environmental policies and strategic frameworks that underpin the progress and functioning of these regions. Legislative instruments pertaining to environmental protection in both countries, as well as regional-level documents from Lviv Oblast and Lublin Voivodeship, were thoroughly examined. The analysis of the existing planning system has yielded a proposal for its improvement. The core concept revolves around fostering cooperative solutions and integrating them into strategic plans, empowering local strategies to drive environmental preservation and sustainable development. With Ukraine's attainment of candidate status in the European Union in 2022, future plans and strategic documents must align with the EU standards. The experience of Poland, which has already undergone the path of European integration, can play a significant role in guiding Ukraine's aspirations.

Keywords: environmental policy, programs, rural areas, rural development, Green Deal.

Постановка проблеми. Антропогенне навантаження на навколишнє середовище в Україні протягом останнього періоду перевищує відповідні показники у кілька разів. До загальної ситуації в країні за останній рік додалася війна, постійні вибухи значно погіршують стан довкілля і завдають удару по екології. На платформі Центру екологічних ініціатив Екодія щоразу з'являється більше публікацій щодо теми екоциду [7]. При таких складних обставинах реалізація екологічної політики держави та вирішення місцевих екологічних проблем є досить важливим. Формування внутрішньої та зовнішньої політики є складними напрями, які пов'язані, зокрема, з відновленням природних ресурсів, забезпеченням стабільності природоохоронної системи, безпеки існування населення, впровадження ефективних механізмів екологічної політики, а також покращення через діяльність органів місцевого самоврядування [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження тематики щодо екологічної політики, зокрема, в сільському розвитку проводило ряд вітчизняних вчених, а саме Бурдак В., Макар Ю. [1], Стегней М. [3], Фесюк В., Мороз І. [6]. Багато наукових праць є і в зарубіжних науковців: Баран-Зглобіцька В. [8], Вятрак А. [13], Карачун З. [14].

Необхідність подальшого досліджень обумовлена потребою, щодо розробки концепції системного планування на локальному рівні для підвищення ефективності екологічної політики. Міжнародні зобов'язання, а також потреба в покращенні рівня і безпеки життя громадян змушують розробити ефективну систему, яка буде поєднувати програмування економічного розвитку з потребами захисту природного середовища. Для цього необхідна підготовка формальних основ і набору відповідних інструментів, які дозволять ефективно реалізувати екологічну політику в управлінні розвитком на різних рівнях територіального поділу.

Мета дослідження – проведення оцінки екологічної політики та стратегічних програм територіальних одиниць в прикордонних регіонах України та Польщі. За результатами дослідження запропонувати ефективну модель, де екологічна політика в стратегічних документах відіграватиме важливу роль для покращення стану навколишнього природного середовища.

Об'єкт дослідження: стратегічні документи щодо екологічної політики на трьох рівнях країна-область-громада, для порівняння стану екологічної політики увага зосереджена

на прикордонних територіальних одиницях в Україні та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ стоїть перед викликом глобальної зміни клімату та його катастрофічних наслідків. Одним із напрямків опору цьому виклику є концепція Green Deal, яка передбачає досягнення кліматичної нейтральності Європи не пізніше 2050 р. Підписання Паризької угоди у 2015 р. окреслило нові міжнародні зобов'язання держав у контексті посилення кліматичної політики. Ці зміни безпосередньо впливають на країни-партнери – Україну, і, зокрема на країни-члени Європейського Союзу, де зараз формується оновлена спільна кліматична політика.

Важливим документом є Порядок денний розвитку після 2015 року: «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» (17 цілей сталого розвитку), який був ухвалений 25 вересня 2015 року Генеральною Асамблеєю ООН. Досягнення Україною Цілей сталого розвитку закладено в основні принципи екологічної політики, зокрема, ціль 13 – Пом'якшення наслідків зміни клімату.

Стратегія національної екологічної політики України та Національний план дій у сучасних умовах мають визначальне значення для формування українського експертно-практичного бачення реалізації цих основоположних документів у сфері захисту довкілля, зокрема в формування державної політики та місцевих територіальних громад.

У Польщі управління розвитком базується на системі стратегічних документів, яка є основним інструментом управління державною політикою розвитку [9]. Стратегія країни є ключовим документом, що визначає цілі та напрями соціально-економічного та просторового розвитку на середньострокову перспективу. У системі управління розвитком до основних стратегічних документів віднесено 9 інтегрованих стратегій (в тому числі Національна стратегія регіонального розвитку 2030 (М. Р. 2019 роз. 1060), Національна екологічна політика 2030 – стратегія розвитку у сфері довкілля та водного господарства (М. Р. 2019 роз. 794). Ці стратегії поєднують соціальне, економічне та просторове планування, враховуючи зв'язки між різними сферами, забезпечуючи основу для координації діяльності в документах нижчих рівнів територіального поділу. На сьогодні в процесі розробки знаходиться Концепція розвитку країни до 2050 року, яка визначить напрями

розвитку та буде використана для підготовки стратегій розвитку.

Відповідно до визначеного критерію щодо об'єкту дослідження на регіональному рівні по українській стороні обрано Львівську область і її територіальні громади, по стороні Польщі – Люблінське воєводство і його гміни.

Під час дослідження проаналізовано ряд законодавчих документів. Основні порівняльні результати показано в таблиці 1.

Відповідно до аналізу стратегічних документів територіальних громад в Львівській області (зокрема, Великомоствська, Радехівська, Сокальська), побачено, що на локальному рівні створення екологічних програм відбувається хаотично. На сьогодні не в кожній громаді є відділ, відповідальний за екологічні питання. Це часто робить загальний економічний відділ. Інша проблема полягає в тому, що розроблені економічні програми не завжди відповідають стратегії розвитку територіальної громади, тобто створюються автономно.

Схожа ситуація є і в гмінах Польщі (аналізовано Chodel, Józefów nad Wisłą, Karczmiska, Łaziska, Opole Lubelskie, Poniatowa, Wilków). Хоча згідно вимог законодавства проекти гмінних програм охорони навколишнього середовища підлягають висновку виконавчого органу відповідного повіту (art. 17 ust. 2 pkt 3). Основна мета розроблення програми – вона повинна бути спрямована на покращення стану навколишнього природного середовища в гміні, мінімізацію негативного

впливу забруднення на окремі компоненти навколишнього середовища та раціональне управління його ресурсами та захист цінностей. Програма враховує цілі, сформульовані на місцевому рівні та прийняті в документах стратегічного планування на національному та регіональному рівнях, з особливим наголосом на Національній екологічній політиці до 2030 року, Програмі охорони навколишнього середовища для воєводства та Програмі охорони навколишнього середовища для повіту. Програма охорони навколишнього середовища має бути основою для функціонування системи управління навколишнім середовищем, обов'язковою для всіх видів діяльності та документів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища та природи на рівні територіальної одиниці.

Висновки. Дослідження проведено на підставі аналізу стратегічних документів на регіональному рівні (Львівська область і Люблінське воєводство). На цій підставі сформовано діючу систему планування, яку зображено на рис. 1. Під час дослідження встановлено, що завдання щодо охорони навколишнього середовища сформульовані в Стратегії розвитку Люблінського воєводства та Стратегії розвитку Львівської області безпосередньо пов'язані з протидією загрозам та покращенням стану навколишнього природного середовища. Програма охорони навколишнього середовища Люблінського воєводства не має прямого зв'язку зі Стратегією розвитку

Таблиця 1

Законодавчі документи, щодо екологічної політики

Україна	Польща
На державному рівні	
Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019 Закон України «Про Основи (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. № 16, ст. 70; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року» від 21 квітня 2021 р. № 443	Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jedn. Dz. U. 2023 poz. 225), nowelizacja z 2020 r. (Dz. U. 2020 poz. 1378) Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (M. P. 2017 poz. 260) Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej (M. P. 2019 poz. 794). Programu ochrony środowiska nakłada na samorząd gminny art. 17 ust. 1 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jedn. Dz. U. 2022 poz. 2556)
Регіональний рівень	
Програма охорони навколишнього природного середовища на 2021–2025 роки	Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2020–2023 z perspektywą do roku 2027
Місцевий рівень	
Стратегія розвитку громади Екологічна програма (в окремих випадках)	Strategia rozwoju gminy Program ekologiczny (w niektórych przypadkach)

Джерело: власне опрацювання [2; 4; 5; 10–12]

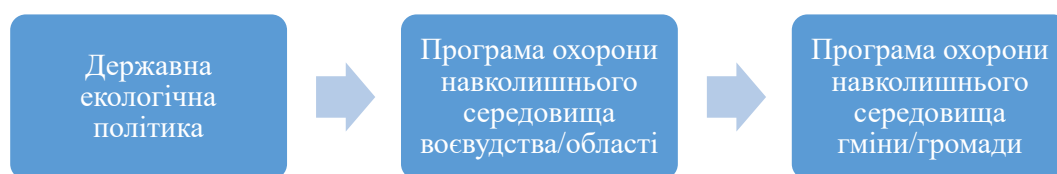

Рис. 1. Система планування

Джерело: власна розробка

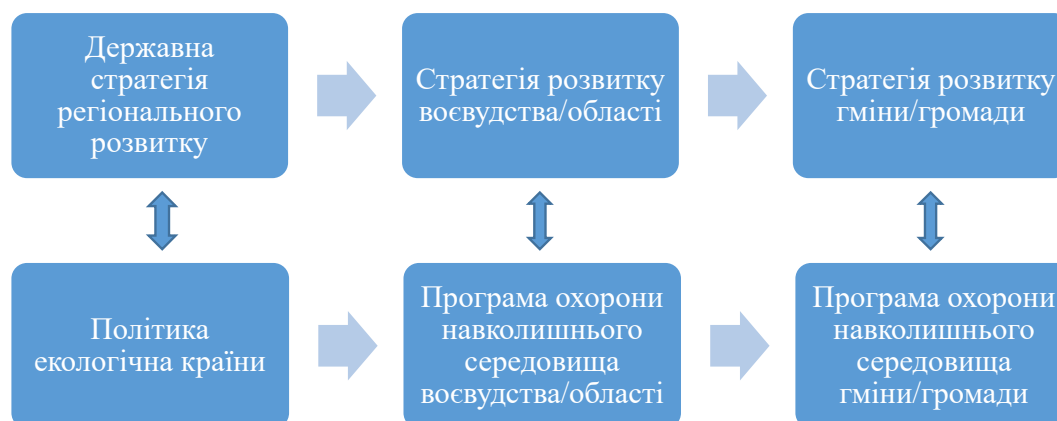

Рис. 2. Пропонована система планування

Джерело: власна розробка

Люблінського воєводства і повинна узгоджуватися зі стратегічними та програмними документами. Однак, згідно з формальними вимогами, перш за все враховуються сфери втручання та цілі, що впливають із національної екологічної політики.

Сьогодні система планування в Україні і Польщі має такий вигляд. Для посилення ефекту запропоновано пов'язати документи між собою. Адже, на схемі показано, що стратегічні документи на державному, регіональному та локальному рівнях пов'язані, але стратегічні програми створені окремо. Вважаю за доцільне, спираючись на отримані

результати дослідження, запропонувати нову схему системи планування, яку Україна може використати, щоб не повторювати помилок своїх сусідів.

Після отримання Україною статусу кандидата в ЄС у 2022 році, виникають зобов'язання щодо відповідності стратегічних документів стандартам ЄС. Важливу роль по обміну досвідом може відіграти міжнародна співпраця з Польщею, саме сформовані консорціуми для співпраці і консультацій на місцевому рівні можуть відіграти роль дорадчих служб для українських органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

- Бурдяк В., Макар Ю. Екологія довкілля у діяльності територіальних громад. *SCIENTIA*. 2020. No.14/2. с. 58–64.
- Програма охорони навколишнього природного середовища на 2021-2025 роки. Рішення Львівської обласної ради № 72 від 23.02.2021.
- Стегней М. І. Екологічні пріоритети розвитку сільських територій. *Економіка та держава*. 2015. № 1. С. 17–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_6
- Стратегія розвитку Львівської області на 2021 – 2027 роки. Затвердження Львівською обласною радою XXIII сесія VII скликання, Рішення № 948 від 24 грудня 2019 року.
- Указ Президента України щодо Цілей сталого розвитку України до 2030 року від 30 вересня 2019 року № 722/2019.
- Фесюк В. О., Мороз І. А. Ефективність реалізації місцевої екологічної політики у Волинській області. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Екологія*. 2016. Вип. 1. С. 246–256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkpnueko_2016_1_28
- Центр екологічних ініціатив Екодія. URL: <https://ecoaction.org.ua/> (дата звернення: 03.07.2023).
- Baran-Zgłobicka B. (2017) *Środowisko przyrodnicze w zarządzaniu przestrzenią i rozwojem lokalnym na obszarach wiejskich*. Wyd. UMCS, Lublin.

9. Gawroński H. (2010) Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych. Warszawa.
10. Guidelines for the Development of Voivodeship, Powiat, and Gmina Environmental Protection Programmes, 2015. Ministry of Environment.
11. Development Policy Act of 6th December 2006. Journal of Laws of the Republic of Poland 2006, No. 227, item 1658 (consolidated text: Journal of Laws 2023, No. 225).
12. Environmental Protection Act of 27th April 2001. Journal of Laws of the Republic of Poland 2001, No. 62, item 627 (consolidated text: Journal of Laws 2022, No. 2556).
13. Karaczun Z. (2020) Analiza ewolucji instrumentów polityki ekologicznej w polskim systemie zarządzania ochrona środowiska oraz ocena potrzeby nowych narzędzi / red. Szymalski W. 100 lat ochrony środowiska w Polsce. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Radom, pp. 57–74.
14. Wiatrak A. (2011) Strategie rozwoju gmin wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.

References:

1. Burdiak V, Makar Yu. (2020) Ekolohiia dovkillia u diialnosti terytorialnykh hromad [Environmental ecology in the activity of territorial communities]. *SCIENTIA*, no. 14/2, pp. 58–64.
2. Prohrama okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha na 2021–2025 roky. Rishennia Lvivskoi oblasnoi rady No. 72 vid 23.02.2021.
3. Stehnei M. I. (2015) Ekolohichni priorytety rozvytku silskykh terytorii [Ecological priorities for the development of rural areas] *Ekonomika ta derzhava*, no. 1. p. 17–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_6
4. Stratehiia rozvytku Lvivskoi oblasti na 2021 – 2027 roky. Zatverdzhennia Lvivskoiu oblasnoiu radoiu XXIII sesiia VII sklykannia, Rishennia No. 948 vid 24 hrudnia 2019 roku.
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy shchodo Tsilei staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku vid 30 veresnia 2019 roku No. 722/2019
6. Fesiuk V. O., Moroz I. A. (2016) Efektyvnist realizatsii mistsevoi ekolohichnoi polityky u Volynskii oblasti [Effectiveness of implementation of local environmental policy in the Volyn region] *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Seriia : Ekolohiia*, vyp. 1, pp. 246–256. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkpnuoko_2016_1_28
7. Tsentralna ekolohichna initsiatyva Ekodiia. Available at: <https://ecoaction.org.ua/> (accessed July 3, 2023).
8. Baran-Zgłobicka B. (2017) *Środowisko przyrodnicze w zarządzaniu przestrzenią i rozwojem lokalnym na obszarach wiejskich*. Wyd. UMCS, Lublin.
9. Gawroński H. (2010) Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych, Warszawa.
10. Guidelines for the Development of Voivodeship, Powiat, and Gmina Environmental Protection Programmes, 2015. Ministry of Environment.
11. Development Policy Act of 6th December 2006. Journal of Laws of the Republic of Poland 2006, No. 227, item 1658 (consolidated text: Journal of Laws 2023, No. 225).
12. Environmental Protection Act of 27th April 2001. Journal of Laws of the Republic of Poland 2001, No. 62, item 627 (consolidated text: Journal of Laws 2022, No. 2556).
13. Karaczun Z. (2020) Analiza ewolucji instrumentów polityki ekologicznej w polskim systemie zarządzania ochrona środowiska oraz ocena potrzeby nowych narzędzi / red. Szymalski W. 100 lat ochrony środowiska w Polsce. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Radom, pp. 57–74.
14. Wiatrak A. (2011) Strategie rozwoju gmin wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-13>
УДК 331.5

Дрозач М. І.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3971-9994>

Дорошенко Л. С.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
професор МКА кафедри управління персоналом та економіки праці,
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2034-7426>

Заяць Г. С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0439-4317>

Drozach Maksym

Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow,
Associate Professor of the Department of Personnel
Management and Labor Economics,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

Doroshenko Lidiia

Ph.D. in Economics,
Professor of International Personnel Academy,
Professor of the Department of Personnel
Management and Labor Economics,
Educational and Research Institute of Management, Economics and Business
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

Zaiats Halyna

Associate Professor of the Department of Personnel
Management and Labor Economics,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РИНОК ПРАЦІ ТА ДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

THE IMPACT OF WAR ON THE LABOR MARKET AND THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE

У статті розглядається вплив обмежень, накладених на окремі категорії населення України внаслідок військової агресії Росії, на перспективи розвитку України. Автори статті аналізують взаємовплив наслідків військової агресії Росії проти України; ситуації на українському ринку праці; а також демо-

графічної ситуації у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Для досягнення поставленої мети виконані наступні завдання: проаналізовано поточну ситуацію в Україні, зумовлену взаємовпливом трьох вищезгаданих факторів та визначено перспективи розвитку ситуації в Україні та запропоновано заходи для її покращення. Розглянуті додаткові внутрішні протиріччя між цими факторами, на прикладі галузі інформаційних технологій та галузі морських цивільних перевезень (пасажирських та вантажних).

Ключові слова: війна, ринок праці, демографічна ситуація, людський капітал, конкурентоспроможність працівників.

The article examines the impact of restrictions imposed on certain categories of the population of Ukraine because of Russia's military aggression on the prospects for Ukraine's development. The authors analyze the mutual influence of the consequences of Russia's military aggression against Ukraine; situation on the Ukrainian labor market; as well as demographic situation in the medium and long term. Additional internal contradictions between these factors are considered, on the example of the field of information technology and the field of civil maritime transportation (passenger and freight). To achieve this goal, the following tasks were performed: the current situation in Ukraine, caused by the mutual influence of the three above-mentioned factors, was analyzed, and the prospects for the development of the situation in Ukraine were identified. Discrepancies between the labor market and some constitutional duties of citizens of Ukraine, first, in relation to male citizens of Ukraine aged 18–60 years, are highlighted. It becomes unprofitable for employers to hire employees who perform key production functions, that require time and money for additional training and integration into the production process but can be taken away from the employer at any time. The war exacerbates the population downward trend in Ukraine and makes this trend irreversible. Considering, as a rule, a higher standard of living and the level of remuneration abroad for the same jobs as in Ukraine, it becomes obvious that a person who lost a job in Ukraine for the sake of moving to a safe place of residence and was able to find a job abroad is unlikely to return to Ukrainian labor market. This is also true for his or her descendants. Thus, Ukrainian labor market and Ukrainian nation, has the prospect of being left without some of its sons and daughters who are quite able-bodied and could live in Ukraine and increase its human capital. The authors emphasize that it is necessary to take steps to promote Ukrainians to return to Ukrainian labor market after winning the war. And not only people who have not developed a successful career abroad or in the army, but first of all people who want and can contribute to the development of our state and have appropriate competencies for this, which are valued even abroad. Measures are proposed to improve the situation in present and in future.

Keywords: war, labor market, demographic situation, human capital, competitiveness of employees.

Поставка проблеми. Кожний громадянин України має ряд прав і обов'язків, визначених Конституцією України, законами України та підзаконними актами. Статус громадянина, зокрема, передбачає примусове обмеження деяких прав та свобод для людини під час воєнного стану. А це тягне за собою автоматичне обмеження деяких інших базових прав та свобод і змінює перспективи та плани щодо подальшого життя для громадян, а також зменшує конкурентоспроможність громадян України на внутрішньому та міжнародному ринку праці.

Ситуація, коли базові права громадян України, гарантовані конституцією, перейшли в режим очікування [8], призвела до виникнення окремих невідповідностей між ринком праці та деякими конституційними обов'язками громадян України. Це стосується, в першу чергу, громадян України чоловічої статі віком 18–60 років, а також керівників підприємств, установ та організацій, які самі належать, або наймають працівників із певних категорій населення, а також механізму роботи цих організацій (зокрема Державної служби зайнятості України та ін.) щодо надання їх послуг окремим категоріям населення, які мають статус безробітного. Автори стверджують, що взаємодія між окремими системами, які є невід'ємними частинами великого

механізму Української держави, поступово набуває антагоністичного характеру; а найбільший вплив це чинить на окремі категорії громадян України, причому всупереч їх волі, що безперечно вплине як на економічну, так і на демографічну ситуацію в Україні в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здебільшого, питаннями взаємовпливу мобілізації та ситуації на ринку праці наразі займаються блогери, юристи, громадські активісти та ін., оскільки відповідна статистика часто є недоступною для широкого загалу, а, наприклад, роботодавці не мають часу на викладення аналітичних матеріалів, оскільки вони зайняті забезпеченням стабільності функціонування своїх підприємств в існуючій ситуації. Але науковці із міжнародних організацій, наприклад, Joint Research Centre Єврокомісії, активно займаються аналізом поточної ситуації та перспектив її розвитку, зокрема в розрізі демографічних змін в Україні внаслідок війни [19; 20, р. 30].

Метою дослідження є проаналізувати взаємовплив наслідків військової агресії Росії проти України; ситуації на українському ринку праці; а також демографічної ситуації у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

– проаналізувати поточну ситуацію в Україні, зумовлену взаємовпливом трьох вищезгаданих факторів;

– визначити перспективи розвитку ситуації в Україні та запропонувати можливості для її покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна загострює тенденцію щодо зменшення чисельності населення в Україні. Станом на січень 2023 р. близько 5,3 мільйони людей стали внутрішньо-переміщеними особами, а 7 мільйонів виїхали закордон, з них 4 мільйони – до країн ЄС [19]. Чисельність населення зменшувалася і раніше, але війна робить цю тенденцію незворотною, навіть якщо після короткої війни в Україні відбудеться потужне та швидке відновлення, а на ринок праці почнуть залучати міжнародних мігрантів.

Це пов'язано з проблемою старіння населення та зменшенням чисельності робочої сили. Подальша інтеграція з ЄС посилить міграційні процеси, що можуть призвести до втрати Україною від чверті до третини населення до середини XXI століття. Скорочення в першу чергу стосується населення віком до 60 років. В той самий час, чисельність населення віком 60+ років буде зростати. За всіх прогнозних сценаріїв розвитку ситуації, державні заходи щодо соціальної підтримки населення старшого віку суттєво збільшать навантаження на працююче населення [20, р. 30].

За найбільш песимістичного сценарію, який передбачає довготривалу війну та низьку чисельність українців, які повернуться з-за кордону після війни, до 2052 р. Україна втратить до 31% населення. Оптимістичний сценарій, який передбачає швидке відновлення України після війни та перетворення її на країну з позитивною міграцією, втрата населення передбачається на рівні до 21% [20, р. 30].

Внутрішній стан в Україні викликає додаткові протиріччя. Розглянемо їх на прикладі галузі інформаційних технологій та галузі морських цивільних перевезень (пасажирських та вантажних).

Робота фахівця в галузі ІТ відрізняється від інших галузей тим, що фактично є роботою на міжнародному ринку праці або на умовах міжнародного ринку праці. Тобто для таких фахівців нормою є періодичні виїзди на різноманітні заходи, які проводить іноземний роботодавець, або навіть переміщення закордон для виконання своїх виробничих функцій.

Навіть розповсюджений зараз онлайн-режим роботи не вирішує проблему повністю, тому деякі компанії галузі ІТ змушені

закривати свій бізнес в Україні та звільняти співробітників, а українські фахівці втратили всі переваги, якими вони заслужено володіли на міжнародному ринку праці. Адже навіть якщо такий фахівець може працювати з дому в Україні, всеодно неможливо визначити конкретну дату чи строк, через який підприємство його втратить внаслідок мобілізації. Необхідно відмітити специфіку галузі ІТ, зокрема те, що висококваліфіковані фахівці (так звані Senior'и) є в певній мірі унікальними, а незапланована заміна такого фахівця під час робочого процесу без втрат для підприємства (якість виконання роботи, дотримання кінцевих термінів виконання роботи тощо) є дуже складним завданням.

Можливості працевлаштування з гідною заробітною платою для фахівців сфери ІТ пропонують Збройні Сили України [9]. Наприклад, робота мережевим адміністратором передбачає роботу в м. Києві та грошове забезпечення від 20 тис. грн. на місяць.

Але в результаті аналізу опису таких вакансій виявляється, така робота не передбачає можливості звільнення. В умовах роботи за цими вакансіями зазначена або офіційна мобілізація до кінця воєнного стану, або служба за контрактом, або переведення чинних військовослужбовців [11]. Контракт на сьогодні теж завершується лише після закінчення «особливого періоду». Окрім того, такий працівник фактично стає військовим і його права та обов'язки регулюються не КЗпП України, а Статутами ЗСУ; а також Кримінальним кодексом України [10], згідно якого звичайний конфлікт із керівником на роботі може тягнути за собою кримінальне покарання.

Зокрема стаття 402 ККУ передбачає, що «Непокоря, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу... вчинена в умовах воєнного стану... карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.» [10]. Нагадуємо, що на цю офісну тилову роботу не беруть фахівців у статусі цивільного, чий права регулюються КЗпП, а цивільні особи, особливо фахівці в галузі ІТ, зазвичай не звикли працювати в умовах правил, які встановлює Кримінальний кодекс України щодо особливостей виконання чи невиконання виробничих обов'язків.

Але якщо фахівець в галузі ІТ іноді може працювати, фізично перебуваючи в Україні, то із представниками морських професій ситуація значно гірша. Історично так склалося, що в незалежній Україні людина, яка планує розпочинати кар'єру моряка на цивільному флоті, планує роботу виключно

за контрактами з міжнародними компаніями-власниками суден, які на роботу наймають працівників з усього світу, із відповідними кваліфікаціями, підтвердженими ліцензіями та іншими документами міжнародного зразка.

В Україні існує затверджена процедура виїзду моряків закордон. Але по-перше, термін дії дозволу визначається на розсуд територіальних центрів комплектування, а по-друге іноді ця процедура не спрацьовує [4].

Найближчими конкурентами для моряків з України є моряки з Росії. Саме вони зайняли робочі місця українців, які раптово втратили можливості виїзду закордон для того, щоб почати роботу за новим контрактом. До того ж, дозвільні документи моряка мають термін дії, а наприклад, капітан судна повинен під час строку дії своєї ліцензії якийсь час перебувати в морі, командуючи судном відповідного класу, інакше втрачає право займати таку посаду [18].

Внаслідок цього, близько 50 тисяч працездатних українських моряків залишилися без роботи, а їх сім'ї – без засобів для існування [13].

Ці проблеми можна частково вирішити, дозволивши підприємствам «бронювати» своїх працівників. Але під час дії воєнного стану забронювати працівників, крім державних органів та органів місцевого самоврядування, можуть:

- підприємства, установи і організації, яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), у разі, коли це необхідно для виконання встановлених мобілізаційних завдань (замовлень);
- підприємства, установи і організації, які здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань;
- підприємства, установи і організації, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

А фізична особа-підприємець не може бронювати власних працівників [17].

Отже, бронювання працівників сфери ІТ є теоретично можливим, але не вирішує проблему навіть на строк більше одного року, а бронювання представників морських професій, які працюють на закордонного судновласника – є неможливим.

Також не слід забувати, що будь-який працівник для відновлення працездатності потребує періодичного відпочинку у вигляді, наприклад, поїздки на курорт. Але через війну та її наслідки багато курортних зон

в Україні є або тимчасово втраченими для доступу, або забрудненими і офіційно непридатними для використання, або замінованими як морськими мінами, так і безпосередньо протипіхотними чи протитанковими мінами на території пляжу. Окремим сюрпризом є ворожі розтяжки та протипіхотні міни типу «пелюстка» (рос. «лепесток»), точне розміщення яких невідоме а повне убезпечення української землі від мін займе багато років [16]. Зокрема, фахівці із Камбоджі, які приїжджають в Україну навчати наших саперів, з мінами на території власної країни не справилися ще й досі, хоча війна в Камбоджі закінчилася багато років тому [6].

Відпочинок закордоном є більш безпечним, якість сервісу зазвичай вища, а ціни іноді навіть нижчі, ніж в Україні. Але в Україні наразі така можливість є недоступною для більшості чоловіків, навіть якщо людина має зворотній квиток, роботу в Україні тощо. Члени сімей декого з цих чоловіків також змушені відмовляти собі у якісному відпочинку, оскільки не хочуть відпочивати без своїх чоловіків.

Слід відмітити, що сучасна ситуація в Україні розкриває і нові можливості для працевлаштування. В залежності від потреб конкретного регіону, безробітні можуть долучатися до виконання суспільно-корисних робіт з відбудови країни. Це може бути:

- розбір завалів та відновлення будинків, пошкоджених у результаті бойових дій;
- заготівля дров для військових та населення;
- розвантаження гуманітарної допомоги;
- укріплення дамб;
- розчищення автомобільних доріг від завалів;
- надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю, людям літнього віку [1].

Такі роботи оплачуються в розмірі не нижче мінімальної заробітної плати в Україні, тобто 6700 грн. на місяць [12], що, після вирахування всіх податків та зборів складає приблизно 5000 грн. на місяць. Необхідно відмітити, що в умовах військового стану, безробітні особи можуть залучатися до виконання таких робіт лише за їх згодою [5].

Відомо, що механізм роботи з безробітними в Державній службі зайнятості України включає необхідність запропонувати безробітному кілька вакансій відповідно до його кваліфікації. Якщо безробітний відмовляється від цих вакансій, тоді припиняються виплати допомоги по безробіттю. А на час воєнного стану вакансіями, які відповідають кваліфікації безробітного, вважаються будь-які вакансії.

Згідно статті 24¹ (п.п. 2) п. 5²) Закону України «Про зайнятість населення», також «підходящою для безробітного та особи, яка шукає роботу, вважається робота, яка... не потребує кваліфікації (спеціальності), професійної підготовки або робота, що потребує первинної професійної підготовки, зокрема безпосередньо на робочому місці» [7].

П. 1 пп. 4 статті 45 цього закону передбачає, що «Реєстрація безробітного в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, припиняється у разі... дворазової відмови від пропонування підходящої роботи» [7]. Відповідно припиняються і виплати допомоги по безробіттю. Отже, наразі можливості професійної перепідготовки для безробітних в Україні значно зменшені на користь пропонування робіт, які не потребують кваліфікації.

Окрім того, дані про всіх зареєстрованих безробітних Державна служба зайнятості передає до територіальних центрів комплектації та соціальної підтримки.

До речі, статус внутрішньо-переміщеної особи на новому місці перебування, а отже і відповідну грошову та іншу допомогу, український військовозобов'язаний чоловік не може отримати, не вставши попередньо на облік до місцевого ТЦК.

Окремою проблемою на українському ринку праці є те, що, згідно п. 2 Постанови КМУ від 26 квітня 2022 р. № 481: «Робота працівників, членів виконавчого органу та керівників суб'єктів господарювання за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку» [14]. Відповідно до цієї Постанови, працівники підприємств, установ та організацій із фінансуванням з Державного бюджету, автоматично втрачають заробітну плату при виїзді закордон. Навіть якщо особа працює в онлайн-режимі, і, на відміну від ситуації в Україні, закордоном має стабільний Інтернет-зв'язок, не переймається щодо електропостачання, водопостачання, опалення, регулярних повітряних тривог тощо, тобто попри те, що в безпеці і добробуті суттєво підвищується працездатність і креативність.

Вищенаведена проблема стосується також і жінок. Працівник чи працівниця в даному випадку змушені обирати між безпекою закордоном, або заробітною платою і реальною небезпекою для життя і здоров'я в Україні. Це призводить або до звільнення цінних кадрів за власним бажанням, або до недоречного ризику для життя і здоров'я працівниці та її дітей. Зокрема, стосовно управлінських

позицій, які зазвичай обіймають жінки, тобто таких, як директор з комунікацій, директор з персоналу, фінансовий директор та інші, маємо негативну тенденцію. 40–50% керівників-жінок виїхали за кордон із дітьми заради безпеки і працюють віддалено або вже звільнилися чи були звільнені (оскільки частина компаній не готова до віддаленої роботи топ-менеджерів під час війни) [3].

Враховуючи, зазвичай, вищий рівень життя та рівень оплати праці закордоном за таку саму роботу, як в Україні, стає очевидним, що людина, яка «добровільно-вимушено» втратила роботу в Україні заради переїзду в безпечне місце проживання і змогла працевлаштуватися закордоном, навряд чи повернеться на український ринок праці. А українські діти, з високою ймовірністю, отримають громадянство та освіту, а згодом і роботу, в країні фактичного проживання, і не матимуть ні необхідності, ні бажання жити та працювати в Україні. Після зникнення штучних бар'єрів, українські чоловіки поєднуються з членами своїх сімей закордоном і навряд чи повернуться на український ринок праці, адже другий раз ризикувати потрапити в Україну під «обмеження волі» ніхто не буде, особливо якщо професія чоловіка передбачає регулярні виїзди закордон.

Це актуально і для моряків цивільного флоту, і для фахівців в галузі ІТ, і навіть для вчених лікарів тощо, які за специфікою своєї діяльності регулярно особисто приймають участь в міжнародних конференціях та семінарах закордоном з метою обміну досвідом та підвищення кваліфікації.

Навіть нелегальні українські працівники-«гастарбайтери», які одного разу вже залишилися в Україні без своєї закордонної роботи на невизначений строк, після омріяного виїзду будуть значно рідше приїжджати в Україну до своїх батьків та інших родичів та подвоюють свої зусилля щодо легалізації та натуралізації закордоном.

Окремою проблемною категорією є люди, які виїхали з України нелегально в умовах воєнного стану. До речі, де-факто такого явища як нелегальний виїзд військовозобов'язаних жінок закордон, не існує, хоча такі жінки виїжджають. Ситуація з нелегальним перетином кордону де-факто стосується лише військовозобов'язаних чоловіків, які не мають на це законних підстав.

В рамках цієї статті не будемо обговорювати різні аспекти та можливості щодо нелегального перетину кордону, просто зазначимо, що таких чоловіків є значна кількість. Адже, у період з 24 лютого по 31 грудня

2022 р. лише в систему «Шлях» внесли відомості щодо 96 442 чоловіків призовного віку. Із них назад не повернулись 9 373 чоловіки, що становить 11,1% від загальної кількості виїздів [15]. Система «Шлях» – це лише один із варіантів, найбільш наближений до легального, а щодо загальної кількості незаконних перетинів кордону чоловіками інформації немає. Всі ці люди – це потенційні працівники, і, можливо, батьки майбутніх працівників.

Людина, що виїхала закордон, розглядає два варіанти свого майбутнього: а) повернутися в Україну після покращення ситуації; або б) залишитися закордоном на законних чи на незаконних підставах. Очевидно, що людина, яка перетнула кордон нелегально, значно обмежена щодо мотивації для вибору варіанту а). Окремі перспективи щодо покарань значно серйозніших, ніж штраф, для таких осіб [2], або перспективи детермінованості майбутнього дітей чоловічої статі в Україні після завершення війни шляхом запозичення ізраїльської системи призову громадян до армії, навіть якщо вони і не справдяться, спонукатимуть деяких українців та українок докласти додаткових зусиль для забезпечення стабільного життя і добробуту для себе та своїх дітей саме закордоном. Адже, як ми знаємо з досвіду міністрів-експатів, людина, яка бажає приїхати в Україну, навіть не маючи українського громадянства, має такі можливості і може досягти значних успіхів. Але експат завжди матиме можливість виїхати з України, а його вчинки будуть обумовлені здебільшого власним вибором, а не суворими обмеженнями, які, широко та іноді не зовсім у законний спосіб застосовуються щодо громадян України.

Отже, український народ та український ринок праці в майбутньому має перспективу залишитися без частини своїх синів та доньок, які є цілком працездатними та могли б жити в Україні і примножувати її людський капітал.

А суттєве зменшення чисельності населення вплине на підприємства та галузі, які покладаються на внутрішні споживчі витрати. Йдеться насамперед про такі галузі, як роздрібна торгівля, готельний бізнес і розваги. Внаслідок зменшення попиту на товари та послуги підприємства цих галузей, ймовірно, зазнають скорочення доходів і прибутків. Тому дуже важливо зробити все можливе, щоб громадяни України повернулися додому якнайшвидше. А це потребує не лише допомоги у війні, а ще й конкретних політичних і економічних кроків, які необхідно робити вже зараз [3].

Окреме питання, це фінансування виплат та іншої допомоги для військових та цивільних осіб, які внаслідок війни отримали поранення, що призвели до часткової або повної втрати працездатності. Для частини цих осіб можливо забезпечити реабілітацію та перепідготовку на інші професії, які дозволять їм повернутися на ринок праці. Але необхідно розуміти, що частина громадян України працювати вже не зможе, і ще багато років потребуватиме пенсій, періодичного лікування та фінансування інших гарантованих державою пільг. Забезпечити фінансування можна двома шляхами:

– непопулярним, через збільшення оподаткування доходів громадян;

– прийнятним, через пожвавлення ринку праці, інтенсифікацію праці та збільшення додаткової вартості, яка принесе додатковий дохід у Державний бюджет без збільшення кількості чи розмірів існуючих податків та зборів.

Отже, Україні потрібно, щоб після перемоги у війні на ринок праці поверталися не лише особи, у яких не склалася кар'єра закордоном чи у війську, а в першу чергу особи, які хочуть і можуть сприяти розвитку нашої держави та мають для цього відповідні компетентності, які цінуються навіть закордоном.

Висновки. 1. Наразі існує суперечність між наступними трьома факторами: а) право на безпеку життя в Україні; б) право (обов'язок) на захист України; в) право на працю (із правом на звільнення та на вибір місця роботи) в Україні. Українцям наразі доводиться обирати лише будь-який один з трьох варіантів, і часто цей вибір роблять за них та не на їх користь. Це, з великою ймовірністю, призведе до відтоку мізків в ті країни, де людині дозволяють добровільно вибрати будь-які два із трьох варіантів. Наразі лише штучні бар'єри стримують негативний розвиток цієї ситуації, а зняття бар'єрів одразу після відміни воєнного стану може спричинити її блискавичне погіршення.

З іншого боку, збереження цих бар'єрів після війни призведе до такої самої ситуації, але за більший проміжок часу.

2. Українські роботодавці поступово усвідомлюють, що слуга двох панів – це поганий слуга, до того ж один з панів практично не враховує інтереси іншого і може в будь-який момент примусово перекваліфікувати, наприклад, ключового ІТ-фахівця на проєкті у стрільця на фронті, не надавши роботодавцю іншого працівника з такими самими компетентностями, а навпаки, так само перекваліфікує і нового працівника.

Отже, роботодавцям стає не вигідно наймати працівників, які виконують ключові виробничі функції, вимагають часу та коштів на додаткове навчання та інтеграцію у виробничий процес, але можуть бути забрані у роботодавця коли завгодно. Ця перспектива стосується і самих роботодавців та ключового адміністративного персоналу – засновника фірми, найманих менеджерів, зокрема головного бухгалтера, начальника юридичного департаменту тощо. Тому бізнес буде змушений або відмовляти військовозобов'язаним чоловікам у прийомі на роботу, або закриватися через вибуття ключових працівників.

3. Невизначена ситуація щодо можливості обмеження деяких прав та збільшення деяких обов'язків громадян України навіть після закінчення війни спонукатиме деяких українців та українок докласти додаткових зусиль для забезпечення стабільного життя і добробуту для себе та своїх дітей саме закордоном замість того, щоб жити в Україні та примножувати її людський капітал.

4. Для уникнення негативних наслідків в майбутньому, потрібно вживати заходів уже зараз. Автори пропонують під час дії воєнного стану дозволити виїзд закордон для чоловіків, які не є військовослужбовцями,

в обмін на позбавлення українського громадянства. Після перемоги, не громадянин України зможе повернутися на український ринок праці так само, як і будь-який інший іммігрант, за рахунок яких пропонують компенсувати нестачу кадрів на ринку праці [3]. Проте іммігранти не вирішать проблему, адже надання їм громадянства поставить іммігрантів в такі самі умови та перед такими самими обмеженнями, як і всіх інших громадян України.

А якщо ми свідомо залучаємо на український ринок праці особу без громадянства, тоді краще замість іноземця прийняти на роботу колишнього громадянина України, який добре володіє державною мовою, знайомий з українською культурою, має досвід роботи в Україні та кваліфікацію, підтверджену українськими документами.

5. Окрему увагу слід звернути на повернення на ринок праці ветеранів війни, із врахуванням реальних можливостей конкретної людини та після проведення необхідних заходів з фізичної та психологічної реабілітації. Наявність роботи значно сприяє поверненню людини до мирного життя, і є дуже важливим фактором, який сприяє реабілітації та поверненню до мирного життя.

Список використаних джерел:

1. «Армія відновлення»: відбудовуємо країну. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=89190821-886b-45dd-b5d5-8918eaa00198&title=ArmiiaVidnovlennia-VidbudovumoKrainu> (дата звернення: 26.06.2023).
2. В Україні можуть карати чоловіків, які незаконно виїхали за кордон. Для цього створять законопроект. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-mozhut-karati-cholovikiv-yaki-nezakonno-viyihali-zakordon-dlya-cogo-stvoryat-zakonoprojekt> (дата звернення: 26.06.2023).
3. Відтік мізків, підтримка ветеранів та кар'єрний злет тих, хто залишиться в Україні: експерти про ринок праці під час війни. URL: <https://delo.ua/business/vidtik-mizkiv-pidtrimka-veteraniv-ta-karjernii-zlet-tix-xto-zalisitsya-v-ukrayini-eksperti-pro-rinok-praci-pid-cas-viini-417901/> (дата звернення: 26.06.2023).
4. Військові затвердили алгоритм виїзду моряків за кордон: як він працює та що робити в разі відмови. URL: <https://suspilne.media/303450-vijskovi-zatverdili-algoritm-viizdu-morakiv-za-kordon-ak-vin-grasue-ta-so-robiti-v-razi-vidmovi/> (дата звернення: 26.06.2023).
5. Громадські та інші роботи тимчасового характеру для безробітних осіб. URL: <http://surl.li/isgxb> (дата звернення: 26.06.2023).
6. З Камбоджі до України прибудуть інструктори із розмінування. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/z-kambodzhi-do-ukrayiny-pribudut-instruktory-iz-rozminuvannya/> (дата звернення: 26.06.2023).
7. Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17no.Text> (дата звернення: 26.06.2023).
8. Зеленський - дипломатам: У нас немає часу на такі дрібниці, як двогодинні виступи Путіна. URL: <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-diplomatam-u-nas-nemaє-chasu-na-taki-dribnici-yak-dvogodinni-vistupi-putina-12088326.html> (дата звернення: 26.06.2023).
9. IT-вакансії до ЗСУ. Актуальний перелік. URL: https://dou.ua/forums/topic/40643/?from=tg&utm_source=telegram&utm_medium=social (дата звернення: 26.06.2023).
10. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14no.Text> (дата звернення: 26.06.2023).
11. Мережевий/а адміністратор/ка до Сил Оборони (приклад вакансії). URL: <https://t.me/lobbyxArmy/180> (дата звернення: 26.06.2023).
12. Мінімальна зарплата та прожитковий мінімум 2023: як зміняться податки та штрафи для підприємців. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/12818_mnmalna-zarplata-ta-prozhitkoviy-mnmum-2023-yak-zmnyatsya-podatki-ta-shtrafi-dlya-pdprimtsv (дата звернення: 26.06.2023).

13. Моряки не убегают от войны за границу, просто через границу лежит путь на работу. URL: <https://www.seafarersjournal.com/videos/moryaki-ne-ubegayut-ot-voyny-za-granitsu-prosto-cherez-granitsu-lezhit-put-na-rabotu/> (дата звернення: 26.06.2023).

14. Постанова КМУ «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» від 26 квітня 2022 р. № 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-%D0%BFno.Text> (дата звернення: 26.06.2023).

15. Стало відомо скільки чоловіків призовного віку втекли з Хмельниччини за кордон під час війни. URL: <https://vsim.ua/Podii/stalo-vidomo-skilki-cholovikiv-prizovnogo-viku-vtekli-z-hmel-nichchini--11778335.html> (дата звернення: 26.06.2023).

16. Україна – найбільш замінована країна світу: скільки української території забруднено мінами. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/02/infografika/bezpeka/ukrayina-najbilsh-zaminovana-krayina-svitu-skilky-ukrayinskoyi-terytoriyi-zabrudneno-minamy> (дата звернення: 26.06.2023).

17. Як забронювати працівника від мобілізації. URL: <https://legalaid.ua/ua/yak-zabronyuvaty-pracivnyka-vid-mobilizaciyi/> (дата звернення: 26.06.2023).

18. How to Get Your Captain's License. Maritime Institute of Technology and Graduate Studies. URL: <https://www.mitags.org/how-captains-license/> (дата звернення: 26.06.2023).

19. The war exacerbates Ukraine's population decline new report shows. European Commission. Joint Research Centre. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/war-exacerbates-ukraines-population-decline-new-report-shows-2023-03-08_en (дата звернення: 26.06.2023).

20. Ukraine's Population Future after the Russian Invasion. The role of migration for demographic change. EU Science Hub. European Union, 2023. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132458> (дата звернення: 26.06.2023).

References:

1. "Armiya vidnovlennya": vidbudovuyemo krayinu ["Army of recovery": rebuilding the country]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=89190821-886b-45dd-b5d5-8918eaa00198&title=ArmiiaVidnovlennia-VidbudovumoKrainu> (accessed June 26, 2023).

2. V Ukraini mozhut' karaty cholovikiv, yaki nezakonno vyyikhaly za kordon. Dlya ts'oho stvoryat' zakonoprojekt [In Ukraine, men who illegally left the country can be punished. A draft law will be created for this purpose]. Available at: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-mozhut-karati-cholovikiv-yaki-nezakonno-viyihali-za-kordon-dlya-cogo-stvoryat-zakonoprojekt> (accessed June 26, 2023).

3. Vidtik mizkiv, pidtrymka veteraniv ta karyernny zlet tykh, khto zalyshyt'sya v Ukraini: eksperty pro rynok pratsi pid chas viyny [Brain drain, support for veterans and career growth of those who will remain in Ukraine: experts on the labor market during the war]. Available at: <https://delo.ua/business/vidtik-mizkiv-pidtrimka-veteraniv-ta-karjernii-zlet-tix-xto-zalisitsya-v-ukrayini-eksperti-pro-rinok-praci-pid-cas-viini-417901/> (accessed June 26, 2023).

4. Viys'kovi zatverdily alhorytm vyyizdu moryakiv za kordon: yak vin pratsyuye ta shcho robyty v razi vidmovy [The military has approved the algorithm for the departure of sailors abroad: how it works and what to do in case of rejection]. Available at: <https://suspilne.media/303450-vijskovi-zatverdili-algorithm-viizdu-morakiv-za-kordon-ak-vin-pracue-ta-so-robiti-v-razi-vidmovi/> (accessed June 26, 2023).

5. Hromads'ki ta inshi roboty tymchasovoho kharakteru dlya bezrobitnykh osib [Public and other works of a temporary nature for unemployed persons]. Available at: <http://surl.li/isgxb> (accessed June 26, 2023).

6. Z Kambodzhi do Ukrainy prybudut' instruktory iz rozminuvannya [Demining instructors will arrive in Ukraine from Cambodia]. Available at: <https://mil.in.ua/uk/news/z-kambodzhi-do-ukrainy-prybudut-instruktory-iz-rozminuvannya/> (accessed June 26, 2023).

7. Law of Ukraine "On Population Employment", July 5, 2012. No. 5067-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17no.Text> (accessed June 26, 2023).

8. Zelens'kyi – dyplomatom: U nas nemaye chasu na taki dribnytsi, yak dvohodynnyi vystupy Putina [Zelensky to diplomats: We don't have time for such trifles as Putin's two-hour speeches]. Available at: <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-diplomatam-u-nas-nemaye-chasu-na-taki-dribnici-yak-dvogodin-ni-vistupi-putina-12088326.html> (accessed June 26, 2023).

9. IT-vakansiyi do ZSU. Aktual'nyy perelik [IT vacancies for the Armed Forces of Ukraine. Current list]. Available at: https://dou.ua/forums/topic/40643/?from=lg&utm_source=telegram&utm_medium=social (accessed June 26, 2023).

10. Criminal Code of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14no.Text> (accessed June 26, 2023).

11. Merezhevyi/a administrator/ka do Syl Oborony (pryklad vakansiyi) [Network administrator for the Defense Forces (vacancy example)]. Available at: <https://t.me/lobbyxArmy/180> (accessed June 26, 2023).

12. Minimal'na zarplata ta prozhytkovy minimum 2023: yak zminyat'sya podatky ta shtrafy dlya pidpryyemstiv [Minimum wage and living wage 2023: how taxes and fines for entrepreneurs will change]. Available at: https://biz.ligazakon.net/aktualno/12818_mnmalna-zarplata-ta-prozhitkoviy-mnimum-2023-yak-zmn-yatsya-podatki-ta-shtrafi-dlya-pdprintsv (accessed June 26, 2023).

13. Moryaki ne ubegayut ot voyny za granitsu, prosto cherez granitsu lezhit put' na rabotu [Sailors do not run away from the war abroad, just across the border lies the way to work]. Available at: <https://www.seafarersjournal.com/videos/moryaki-ne-ubegayut-ot-voyny-za-granitsu-prosto-cherez-granitsu-lezhit-put-na-rabotu/> (accessed June 26, 2023).

14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some issues of organizing the work of employees of economic entities of the state sector of the economy during the period of martial law”, April 26, 2022. No. 481. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-%D0%BFno.Text> (accessed June 26, 2023).

15. Stalo vidomo skil'ky cholovikiv pryzovnoho viku vtekly z Khmel'nychchyny za kordon pid chas viyny [It became known how many men of draft age fled from Khmelnytskyi to abroad during the war]. Available at: <https://vsim.ua/Podii/stalo-vidomo-skilki-cholovikiv-prizovnogo-viku-vtekli-z-hmelnichchini--11778335.html> (accessed June 26, 2023).

16. Ukrayina – naybil'sh zaminovana krayina svitu: skil'ky ukrayins'koyi terytoriyi zabrudneno minamy [Ukraine is the most mined country in the world: how much Ukrainian territory is contaminated by mines]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/02/infografika/bezpeka/ukrayina-najbilsh-zaminovana-krayina-svitu-skilky-ukrayinskoyi-terytoriyi-zabrudneno-minamy> (accessed June 26, 2023).

17. Yak zabronyuvaty pratsivnyka vid mobilizatsiyi [How to reserve an employee from mobilization]. Available at: <https://legalaid.ua/ua/yak-zabronyuvaty-pracivnyka-vid-mobilizaciyi/> (accessed June 26, 2023).

18. How to Get Your Captain's License. Maritime Institute of Technology and Graduate Studies. Available at: <https://www.mitags.org/how-captains-license/> (accessed June 26, 2023).

19. The war exacerbates Ukraine's population decline new report shows. European Commission. Joint Research Centre. Available at: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/war-exacerbates-ukraines-population-decline-new-report-shows-2023-03-08_en (accessed June 26, 2023).

20. Ukraine's Population Future after the Russian Invasion. The role of migration for demographic change. (2023) EU Science Hub. European Union. Available at: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132458> (accessed June 26, 2023).

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-14>
УДК 339.72 (065)

Остапенко Т. Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2032-1365>

Данілова Е. І.

доктор економічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6036-7910>

Попова Д. В.

студентка,
Національний авіаційний університет

Ostapenko Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
National Aviation University

Danilova Elvira

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
National Aviation University

Popova Diana

Student,
National Aviation University

МІЖНАРОДНІ КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВІ ТА ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА КОРПОРАТИВНОГО БІЗНЕСУ

INTERNATIONAL CREDIT AND SETTLEMENT AND CURRENCY OPERATIONS AS A COMPONENT OF CORPORATE BUSINESS

Відомі три фази створення корпорацій від фізичної особи – підприємця, через товариство з обмеженою відповідальністю і до акціонерного товариства. Сьогодні українські корпорації переживають другу фазу із подальшим їх перетворенням у АТ. Ці гравці на ринку фінансових послуг є найбільш активними, крім того визначення ТНК передбачає наявність потужного банківського джерела і надання повного спектру фінансових операцій. Саме тому поєднання міжнародних кредитно-розрахункових та валютних операцій з корпоративним бізнесом є актуальним питанням. Було наведено структуру системи міжнародних економічних відносин із зазначенням місця МКРВО в цій структурі. Зауважено також, що МКРВО є формою другого елементу міжнародних економічних відносин, а саме міжнародних валютно-фінансових відносин. Було зроблено висновки щодо активізації міжнародних кредитно-розрахункових та валютних операцій у корпоративному бізнесі та їх формування в Україні.

Ключові слова: міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції, корпоративний бізнес, транснаціональні корпорації, акціонерні товариства, фізичні особи-підприємці, міжнародні економічні відносини.

There are three phases of the creation of corporations from an individual entrepreneur, through a limited liability company to a joint-stock company. Today, Ukrainian corporations are going through the second phase with their subsequent transformation into JSCs. These players are the most active in the market of financial services, in addition, the definition of a TNC implies the presence of a powerful banking source and the provision of a full range of financial operations. That is why the combination of international credit and settlement and currency transactions with corporate business is an urgent issue. The study included a number of tasks: determining the place of the ICRVO in the system of international economic relations, characterizing the ICRVO as a form and element of the IER; to analyze the participation of TNCs in ICRVO; determine the conditions for the formation of international

banks. The structure of the system of international economic relations was given, indicating the place of the ICRC in this structure. It was also noted that the ICRVO is a form of the second element of international economic relations, namely international monetary and financial relations. However, other forms of IER also include the financial aspect of their development. Yes, international trade is impossible without the formation of financial conditions for conducting trade business, because buying and selling involves the supply of goods or services and, accordingly, their payment. And such payment is carried out with currency conversion, making a payment and the possibility of obtaining a loan for making calculations. International investment and production relations are fundamental for the transfer of capital between countries and their corporations. International scientific and technical relations are also served by financial institutions when royalties or lump sum payments are made. International labor migration is also carried out using international financial mechanisms, where expats remit a portion of their salary payment to their home country using transfers such as Western Union. Subjects of ICRVO are IER subjects, such as international financial organizations, currency regional unions, national currency systems, domestic regions and industries, enterprises such as TNCs, individuals. Conclusions were made regarding the activation of international credit and settlement and currency operations in corporate business and their formation in Ukraine.

Keywords: international credit and settlement and currency operations, corporate business, transnational corporations, joint-stock companies, natural persons-entrepreneurs, international economic relations.

Постановка проблеми. Під час зміни технологічних укладів та їх характеристик у світовому та національному господарстві особливої уваги потребують якісних фінансових засад здійснення. Дві системи міжнародних кредитно-розрахункових та валютних операцій та корпоративного менеджменту мають розвиватися в унісон. Всі нововведення у фінансовій сфері автоматично застосовуються у корпоративному бізнесі.

Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції є складовою міжнародних економічних відносин в включаються в їх валютно-фінансову складову. Система МЕВ має елементи, суб'єкти та рівні. Так МКРВО відносяться до її елементів. Корпоративний бізнес включає асі форми МЕВ: міжнародну торгівлю, міжнародні валютно-фінансові відносини, міжнародні інвестиційно-виробничі відносини, міжнародні науково-технічні відносини та міжнародну міграцію робочої сили.

Суб'єкти МЕВ є економічними агентами, що працюють на різних рівнях економічних систем. До суб'єктів відносять: міжнародні економічні організації (для фінансової системи це МВФ, Світовий банк та інші), міжнародні інтеграційні формування (такі як Європейська валютна система, чи валютний союз НАФТА), держави (різного роду національні валютні системи, підпорядковані світовим правилам ведення МКРВО), внутрішні регіони та галузі (зокрема галузеві корпорації та валютно-фінансове об'єднання регіонів різних країн), підприємства (від ФОПів до ТНК), оремі особи (наноекономіка на глобальному рівні міжособистісних відносин).

Провідним суб'єктом, що забезпечує конкурентоспроможність національних економік, є підприємства. ТНК це їх різновид і активний агент міжнародних економічних відносин. Також ТНК оперують в міжнародному середовищі в якості міжнародних банків, які лише починають поширюватися в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансові умови міжнародного бізнесу описуються на сторінках веб-сайтів таких організацій, як Міжнародний валютний фонд [1], Міжнародна фінансова корпорація [4] та Міністерство фінансів України [2]. Присутня значна кількість підручників та навчальних посібників з даної тематики [5]. Було проаналізовано рейтинг 200 найбільших компаній України 2022 року [6].

Корпоративний бізнес та менеджмент аналізується у працях різних українських та закордонних вчених. Так, Сміт Д. визначає предмет корпоративного менеджменту [7]. Жао В., Ліу В., Чен Й окреслюють умови формування внутрішніх стратегій корпоративного підприємництва в Китаї [9]. Шін Б. Й., Чьо К.Т. оцінюють еволюційну модель корпоративного підприємництва на прикладі компанії Самсунг [10]. Бочарова Б. А. досліджує риси розмежування понять «корпоративне управління» і «корпоративний менеджмент» [8]. Гросберг Б. [11] та Ситник О. Ю. [12] аналізують путівник лідера по корпоративній культурі в умовах побудови соціального партнерства на макрорівні.

Поєднання корпоративного бізнесу та міжнародних фінансових операцій є актуальним питанням, оскільки умови фінансіаризації стають запорукою прибуткового бізнесу.

Мета статті – дослідити поєднання корпоративного бізнесу та особливостей здійснення МКРВО.

Завдання дослідження:

- дослідити розвиток МКРВО в системі МЕВ;
- охарактеризувати МКРВО як форми та елементи МЕВ;
- проаналізувати участь ТНК у МКРВО;
- визначити умови формування міжнародних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку товарно-грошових відносин починається із джерел людської

спільноти. Готівкова оплата була найдавнішою формою розрахунку – наочною, та не досить зручною. Наприклад, однією кобилицею за кожен стовбур ліванського кедру сплачував Цар Соломон у XI ст. до н.е. при будівництві Першого храму в Ієрусалимі. Готівковий розрахунок був характерним для локальної торгівлі, але міжнародна торгівля не могла бути здійснена без безготівкової форми розрахунків.

Попит на безготівкові розрахунки у міжнаціональних угодах народив ще у XVI–XVII століттях вексельні форми міжнародних розрахунків. Невід’ємним учасником безготівкових розрахунків між партнерами починаючи з XVIII ст. стали банки. Переваги безготівкових розрахунків цілком очевидні: зручність оперування великими сумами, суттєва безпека, гарантія збереження коштів та їх контролю, залучення кредитування та різних форм фінансування торгових угод.

Протягом тривалого історичного періоду в якості інструменту міжнародних розрахунків виступало золото. Однак на практиці міжнародні розрахунки все ж таки завжди здійснювалися у загальноприйнятій сильній та стійкій валюті світу, що отримала назву резервної валюти. В XIX ст. до першої світової війни міжнародні розрахунки здійснювали зазвичай в англійських фунтах стерлінгів.

Після другої світової війни головною резервною валютою світу став долар США, який і у сучасному світі обслуговує 45% зовнішньоторговельного обороту. Це пояснювалося не лише тим, що розраховуватися золотом незручно, оскільки кожен раз необхідно було здійснювати аффінажну обробку золота: відливати певного розміру злиток золота відповідної ваги і відсоткового вмісту золота (стандартний злиток золота має вагу 12 500 г, у лігатурі пробу 0,9995), але також нести витрати з його пересилання з однієї країни в іншу та щодо витрат перевезення дорогоцінного металу, що складає зазвичай 1% від вартості поставки золота. Головна є причина полягає у тому, що розвиток зовнішньоторговельного обороту за всіх часів випереджав світовий видобуток дорогоцінних металів (і золота зокрема). Із розвитком кредитних відносин кредитні гроші (векселі, банкноти, чеки тощо) поступово виштовхнули золото з початку із внутрішнього грошового обігу, а потім і з міжнародних валютних відносин. В 70–ті рр. XX ст. відбулася офіційна демонетизація золота, тобто золото поступово втратило пряму функцію світових грошей.

Щоб забезпечити функціонування системи міжнародних розрахунків, необхідно

в межах світової, регіональної та національної валютних систем здійснювати такі фінансові операції:

- конверсія валют – обмін національної валюти на іноземну;
- операції з купівлі-продажу валют, що здійснюються в комерційних банках чи на біржах, їх називають валютним дилінгом;
- операції комерційних банків із залучення та розміщення валютних коштів, які називаються депозитно-кредитними. Це міжбанківські операції щодо взаємного кредитування, з розміщення залучених чи власних коштів, надання, оформлення та моніторинг кредитів;
- банківське обслуговування зовнішньоторгових розрахунків у формах, прийнятих у міжнародній практиці;
- операції, пов’язані з обслуговуванням власників кредитних (дебетних) карток.

Всі ці операції здійснюються на основі окупності та прибутковості, в як наслідок, можуть виконувати роль інструментів міжнародного фінансового бізнесу. Розвиток міжнародного поділу праці породило міжнаціональний рух капіталу, що викликало до життя нові форми міжнародного фінансового бізнесу:

- операції на фінансових ринках з метою покупки і продажу фондових інструментів та золота. Всі ці операції здійснюються в інвестиційних цілях, а також з метою спекуляції чи хеджування. Банки можуть здійснювати операції як від свого імені так і за дорученням клієнтів;
- проведення банківських міжнародних трансфертів (перекази дивідендів, відсотків, виплати пенсій, аліментів, дарів, обслуговування туристів тощо).

Таким чином, під міжнародними кредитно-розрахунковими та валютними операціями розуміють діяльність господарюючих суб’єктів (резидентів та нерезидентів) з купівлі та продажу фінансових активів з метою отримання прибутку та нарощування багатства та світових, регіональних і національних фінансових ринках. Це багатство відіється прирощувати тим, хто має необхідні фінансові активи та спроможний вправно ризикувати своїми грошима, хто пропонує валютні цінності та фінансові інструменти, здатні збільшувати свою цінність, беручи участь у процесі матеріального відтворення чи руху позичкового капіталу.

Відомо, що капітал є одним з факторів виробництва, тобто ресурсом, що необхідно витратити, щоб виготовити товар і являє собою весь накопичений запас коштів у продуктивній, грошовій та товарній формах, необхідних для створення матеріальних благ.

Міжнародний рух капіталу базується на його міжнародному поділі як одного з факторів виробництва.

Міжнародний поділ капіталу – це історичне та отримане зосередження капіталу в різних країнах, що є передумовою виробництва ними певних товарів, яке є економічно більш ефективним ніж і інших державах світу.

Наявність достатніх заощаджень капіталу в грошовій формі є важливою передумовою для інвестицій та розширення виробництва.

Рух факторів виробництва призводить до більшого зростання виробництва у країнах, пов'язаних торговельними відносинами, у порівнянні з міжнародною торгівлею та до вирівнювання цін товарів, що виготовлені за допомогою цих факторів.

В реальному житті існує таке джерело фінансування – притік капіталу з-за кордону. Швейцарський економіст і математик Леон Вальрас сформулював правило, що пізніше було покладене в основу аналізу міжнародної платіжної позиції будь-якої держави.

Правило Вальраса – вартість імпорту країни дорівнює сумі вартості експорту та чистих закордонних продажів активів і відсотків за ними.

$$IM = X + NA + NR,$$

де IM – імпорт;

X – експорт;

NA – чисті продажі активів (різниця вартості активів, що продані іноземцям та куплені у них);

NR – чисті платежі процентів (різниця вартості відсотків на вкладений капітал, який отриманий з-за кордону і сплачених іноземцям).

Продажі активів – це притік капіталу в країну (права власності, цінні папери, золото тощо). Платежі відсотків – це плата за користування капіталом, що отриманий у минулому. Висновки з тлумачення моделі:

1) чим більше продажі активів сьогодні, тим вище будуть платежі відсотків за залученим капіталом;

2) чим вище чистий продаж активів сьогодні, тим нижче розмір отриманих чистих відсотків у майбутньому;

3) баланс торгівлі товарами та послугами має дорівнювати з протилежним знаком балансу руху капіталу:

$$IM - X - NR = NA.$$

Лівий бік – баланс торгівлі, правий бік – баланс руху капіталу

Якщо рівність не виконується, то залишок називається пропусками та помилками. Будь-який дисбаланс в міжнародній торгівлі

має бути чимось компенсований, наприклад рухом капіталу. Якщо покриття дисбалансу не відбувається, то це вказує на прорахунки державної інвестиційної та процентної політики. Правильно обрана державна інвестиційна стратегія – запорука успіху (запорука врівноважених потоків капіталу як в країну, так і за її межі).

Зауважимо, що рух фінансового капіталу у вигляді кредитів, розрахунків та валюти відбувається і в рамках корпорацій. Так, сучасна ситуація в економіці України характеризується динамічною трансформацією форм господарювання, перерозподілом власності та пошуком найбільш ефективних організаційних форм існування бізнесу. Роздержавлення власності, процеси приватизації створили передумови створення корпорацій.

В Україні корпоративна форма існування бізнесу почала розвиватися нещодавно. Корпораціями є здебільшого приватизовані державні підприємства, що характеризуються переходом власності від держави до приватних осіб. Корпорації здійснювали певні форми експортно-імпортних операцій на основі бартерних угод, за відсутності фінансових коштів на початку 90-х рр. XX століття. Фінансіаризація бізнесу відбулася лише з початком XXI ст. Всі види операцій, що включаються до міжнародних фінансових відносин, стали притаманні сучасним корпораціям лише з 2010 рр. Слід зауважити, що міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції (МКРВО) є формою міжнародних економічних відносин та зовнішньоекономічної діяльності. І в такій якості ці форми міжнародних фінансових відносин виконуються сучасними корпораціями.

Зупинимося на визначенні МКРВО як формі міжнародних економічних відносин. Так, зауважимо, що МКРВО є формою цих відносин, але для того, щоб визначити місце таких операцій в структурі МЄВ, необхідно згадати систему цих зв'язків, яка зображена у табл. 1.

З табл. 1 видно, що елементами міжнародних економічних відносин є міжнародний рух товарів та рух факторів виробництва. Перший елемент міжнародна торгівля є найдавнішою формою міжнародних відносин, які і сьогодні притаманні різним господарюючим суб'єктам зокрема і корпораціям. Транснаціональні корпорації (ТНК) є активним учасником цих відносин, коли до 25% світової торгівлі припадає саме на ТНК. Обслуговує цей ринок фінансова система, що відноситься до другого елементу МЄВ – міжнародних валютно-фінансових відносин.

Таблиця 1

Структура міжнародних економічних відносин

Елементи	Суб'єкти	Рівні
Міжнародний рух товарів:	1. Міжнародні економічні організації	1. Глобальний
Форми: 1.1. Міжнародна торгівля	2. Міжнародні інтеграційні формування	2. Міжнародний регіональний
Міжнародний рух факторів виробництва	3. Держави	3. Міждержавний
Форми:	4. Внутрішні регіони, галузі	4. Міжрегіональний, міжнародної конкуренції
2.1. Міжнародні валютно-фінансові відносини	5. Підприємства	5. Зовнішньоекономічної діяльності
2.2. Міжнародні інвестиційно-виробничі відносини	6. Окремі індивідууми	6. Нанорівень
2.3. Міжнародні науково-технологічні відносини		
2.4. Міжнародна міграція робочої сили		

МКРВО є складовою останніх, міжнародні валютно-фінансові відносини охоплюють всі рівні зв'язків від світового глобального до діяльності окремих індивідів. Так, діяльність Міжнародного валютного фонду є складовою міжнародних валютно-фінансових відносин, а валютні та фінансові зв'язки між господарюючими суб'єктами є елементом зовнішньоекономічних відносин (ЗЕД). Адже ЗЕД це економічні зв'язки між підприємствами з різних країн світу.

Іншим елементом МЕН є міжнародні інвестиційно-виробничі відносини, вони передбачають існування режиму іноземного інвестування як сукупності механізмів, які забезпечують рух підприємницького капіталу між економічними одиницями з різних країн. Інвестиційна діяльність це в основному активність ТНК, оскільки капіталовкладення є головною функцією такого роду корпорацій. І інвестиційна діяльність напряму пов'язана з валютно-фінансовими відносинами, коли кошти треба перевести в іншу державу для початку виробничого процесу і за це відповідальні трансфери міжнародних банків.

Зупинимось більш детально на тлумаченні режиму іноземного інвестування, коли його механізмами є такі:

надання державних гарантій, які можуть полягати в поверненні повної суми інвестованого капіталу, пільговому режимі інвестування, режимі ненаціоналізації, вільному та безперешкодному переказі за кордон прибутків:

– гарантії інвесторам можуть надаватися як країною базування, так і приймаючою країною;

– гарантії можуть надаватися міжнародними договорами, найбільш відомий з них Ломейська конвенція країн ЄС і країн, що розвиваються;

– гарантіями інвесторам займаються і міжнародні економічні організації, а саме Багатостороння агенція з гарантування інвестицій (створена під егідою Світового банку);

– страхування іноземних інвестицій, що здійснюється як приватними, так і державними організаціями. Прямий інвестор купує страховку від обумовлених ризиків, яка зазвичай складає 1% від суми інвестиції. Якщо настає обумовлений у страховому договорі випадок, страхова компанія зобов'язується відшкодувати інвестору збитки. Ця діяльність досить прибуткова і для страхових компаній, і для їх клієнтів, цими питаннями опікуються ТНК;

– врегулювання інвестиційних суперечок, коли діє принцип міжнародного арбітражу. В інвестиційному договорі чи у статуті корпорації прописано, до якого саме суду звертимуться сторони при виникненні суперечки та визначається матеріальне право по даному договору. Вирішення суперечок фінансового характеру в ТНК світу відбувається в арбітражному порядку;

– виключення подвійного оподаткування, стосується підписання міжнародних домовленостей про виключення подвійного оподаткування, що торкається прибутку підприємств з іноземними інвестиціями;

– адміністративна та дипломатична підтримка. Уряди проводять перемовини про створення найбільш сприятливих умов для прямих інвесторів, представники міжнародного бізнесу і ТНК зокрема запрошуються у склад міжнародних делегацій, організовуються інвестиційні тури з метою ознайомити національних інвесторів з потенціальними можливостями приймаючих країн.

Ці правила режиму іноземного інвестування виконуються в різних країнах світу

та в діяльності ТНК, оскільки інвестування є основним видом діяльності цих підприємницьких структур.

Ще однією формою МЕВ є міжнародні науково-технічні відносини. В економічній літературі існує кілька назв (понять), які означають рух технологій між країнами: міжнародні науково-технічні відносини, міжнародний обмін технологіями, міжнародна передача (трансфер) технологій, міжнародна технічна допомога тощо. Єдиної концепції щодо їх визначення не існує, оскільки, як механізми певних міжнародних стосунків, вони виникли досить недавно. Вихідним поняттям, сутність якого найширше охоплює процеси та відносини щодо руху технологій у міжнародному середовищі, є «міжнародні науково-технічні відносини» (МНТВ).

Питанням сутності МНТВ залишається питанням відкритим, тобто воно аналізується та доповнюється різними вченими. Проблемними ще залишаються питання виділення таких форм МНТВ, які приносять власнику знань комерційні вигоди, в тих, які за своєю сутністю носять некомерційний характер. Так, до комерційних відносять такі МНТВ, предметом яких є науково-технічне знання як товар, до некомерційних – такі, що не спрямовані на отримання прибутку. Першими опікуються ТНК із залученням фінансових коштів у вигляді кредитів та із отриманням доходу у вигляді роялті та паушальних платежів від передачі прикладних технологічних рішень в оренду закордонним партнерам.

Ще однією формою МЕВ є міжнародна міграція робочої сили. Зазначимо, що у сучасних умовах глобалізації здійснюється стрімке переміщення не лише капіталів і фінансових потоків, але й людей. Процес міжнародної міграції є однією з визначальних рис процесу глобалізації. Узагальнення теоретичних положень дозволило відокремити широкий та вузький зміст поняття «міжнародна трудова міграція».

У широкому розумінні «міжнародну трудову міграцію» слід розуміти як добровільні переміщення працездатного населення з метою пошуку роботи та реалізації відповідних інтересів в іншій країні. У вузькому сенсі це переважно тимчасові і легальні переміщення людей, які передбачають вступ мігранта у трудові відносини за кордоном.

Головні наслідки глобалізації у сфері міжнародної трудової міграції такі:

- стимулювання міжнародного руху робочої сили і виникнення явища супермобільності. Цьому явищу супермобільності сприяє діяльність ТНК, адже це компанії,

що можуть залучати будь-яких фахівців і ці фахівці можуть переміщуватися між різними країнами та регіонами світу. Оплата їх праці передбачає здійснення переказів в країну – батьківщину працівника;

- поява нових каналів і моделей організації трудових міграцій. Рекрутинг тнк передбачає пошук фахівців в різних точках планети, цим займаються рекрутери, які здійснюють пошук спеціалістів там, де акумулюються відповідні університети та дослідні лабораторії. Останні фінансуються з міжнародних грантів та приватних надходжень від ТНК;

- підвищення гнучкості світового ринку праці, коли для заміни фахівця необхідно плавно переходити до ринку робочої сили і тих країн, де дані фахівці присутні ще з університетської лави;

- полегшення здійснення грошових переказів, коли частину зарплати експати переводять у родини за кордоном, чому сприяє діяльність ТНК;

- поширення соціальних мереж, адже переїзд за кордон, в країну з вищою планкою заробітної плати, стає можливим після дослідження ринку праці за кордоном та спілкування з фахівцями відповідного трудового середовища;

- формування ієрархічної системи міграційних зв'язків країн, коли від окремого індивідуума і до ООН всі інституції ієрархічно підпорядковані один одному.

До суб'єктів МЕВ [1] відносять, як це показано у табл. 1, міжнародні економічні організації, міжнародні інтеграційні формування, окремі держави, внутрішні регіони та галузі, підприємства та індивідууми. Відомо, що головною фінансовою установою є Міжнародний валютний фонд (МВФ). МВФ це глобальна кредитна спілка, що передбачає отримання кредитів тільки після членства та оплати членських внесків. МВФ розподіляє кредитні портфелі в залежності від квоти в фонді та її базису для можливості голосування по основних питаннях діяльності МВФ [1].

Також іншими міжнародними фінансовими установами є Світовий банк, та група його інституцій, регіональні фінансові структури наприклад Європейський банк реконструкції та розвитку, Азійські банки та фонди та інститути інших регіонів світу [3].

Окремо слід виділити Міжнародну торгову палату, яка продукує різні міжнародно-правові звичаї, такі як INCOTERMS а також Міжнародні правила та звичаї для документарних акредитивів та Міжнародні правила для документарних інкасо. Останні є підґрунтям для

здійснення міжнародних розрахунків, досить популярних у світі міжнародних торговельних відносин.

Наголосимо також на тому, що валютні відносини формуються ієрархічно в світовому економічному співробітництві. Так виділяється тришарова структура валютних зв'язків – світова валютна система, регіональна валютна система та національна валютна система. Світова валютна система є також проявом існування міжнародних правил організації валютних ринків та важелем здійснення конверсії валют. Світова валютна система це зведення норм та правил щодо конвертації валют різних країн світу. Відомо, що в історичному розрізі існувало три світові валютні системи: Золотого стандарту, Бреттон-Вудська та Ямайська системи. Сьогодні діє Ямайська валютна система, що формально є глобальним валютним інститутом. ТНК підпорядковуються цим правилам здійснення валютних операцій та обміну банкнот в різних країнах світу. Оперуючи на світових ринках, ТНК є основними гравцями та поставальниками валюти на планетарні простори.

Регіональні валютні системи є молодим утворенням МЄВ, найбільш впливовим серед яких є Європейська валютна система та зона Євро. ТНК, що оперують на цих ринках використовують всі переваги спільних ринків і зокрема ринку Євровалют. Вільний рух факторів виробництва та товарів стає основою транснаціонального бізнесу в межах ЄС.

Національні валютні системи, такі як валютна система України, підпорядковуються світовим правилам обміну валют та оперування ними економічними агентами, які зазвичай представлені національними еквівалентами ТНК.

Так, національна валютна система – це сукупність механізмів та правил, які забезпечують валютно-фінансові відносини різних суб'єктів світового господарства. В Україні валютна система формується у вигляді системи валютного регулювання на основі Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і контролю» від 19.02.1993, яка є діяльністю держави та вповноважених нею органів, що спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями.

Корпорації України активно здійснюють експортно-імпортні відносини і мають конвертувати іноземну валюту в гривні для можливості оперування коштами для виробничих потреб.

Внутрішні регіони є також суб'єктами МЄВ і МКРВО, це регіони однієї країни, що

характеризуються певною активністю і тій чи іншій галузі залежно від природних ресурсів та крафтових традицій виготовлення тих чи інших товарів та послуг. В рамках регіонів формуються галузеві кластери, діяльність яких обслуговується банківськими інститутами щодо кредитування, проведення розрахунків та валютних конверсійних операцій. Так, підприємства Київського регіону характеризуються зародками формування кластерів в таких галузях, як взуттєва, харчова та сільськогосподарська. Чим більше кластерів в рамках країни, тим вище інтегрованість господарства в межах окремої країни та вище можливість проводити зовнішньоекономічні операції з паралельним виконанням фінансових умов їх ведення.

Суб'єктом МЄВ є також підприємства, різного рівня від ФОПів до ТНК. Зупинимось на визначення ТНК як складової МКРВО та МЄВ.

Основні принципи, що лежать в основі діяльності ТНК:

1) корпоративна цілісність, побудована на принципі акціонерної участі;

2) орієнтація на досягнення єдиних для компаній ТНК стратегічних цілей та вирішення загальних стратегічних завдань;

3) наявність єдиної управлінської вертикалі та єдиного центру контролю у вигляді холдингової компанії чи банку, або групи взаємопов'язаних компаній;

4) безтерміновий характер існування ТНК.

Поряд із терміном «багатонаціональний» використовується термін «світовий» чи «глобальний». При цьому передбачається, що управління глобальною компанією:

1) застосовує глобальний інтегрований підхід до бізнесу з метою: пошуку нових ринкових можливостей; оцінки можливих загроз для бізнесу з боку конкурентів; пошуку нових ресурсів для розширення діяльності (включаючи людські та фінансові ресурси);

2) намагається закріпити присутність компанії на ключових регіональних ринках;

3) орієнтований на пошук загальних рис, притаманних різним географічним ринкам.

З цього погляду багатонаціональна компанія – це різновид холдингової компанії, що здійснює господарську діяльність на різних національних ринках та що намагається через менеджерів дочірніх підрозділів адаптувати свої продукти і маркетингову стратегію до місцевих особливостей.

Поряд із терміном «багатонаціональна» і «глобальна» компанія використовується також термін «транснаціональна» компанія (транснаціональна корпорація – ТНК).

Транснаціональний – термін ООН та урядових організацій розвинених країн.

Вчені називають транснаціональними компаніями, які можна охарактеризувати і як глобальні, і як багатонаціональні, тобто у відношенні компаній, що намагаються досягнути ефекту масштабу за рахунок глобальної інтеграції і в той же час високо адаптивних до специфічного зовнішнього середовища.

Бізнесмени використовують термін «транснаціональна корпорація», розуміючи бізнес, що утворився в результаті злиття двох компаній приблизно одного розміру, однак що представляють різні країни.

Зростання та розвиток багатонаціональних компаній викликаний дією ряду факторів, що взаємно впливають один на одний та призводить до глобалізації виробництва і маркетингу. До таких факторів відносять:

- досягнення в галузі комп'ютерних технологій і телекомунікацій;
- усунення бар'єрів для інвестицій і торгівлі, що відкриває нові ринки для міжнародних компаній;
- уніфікація та об'єднання в рамках світового співтовариства (ЄС, МЕРКОСУР тощо).

Для розвитку МКРВО має значення розвиток міжнародних банківських структур, які є фундаторами міжнародних фінансово-промислових груп. В Україні такі банки присутні, це Сіті банк, Райфайзен банк, БНП Паріба тощо. Але міжнародні банки українського походження лише починають формуватися.

Таким чином, міжнародні банки – це великі банки, що мають фінансові офіси (підрозділи) у багатьох країнах, і що здійснюють широку міжнародну ділову активність. Діяльність міжнародних банків тісно пов'язана з бізнесом ТНК: міжнародні банки надають зарубіжним компаніям необхідні фінансові послуги, тим самим сприяючи їх розвитку.

Основні напрями діяльності міжнародних банків:

- 1) фінансування міжнародних експортно-імпорتنих операцій;
- 2) торгівля іноземною валютою;
- 3) операції з іноземними цінними паперами;
- 4) залучення позик та надання кредитів на ринку євровалют;
- 5) організація та участь у міжнародних синдикатних кредитах;
- 6) проектне фінансування;
- 7) міжнародні перекази;
- 8) кредитно-депозитні операції в місцевих валютах;
- 9) консультування своїх клієнтів.

Всі перелічені операції міжнародних комерційних банків сприяє перетворенню національного банку на банк міжнародний. Етапи міжнародної діяльності банків такі:

I) встановлення кореспондентських відносин з місцевими банками інших країн, які називають банками-кореспондентами;

II) створення банківського відділення (філії) на території поза-національного чи офшорного фінансового центру;

III) повноцінна присутність на місцевому фінансовому ринку тієї чи іншої країни (засновуються представництва, дочірні банки).

Послідовність присутності міжнародного банку та території певної країни передбачає формування таких фінансових структур:

Представництво банків

Функції:

- надання інформації, консультацій;
- організація ділових контактів на місці для клієнтів головного банку;
- надання інформації для місцевих бізнесменів про продукти та послуги головного банку;
- організація контактів керівників головного банку з місцевими банками та сприяє встановленню кореспондентських відносин;
- організація контактів між клієнтами головного банку і зацікавленими місцевими діловими колами;
- надання головному банку аналітичних досліджень та оглядів економічної, соціальної і політичної ситуації в країні;
- для проведення операцій клієнти мають переадресовуватися банкам-кореспондентам.

Банківські філії

Функції:

- є частиною головного банку, спираючись на всю його ресурсну базу;
- не є самостійною юридичною особою і тому не має своїх установчих документів, своєї ради директорів, не може емітувати акції;
- веде власну бухгалтерську звітність;
- його зобов'язання і активи є складовою частиною зобов'язань та активів головного банку;
- здійснює надання повноцінних банківських послуг від імені головного банку.

Дочірні банки

Функції:

- це самостійна банківська організація зазвичай у формі акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю, де всі 100% чи більша частина акцій яки паїв належить головному міжнародному банку;
- надає повний спектр банківських послуг;
- між задовольняти всі потреби, що висуюються до такого роду інститутів з боку

місцевого законодавства, зокрема мати необхідні ліцензії щодо здійснення банківських операцій;

– кредитний ліміт дочірнього банку обмежений його власним капіталом та не пов'язаний з капіталом головного міжнародного банку.

Асоційовані банки

Функції:

– самостійна банківська організація, частина акцій (паїв) якої – але не контрольний пакет – належить іноземному банку;

– може бути заново створеним фінансовим інститутом, але це може бути також дійсний місцевий банк, частина акцій якого придбана іноземним банком;

– зберігає статус місцевого фінансового інституту з місцевими власниками і менеджментом і одночасно підтримує постійні зв'язки зі своїм іноземним акціонером до залучення додаткових ресурсів;

– зазвичай це спільне підприємство.

Банківські холдингові компанії – це акціонерне товариство, що має пакети акцій юридично самостійних банків та небанківських організацій з метою здійснення управлінських, фінансово-кредитних та контрольних функцій по відношенню до них. Отримали поширення в США, вони контролюють 2/3 із 13000 банків.

Наведені банківські структури виконують більшість кредитно-розрахункових та валютних операцій і поєднують банківський бізнес з не фінансовим.

Висновки. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції є складовою міжнародних економічних відносин та зовнішньоекономічної діяльності. Рух фінансового капіталу у вигляді валютних коштів, розрахункових механізмів та кредитних важелів передбачає їх виконання різного роду підприємствами, які здійснюють експортно-імпортні операції.

МКРВО виконується на різних рівнях МЄВ і їх суб'єктами є міжнародні фінансові організації, які як МВФ чи Світовий банк, регіональні утворення, державні інституції, галузеві та внутрішньо регіональні формування та підприємства. Останні охоплюють діяльність ТНК як фінансово-промислових груп, ядро яких складає банк, зазвичай міжнародний банк.

Міжнародні банки є осередком фінансового корпоративного бізнесу, який лише починає свій розвиток в Україні. Іноземні банківські установи присутні в нашій державі але створення своїх міжнародних банків (українського походження) у формі акціонерних товариств є завданням на стратегічну перспективу.

Список використаних джерел:

1. Офіційний веб-сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>
2. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
3. Світовий економічний прогноз World Economic Outlook. URL: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>
4. Офіційний сайт Міжнародної фінансової корпорації. URL: <http://www.ifc.org>
5. Міжнародні валютно-кредитні відносини. URL: <https://pidruchniki.com/>
6. Віннічук Ю. 200 найбільших компаній України 2022 року. URL: <https://biz.censor.net/r3411976>
7. Smyth D. What Is Corporate Management? Management. October 16, 2019. URL: <https://bizfluent.com/info-8087507-corporate-management.html>
8. Бочарова Б.А. Розмежування понять «Корпоративне управління» та «Корпоративний менеджмент». 2021.
9. Zhao W., Liu W., Chen Y. (2019) Internal fission strategies in corporate entrepreneurship: a case study in China. *Sustainability*, vol. 11(19). DOI: <https://doi.org/10.3390/su11195275>
10. Shin B. Y., Cho K. T. (2020) The evolutionary model of corporate entrepreneurship: a case study of Samsung Creative-Lab. *Sustainability*, vol. 12(21). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12219042>
11. Groysberg B., Lee J., Price J., Cheng J.Y. The Leader's guide to corporate culture. January-February, 2018. URL: <https://hbr.org/2018/01/the-culture-factor>
12. Ситник О. Ю. Розвиток корпоративної культури як засіб ефективної побудови соціального партнерства на мікрорівні. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/899/1/53.pdf>

References:

1. Ofitsiinyi veb-sait Mizhnarodnoho valiutnoho fondu [Official website of the International Monetary Fund]. Available at: <http://www.imf.org>
2. Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <http://www.minfin.gov.ua>
3. Svitovyi ekonomichnyi prohnos [World Economic Outlook]. Available at: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>

4. Ofitsiynyi sait Mizhnarodnoi finansovoi korporatsii [Official website of the International Finance Corporation]. Available at: <http://www.ifc.org>
5. Mizhnarodni valiutno-kredytni vidnosyny [International monetary and credit relations]. Available at: <https://pidruchniki.com/>
6. Vinnichuk Y. 200 naibilshykh kompanii Ukrainy 2022 roku. [200 largest companies of Ukraine in 2022]. Available at: <https://biz.censor.net/r3411976>
7. Smyth D. (October 16, 2019) What Is Corporate Management? Management. Available at: <https://bizfluent.com/info-8087507-corporate-management.html>
8. Bocharova B.A. (2021) Rozmezhuvannia poniat «Korporatyvne upravlinnia» ta «Korporatyvnyi menedzhment» [Distinguishing the concepts of "Corporate governance" and "Corporate management"].
9. Zhao W., Liu W., Chen Y. (2019) Internal fission strategies in corporate entrepreneurship: a case study in China. *Sustainability*, vol. 11(19). DOI: <https://doi.org/10.3390/su11195275>
10. Shin B. Y., Cho K. T. (2020) The evolutionary model of corporate entrepreneurship: a case study of Samsung Creative-Lab. *Sustainability*, vol. 12(21). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12219042>
11. Groysberg B., Lee J., Price J., Cheng J.Y. (January-February, 2018) The Leader's guide to corporate culture. Available at: <https://hbr.org/2018/01/the-culture-factor>
12. Sytnyk O. Iu. Rozvytok korporativnoi kultury yak zasib efektyvnoi pobudovy sotsialnoho partnerstva na mikrorivni [Development of corporate culture as a means of effective construction of social partnership at the micro level]. Available at: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/899/1/53.pdf>

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-15>
УДК 33.021:658.14.17

Пилипенко О. В.

аспірант,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Кришталь Г. О.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи,
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3420-6253>

Pylypenko Oleksandr

Postgraduate Student,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

Kryshtal Halyna

DCs in Economic, Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Educational Institute of Management, Economy and Finance
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ

THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCIES ON THE UKRAINIAN ECONOMY

У статті розглянуто вплив криптовалют на українську економіку. Аналізувалися переваги та виклики, зокрема фінансова стабільність, ринкова конкуренція, регулювання та безпека. Висновок: потрібне регулювання для стабільності та безпеки. Дослідження показали, що криптовалюти впливають на фінансову систему, фінансуючи стартапи та розвиваючи нові галузі. Але нерегульованість ринку створює ризики й незаконне використання. Для забезпечення стабільності й безпеки потрібне ефективне регулювання. Одним можливим рішенням є створення цифрового валютного резерву. Важлива також кібербезпека й обмін практиками. Криптовалюти можуть мати позитивний вплив, але потребують контролю. Необхідно активно працювати над стратегіями й політичними рішеннями. Стаття дає розуміння впливу криптовалют на економіку та наголошує на необхідності досліджень й ефективних рішень.

Ключові слова: криптовалюти, українська економіка, фінансова стабільність, ринкова конкуренція, регулювання та безпека, інноваційні проекти, фінансові ризики.

The rise of cryptocurrencies has brought forth significant implications for the financial system, raising questions about the future of banking and challenging the traditional role of financial institutions. This makes the topic highly relevant in today's rapidly evolving landscape. To explore this topic, various research methods were employed. The study focused on analyzing the impact of cryptocurrencies on monetary policies and central banks, considering their decentralized nature as digital assets. Additionally, scalability and energy consumption were investigated as critical concerns. The research aimed to find sustainable solutions for efficient processing while upholding environmental responsibility, requiring innovative approaches to blockchain technology and the development of energy-efficient consensus mechanisms. The findings highlighted the emergence of stablecoins as a crucial aspect of the crypto landscape. By pegging these cryptocurrencies to stable assets, reduced volatility and enhanced integration with traditional financial systems were observed, providing users with a more reliable medium of exchange. This led to increased confidence and wider adoption of cryptocurrencies in everyday transactions. The impact of cryptocurrencies on the Ukrainian economy is an ongoing process, and considerations of financial stability, market competition, consumer protection, and cybersecurity are crucial. Collaboration between policymakers, economists, and industry stakeholders was identified as essential for fostering innovation, ensuring stability, and enhancing security. The research underscored the significance of promoting educational initiatives to enhance public understanding of cryptocurrencies and their potential benefits. In conclusion, this study has provided insights into the opportunities and challenges presented by cryptocurrencies. Through active monitoring, further research, and the adoption of effective regulation, Ukraine can harness the potential benefits while managing associated risks. This contributes to

a dynamic, inclusive, and sustainable economic future, positioning Ukraine as a forward-thinking participant in the global digital economy. The value of exploring this topic lies in its ability to inform decision-making, guide policy formulation, and drive advancements in the financial sector to adapt to the evolving cryptocurrency landscape.

Keywords: Cryptocurrencies, Financial system, Future of banking, Traditional role of financial institutions, Relevant, Research methods, Impact of cryptocurrencies, Decentralized nature, Scalability, Sustainable solutions, Efficient processing, Stablecoins, Integration with financial systems, Confidence, Global digital economy.

Постановка проблеми. Сучасна економіка стикається зі все більшим впливом криптовалют, і їх роль українській економіці стає дедалі важливішою. Проблема полягає в тому, як криптовалюти впливають на фінансову стабільність, інвестиційний клімат, регулювання та інші аспекти економіки України. Розуміння цього впливу є ключовим для наукової спільноти та практиків у галузі економіки з метою розробки ефективних стратегій та регуляторних політик.

Криптовалюти, такі як Bitcoin, Ethereum, Ripple, Litecoin та багато інших, набули значної популярності в останні роки. Вони базуються на технології блокчейн [1], що забезпечує децентралізований характер та безпеку фінансових транзакцій. Криптовалюти можуть бути використані як засіб обміну, зберігання вартості та інвестицій.

Розглянемо деякі аспекти впливу криптовалют на українську економіку. По-перше, криптовалюти можуть мати вплив на фінансову стабільність. Оскільки курси криптовалют можуть значно коливатись, існує ризик для стабільності фінансової системи. Наприклад, раптове падіння цін на криптовалюти може призвести до великих втрат для інвесторів та ризиків для банків та фінансових установ.

По-друге, криптовалюти можуть впливати на інвестиційний клімат. Вони можуть привертати інвестиції від місцевих та зарубіжних інвесторів, забезпечуючи нові джерела фінансування для стартапів та інноваційних проєктів. Однак, існує також ризик зловживання криптовалютами для фінансування незаконних дій, таких як відмивання грошей та фінансування тероризму. Регуляторні органи повинні ретельно розглядати ці аспекти та розробляти відповідні політики для забезпечення чесного та безпечного інвестиційного клімату.

Третій аспект – регулювання криптовалют. Україна та інші країни активно вивчають та розробляють регуляторні рамки для криптовалют. Наявність відповідного регулювання може сприяти створенню законних та стабільних ринків криптовалют та захисту інвесторів. Однак, надмірне регулювання може унеможливити інновації та розвиток цього сектору. Тому важливо знайти баланс між захистом інтересів учасників ринку та сприянням інноваціям.

Для розуміння впливу криптовалют на економіку України необхідно проводити дослідження та аналізувати дані, враховуючи світові тенденції та унікальні особливості національної економіки [2]. Це допоможе розробити ефективні стратегії та політики, які забезпечать стабільний розвиток цього сектору та сприятимуть економічному зростанню України.

Крім вищезазначених аспектів, криптовалюти також впливають на фінансову технологічну інновацію. Технологія блокчейн, на якій базуються криптовалюти, має потенціал змінити спосіб, яким фінансові установи працюють і взаємодіють одна з одною. Вона може забезпечити більш швидкі, безпечні та ефективні фінансові транзакції без посередництва традиційних фінансових посередників.

Крім того, криптовалюти можуть сприяти фінансовій включеності, особливо в країнах з обмеженим доступом до традиційних банківських послуг. Люди можуть мати можливість здійснювати фінансові операції через мобільні пристрої та Інтернет за допомогою криптовалют, що дозволяє їм зберігати, відправляти та отримувати гроші в будь-який час та в будь-якому місці [3].

Однак, на шляху до широкого прийняття криптовалют є ряд викликів. Недостатня регуляторна чіткість, високий рівень волатильності, вразливість до кібератак та потенційна використання криптовалют для злочинних цілей – всі ці фактори впливають на сприйняття та прийняття криптовалют у суспільстві.

Україна вже розробляє кроки щодо регулювання криптовалют. Національний банк України активно співпрацює зі стейкхолдерами для розробки правового та регуляторного фреймворку, що сприятиме розвитку криптовалютного сектору та захисту інтересів учасників ринку.

Проблематика полягає в тому, що криптовалюти мають значний вплив на українську економіку. Їхні переваги і ризики потребують уважного аналізу та розробки відповідних стратегій та політик. Забезпечення фінансової стабільності, захист інвесторів, сприяння інновації та розвиток регуляторного середовища – це ключові аспекти, які необхідно врахувати при виробленні підходу до криптовалют в Україні.

Останні дослідження та публікації у галузі впливу криптовалют на економіку розкривають різноманітні аспекти цієї теми. Декілька з цих досліджень, з яких я зроблю посилання, глибоко аналізують вплив криптовалют на українську економіку та пропонують висновки, що сприяють подальшому розвитку цього сектору [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проведене Андрієм Норецем та Сергієм Семеріковим, наголошує на фінансовій стабільності України у статті "Вплив криптовалют на фінансову стабільність України". Автори досліджують ризики, пов'язані з коливаннями курсів криптовалют та недостатньою регуляторною базою. Їхня робота надає важливі рекомендації щодо регулювання цього сектору для забезпечення стабільності та захисту інвесторів.

У своїй статті "Роль криптовалют у розвитку цифрової економіки України", Олександр Кужель та Володимир Бондаренко досліджують переваги криптовалют для цифрової економіки. Вони акцентують увагу на стимулюванні інноваційного розвитку та привабливості для інвестицій. Дослідження авторів допомагає зрозуміти, як криптовалюти можуть сприяти розвитку сучасних технологій та економічного зростання.

Іван Лавренюк та Олег Колодізєв у своїй статті "Криптовалюти та фінансова включеність: докази з України" досліджують роль криптовалют у забезпеченні фінансової включеності. Вони виявили, що криптовалюти можуть стати інструментом, що розширює доступ до фінансових послуг для малозабезпечених шарів населення. Їхня робота підкреслює значення цих цифрових активів у підтримці фінансової доступності та розвитку економічного потенціалу країни.

В дослідженні "Криптовалюти та макроекономічні процеси: докази з України" Микола Руденко та Андрій Приходько вивчають вплив криптовалют на макроекономічні процеси. Вони аналізують роль криптовалют у фінансуванні інноваційних проєктів, залученні інвестицій та попиті на технології блокчейн. Це дослідження надає цінні висновки про потенційні переваги використання криптовалют у макроекономічному контексті.

Ці дослідження вказують на різнобічний вплив криптовалют на українську економіку. Вони демонструють переваги, такі як зниження трансакційних витрат, розширення фінансової доступності та підтримка інноваційного розвитку. Проте, невирішені проблеми, такі як стабільність курсів криптовалют та захист від шахрайства, потребують

уваги та регулювання з боку уряду та фінансових органів. Відповідно до цих досліджень, розробка ефективних механізмів регулювання стане ключовим фактором для забезпечення стабільності та розвитку криптовалютного сектору в Україні.

Мета даної статті полягає у дослідженні впливу криптовалют на українську економіку. Криптовалюти, такі як Біткойн, Ефіріум та інші, стали об'єктом значної уваги. Вони представляють собою цифрові активи, які можуть використовуватися для здійснення трансакцій та зберігання вартості [5]. Ці новітні технології викликають неабиякий інтерес у галузі економіки, адже вони можуть мати значний вплив на різні аспекти фінансової системи та макроекономічні процеси.

Виклад основного матеріалу. Одні дослідження зосереджуються на перевагах використання криптовалют в економіці. Зниження трансакційних витрат та спрощення грошових переказів є одними з основних переваг, які привертають увагу експертів. Крім того, криптовалюти можуть сприяти розширенню фінансової доступності, особливо для тих, хто не має доступу до традиційних банківських послуг. Також вони можуть стимулювати інновації та технологічний розвиток, залучати інвестиції та сприяти розвитку цифрової економіки [6]. Результати цих досліджень вказують на потенціал криптовалют для покращення економічної ситуації в Україні. Однак, разом з тим, існують і невирішені питання, такі як стабільність курсів криптовалют, захист від шахрайства та вплив на макроекономічні процеси, які також потребують уваги та подальшого дослідження.

Розвиваючись, криптовалюти займають все більш важливу позицію у фінансовій системі України. Дослідники виявили, що використання криптовалют може мати значний вплив на грошовий обіг та банківські послуги країни. Зокрема, за допомогою криптовалют можна швидко та безпосередньо здійснювати трансакції без посередництва банківських установ, що знижує витрати та збільшує ефективність платіжних операцій.

Дослідження показують, що криптовалюти також відкривають нові можливості для фінансової доступності в Україні. Вони надають можливість швидко та недорого здійснювати перекази коштів як внутрішньо в країні, так і міжнародно. Крім того, криптовалюти відкривають можливості для розвитку електронної комерції та забезпечення безпеки та конфіденційності платежів.

Однак, дослідники також звертають увагу на незавершені аспекти використання

криптовалют у фінансовій системі України. Одним з ключових питань є стабільність курсів криптовалют. Висока волатильність курсів може створювати ризики для користувачів та інвесторів, оскільки вартість криптовалют може швидко змінюватися [7]. Забезпечення стабільності курсів та розробка механізмів захисту від ризиків є важливим завданням для подальшого розвитку цього сектору.

Крім того, існують виклики щодо захисту від шахрайства та незаконних дій у сфері криптовалют. Висока ступінь анонімності та децентралізації, які є характерними рисами криптовалют, створюють сприятливе середовище для зловживань та злочинної діяльності. Розробка ефективних механізмів виявлення та запобігання шахрайству, а також співпраця з правоохоронними органами стають важливими завданнями для забезпечення безпеки користувачів та довіри до криптовалют.

Наряду з тим, дослідники досліджують вплив криптовалют на макроекономічні процеси в Україні. Зокрема, аналізуються можливі наслідки впровадження криптовалют на грошову політику, інфляцію та стабільність фінансової системи країни. Важливо враховувати ці аспекти при розробці регулятивного фреймворку для криптовалют, щоб забезпечити стабільність та економічну безпеку.

Таким чином, дослідження ролі криптовалют у фінансовій системі України показують їх потенціал для зниження трансакційних витрат, розширення фінансової доступності та сприяння розвитку цифрової економіки. Проте, для подальшого розвитку цього сектору необхідно вирішити питання стабільності курсів, захисту від шахрайства та незаконних дій, а також урахувати вплив криптовалют на макроекономічні процеси та розробити ефективні механізми регулювання. Тільки відповідальне та обґрунтоване використання криптовалют може принести користь українській економіці та сприяти її стабільному розвитку.

Ефективність використання криптовалют у бізнесі є актуальною темою, яка заслуговує на увагу. Аналіз впливу криптовалют на підприємництво та бізнес-процеси в Україні відкриває перспективи для новаторського підходу до фінансових операцій та розвитку нових форм фінансування проєктів. Деякі підприємства вже розглядають можливість прийняття криптовалют як засобу оплати, що сприяє розширенню їх клієнтської бази та відкриває доступ до нових ринків.

Одним з основних переваг використання криптовалют є зниження трансакційних витрат. Традиційні банківські операції,

особливо в міжнародному масштабі, можуть бути витратними та часоємними. Завдяки технології блокчейн, криптовалюти дозволяють швидше та ефективніше здійснювати фінансові трансакції, що сприяє підвищенню продуктивності та економії ресурсів для бізнесу.

Розвиток блокчейн-технологій також має великий потенціал у сфері бізнесу [8]. Блокчейн забезпечує децентралізовану систему зберігання та обміну даними, що гарантує безпеку та недоступність для змін даних. Це створює можливості для використання блокчейн-технологій у галузях, де важлива довіра та прозорість, таких як логістика, управління ланцюгом постачання, авторські права та багато інших.

Крім того, криптовалюти відкривають нові форми фінансування проєктів, зокрема через ICO (Initial Coin Offering) та STO (Security Token Offering). Ці методи дозволяють залучати кошти на розвиток інноваційних проєктів шляхом продажу токенів інвесторам. Це дозволяє підприємствам залучати капітал без необхідності залучення традиційних джерел фінансування, таких як банки або венчурні фонди.

Проте, існують певні виклики та ризики, пов'язані з використанням криптовалют у бізнесі. Різкі зміни вартості можуть вплинути на фінансову стабільність підприємства та призвести до втрат [9]. Також, потрібно враховувати правові та регуляторні аспекти, оскільки правовий статус криптовалют у багатьох країнах, включаючи Україну, ще не повністю визначений.

Узагалі, ефективне використання криптовалют у бізнесі може сприяти його модернізації та розвитку. Проте, для досягнення успіху, підприємці повинні ретельно досліджувати та аналізувати питання прийняття криптовалют, розвитку блокчейн-технологій та нових форм фінансування проєктів, враховуючи всі можливі ризики та вигоди.

Регулювання та нормативна база криптовалют є однією з важливих складових розвитку цієї галузі в Україні. Дослідження ролі державного регулювання та створення відповідної нормативної бази стають актуальними, оскільки криптовалюти швидко набувають популярності та стають невід'ємною частиною сучасної економіки.

У першу чергу, питання легалізації криптовалют є одним з головних аспектів, які потребують уваги. Україна вже прийняла законодавство, що регулює використання криптовалют, але є необхідність у дальшій розробці та вдосконаленні нормативної бази. Це сприятиме створенню стабільного та прозорого

середовища для використання криптовалют у різних галузях економіки.

Оподаткування криптовалют також є важливою складовою ефективного регулювання [10]. Дослідження показують, що розробка чітких правил оподаткування криптовалют може забезпечити збалансованість між потребами держави та підприємств, а також зменшити можливі ризики податкових ухилень.

Захист прав споживачів у сфері криптовалют також має важливе значення. Дослідження виявили, що виникнення шахрайства та незаконних схем у цій галузі може завдати шкоди як інвесторам, так і самій репутації криптовалют. Створення ефективної системи захисту прав споживачів допоможе підвищити довіру до криптовалют та сприятиме їх подальшому розвитку.

Крім того, створення відповідної нормативної бази для криптовалют має сприяти залученню інвестицій та розвитку цифрової економіки в Україні. Потенціал блокчейн-технологій, яка є основою криптовалют, у сфері фінансів, логістики, медицини та інших галузях величезний. Але для ефективного використання цього потенціалу необхідна відповідна регулятивна база.

У процесі дослідження ролі державного регулювання та створення нормативної бази для криптовалют, важливо враховувати міжнародний досвід та найкращі практики [11]. Аналізування різних моделей регулювання та вивчення їх ефективності допоможе українським законодавцям прийняти належні рішення.

Загалом, дослідження ролі державного регулювання та створення нормативної бази для криптовалют в Україні є необхідними для створення стійкого та безпечного середовища для розвитку цієї галузі. Відповідне регулювання сприятиме розвитку криптовалютного сектору, захисту прав споживачів та забезпеченню зростання цифрової економіки в Україні.

Використання криптовалют супроводжується певними ризиками та викликами, які потребують уваги та аналізу. Один із головних ризиків пов'язаний з фінансовою нестабільністю криптовалют. Курси криптовалют можуть значно коливатися, що створює несерйозність для інвесторів та підприємств, які використовують їх як засіб платежу.

Ще одним серйозним ризиком є шахрайство. У сфері криптовалют з'являється багато шахрайських схем, які спрямовані на обман інвесторів та викрадення їх коштів. Це може створювати недовіру до криптовалют та гальмувати їх розвиток.

Крім того, використання криптовалют у незаконних операціях є ще одним викликом. Будучи псевдоанонісними, криптовалюти можуть використовуватись для злочинних дій, таких як відмивання грошей, торгівля наркотиками та фінансування тероризму. Це ставить під загрозу безпеку та надійність криптовалютних операцій [12].

Однак, варто зазначити, що ризики та виклики, пов'язані з використанням криптовалют, не є непереборними. Проведення досліджень та розробка відповідних заходів безпеки можуть допомогти уникнути багатьох негативних наслідків. Наприклад, впровадження ефективних систем ідентифікації користувачів та контролю фінансових операцій може зменшити ризик шахрайства та зловживань.

Заходи по регулюванню криптовалютного сектору та співпраця з міжнародними організаціями також можуть допомогти у боротьбі з ризиками та викликами. Встановлення чітких правил щодо легалізації, оподаткування та захисту прав споживачів в криптовалютному секторі є важливими кроками для створення безпечного та стабільного середовища.

Необхідно також покращувати освіту та свідомість користувачів щодо ризиків, пов'язаних з криптовалютами. Інформаційні кампанії та навчальні програми можуть допомогти підвищити рівень фінансової грамотності та свідомого використання криптовалют.

Узагалі, враховуючи ризики та виклики, пов'язані з використанням криптовалют, необхідно підходити до цієї галузі з обачливістю та ретельним аналізом. Використання криптовалют може мати значний потенціал у розвитку економіки, але лише за умови впровадження відповідних заходів безпеки та регулювання.

Криптовалютна екосистема в Україні має потенціал стати важливим фактором у розвитку економіки країни. Дослідження вказують на можливості, які вона надає для залучення інвестицій. Криптовалюти відкривають нові шляхи фінансування проєктів, зокрема через проведення Initial Coin Offerings (ICO) та Security Token Offerings (STO). Це дозволяє компаніям привертати капітал без необхідності залучення традиційних інвесторів, що сприяє стимулюванню підприємницького середовища та створенню нових можливостей для розвитку бізнесу [13].

Розвиток криптовалютної екосистеми також сприяє розвитку фінансових технологій. Впровадження блокчейн-технологій, на яких ґрунтується криптовалютна система, дозволяє здійснювати безпечні та швидкі фінансові трансакції без посередницьких

установ. Це покращує ефективність платежних систем, зменшує витрати на трансакції та сприяє зростанню фінансової доступності для населення та бізнесу [14].

Крім того, розвиток криптовалютної екосистеми може сприяти збільшенню конкурентоспроможності України на міжнародному ринку. Прийняття криптовалют як засобу оплати може зробити українські компанії більш привабливими для іноземних партнерів та інвесторів. Бізнес-процеси, побудовані на основі криптовалют та блокчейн-технологій, можуть забезпечити більшу прозорість та довіру міжнародних торговельних операціях.

Прогнозується, що криптовалютна екосистема може також сприяти розвитку фінансового включення в Україні. Завдяки низьким трансакційним витратам та доступності, криптовалюти можуть стати засобом фінансування для місцевого населення, яке не має доступу до традиційних банківських послуг. Це може підтримати економічний розвиток в сільській місцевості та менш розвинутих регіонах.

Однак, для реалізації потенціалу криптовалютної екосистеми в Україні необхідна відповідна регуляторна база. Державне регулювання в цій сфері має бути прозорим та узгодженим, з урахуванням інтересів різних сторін. Необхідно розробити законодавчі акти, які забезпечать легальність використання криптовалют, врегулюють питання оподаткування та захисту прав споживачів.

Дослідження в галузі розвитку криптовалютної екосистеми в Україні є важливими для розуміння потенціалу та можливих перспектив. Ці дослідження допомагають виявити можливості для залучення інвестицій, покращення фінансових технологій та збільшення конкурентоспроможності. Розвиток криптовалютної екосистеми може стати одним з факторів, які сприятимуть сталому та інноваційному розвитку економіки України.

В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що Україна має потенціал стати ключовим гравцем у розвитку криптовалютної екосистеми. Дослідження та

публікації, що розглядали вплив криптовалют на українську економіку, вказують на широкі можливості, але й на ризики та виклики, пов'язані з їх використанням.

Ефективність використання криптовалют у бізнесі була досліджена, і результати свідчать про потенційні переваги, такі як покращення фінансової доступності, розвиток фінансових технологій та збільшення конкурентоспроможності [15]. Однак, для успішного використання криптовалют у бізнес-процесах, необхідне розвиток блокчейн-технологій та розробка нових форм фінансування проектів.

Регулювання та нормативна база криптовалют є важливим аспектом їх використання. Дослідження підкреслюють необхідність створення прозорої та узгодженої регуляторної бази, яка б враховувала інтереси різних сторін та забезпечувала легалізацію, оподаткування та захист прав споживачів.

Висновки. Аналіз ризиків, пов'язаних з використанням криптовалют, показує, що фінансова нестабільність, шахрайство та можливе використання криптовалют у незаконних операціях є серйозними проблемами. Для забезпечення стійкого розвитку криптовалютної екосистеми в Україні необхідні ефективні заходи з протидії цим ризикам та викликам.

Прогнозується, що розвиток криптовалютної екосистеми може мати значний вплив на економічний розвиток України. Це включає можливості для залучення інвестицій, розвитку фінансових технологій та збільшення конкурентоспроможності. Проте, для досягнення цих переваг необхідні ефективні механізми регулювання, створення відповідної нормативної бази та управління ризиками.

Усі ці аспекти підкреслюють необхідність подальших досліджень та розвитку стратегій для забезпечення сталого та інноваційного використання криптовалют українською економікою. Розвиток криптовалютної екосистеми потребує співпраці між урядом, бізнесом, академічною спільнотою та іншими зацікавленими сторонами для створення сприятливих умов та розвитку інноваційного середовища.

Список використаних джерел:

1. Мандрик В. О., Гуль І. Г., Мороз В. П. Сучасні тенденції та перспективи використання криптовалют: досвід для України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 39(2). С. 67–72.
2. Дем'янюк М. Як у світі регулюють криптовалюти й коли цього очікувати в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2020/12/1/668690/>
3. Філіпов С. Криптовалюта від «А» до «Я». URL: http://el.tfi.uz/images/Kriptoalyuta_ot_a_do_ya.pdf
4. Біткоїн має великий потенціал: озвучений прогноз на найближче майбутнє 2019. URL: <https://politeka.net/ua/news/economics/864516-bitcoin-imeet-bolshoj-potencial-ozvuchen-prognoz-na-blizhajshee-budushhee>

5. Фертікова Т., Стеценко А. Біткойн як гроші, товар і біржовий актив. *Стратегія економічного розвитку України*. 2020. № 47. С. 106–117.
6. Валюта майбутнього: як біткойни змінюють світ просто зараз. 2016. URL: <https://lab.bit.ua/2016/11/bitcoin-now>
7. Погрібний Д. І. Перспективи визначення правового статусу криптовалют в Україні (господарсько-правовий аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2018. Вип. 26. С. 104–107.
8. Момонт Т. В. Обґрунтування можливості віднесення криптовалюти до складу активів підприємства. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2019. Вип. 2. С. 26–30.
9. Охрименко І., Трощенко І. Особливості ризиків інвестування в криптоактиви. Розвиток банківських послуг та інновацій в цифровій економіці: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. 2019. С. 230–233.
10. Мандрик В., Мороз В. Законодавче регулювання обігу криптовалют в Україні, проблеми та перспективи їх розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Том 29. № 4. С. 67–71.
11. Шинкаренко О. М., Рогова Н. В., Панівник І. А. Особливості нормативного регулювання криптовалют: світовий досвід. *Фінансовий простір*. 2018. № 3. С. 139–146.
12. Малевський Є. Щодо ризиків інвестування в криптовалюту. Збірник тез III-ї всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 2018. С. 505–507.
13. Гончарова А. В., Верещака Я. В. Особливості обігу криптовалюти в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 38–44.
14. Galushka Ye., Pakon O. (2017) The essence of cryptocurrencies and prospects for their development. *Molodyy vcheny, vol. 4(44)*, p. 634–638.
15. Kyung-Soo J., Ziyuan R., Budavari T., Sharma A. Cryptocurrency Investing Examined. *The JBBA*. 2019. Volume 2. Issue 2. P. 1–12.

References:

1. Madruk V. O., Gul I. G., Moroz V. P. (2019) Suchasni tendentsii ta perspektyvy vykorystannia kryptovalyut: dosvid dlia Ukrainy. *Black Sea Economic Studies*, vyp. 39(2), pp. 67–72.
2. Demyaniuk M. (2020) How cryptocurrencies are regulated in the world and when to expect it in Ukraine. Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2020/12/1/668690/>
3. Filipov Ye. (2017). Cryptocurrency from "A" to "I". Available at: http://el.tfi.uz/images/Kriptovalyuta_ot_a_do_ia.pdf
4. Bitkoin maie velykyi potentsial: ozvuchenyi prohnoz na naiblyzhche maibutnie [Bitcoin has great potential: sound forecast for the near future]. Available at: <https://politeka.net/ua/news/economics/864516-bitkoin-imeet-bolshoj-potencial-ozvuchen-prognoz-na-blizhajshee-budushhee>
5. Fertikova T., Stetsenko A. (2020) Bitcoin as money, commodity and exchange assets. *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny*, no. 47, pp. 106–117.
6. Valiuta maibutnoho: yak bitkoiny zminiuiut svit prosto zaraz [The currency of the future: how bitcoists change the world right now]. (November 3, 2016) Available at: <https://lab.bit.ua/2016/11/bitcoin-now/>
7. Pohribnyi D. I. (2018) Perspektyvy vyznachennia pravovoho statusu kryptovaliut v Ukraini (hospodarsko-pravovyi aspekt) [Prospects for determining the legal status of cryptocurrencies in Ukraine (economic and legal aspect)]. *Visnyk Kharkivs koho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Pravo*, no. 26, pp. 104–107.
8. Momont T. V. (2019) Obgruntuvannia mozhlyvosti vidnesennia kryptovaliuty do skladu aktyviv pidpriemstva [Substantiation of the possibility of attribution of cryptocurrency to the assets of the enterprise]. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohii*, no. 2, pp. 26–30.
9. Okhrimenko I., Troshchenko I. (2019) Features of risks of investing in cryptocurrencies. Development of banking services and innovations in the digital economy: proceedings of the II All-Ukrainian scientific-practical Internet conference. P. 230–233.
10. Mandryk V., Moroz V. (2019) Legislative regulation of cryptocurrency circulation in Ukraine, problems and prospects of their development. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, tom 29, no. 4, pp. 67–71.
11. Shynkarenko O. M., Rohova N. V., Panivnyk I. A. (2018) Osoblyvosti normatyvnoho rehuliuвання kryptovaliut: svitovyi dosvid [Features of regulatory regulation of cryptocurrencies: world experience]. *Finansovyi prostir*, no. 3, pp. 139–146.
12. Malevsky Ye. (2018) On the risks of investing in cryptocurrencies. Collection of abstracts of the III All-Ukrainian scientific-practical Internet conference. P. 505–507.
13. Goncharova A. V., Vereschaka Y. V. (2018) Osoblyvosti obigu kryptovaluty d Ukraini. *Jurnal Shidnoevropejs'kogo prava*, no. 58, pp. 38–44.
14. Galushka Ye., Pakon O. (2017) The essence of cryptocurrencies and prospects for their development. *Molodyy vcheny, vol. 4(44)*, pp. 634–638.
15. Kyung-Soo J., Ziyuan R., Budavari T., Sharma A. (2019) Cryptocurrency Investing Examined. *The JBBA*, volume 2, issue 2, pp. 1–12.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-16>

УДК (005.334:355.01):(336.76:637.1)(045)

Слободянюк Н. О.

доктор економічних наук, професор,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0803-9423>

Slobodianiuk Natalia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovskyi

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ФІНАНСОВУ ТА ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON THE FINANCIAL AND INVESTMENT ACTIVITIES OF MILK PROCESSING ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті надана оцінка впливу воєнних дій на стан молочної галузі України; ідентифіковано негативні чинники, котрі дестабілізують розвиток молочної галузі та призводять до її занепаду; досліджено зміни в обсягах реалізованої молочної продукції вітчизняних виробників за 2018–2022 рр. Оцінено статистичні дані щодо змін в структурі імпорту та експорту молочної продукції від початку воєнних дій; встановлено, що поточний стан молочного сектору можна охарактеризувати як профіцитний з орієнтацією на експорт. Ідентифіковано загальну кількість молокопереробних підприємств України станом на 01 листопада 2022 року та виокремлено найбільших виробників молочних продуктів. Доведено, що воєнна агресія зі сторони РФ значно вплинула на показники виробничої, фінансової та інвестиційної діяльності молокопереробних підприємств України, що відобразилося на конкурентоспроможності підприємств молочної галузі зокрема. В статті надана оцінка впливу повномасштабного вторгнення росії на результативність й техніко-економічні показники діяльності підприємств ТДВ «Яготинський маслозавод» та ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» за 2020–2022 рр.; обґрунтовано основні дієві інструменти державної підтримки молочної галузі та заходи по забезпеченню достатності обігових коштів задля фінансування поточної виробничої діяльності молокопереробних підприємств тощо.

Ключові слова: молокопереробні підприємства, експорт, імпорт, воєнні дії, молочна галузь, сировина, продовольча криза, фінанси, інвестиції.

The purpose of the article is a general assessment of the state of development of domestic milk processing enterprises, a study of changes in investment opportunities and financial results of the activity of milk processing enterprises of Ukraine in the conditions of a full-scale invasion of Russia. During the conducted research, the following methods were used: analysis and synthesis, generalization and statistical method – when assessing the state of development of the dairy industry and the structure of import and export of dairy products; horizontal and vertical analysis, the method of analysis of absolute and relative values, coefficient analysis – when evaluating the main technical and economic indicators of the activity of milk processing enterprises; logical approach – when justifying the author's research conclusions. The article provides an assessment of the impact of military operations on the state of the dairy industry of Ukraine; identified negative factors that destabilize the development of the dairy industry and lead to its decline; changes in the volumes of sold dairy products of domestic producers for 2018–2022 were investigated. Statistical data on changes in the structure of import and export of dairy products since the beginning of hostilities were evaluated; it was established that the current state of the dairy sector can be characterized as surplus with export orientation. The total number of milk processing enterprises of Ukraine as of November 1, 2022 was identified and the largest producers of dairy products were identified. It has been proven that military aggression by the Russian Federation had a significant impact on the indicators of production, financial and investment activities of milk processing enterprises of Ukraine, which was reflected in the competitiveness of dairy enterprises in particular. The article provides an assessment of the impact of a full-scale invasion of Russia on the effectiveness and technical and economic indicators of the activities of TDV "Yagotinsky Maslozavod" and PJSC "Wimm-Bill-Dann Ukraine" for 2020–2022; the main effective instruments of state support for the dairy industry and measures to ensure the sufficiency of working capital to finance the current production activities of milk processing enterprises, etc., are substantiated.

Keywords: milk processing enterprises, export, imports, military actions, dairy industry, raw, food crisis, finances, investment.

Постановка проблеми. Сільське господарство України – це одна із перспективних галузей національної економіки, котра має експортну орієнтованість розвитку та великий потенціал інвестиційних можливостей. Молочна галузь та переробка молочної сировини зокрема займає вагомий нішу в харчовій промисловості та є традиційною для вітчизняної економіки.

Воєнні дії на території України та агресія РФ призводить до занепаду та руйнації молочної галузі, унеможливує її інвестиційний розвиток, а умови турбулентності економіки та зростання імпорту молочної продукції посилюють скорочення виробництва продукції вітчизняних молокопереробних підприємств, підвищують продовольчу залежність від імпорту, що в сукупності й зумовлює актуальність обраного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку молочної галузі та молокопереробних підприємств присвячено безліч праць науковців, таких як: Антонова І. В., Литовченко М. В., Шклярчук Ю. Є., Васильчук С. В., Павличенко М. Г., Власенко В. В., Буряк Р. І., Стецюк Я. Ю., Дудар Т. Г. та ін. Більшість досліджень присвячено оцінці стану молочної промисловості України, встановленню основних тенденцій в змінах показників виробництва та реалізації молочної продукції, характеристиці негативних чинників впливу на розвиток молокопереробних підприємств, дослідженню експортно-імпортного потенціалу молочної галузі тощо. Проте подальшої уваги потребують окремі питання щодо впливу саме воєнних дій на інвестиційну спроможність та фінансові результати діяльності молокопереробних підприємств України.

Мета статті – надати загальну оцінку стану розвитку вітчизняних молокопереробних підприємств, дослідити зміни в інвестиційних можливостях та фінансових результатах діяльності молокопереробних підприємств України в умовах повномасштабного вторгнення Росії.

Виклад основного матеріалу. За експертними даними впродовж останніх 30-ти років Україна знизилася позиції в світовому рейтингу серед виробників молочної галузі, тим самим втративши 6-те місце (90-ті роки) та відповідно зайняв 32-ге місце в світовому рейтингу (2020 р.) [1].

Серед негативних чинників, котрі дестабілізують розвиток молочної галузі та призводять до її занепаду, відносять наступні: скорочення споживчого попиту на молочну продукцію серед населення через її високу

вартість, низька рентабельність тваринництва, зростання безробіття, енергетична криза, нарощування імпорту молочної продукції, здорожчання сировини, воєнний конфлікт з РФ тощо.

Так, впродовж 2018–2022 рр. обсяг реалізованої молочної продукції вітчизняних виробників мав нестабільні тенденції до змін: в 2019 році спостерігалось зростання показника у 1,05 рази відносно 2018 р., в 2021 році – зберігалася аналогічна тенденція щодо нарощування обсягів реалізації продукції майже на 5%, проте вже з 2022 року відбулося скорочення обсягів реалізації молочної продукції в середньому на 4% відносно минулого періоду.

Існуючі тенденції зниження виробництва, переробки й реалізації молочної продукції пояснюються кризою української економіки внаслідок озброєного конфлікту з РФ, що вплинуло на зростання показників собівартості молочної продукції, зниження показників рентабельності виробництва, часткову чи повну втрату активів молокопереробних підприємств, появу проблем із сировиною (значна частина поголів'я залишається на окупованих територіях України), виникнення проблем з розрахунками за товар зі сторони торговельних мереж, наявність логістичних проблем (відсутність морського сполучення) та зростання транспортних витрат, значне затоварювання складів готовою продукцією в перші місяці воєнної агресії зі сторони РФ, переміщення споживачів із центральних та східних областей в західні регіони країни, відмова більшості трейдерів працювати по передоплаті, відсутність державної підтримки виробників та переробників молока, в тому числі дієвих інструментів кредитування на поповнення обігових коштів, зростання імпорту молочної продукції з Європи (переважно із Польщі, Німеччини, Нідерландів) тощо.

Так, українські переробники молока потребують державної підтримки щодо регулювання експортно-імпортних операцій та сприяння до доступу нових світових ринків збуту молочної продукції, спрощення процедур ветеринарного та митного контролю при оформленні відповідної документації та ін.

В першу чергу доцільним вбачається застосування державних заходів протекціонізму щодо обмеження імпорту дешевої молочної продукції. Відповідні позитивні результати було вже отримано у травні 2023 року, коли Спілка молочних підприємств України звернулася до Уряду країни з обґрунтуванням і розрахунками щодо регулювання молочного

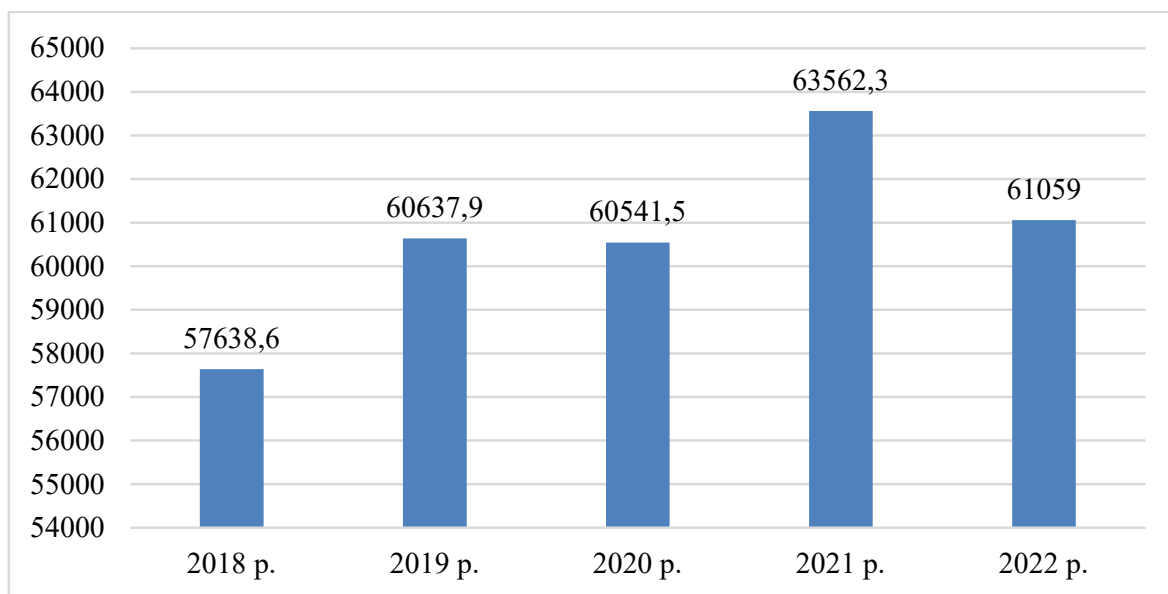

Рис. 1. Реалізація молочних продуктів за 2018–2022 рр., млн грн, без ПДВ та акцизу

Джерело: складено за даними [2]

імпорту та вилучення з переліку критичного імпорту йогуртів, молока та вершків незгущених, масла вершкового та ін. молочних жирів [3].

Статистичні дані 2023 р. свідчать про наступні тенденції змін в структурі імпорту та експорту молочної продукції:

За перший квартал 2023 року спостерігалось значне скорочення імпорту молочних продуктів: «за перших три місяці було імпортовано 13,1 тис. т молочних продуктів, що на 33% менше, ніж у 2022 році. У грошовому еквіваленті зменшення складає 13% – \$56,5 млн. 54% імпорту займають сири, який становить 7,08 тис. т, постачання скоротилися на 15% в першому кварталі 2023 року» [4]. Проте вже за квітень 2023 р. намітилася тенденція до зростання імпорту молочної продукції в середньому на 3%, що становить 5,17 тис. т. «Найбільш помітно зросли об'єми молока та вершків – на 74% і становлять 142 т» [5]. У травні поточного року обсяг імпорту молочних продуктів було скорочено майже на 4,2% порівняно з квітнем місяцем, що переважно пояснюється зменшенням постачань молока та вершків тривалого зберігання, сирів та згущеного молока [8].

На думку експертів молочного ринку, поточний стан молочного сектору можна охарактеризувати як профіцитний, відтак, від початку воєнних дій Уряд країни не вживав заходів щодо обмеження експорту молочної продукції.

«За даними Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, право на експорт

молочної продукції мають 45 операторів українського ринку» [6], при чому близько 50% експортерів з'явилися саме під час воєнного стану, що пояснюється можливостями європейської логістики зокрема, гармонізацією національного і європейського законодавства, транзитному проходженню українських вантажів з молочною продукцією через територію ЄС задля відвантажування в європейських портах (переважно через чорноморські або дунайські порти Румунії, балтійські порти Польщі) тощо, проте проблемою залишається дефіцит обігових коштів та відсутність фінансування інвестиційних проектів для молокопереробних підприємств.

Актуальним для експортерів молочної продукції залишається також можливість транзиту через країни ЄС для відправки продукції в треті країни, що може бути реалізовано виключно двома шляхами: «перший – у контейнерах, які опломбовуються та відповідно сертифікуються інспекторами Держпродспоживслужби для третіх країн. Такий шлях транзиту відбувається без перевантаження та доставляється у кінцеві країни з відповідним сертифікатом. Другий шлях включає процедуру перевантаження. Тут можуть бути проблеми, оскільки сертифікати, видані в Україні для третіх країн після перевантаження не містять актуальної інформації про нові транспортні засоби» [7]. Навіть організація додаткової сертифікації в Польщі не завжди сприяє вирішенню такої проблеми, оскільки польський ветеринарний сертифікат повинна визнати третя країна.

Щодо експорту молочної продукції, то «в першому кварталі 2023 року, на відміну від цього ж періоду 2022 року, суттєво збільшилось постачання сирів: було експортовано 2,1 тис. т в сумі \$10,2 млн, що відповідно в 2 рази та в 2,3 рази більше. Активний попит на українську продукцію спостерігався на ринку Казахстану та Молдови. У березні 2023 р. було експортовано молочної сироватки 1,25 тис. т, що на 12,2% більше, ніж у лютому. Частка експорту складає: Китай (41,9%), Йорданія (13,8%), Польща (12,7%). Крім того, за березень поточного року найбільше було експортовано морозива – 809,7 т, що на 55% більше, ніж у лютому. Найбільші імпортери цієї молочної продукції: Німеччина (22%), Молдова (20,6%), Польща (8,5%)» [4]. Найбільшими імпортерами української молочної продукції залишаються Молдова, Казахстан та Азербайджан.

За травень місяць 2023 р. спостерігалася позитивна тенденція до зростання експорту молочної продукції більше, ніж на 29,8% відносно минулого місяця. В структурі експорту переважали серед основних категорій – це «сухе і згущене молоко, на частку яких припало 25,57% продажу, молоко і вершки незгущені – 21,89%, молочна сироватка – 16,75% і морозиво – 14,68 %. Головними напрямками збуту молочної сироватки в травні були Китай (30,6%), Польща (26%), а також такі країни, як Малайзія, Йорданія, Лівія, Філіппіни, В'єтнам, Саудівська Аравія, Туреччина, Ліван і Молдова, куди було відвантажено 44% товару. Єдиною позицією, за якою спостерігалось скорочення експорту, стало вершкове масло – 558 т на суму \$4,28 млн, що майже на 45% менше в натуральних обсягах і на 48% менше в грошових обсягах. Головними напрямками експорту масла були Молдова та Азербайджан, куди відвантажено 61% товару» [8].

Відповідно до даних Держстату України станом на 01 листопада 2022 р. кількість молокопереробних підприємств складає 354 та свідчить про зменшення на 43 од. відносно аналогічного періоду минулого року. При цьому найбільша кількість таких підприємств територіально функціонувало у м. Києві (41), Вінницькій (25), Львівській (25), Полтавській (25) та Житомирській (21) областях, а найменша кількість відповідно у Чернівецькій (3) та Луганській (1) обл. [2].

Найбільшими виробниками молочних продуктів, котрі займають значну питому вагу на ринку України, є: ТДВ «Яготинський маслозавод»; ТОВ «Бучацький сирзавод»; «ТЕРРА ФУД» (торгові марки: Premialle,

Тулчинка, Ферма, Біла лінія); Danone Україна (торгові марки: «Активія», «Растішка», «Простоквашино», «Живинка», «Даніссімо», «Danone»); ПАТ «Куп'янський молочноконсервний комбінат», ТОВ «Люстдорф» (торгові марки: «Селянське», «На здоров'я», «Весела бурьонка»); ТОВ «Мілкіленд-Україна»; ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» (торгові марки: «Агуня», «Чудо», «Слов'яночка», «Марійка»); ТОВ «Молочна компанія «Галичина» (торгові марки: «Галичина», «ГоКарпати», «Галичанське»); ПрАТ «Тернопільський молокозавод»; ТОВ «ОРГАНІК МІЛК»; ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» та ін.

Воєнна агресія зі сторони РФ значно вплинула на показники виробничої, фінансової та інвестиційної діяльності молокопереробних підприємств України, що відобразилося на конкурентоспроможності підприємств молочної галузі зокрема.

Для прикладу проаналізуємо основні зміни в техніко-економічних показниках діяльності за 2020–2022 рр. за підприємствами ТДВ «Яготинський маслозавод» та ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» та охарактеризуємо вплив воєнного конфлікту з РФ на результативність діяльності таких підприємств (табл. 1–2).

ТДВ «Яготинський маслозавод» – один із найбільших національних виробників, асортимент молочної продукції під ТМ «Яготинське» представлено наступними видами: термостатна молочна продукція, масло, вершки, молоко, сметана, кефір, ряжанка, м'які і кисломолочні сири, йогурти тощо [9].

Отже, відповідно до результатів аналізу табл. 1: підприємство ТДВ «Яготинський маслозавод» протягом 2020 та 2022 рр. було прибутковим, а в 2021 р. збитковим, що пояснюється не тільки змінами в структурі витрат та їх зростанням за звітний період дослідження, а й випередженням темпу зростання собівартості реалізованої продукції над темпами зниження чистого доходу від реалізації продукції.

Спостерігається щорічне зростання собівартості реалізованої продукції: в 2021 році на 4,76%, а в 2022 році на 11%, проте в 2022 р. спостерігається позитивна тенденція щодо випереджаючих темпів зростання чистого доходу від реалізації продукції (+ 20,38%) над темпами зростання собівартості реалізованої продукції (+ 11%), відтак, це дозволило підприємству отримати чистий прибуток у розмірі 155 639 тис. грн, який воно капіталізувало на 100%, що призвело до зростання власного капіталу підприємства на 29,4%, а нерозподілений прибуток у сумі 155 639 тис. грн за

Таблиця 1

**Основні техніко-економічні показники діяльності ТДВ «Яготинський маслозавод»
за 2020–2022 рр.**

Показники	Рік			Відхилення			
	2020	2021	2022	Абсолютне, +/-		Відносне, %	
				2021/2020	2022/2021	2021/2020	2022/2021
Активи (пасиви), тис. грн	1549405	1574620	2029019	25215	454399	1,63	28,86
Оборотні активи, тис. грн	1027446	1142041	1604930	114595	462889	11,15	40,53
Необоротні активи, тис. грн	521959	432579	424089	-89380	-8490	-17,12	-1,96
Коефіцієнт придатності основних фондів	0,61	0,54	0,48	-0,07	-0,06	-11,09	-10,8
Власний капітал, тис. грн	592784	529401	685040	-63383	155639	-10,69	29,4
Чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг), тис. грн	3166323	3103661	3736091	-62662	632430	-1,98	20,38
Фондовіддача, грн/грн	7,04	7,44	9,57	0,4	2,13	5,65	28,61
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	3,19	2,86	2,72	-0,33	-0,14	-10,34	-4,9
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	2657868	2784504	3090847	126636	306343	4,76	11
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	129547	-63319	155639	-192866	218958	-148,88	-345,8
Рентабельність продажу, %	4,09	-2,04	4,17	-6,13	6,21	-149,88	-304,4

Джерело: побудовано автором за даними [9]

рішенням зборів учасників підприємства ТДВ «Яготинський маслозавод» було використано на погашення збитків минулорічного періоду.

Ефективність використання оборотних активів підприємства ТДВ «Яготинський маслозавод» протягом 2020–2022 рр. має негативну щорічну тенденцію до зниження, що свідчить про зниження ділової активності підприємства за рахунок зростання дебіторської заборгованості за товари і послуги: в 2020 р. на кожну гривню оборотних активів реалізовано підприємством товарів на суму 3,19 гривні, в 2021 р. – на 2,86 гривні, а в 2022 р. – тільки на 2,72 гривні.

Придатність основних фондів ТДВ «Яготинський маслозавод» щорічно знижується та відповідно становить в 2020 році 61%, в 2021 році 54% та в 2022 році 48%, що є негативною ситуацією та свідчить про погіршення технічного стану основних засобів підприємства. Відповідно до результатів аудиторського заключення та експертних висновків можна стверджувати, що було призупинено оновлення технологічного обладнання та інші інвестиційні процеси через воєнну агресію рф.

Через збитковість діяльності підприємства ТДВ «Яготинський маслозавод» в 2021 році показник рентабельності продажу мав від'ємне значення, проте вже на кінець 2022 р. спостерігаються позитивні тенденції:

кожна гривня продажу принесла 4,17 грн чистого прибутку за звітний період.

Слід зазначити, що протягом 2022 року внаслідок збройного конфлікту, енергетичної кризи, пандемії на підприємстві ТДВ «Яготинський маслозавод» не відбувалося реорганізаційних перетворень, керівництво вжило заходи щодо збереження наявних умов праці (скорочення робочого часу працівників не здійснювалося), діючі умови контрактів з контрагентами не змінювалися, знецінення активів не відбувалося.

Воєнний конфлікт значно підвищив ризики втрати активів підприємства, відтак, через постійну існуючу загрозу обстрілу великих торговельних мереж підприємство ТДВ «Яготинський маслозавод» взяло на себе часткову відповідальність за можливу втрачену продукцію власного виробництва, що впливає на показники ефективності його діяльності. В цілому тимчасово призупинено поставки продукції дистриб'юторам на схід та південь України, що аналогічно негативно впливає на прибутковість діяльності ТДВ «Яготинський маслозавод».

Крім того, оскільки підприємство ТДВ «Яготинський маслозавод» входить в групу компаній «Молочний Альянс», керівництво дотримується єдиних стандартів та концепції менеджменту. Так, внаслідок

часткової втрати активів та пошкодження технологічного обладнання Баштанського сир-заводу (Миколаївська обл.) виробник перезапустив виробництво сирів «Моццарелла» та «Сулугуні» на іншому підприємстві.

В січні 2023 року відбулося розширення асортименту продукції підприємства: «молоко коров'яче питне ультрапастеризоване 1% жиру та молоко коров'яче питне ультрапастеризоване «До кави» 2% жиру в пакованні Tetra Fino масою 900 г» [10].

В блекаут підприємство використовувало альтернативні джерела енергії – було придбано резервні генератори задля можливості завершення технологічних процесів, що значно вплинуло на собівартість випуску продукції через значні витрати на забезпечення роботи дизельних генераторів.

Економічна криза молочної галузі зумовила підвищення операційного ризику підприємства ТДВ «Яготинський маслозавод» з негативною тенденцією до зростання.

ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» випускає молочну продукцію під торговими марками: «Агуня», «Чудо», «Слов'яночка», «Марійка» та працює на умовах використання давальницької сировини, наданої ТОВ «Сандора».

«Власником 98,5896% акцій Товариства і материнською компанією для Товариства є ТОВ «Вімм-Білл-Данн Продукти Харчування» (росія). Кінцевою материнською компанією є PepsiCo Inc (США). Товариство не має кінцевих бенефіціарних власників» [11].

Станом на 17 червня 2023 року відповідно до сервісу перевірки контрагентів YouControl ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» не перебуває в процесі припинення своєї діяльності.

Відповідно до аудиторського заключення щодо складання фінансової звітності за 2022 рік вплив воєнної агресії РФ на діяльність підприємства можна оцінити наступним чином: «активи Компанії не пошкоджені. В даний час область, в якій розташовані виробничі потужності і склади компанії, знаходиться під контролем України. Склади і виробничі потужності Компанії не були пошкоджені. Внаслідок ракетних ударів не було суттєвих перебоїв з постачанням електроенергії для забезпечення заводу Компанії та простоїв виробництва. Для зниження ефекту перебоїв з можливим постачанням електроенергії Компанія закупила генераторні установки та джерела безперебійного живлення для забезпечення діяльності офісу. Для стабільної роботи виробництва в умовах перебоїв із живленням Компанією був затверджений бюджет на закупівлю джерел альтернативної енергії – когенераційних установок, сонячних панелей та промислових генераторів. Компанією було подано колективну заявку від імені Асоціації виробників молока щодо включення компаній молочної галузі до складу об'єктів критичної промисловості для пріоритету забезпечення електричною енергією» [11].

Отже, відповідно до результатів аналізу табл. 2: на кінець 2022 року валюта балансу

Таблиця 2

Основні техніко-економічні показники діяльності ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» за 2020–2022 рр.

Показники	рік			Відхилення			
				Абсолютне, +/-		Відносне, %	
	2020	2021	2022	2021/2020	2022/2021	2021/2020	2022/2021
Активи (пасиви), тис. грн	1226637	1328986	1083945	102349	-245041	8,34	-18,44
Оборотні активи, тис. грн	738 719	844142	876032	105423	31890	14,27	3,78
Необоротні активи, тис. грн	487 918	484844	207913	-3074	-276931	-0,63	-57,12
Коефіцієнт придатності основних фондів	0,48	0,46	0,58	-0,01	0,11	-2,15	24,60
Власний капітал, тис. грн	494950	619119	83390	124169	-535729	25,09	-86,53
Чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг), тис. грн	486977	567151	278251	80174	-288900	16,46	-50,94
Фондовіддача, грн/грн	1,26	1,33	0,90	0,07	-0,43	5,19	-32,00
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	0,62	0,73	0,32	0,11	-0,41	17,93	-55,60
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	379785	440872	398244	61087	-42628	16,08	-9,67
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	108902	105375	-516936	-3527	-622311	-3,24	-590,57
Рентабельність продажу, %	22,36	18,58	-185,78	-3,78	-204,36	-16,92	-1099,91

Джерело: побудовано автором за даними [11]

підприємства ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» знизилася на 18,44% відносно 2021 року за рахунок зниження суми необоротних активів на 57,12%.

Протягом 2020–2022 рр чистий прибуток підприємства мав негативні тенденції до зниження: в 2021 році на (-3,24%), а в 2022 році підприємство отримало збиток у сумі 516936 тис. грн, що в тому числі призвело до зниження власного капіталу підприємства на 86,53% на кінець 2022 року.

Коефіцієнт придатності основних фондів свідчить про погіршення в динаміці їх технічного стану на кінець 2021 р., в 2022 році відбулося зростання показника придатності основних фондів на 0,11 п. проте відповідно до фінансової звітності на кінець звітного 2022 року відбулося суттєве зниження первісної та залишкової вартості основних засобів, оскільки іншої інформації підприємством ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» не оприлюднено, можна припустити, що зниження первісної вартості основних фондів майже в 3,2 рази на кінець 2022 року відбулося внаслідок уцінки або зменшення корисності (через процедуру оцінки корисності об'єкта основних фондів).

ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» планує повну передачу виробничих потужностей і всього персоналу підприємству ТОВ «Сандора», основною діяльністю якої за КВЕД є 10.32 «Виробництво фруктових і овочевих соків», проте цей план не має чітко визначених термінів реалізації. Планується, що діяльність ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» обмежиться наданням будівель в оренду ТОВ «Сандора». Наразі ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» не має можливості через урядові обмеження, пов'язані з військовими діями, продавати свої будівлі, відтак, підприємство продовжує операційну діяльність та не має наміру ліквідувати таке підприємство протягом 2023 року.

Чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг) в 2021 році зріс на 16,46%, а в 2022 році знизився на 50,94%. Спостерігаються випереджаючі темпи зниження чистого доходу від реалізації продукції над зниженням собівартості реалізованої продукції на кінець 2022 року. Рентабельність продажу протягом 2020–2022 рр. щорічно знижувалася та в 2022 році мала від'ємне значення через збитковість діяльності ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» цього періоду.

Висновки. Таким чином, воєнні дії на території України стали каталізатором до виникнення виробничих, фінансових та інвестиційних проблем для підприємств

молочної галузі. Станом на вересень 2022 р. втрати молокопереробних підприємств України через повномасштабне вторгнення росії сягають майже 140 млн. доларів США [12].

Воєнна агресія росії в Україні сприяла загостренню продовольчої кризи в світі та підняттю цін на всі харчові продукти. Спостерігається різке здорожчання молочної сировини, що впливає на ціну реалізації готової продукції, відбувається зростання імпорту товарів-замінників.

Актуальним виступає питання сировини та збереження поголів'я корів, оскільки близько чверті усього поголів'я корів перебуває на прифронтових чи деокупованих територіях України, котрі потребують розмінування, проте вітчизняна молочна галузь змогла адаптуватися та здійснити міграцію поголів'я між регіонами країни, оскільки нагальним є безперебійне постачання сировини високої якості.

Вкрай важливо для молокопереробних підприємств підтримувати достатній рівень рентабельності виробництва та продажів, достатність обігових коштів задля фінансування поточних потреб виробництва, а також сприяти забезпеченню підвищення рівня технічної складової діяльності молокопереробних підприємств, модернізації устаткування молочної лінії та обладнання для переробки молока, впровадження різних форм лізингу тощо.

Зменшення енергомісткості випуску молочної продукції можливо досягти за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій на основі використання когенераційних установок та технологій тригенерації для вироблення власної дешевої електроенергії, що в цілому дозволить знизити собівартість випуску продукції.

Молочна галузь потребує державної підтримки – отримання пільгових кредитів під державні гарантії, крім того, необхідним є також рефінансування діючих кредитів, котрі було оформлено до початку воєнних дій 2022 року.

Станом на квітень 2023 року державою реалізовано діючі інструменти з підтримки молочної галузі – гранти до 8 млн. грн безповоротної допомоги для реалізації виробничих проєктів у сфері переробки молока, а також гармонізація національного законодавства в частині підтримки вітчизняного виробника молочної продукції та нарощування експортного потенціалу в рамках Угоди про Асоціацію з ЄС.

Реалізація державної програми «шкільного молока» (наразі призупинено) за безкоштовною, субсидованою чи повною вартістю для

споживача різних регіонів країни сприятиме повному завантаженню основних виробничих фондів молокопереробних підприємств, нарощуванню темпів виробництва й реалізації, а також посиленню конкурентних позицій на внутрішньому ринку.

Актуальним є також необхідність зменшення податкового навантаження на підприємства молочної галузі, спрощення адміністрування податків (наприклад, зниження ставки ПДВ до 10% – проте, представники Спілки молочних підприємств України вважають такий захід не ефективним та економічно невиправданим для виробників) задля інтенсифікації інвестиційних процесів, скасування будь-яких додаткових зборів з переробників, що пропонуються законопроектами № 9162 «Проект Закону про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо

запровадження внеску на галузеве фінансування програм просування молочної продукції» та № 9163 «Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України та деяких законів України щодо запровадження внеску на галузеве фінансування програм просування молочної продукції» (ключові положення запозичені з американської моделі commodity checkoff program) та передбачають впровадження збору у розмірі 0,5% від річної реалізації молочної продукції та перерахування до міжгалузевої організації, яка об'єднає всіх легальних виробників та переробників молока України.

Подальші наукові дослідження автор вважає в оцінці зарубіжного досвіду відновлення підприємств молочної галузі та можливості адаптації таких моделей до реалій українського молочного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка. URL: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yi-yi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka> (дата звернення: 17.06.2023).
2. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2023).
3. Молочна галузь і продовольча безпека країни. Внутрішня торгівля. Імпорт. Експорт. URL: <https://uadairy.com/molochna-galuz-i-prodovolcha-bezpeka-krayiny-vnutrishnya-torgivlya-import-eksport/> (дата звернення: 17.06.2023).
4. Імпорт молочних продуктів в Україну впав на третину. URL: <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/import-molochnih-produktiv-v-ukrajinu-skorotivsysya-na-tretinu> (дата звернення: 18.06.2023).
5. У квітні об'єми експорту молочних продуктів з України зменшилися більш ніж на чверть – УКАБ. URL: <https://latifundist.com/novosti/61610-u-kvitni-obyemi-eksportu-molochnih-produktiv-z-ukrayini-zmenshilisya-bilsh-nizh-na-chvert--ukab> (дата звернення: 18.06.2023).
6. Експортувати молочну продукцію мають право 45 українських виробників. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3707412-eksportuvati-molocnu-produkciu-maut-pravo-45-ukrainskih-virobnikiv.html> (дата звернення: 18.06.2023).
7. Поточний стан молочного сектору: основні проблеми і кроки їх подолання. URL: <https://dpss.gov.ua/news/potochnij-stan-molochnogo-sektoru-osnovni-problemi-i-kroki-yih-podolannya> (дата звернення: 18.06.2023).
8. Експорт молочної продукції у травні зріс майже на 30% порівняно з квітнем – галузева асоціація. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/915016.html> (дата звернення: 18.06.2023).
9. Офіційний сайт підприємства ТДВ «Яготинський маслозавод». URL: <https://milkalliance.com.ua/company/inform/yagotinskij-maslozavod/> (дата звернення: 18.06.2023).
10. Молочний альянс розширює продуктовий портфель. URL: <https://agroportal.ua/news/novosti-kompanii/molochniy-alyans-rozshiryuye-produktoviy-portfel> (дата звернення: 19.06.2023).
11. Офіційний сайт підприємства ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна». URL: <http://wimm-bill-dann.com.ua> (дата звернення: 19.06.2023).
12. Озвучено втрати молочної галузі Україні від війни та російського вторгнення. URL: <https://landlord.ua/news/ozvucheno-vtraty-molochnoi-haluzi-ukraini-vid-viiny-ta-rosiyskoho-vtorhnennia/> (дата звернення: 19.06.2023).

References:

1. Molochna haluz Ukrainy ta yii maibutnie cherez 10 rokiv: problemy, natsionalna prohrama rozvytku ta derzhavna pidtrymka [Dairy industry of Ukraine and its future in 10 years: problems, national development program and state support]. Available at: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yi-yi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka> (accessed June 17, 2023).

2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed June 17, 2023).
3. Molochna haluz i prodovolcha bezpeka krainy. Vnutrishnia torhivlia. Import. Eksport [Dairy industry and food security of the country. Domestic trade. Imports. Export.]. Available at: <https://uadairy.com/molochna-galuz-i-prodovolcha-bezpeka-krainy-vnutrishnya-torgivlya-import-eksport/> (Accessed June 17, 2023).
4. Import molochnykh produktiv v Ukrainu vpav na tretynu [The import of dairy products to Ukraine fell by a third]. Available at: <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/import-molochnih-produktiv-v-ukrajinu-skorotiv-sya-na-tretinu> (accessed June 18, 2023).
5. U kvitni obiemy eksportu molochnykh produktiv z Ukrainy zmenshylisia bilsh nizh na chvert – UKAB [In April, the volume of exports of dairy products from Ukraine decreased by more than a quarter – UKAB]. Available at: <https://latifundist.com/novosti/61610-u-kvitni-obyemi-eksportu-molochnih-produktiv-z-ukrayini-zmenshilisia-bilsh-nizh-na-chvert-ukab> (accessed June 18, 2023).
6. Eksportuvaty molochnu produktsiiu maiut pravo 45 ukrainskykh vyrobnykiv [45 Ukrainian producers have the right to export dairy products]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3707412-eksportuvaty-molochnu-produktsiiu-maut-pravo-45-ukrainskih-virobnikiv.html>. (accessed June 18, 2023).
7. Potochnyi stan molochnoho sektoru: osnovni problemy i kroky yikh podolannia [The current state of the dairy sector: the main problems and steps to overcome them]. Available at: <https://dpss.gov.ua/news/potochnij-stan-molochnogo-sektoru-osnovni-problemi-i-kroki-yih-podolannia> (accessed June 18, 2023).
8. Eksport molochnoi produktsii u travni zris maizhe na 30% porivniano z kvitnem – haluzeva asotsiatsiia [The export of dairy products in May increased by almost 30% compared to April – the industry association]. <https://interfax.com.ua/news/economic/915016.html> (accessed June 18, 2023).
9. Ofitsiynyi sait pidpriemstva TDV «Yahotynskyi maslozavod» [The official website of the TDV enterprise «Yagotinsky Maslozavod»]. Available at: <https://milkalliance.com.ua/company/inform/yagotinskij-maslozavod/> (accessed 18 June, 2023).
10. Molochnyi alians rozshyriuie produktovyi portfel. [The dairy alliance will expand its product portfolio]. Available at: <https://agroportal.ua/news/novosti-kompanii/molochniy-alyans-rozshiryuye-produktivnyi-portfel> (accessed June 19, 2023).
11. Ofitsiynyi sait pidpriemstva PAT «Vimm-Bill-Dann Ukraina» [Official website of PAT «Vimm-Bill-Dann Ukraina»]. Available at: <http://wimm-bill-dann.com.ua> (accessed June 19, 2023).
12. Ozvucheno vtraty molochnoi haluzi Ukraini vid viiny ta rosiiskoho vtorhnennia [The losses of the dairy industry of Ukraine from the war and the Russian invasion were announced]. Available at: <https://landlord.ua/news/ozvucheno-vtraty-molochnoi-haluzi-ukraini-vid-viiny-ta-rosiiskoho-vtorhnennia> (accessed June 19, 2023).

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-17>
УДК 343.98

Іванков В. М.

кандидат економічних наук,
Науково-дослідна судово-експертна установа
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5513-4290>

Ivankov Volodymyr

PhD in Economics,
Forensic Research Institution

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА РОЗРАХУНКІВ ЗА ЗАРОБІТНОЮ ПЛАТОЮ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

FORENSIC AND ECONOMIC EXPERTISE OF SALARY CALCULATIONS IN BUDGET INSTITUTIONS

Проаналізовано законодавче регламентування нарахування та виплати заробітної плати, визначений алгоритм її дослідження для цілей судово-економічної експертизи. Виявлено інформаційні джерела бухгалтерського обліку щодо фонду оплати праці та колективного договору, структури заробітної плати, складу додаткової заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат, матеріальної допомоги, нарахування єдиного соціального внеску (ЄСВ), відпускних для працівників бюджетних установ. Встановлено доцільність алгоритму судового експертного дослідження заробітної плати та систематизовано перелік основних даних, які забезпечать об'єктивною інформацією про матеріальні об'єкти, явища і процеси експерта для виявлення обставин справи.

Ключові слова: *судова економічна експертиза, бухгалтерський облік, бюджетна установа, заробітна плата, витрати, процедури судової економічної експертизи.*

The article is devoted to the issue of improving the tools of forensic and economic expertise of salary calculations of employees of budget institutions. The relevance of the study is determined by the need to systematize the methods of forensic economic expertise, customized for the tasks of establishing the reliability and truthfulness of the use of budget funds, which require a decision during a pre-trial investigation or court. The article analyzes the relationship between the methods of the forensic expert, such as knowledge of the nature of criminogenic processes and the methods of displaying salaries in the accounting system. A methodical approach was formed and the sequence of studying the issue of accrued basic and additional salaries for employees of a budget institution was modeled. During the study, a consistent accounting process was considered, where the objects of the forensic economic examination were identified as the wage fund according to its components: basic and additional salaries (by elements), the procedure for calculating salaries, accrual of other incentive and compensation payments, material assistance, unified social contribution (USC), vacation pay for employees of budget institutions. These calculations take into account changes in legislation under wartime conditions. For each of these objects, the forensic expert examines the primary labor documents, calculates the damages and determines the responsible persons. The main advantages of using an expert study of the employees' salaries in budget institutions are the creation of additional information opportunities for assessing the presence of criminal acts, taking into account the peculiarities of displaying expenses, taking into account the National provisions (standards) of accounting in the public sector. The practical results of the application of the methodological basis for the construction of conducting an expert economic study of salaries in budget institutions are the sequence of actions of the forensic expert in accordance with the algorithm of the accounting process. Such an approach will allow us to reveal the potential of the entire collection of tools of knowledge acquired through the practice of forensic economic expertise.

Keywords: *forensic economic expertise, accounting, budgetary institution, salary, expenses, procedures of forensic economic expertise.*

Постановка проблеми. Судова економічна експертиза забезпечує органи кримінального провадження об'єктивною інформацією про матеріальні об'єкти, явища і процеси щодо

обставин справи. Заробітна плата бюджетних установ є одним із найтипівіших об'єктів, на які спрямовуються зусилля судових експертів. Однак попри добре опрацьовану сутність

проблематики цього об'єкта експертного дослідження, судова практика свідчить про значні обсяги злочинних дій щодо незаконного нарахування та виплати заробітної плати в бюджетних установах.

Сучасна методологія формування даних про використання бюджетних коштів ґрунтується на нормах Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (далі – НП(С)БОДС), якими визначено методологічні підходи до побудови релевантної та транспарентної інформації про витрати бюджетних установ. Дія цих стандартів та відповідних методик обліку для суб'єктів державного сектору відбувається вже близько п'яти років. Однак ґрунтовні новації впровадження НП(С)БОДС до сьогодні залишають питання відображення в обліку та фінансовій звітності окремих операцій дуже проблематичними. До таких об'єктів відноситься і облікове відображення нарахованої та виплаченої заробітної плати. У цих умовах актуалізується висвітлення нормативних та інформаційних даних щодо заробітної плати бюджетних установ як об'єкту судово-економічної експертизи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові роботи провідних вітчизняних науковців Амеліної А., Дікань Л., Дуфенюк О., Клименко Н., Перезової І., Цивінського О. присвячені призначенню та виконанню судово-економічних експертиз в світлі застосування норм чинного законодавства кримінального провадження. Розробками питань економічних судово-експертних досліджень в контексті окремих об'єктів займалися фахівці-практики Аханкіна Т. [1] та Курочкіна С. [2] щодо документального підтвердження збитків, Топчій В. [3] та Олейнічук О. [4] з кримінально-правовою характеристикою невиклат заробітної плати та багато ін. Специфіку облікового відображення та проблематику методологічного забезпечення бухгалтерського обліку заробітної плати бюджетних установ за новими стандартами досліджували визнані науковці Колесніченко А. [5], Ларікова Т. [6], Сушко Н. [7], Ловінська Л. [8], Свірко С. [9], Коритник Л. [10], які адаптували більшість питань обліково-аналітичного забезпечення до практики діяльності бюджетних установ. Разом з тим в умовах динамічних змін законодавства в цій сфері, складності застосування при проведенні судово-експертного вивчення заробітної плати бюджетних установ виникає потреба комплексної системної алгоритмізації застосування інструментів експертизи до інформаційної бази бюджетної установи в частині

даних про нарахування та виплату заробітної плати працівникам.

Мета статті. Застосувавши знання щодо відображення операцій з нарахуванням та виплатою заробітної плати в бухгалтерському обліку бюджетних установ, визначимо можливості їх використання інструментами судово-економічної експертизи для з'ясування обставин, що мають значення для досудового розслідування й подальшого судового розгляду, що становить мету даної статті. Передумови пізнання визначаються потребами слідства щодо криміналістичної характеристики незаконного або нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету на заробітну плату, про що формулюється завдання встановлення достовірності та істинності відповідно до чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Розрахунки з працівниками були і залишаються найскладнішою ділянкою облікової роботи, а тому проведення судової експертизи цієї ділянки потребує великих трудовитрат. Для їх оптимізації та ефективного використання доцільно структурувати послідовність виконання судово-економічної експертизи за складовими, які відображають логіку інформаційного забезпечення експертизи щодо заробітної плати: мета експертного дослідження, об'єкти експертизи, джерела інформації експертного дослідження, методи та процедури експертного дослідження, узагальнення результатів дослідження. Мета експертного дослідження операцій з заробітної плати бюджетної установи завжди формулюється, виходячи із задач, поставлених перед судовим експертом. Загальний (типовий) підхід дозволяє сформулювати мету, як дослідження законності операцій з нарахування та виплати заробітної плати та обчислення єдиного соціального внеску (надалі – ЄСВ), а також відпускних, інших виплат, де базою розрахунку виступає заробітна плата працівника. Зважаючи на чітко визначений склад заробітної плати, її об'єкти доцільно ідентифікувати наступним чином: фонд оплати праці, основна заробітна плата, додаткова заробітна плата (за елементами), порядок розрахунку заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, матеріальна допомога, нарахування єдиного соціального внеску (ЄСВ), відпускні для працівників бюджетних установ. По кожному з цих об'єктів судовий експерт досліджує первинні документи з праці, розраховує завдані збитки та визначає відповідальних осіб.

Джерелами інформації для дослідження операцій із заробітної плати є усталений їх

перелік: нормативно-правові документи, внутрішні нормативні документи, первинні документи, реєстри синтетичного та аналітичного бухгалтерського обліку, фінансова звітність. Разом з тим, особливості бухгалтерського обліку заробітної плати бюджетних установ за НП(С)БОДС та плинність законодавчих змін потребують детального дослідження за цими складовими об'єкту судової експертизи.

Головним джерелом наповнення фонду оплати праці для посадових осіб бюджетних установ є кошти державного та місцевих бюджетів.

Відповідно до ст. 51 Бюджетного кодексу України [11], розпорядники бюджетних коштів утримують чисельність працівників та здійснюють фактичні видатки на заробітну плату, включаючи видатки на премії та інші види заохочень чи винагород, матеріальну допомогу, лише в межах фонду заробітної плати, затвердженого для них у кошторисах.

Чисельність працівників бюджетних установ визначається штатним розписом, за яким в установі встановлюється організація, структура, штати і посадові оклади працівників. Відповідно до Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 № 108/95-ВР заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило,

у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [12].

Заробітна плата є об'єктом судової експертизи за кожним її елементом (табл. 1).

Згідно зі ст. 4 КЗпП оплата праці регламентована низкою нормативних актів [13]. Умови оплати праці в бюджетних установах [16] зафіксовані в галузевих наказах, а оклади працівників бюджетних установ встановлюються в чітко визначених розмірах, унормованих Постановою № 268 [14], доповнених наказом Мінекономіки від 23.03.2021 р. № 609 [15] (далі – Наказ № 609). На величину оплати праці впливає складність та умови виконуваної роботи, професійно-ділові якості працівника, результати його праці та господарської діяльності установи. Ці обставини знаходять своє відображення в надбавках, преміях та інших заохочувальних виплат, які затверджуються в кожній бюджетній установі Колективним договором, Положенням про оплату праці, Положенням про преміювання та іншими.

Додаткова заробітна плата працівників апарату органів виконавчої влади (Постанова № 268) [14] включає надбавки, доплати та премії (табл. 2).

Таблиця 1

Структура заробітної плати бюджетної установи

Заробітна плата		
Основна заробітна плата	Додаткова заробітна плата	Інші заохочувальні та компенсаційні виплати
Винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.	Винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.	Виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Таблиця 2

Перелік видів додаткової заробітної плати працівників бюджетних установ

Надбавки	Доплати	Премії
За ранг; за вислугу років; за високі досягнення у праці або за виконання особливо важливої роботи: керівникам структурних підрозділів, їх заступникам, спеціалістам – у розмірі до 50% посадового окладу (з урахуванням надбавки за ранг та вислугу років); службовцям – у розмірі до 50% посадового окладу з урахуванням надбавки за вислугу років	Науковий ступінь; виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника; виконання обов'язків тимчасово відсутнього керівника структурного підрозділу, його заступника	Конкретні умови, порядок та розміри преміювання працівників визначаються у положенні про преміювання

Джерело: складено автором за матеріалами [14]

Окремо судовий експерт має дослідити такий вид надбавки, як надбавку за високі досягнення у праці або за виконання особливо важливої роботи. У разі несвоєчасного виконання завдань, погіршення якості роботи і порушення трудової дисципліни зазначена надбавка скасовується або розмір її зменшується. Це має бути зафіксовано у внутрішніх документах установи.

Додаткова заробітна плата працівників бюджетних установ включає надбавки, доплати та премії [15] (таблиця 3).

Судово-економічний експерт, оцінюючи призначення надбавок працівникам бюджетної установи, досліджує, яким чином в Положенні про оплату праці зафіксовано види, обсяги та умови призначення, умови скасування.

Умови, порядок та обсяги преміювання працівників визначаються у Положенні про преміювання відповідної установи. Інші заохочувальні та компенсаційні виплати включають винагороди та премії, які мають одноразовий характер, компенсаційні та інші грошові й матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми. До них належать:

1. Нарахування за невідпрацьований час, не передбачені чинним законодавством, зокрема працівникам, які вимушено працювали скорочений робочий час та перебували у відпустках з ініціативи адміністрації (крім допомоги

по частковому безробіттю), брали участь у страйках.

2. Винагороди та заохочення, що здійснюються раз на рік або мають одноразовий характер.

3. Матеріальна допомога систематична (на оздоровлення, у зв'язку з екологічним станом, тощо) та разова (у зв'язку із сімейними обставинами, на оплату лікування, оздоровлення дітей, поховання).

4. Виплати соціального характеру у грошовій і натуральній формі не включаються до складу заробітної плати.

Судово-економічний експерт враховує наявність інших виплат, які не входять до нарахування на фонд оплати праці (п. 3 Інструкції № 5) [17].

В умовах воєнного стану окремими законодавчими нормами додатково врегульовано питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які фінансуються або дотуються з бюджету [18; 19].

Важливою частиною судового експертного дослідження є встановлення правових відносин працівника і бюджетної установи, на підставі трудового договору, який на час дії воєнного стану зазнав змін відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону № 2136 [18]. Обов'язковість укладання трудового договору у письмовій формі (Стаття 24 КЗпП визначає випадки, коли дотримання письмової форми є обов'язковим) коригується ч. 1 ст. 2 Закону № 2136 у період

Таблиця 3

Види додаткової заробітної плати для цілей судово-експертного дослідження

Надбавки	Доплати	Премії
а) за високу професійну майстерність для робітників III розряду в розмірі 12%, IV розряду – до 16, V розряду – до 20, VI розряду – до 24% відповідної тарифної ставки. Надбавки встановлюються робітникам, які стабільно забезпечують високу якість виконуваних робіт. Зазначені надбавки не виплачуються за той місяць, в якому виявлено зниження якості виконуваних робіт. У разі неякісного виконання робіт, невиконання установлених норм трудових витрат надбавки за професійну майстерність відміняються повністю;; б) за складність, напруженість у роботі в розмірі до 50 відсотків тарифної ставки (місячного окладу)	а) робітникам, зайнятим на роботах із важкими і шкідливими умовами праці, у розмірі до 12%, за роботу в особливо шкідливих умовах – до 24 відсотків тарифної ставки (посадового окладу); б) бригадирам із числа робітників, що не звільнені від основної роботи залежно від кількості робітників у бригаді, обсягів та специфіки виконуваних робіт у розмірі до 25 відсотків ставки розряду, присвоєного бригадиру, та ланковому до 50% розміру доплати бригадиру; в) за суміщення професій (посад), розширення зони обслуговування або збільшення обсягів виконуваних робіт без обмежень розмірів цих доплат, за рахунок і в межах економії фонду оплати праці, утвореного за тарифними ставками (посадових окладах) вивільнюваних працівників; г) за роботу в нічний час у розмірі до 35 відсотків годинної тарифної ставки (посадового окладу) за кожен годину роботи з 22 до 6 години ранку	Розмір премії визначається робітникам залежно від їхнього вкладу в кінцеві результати роботи. Конкретний розмір премії робітників граничними розмірами не обмежується

Джерело: складено автором за матеріалами [15]

дії воєнного стану. Згідно з ч. 2 ст. 2 в період дії воєнного стану:

умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників;

для оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, зокрема, внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавці можуть укладати з новими працівниками строкові трудові договори на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [18]. Отже, положення ч. 3 ст. 26 КЗпП, що визначає перелік категорій працівників, для яких заборонено встановлювати випробування, у період дії воєнного стану не застосовується. Норма Закону № 2136 надає роботодавцю можливість приймати нових працівників за строковими трудовими договорами на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника незалежно від причини його відсутності [18].

В умовах воєнного стану працівникам бюджетних установ оплата простою нараховується у розмірі 2/3 тарифної ставки (окладу) заробітної плати, що передбачено ст. 113 КЗОТ відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 221 «Деякі питання оплати праці працівників державних органів...» [20].

Матеріальна допомога є окремим елементом об'єкту судово-економічної експертизи при її вивченні, оскільки оплата праці в бюджетних установах включає допомогу на оздоровлення та допомогу на вирішення соціально-побутових питань. Матеріальна допомога на оздоровлення (п. 2.3.3 Інструкції № 5) – входить до складу зарплати [17].

Матеріальна допомога разового характеру (п. 3.31 Інструкції № 5) – не входить до складу зарплати, за умови разового характеру [17]. В подальшому це слід враховувати у зв'язку з сумами нарахованих внесків на фонд заробітної плати, що важливо при визначенні збитків.

Разом з щорічною відпусткою виплачується допомога на оздоровлення (ст. 12 Закону про відпустки) [21]. Судовий експерт підтверджує наявність обґрунтування виплат, а саме: заява працівника про надання йому щорічної відпустки та заява працівника на виплату матеріальної допомоги на оздоровлення, відповідний наказ керівника бюджетної установи про

надання щорічної відпустки, нарахування відпускних та матеріальної допомоги.

Надання матеріальної допомоги керівникам органів виконавчої влади та інших органів, їх заступників здійснюється у порядку та розмірі, установлених Постановою № 268 [14], у межах затверджених видатків на оплату праці. Рішення про зазначені виплати приймається органом вищого рівня. На оподаткування матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань впливає те, чи включена вона до фонду зарплати, тобто чи має статус нецільової благодійної допомоги. При цьому ПДФО та військовий збір не стягуються у межах суми допомоги, що сукупно за звітний рік не перевищує граничного розміру доходу за підпунктом 169.4.1 Податкового кодексу України [22].

Податкова соціальна пільга на суму допомоги не застосовується, через її джерело виплати, яким не є фонд заробітної плати. ЄСВ із допомоги не нараховується, оскільки вона не є частиною зарплати за Інструкцією № 5 [17].

Судовому експерту, оцінюючи збитки внаслідок неправомірного застосування норм, слід виходити з того, що оподаткування матеріальної допомоги, яка входить до фонду оплати праці, здійснюється на загальних підставах, зокрема: ПДФО 18%, військовий збір 1,5% та ЄСВ 22% (у осіб з інвалідністю – 8,41%).

Інша ситуація складеться щодо матеріальної допомоги для робітників зайнятих обслуговуванням органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та їх виконавчих органів. Відповідно до п. 2.2. Наказу № 609 [15] визначено, що матеріальна допомога, у тому числі на оздоровлення, надається у розмірі середньомісячного заробітку, крім матеріальної допомоги на поховання – в межах установленого фонду оплати праці.

Тобто матеріальна допомога на оздоровлення для робітників надається в межах фонду оплати праці та не має обов'язкового статусу. Якщо обов'язковість статусу врегульована у Колективному договорі, то матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань, отримує статус обов'язковості – в межах фонду оплати праці на підставі рішення керівника.

Судовий економічний експерт враховує методику бухгалтерського обліку виплат працівникам, яка визначена НПСБОДС 132 «Виплати працівникам» [23], визначаючи розмір витрат, пов'язаних з виплатами.

Визначаються поточними зобов'язаннями та витратами звітного періоду, у якому виникли такі зобов'язання виплати працівникам за роботу, виконану ними протягом звітного

періоду та нарахований єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, якщо інші НПСБОДС не вимагають включення таких витрат до собівартості активу. Виплати за невідпрацьований час визнаються зобов'язанням у тому періоді, у якому настає подія щодо виплати таких зобов'язань, а виплати при звільненні визнаються витратами того періоду, у якому виникають зобов'язання за такими виплатами.

Основним джерелом інформації про використання робочого часу у бюджетних установах є дані табеля обліку використання робочого часу (типова форма № П-5 згідно наказу Державного комітету статистики «Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці» від 05.12.2008 р. № 489) [24].

У період воєнного стану відбулися зміни щодо нормальної тривалості робочого часу працівників, яка не може перевищувати 60 годин на тиждень, але є категорії працівників, яким встановлюється скорочена тривалість робочого часу [18].

Згідно з Законом № 2136 у період дії воєнного стану діють і інші норми щодо регламентації робіт, зокрема, для жінок, осіб з інвалідністю тощо, які за певних обставин судовий експерт також має враховувати. Передбачено скорочену тривалість робочого часу для окремих категорій працівників бюджетних установ, таких як працівники розумової праці, діяльність яких пов'язана з підвищеним інтелектуальним і нервовим напруженням, зокрема лікарі, викладачі, вчителі.

Регулярність виплати заробітної плати визначена вимогами статті 115 Кодексу законів про працю України та статтею 24 Закону України «Про оплату праці» № 108/95-ВР від 24.03.1995 та Колективним договором роботодавця [25].

При виплаті заробітної плати в системі бухгалтерського обліку здійснюється нарахування витрат на оплату праці та нарахування ЄСВ на всю суму заробітної плати такими проведеннями, які виступають одним із інформаційних джерел щодо об'єкту експертного дослідження (таблиця 4).

У кінці звітного періоду нараховані витрати закриваються на фінансові результати на субрахунок 5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду».

Серед об'єктів судової економічної експертизи під час дослідження заробітної плати розрахунки по єдиному соціальному внеску (ЄСВ) впливатимуть на суму визначення збитків, якщо буде виявлено незаконні дії відповідальних осіб.

Нарахування єдиного соціального внеску (ЄСВ) регулює Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464 [25].

Мінімальна база нарахування ЄСВ – мінімальна заробітна плата. Єдиний соціальний внесок нараховується на зарплату працівників, якщо її розмір не перевищує 15 розмірів мінімальної заробітної плати. Урядом визначено перелік видів виплат, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які включають перелік виплат у грошовій та в натуральній формах [22]. Цей перелік також слід брати до уваги судовому експерту у разі встановлення неправомірного нарахування таких виплат.

Утримання із заробітної плати, до яких відносять податкові та неподаткові утримання мають ретельно досліджуватись судовим експертом зважаючи на підстави їх здійснення. До податкових утримань відносять податок на доходи фізичних осіб (18%) (розд. IV Податкового кодексу та військовий збір (1,5%) [22].

До неподаткових утримань належать суми для покриття заборгованості працівника, для забезпечення виконання зобов'язань перед третіми особами (аліменти та інші виплати за виконавчими документами, виплати третім особам за заявою працівника) та профспілкові внески.

Джерелом інформації для судово-економічного експерта є дані аналітичних регістрів бухгалтерського обліку, де відображено утримання із заробітної плати (табл. 5).

Таблиця 4

Облік нарахування витрат на оплату праці та нарахування ЄСВ

Операція	Дебет	Кредит
Нарахування заробітної плати	8011 «Витрати на оплату праці». 8111 «Витрати на оплату праці»	6511 «Розрахунки із заробітної плати»
Нарахування ЄСВ	8012 «Відрахування на соціальні заходи» 8112 «Відрахування на соціальні заходи»	6313 «Розрахунки із загальнообов'язкового державного соціального страхування»

Джерело: складено автором за матеріалами [12; 23; 25]

Таблиця 5

Типова кореспонденція щодо обліку утримань із заробітної плати бюджетних установ

Господарська операція	Дебет	Кредит
Утримання ПДФО і ВЗ	6511 «Розрахунки із заробітної плати»	6311 «Розрахунки з бюджетом за податками і зборами»
Утримання інших податків	6511 «Розрахунки із заробітної плати»	6513 Розрахунки з працівниками за товари, продані в кредит 6514 Розрахунки з працівниками за безготівковими перерахуваннями на рахунки з вкладів у банках 6515 Розрахунки з працівниками за безготівковими перерахуваннями внесків за договорами добровільного страхування 6516 Розрахунки з членами профспілки за безготівковими перерахуваннями сум членських профспілкових внесків 6517 Розрахунки з працівниками за позиками банків 6518 Розрахунки за виконавчими документами та інші утримання 6519 Інші розрахунки за виконані роботи

Джерело: складено автором за матеріалами [12; 23; 25]

В рамках завдання підтвердити законність розрахунків по заробітній платі, поставленого перед судовим експертом, він має дослідити правильність застосування податкової соціальної пільги, оскільки база для розрахунку ПДФО під час нарахування зарплати може зменшуватися на суму податкової соціальної пільги (далі – ПСП).

Завдання, поставлені перед судовим експертом щодо законності отриманих виплат у бюджетній установі стосуються також правильності розрахунку та виплати відпускних. Закон № 504 встановлює державні гарантії права на відпустки працівників, визначає умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи [21]. Судовий експерт фіксує докази нарахування середньої заробітної плати, компенсаційних виплат, які здійснюються внаслідок невикористаних відпусток, враховуючи зміни в законодавстві щодо скасування коригування заробітку на коефіцієнт підвищення окладів (з 12 грудня 2020 р.) та зміни щодо визначення простоїв, відпусток за власний рахунок, неповний робочий

день, тощо, внаслідок дії військового стану в Україні [27].

Підсумовуючи узагальнений підхід щодо нормативної регламентації нарахування та виплати заробітної плати працівників бюджетних установ, яка виступає об'єктом судової експертизи, визначаємо концепцію проведення дослідження з урахуванням логіки та специфіки відображення цих операцій.

Висновки. Послідовність дослідження розрахунків заробітної плати бюджетної установи під час судової експертизи визначається логікою відображення первинних документів в системі бухгалтерського обліку, що дозволило сформулювати власний алгоритм експертного дослідження: фонд оплати праці, основна заробітна плата, склад додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, матеріальна допомога, нарахування єдиного соціального внеску, відпускних для працівників бюджетних установ. Оскільки в основі ґносеологічного пізнання об'єктів експертизи знаходяться спеціальні знання відповідної галузі, під час виконання завдання судовому економічному експерту на практиці доцільно використовувати такий удосконалений порядок вивчення заробітної плати бюджетних установ.

Список використаних джерел:

1. Аханкіна Т. О. Щодо компетенції експерта при документальному підтвердженні збитків від нестачі товарно-матеріальних цінностей або грошових коштів у приватних підприємств. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. С. 584–589. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.59>
2. Курочкін С. Г. Визначення матеріальної шкоди та (або) збитків при проведенні будівельно-технічного дослідження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. С. 543–552. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.55>
3. Топчій В. В. Кримінально-правова характеристика невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. 2009. 18 с.

4. Олейнічук О. Кримінально-правове дослідження відповідальності за безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. ВНЗ "Нац. акад. упр.". Київ. 2018. 22 с.
5. Колесніченко А. С. Інституціональні аспекти модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі. *Фінанси і облік, банківська справа та страхування*. 2020. № 4 (20). С. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2020/228859>
6. Ларікова Т. Аналіз національних стандартів, що регулюють бухгалтерський облік активів розпорядників бюджетних коштів, гармонізованих з МСБОДС. *Економічний простір*. 2018. № (131). С. 140–151.
7. Сушко Н., Гізатуліна Л. Реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі. *Державний бухгалтер і аудитор*. 2012. № 1. С. 11–17.
8. Ловінська Л. Г. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі за економічним змістом у контексті запровадження нового плану рахунків. *Фінанси України*. 2016. № 1. С. 99–115
9. Свірко С. В., Фаріон А. І. Побудова системи рахунків бухгалтерського бюджетного обліку в умовах формування інтегрованого інформаційного забезпечення управління державними фінансами України. *Незалежний аудитор*. 2013. № 4. С. 19–27
10. Коритник Л. П. Удосконалення звітності суб'єктів державного сектору в умовах транспарентності бюджетного процесу. *Наукові праці НДФІ*. 2021. № 1. С. 101–110
11. Бюджетний кодекс України: Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
12. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
13. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
14. Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.2006 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
15. Про умови оплати праці робітників, зайнятих обслуговуванням органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, органів прокуратури, судів та інших органів: Наказ Мінекономіки від 23.03.2021 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-21#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
16. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
17. Інструкція зі статистики заробітної плати: Наказ Державним комітетом статистики України від 13.01.2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
18. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
19. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
20. Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
21. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
22. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
23. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 132 «Виплати працівникам»: Наказ Мінфіну від 29.12.2011 №1798. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
24. Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці: Наказ Державного комітету статистики від 05.12.2008 р. № 489. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0489202-08#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
25. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
26. Перелік видів виплат, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затв. Постановою Кабінету міністрів України № 1170 від 22.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

27. Порядок обчислення середньої заробітної плати: Постанова Кабінету міністрів України від 08.02.1995 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

References:

1. Akhankina T.O. (2021) Shhodo kompetenciji eksperta pry dokumentalnomu pidtverdzhenni zbytkiv vid nestachi tovarno-materialnykh cinnostej abo ghroshovykh koshtiv u pryvatnykh pidpryjemciv [Regarding the expert's competence in documentary confirmation of losses due to lack of goods and material values or cash from private entrepreneurs]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, p. 584–589. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.59>
2. Kurochkin S. Gh. (2021) Vyznachennja materialjnoji shkody ta (abo) zbytkiv pry provedenni budi-veljno-tekhnichnogho [Determination of material damage and (or) damages during construction and technical research]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, p. 543–552. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.55>
3. Topchij V. V. (2009) Kryminaljno-pravova kharakterystyka nevyplaty zarobitnoji platy, stypendiji, pensiji chy inshykh ustanovlenykh zakonom vyplat (st. 175 KK Ukrainy) [Criminal-legal characteristics of non-payment of wages, stipends, pensions or other payments established by law (Article 175 of the Criminal Code of Ukraine)]. (Dissertation Abstract). Lviv: Lviv derzh. un-t vnutr. Sprav, 18 p.
4. Oljejnichuk O. (2018) Kryminaljno-pravove doslidzhennja vidpovidalnosti za bezpidstavnu nevyplatu zarobitnoji platy, stypendiji, pensiji chy inshykh ustanovlenykh zakonom vyplat [Criminal legal investigation of liability for unjustified non-payment of wages, stipends, pensions or other payments established by law]: autoref. thesis ... candidate law Sciences: 12.00.08. National Academic Management University. Kyiv. 22 p.
5. Koljesnichenko A.S. (2020) Instytucionalni aspekty modernizaciji systemy bukhghaltersjkogho obliku ta finansovoi zvitnosti v derzhavnomu sektori [Institutional aspects of modernization of the accounting and financial reporting system in the public sector]. *Finansy i oblik, bankivsjka sprava ta strakhuvannja*, vol. 4 (20), pp. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2020/228859>
6. Larikova T. (2018) Analiz nacionalnykh standartiv, shho rehuljujuty bukhghaltersjkyj oblik aktyviv rozporjadnykh bjudzhetnykh koshtiv, gharmonizovanykh z MSBODS [Analysis of national standards regulating the accounting of assets of managers of budget funds, harmonized with the IAS]. *Ekonomichnyj prostir*, no. (131), pp. 140–151.
7. Sushko N., Ghizatulina L. (2012) Reformuvannja systemy bukhghaltersjkogho obliku v derzhavnomu sektori [Reforming the accounting system in the public sector]. *Derzhavnyj bukhghalter i auditor*, no. 1, pp. 11–17.
8. Lovinsjka L. Gh. (2016) Klasyfikacija rakhunkiv bukhghaltersjkogho obliku v derzhavnomu sektori za ekonomichnym zmistom u konteksti zaprovadzhennja novogho planu rakhunkiv [Classification of accounting accounts in the public sector by economic content in the context of the introduction of a new chart of accounts]. *Finansy Ukrainy*, no. 1, pp. 99–115.
9. Svirko S. V., Farion A. I. (2013) Pobudova systemy rakhunkiv bukhghaltersjkogho bjudzhetnogho obliku v umovakh formuvannja integhrovanogho informacijnogho zabezpechennja upravlinnja derzhavnymy finansamy Ukrainy [Construction of the system of accounts of budget accounting in the conditions of the formation of integrated information support for the management of public finances of Ukraine]. *Nezalezhnyj auditor*, no. 4, p. 19–27.
10. Korytnyk L.P. (2021) Udoskonalennja zvitnosti sub'ektiv derzhavnogho sektoru v umovakh transpar-entnosti bjudzhetnogho procesu [Improving the reporting of public sector entities in conditions of transparency of the budget process]. *Naukovi praci NDFI*, no. 1, pp. 101–110.
11. Bjudzhetnyi kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]: Zakon, Kodeks vid 08.07.2010 No. 2456-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (accessed April 30, 2023).
12. Pro oplatu pratsi [On wages]: Zakon Ukrainy vid 24.03.1995 No. 108/95-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed April 30, 2023).
13. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (accessed April 30, 2023).
14. Pro uporiadkuvannja struktury ta umov oplaty pratsivnykh aparaty orhaniv vykonavchoi vlady, orhaniv prokuratury, sudiv ta inshykh orhaniv [On streamlining the structure and conditions of remuneration of employees of executive bodies, prosecutor's offices, courts and other bodies]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.03.2006 No. 268. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2006-%D0%BF#Text> (accessed April 30, 2023).
15. Pro umovy oplaty pratsi robitnykh, zainiatykh obsluhovuvanniam orhaniv vykonavchoi vlady, mist-sevoho samovriaduvannja ta yikh vykonavchykh orhaniv, orhaniv prokuratury, sudiv ta inshykh orhaniv [On the conditions of payment of workers employed in the service of executive authorities, local governments and their executive bodies, prosecutor's offices, courts and other bodies]: Nakaz Minekonomiky vid 23.03.2021 No. 609. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-21#Text> (accessed April 30, 2023).
16. Pro oplatu pratsi pratsivnykh na osnovi Yedynoi taryfnoi sitky rozriadiv i koefitsientiv z oplaty pratsi pratsivnykh ustanov, zakladiv ta orhanizatsii okremykh haluzei bjudzhetnoi sfery [On the remuneration of employees based on the Unified tariff grid of grades and coefficients for remuneration of employees of institu-

tions, establishments and organizations of certain branches of the budget sphere]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.08.2002 No. 1298. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%B-F#Text> (accessed April 30, 2023).

17. Instruktsiia zi statystyky zarobitnoi platy [Instruction on wage statistics]: Nakaz Derzhavnym komitetom statystyky Ukrainy vid 13.01.2004 No. 5. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (accessed April 30, 2023).

18. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu [On the organization of labor relations under martial law]: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 No. 2136-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (accessed April 30, 2023).

19. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed April 30, 2023).

20. Deiaki pytannia opłaty pratsi pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia, pidpriemstv, ustanov ta orhanizatsii, shcho finansuiutsia abo dotuiutsia z biudzhetu, v umovakh voiennoho stanu [Some issues of remuneration of employees of state bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations financed or subsidized from the budget, in conditions of martial law]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 bereznia 2022 No. 221. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-%D0%BF#Text> (accessed April 30, 2023).

21. Pro vidpustky [On holidays]: Zakon Ukrainy vid 15.11.1996 No. 504/96-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed April 30, 2023).

22. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine: Code of Ukraine]; Zakon, Kodeks vid 02.12.2010 No. 2755-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed April 30, 2023).

23. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 132 «Vyplaty pratsivnykam» [National regulation (standard) of accounting in the public sector 132 "Payments to employees"]: Nakaz Minfinu vid 29.12.2011 No. 1798. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12#Text> (accessed April 30, 2023).

24. Pro zatverdzhennia typovykh form pervynnoi oblikovoi dokumentatsii zi statystyky pratsi [On the approval of standard forms of primary accounting documentation on labor statistics]: Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky vid 05.12.2008 No. 489. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0489202-08#Text> (accessed April 30, 2023).

25. Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia [On the collection and accounting of a single contribution to mandatory state social insurance]: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 No. 2464. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (accessed April 30, 2023).

26. Perelik vydiv vyplat, shcho zdiisniuiutsia za rakhunok koshtiv robotodavtsiv, na yaki ne narahovuietsia yedynyi vnesok na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia [List of types of payments used at the expense of employers' funds, which do not include a single contribution to mandatory state social insurance] zatv. Postanovoiu Kabinetu ministriv Ukrainy No. 1170 vid 22.12.2010. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-2010-%D0%BF#Text> (accessed April 30, 2023).

27. Poriadok obchyslennia serednoi zarobitnoi platy [Procedure for calculating the average salary]: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 08.02.1995 No. 100. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF#Text> (accessed April 30, 2023).

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-18>
УДК 303.01:33

Лисенко А. М.

кандидат економічних наук, доцент,
Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8193-4267>

Акімов С. С.

аспірант,
Центральноукраїнський національний технічний університет

Чадай Ю. В.

аспірант,
Центральноукраїнський національний технічний університет

Lysenko Alla

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Central Ukrainian National Technical University

Akimov Serhii

Postgraduate Student,
Central Ukrainian National Technical University

Chadai Yurii

Postgraduate Student,
Central Ukrainian National Technical University

МЕТОДОЛОГІЯ, МЕТОДИКА, МЕТОД: СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПРОЯВУ У СФЕРІ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ

METHODOLOGY, TECHNIQUE, METHOD: THE ESSENCE OF CONCEPTS AND FEATURES OF THEIR MANIFESTATION IN THE SPHERE OF TAX PLANNING, ANALYSIS AND AUDIT

В роботі досліджено сучасні наукові підходи до трактування сутності понять «методологія», «методика», «метод», а також особливості їх прояву в сфері податкового планування, аналізу та аудиту. Автори розглянули методологію як багаторівневе утворення, що формується із сукупності пов'язаних між собою та ієрархічно підпорядкованих складових компонентів, виокремили у її складі закони та основні категорії діалектики, загальнонаукові принципи та методи дослідження, методи досліджень, використовуваних у міждисциплінарних рамках та у межах вивчення конкретних дисциплін, закони й категорії окремих наук. У методології податкового планування, аналізу та аудиту запропоновано виокремлювати загальну, спеціальну та приватну складові. Також автори систематизували компоненти методики та узагальнили сфери використання методів податкового планування, аналізу та аудиту.

Ключові слова: методологія, методика, метод, аудит, аналіз, оподаткування, податкове планування.

The work examines modern scientific approaches to the interpretation of the essence of the concept of "methodology", "methodology", "method", as well as the peculiarities of their manifestation in the field of tax planning, analysis and audit. The authors considered the methodology as a multi-level entity formed from a set of interrelated and hierarchically subordinate components (general scientific methodology based on a combination of philosophy and scientific concept; interdisciplinary methodologies that combine certain fields of knowledge; sectoral and disciplinary methodologies, the components of which there are, in particular, the methodologies of tax planning, analysis, and auditing), identified in its composition the laws and main categories of dialectics, general scientific principles and research methods, research methods used in interdisciplinary frameworks and within the study of specific disciplines, laws and categories of individual sciences. It is proposed to define methodology as a systematized set of ideas regarding the use of certain methods within a certain scientific approach, and methodology as a description of the research process itself using various methods (techniques, methods) of research, as well as an established sequence of rules and tools. In the methodology of tax planning, analysis and audit, it is proposed to distinguish a general component (which defines a philosophical approach to understanding the processes and phenomena occurring in the environment, the place and role of tax planning, analysis and audit in it), a special component (principles) and a private component (methods and techniques). The authors singled out the generalized

components of the research methodology in the field of tax planning, analysis and audit (formulation of the purpose and tasks of the research; definition of the object, subject of the research, development of indicators; composition of the information base; selection of research methods (techniques, methods); implementation of analytical and audit procedures, planning and forecasting calculations; development of final documentation, interpretation of results, formulation of conclusions; control over the implementation of results), systematized the components of the methodology and summarized the areas of use of tax planning, analysis and audit methods.

Keywords: methodology, technique, method, audit, analysis, taxation, tax planning.

Постановка проблеми. Поняття методології, методики, методу широко застосовуються у різних галузях знань, є тісно взаємопов'язаними між собою та слугують невід'ємними складовими компонентами наукових досліджень у будь-якій сфері. Поєднання цих компонентів забезпечує системність, ефективність та наукову обґрунтованість досліджень. Водночас, у різних сферах діяльності, зокрема і в сфері податкового планування, аналізу та аудиту використовуються специфічні методи та методики, які потребують детального вивчення, оскільки постійно вдосконалюються та видозмінюються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності понять «методологія», «методика», «метод» у контексті вивчення методології, методики та організації наукових досліджень здійснили Бірта Г. О., Бургу Ю. Г., Важинський С. Є., Данько Ю. І., Добронравова І. С., Іванов С. І., Каламбет С. В., Коблянська І. І., Медвідь В. Ю., Півняк Ю. В., Чернілевський Д. В., Швець Ф. Д., Шевчук Р. М., Щерба С. П., Щербак Т. І. [1–3; 9–11; 15–17]. Методологію наукового дослідження в окремих сферах діяльності розглядали Салига К. С. [12], Туриніна О. Л. [14], Ягупов В. В. [18]. Базові методики та методи досліджень у сфері податкового планування, аналізу та аудиту вивчали Височина А. В., Колісник Г. М., Кулик А. В., Самусевич Я. В., Слюсаренко В. Є. та інші науковці [4–8; 13]. Водночас слід зазначити, що проблемні аспекти у дослідженні сутності понять «методологія», «методика», «метод», а також особливостей їх прояву в податковому плануванні, аналізі та аудиті не є достатньо розробленими, а отже потребують більш детального та всебічного вивчення.

Метою статті є дослідження сутності понять «методологія», «методика», «метод» та особливостей їх прояву в податковому плануванні, аналізі, аудиті.

Виклад основного матеріалу. Сутність понять «методологія», «методика», «метод» досліджується значною кількістю науковців. Так, Бірта Г. О. та Бургу Ю. Г. вважають, що методологія – це «складна, динамічна, цілісна, субординована система способів, прийомів, принципів різних рівнів, сфери дії, спрямованості, евристичних можливостей,

змістів, структур» [1, с. 25]. На думку авторського колективу під керівництвом Добронравової І. С., методологія – «це вчення про правила мислення при створенні науки, здійсненні наукових досліджень» [11, с. 30].

Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. зазначають, що «методологія – це вчення про правила мислення при створенні науки, проведенні наукових досліджень або вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності» [3, с. 30]. Серед найбільш важливих аспектів застосування методології зазначені науковці виокремлюють: постановку проблеми; визначення предмета, об'єктів, методів дослідження; побудову наукової теорії; перевірку результатів з позицій їх відповідності об'єкту дослідження та істинності.

Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. визначають методологію як «систему принципів наукового дослідження; вчення про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [9, с. 89]. У складі методології науковці виокремили теоретичну частину (в основу якої покладені наукові концепції) та практичну частину (основною якої є певний алгоритм та сукупність способів досягнення поставленої мети).

За визначенням Салиги К. С., «методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання, вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики і науки до процесу пізнання і практики на користь здобуття нових знань» [12]. Туриніна О. Л. вважає, що «методологія дослідження – це система принципів і способів організації та побудови теоретичної діяльності» [14, с. 68].

На думку Бірти Г. О., Бургу Ю. Г., Данька Ю. І., Добронравової І. С., Коблянської І. І., Медвідь В. Ю., Швець Ф. Д., Шевчука Р. М., Щерби С. П. поняття «методологія» слід розглядати:

1) як систему принципів та способів, які застосовуються для організації й побудови певної діяльності, вибору засобів, прийомів та методів пізнання [1; 9; 11; 15–17];

2) як вчення про цю систему [1; 9; 15–17], що «досліджує структуру та розвиток наукового знання, засоби й методи наукового

дослідження, способи обґрунтування його результатів, механізми і форми реалізації знання на практиці» [16, с. 37], «як теоретичну основу деяких спеціальних, часткових прийомів і засобів наукового пізнання» [11, с. 30].

Виходячи з цього, Шевчук Р. М. виокремлює в структурі методології наукового пізнання два елементи: онтологічний, як систему засобів пошуку та узагальнення нових знань, та гносеологічний, як вчення про цю систему. При дослідженні структури методології наукового пізнання науковець виділив два підходи: ієрархічний, оснований на визначенні чіткої багаторівневої структури наукового пізнання, та плюралістичний, який «визначає горизонтальну однорівневу структуру методології наукового пізнання, у якій принципи й методи пізнання рівнозначні та однопорядкові» [16, с. 37].

Слушною є думка науковця і стосовно того, що «усередині кожної конкретної методології, ймовірно, існує певна ієрархія, вищим рівнем якої є філософські принципи, закони, категорії та ідеї, що виконують функцію парадигми щодо інших складових методології: методів, методик, категорій галузевих наук, законів, понять та інших елементів» [16, с. 41].

Як багаторівневе утворення, методологія формується із сукупності пов'язаних між собою та ієрархічно підпорядкованих складових компонентів: загальнонаукової методології, що базується на поєднанні філософії та наукового концепту; міжгалузевих методологій, які поєднують певні галузі знань (наприклад, економіко-правова методологія і т. ін.); галузевих та дисциплінарних методологій, складовими яких є, зокрема, й методології податкового планування, аналізу, аудиту (рис. 1).

Наведену класифікацію можна деталізувати, виокремлюючи у ній різні види міжгалузевих, галузевих та дисциплінарних наукових методологій.

З урахуванням ієрархічної підпорядкованості компонентів методологічного знання, у методологічній системі слід виокремлювати:

- закони діалектики (взаємного переходу кількісних змін у якісні, єдності та боротьби протилежностей, заперечення заперечення);

- основні категорії діалектики (розвиток, суперечність, кількість, якість, причина, наслідок, форма, зміст, частина, ціле, структура, система і т. ін.);

- загальнонаукові принципи дослідження (системність, комплексність, об'єктивність, конкретність, історизм, єдність діалектики та логіки, всебічність розгляду і т. ін.);

- загальнонаукові методи досліджень (індукція, дедукція, аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, аналогія, моделювання та ін.);

- методи досліджень, використовувані у міждисциплінарних рамках та у межах вивчення конкретних дисциплін (методи детермінованого та стохастичного факторного аналізу, економіко-математичні методи і т. ін.);

- закони та категорії окремих наук (закони – закон попиту та пропозиції, економії часу і т. ін., категорії – прибуток, товар, вартість і т. ін.).

Отже, методологія являє собою вчення про сукупність наукових принципів, форм та способів дослідницької діяльності.

У процесі досліджень застосовують різноманітні методики. Якщо основним завданням методу є обґрунтування результатів, то методика орієнтована на забезпечення регламентації дій дослідника, концентрацію на технічних аспектах.

На думку авторського колективу під керівництвом Добронравової І. С., «методика дослідження – це сукупність прийомів і способів дослідження, охоплюючи техніку і різноманітні операції із фактичним (емпіричним) матеріалом. Основне призначення методики

Рис. 1. Багаторівнева ієрархічна концепція наукового методологічного знання

Джерело: авторська розробка на підставі [1–3; 15–17]

дослідження полягає в тому, щоб на основі відповідних принципів (вимог, умов, обмежень, приписів тощо) забезпечити успішне розв'язання визначених мети і завдань наукового дослідження, практичних проблем» [11, с. 32].

Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. під методикою дослідження розуміють «сукупність прийомів і способів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним (емпіричним) матеріалом» [3, с. 41]. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. вважають, що «методика – це сукупність методів проведення конкретного наукового дослідження» [9, с. 93]. Водночас, на думку Салиги К. С., крім сукупності методів дослідження, методика «повинна враховувати й інші ознаки: період дії; найменування користувачів; мету; рівень використання (підприємство, галузь, регіон, національне господарство); орган, що затвердив методику» [12].

Туриніна О. Л. вважає, що «методика – це конкретне втілення методу як способу організації взаємодії суб'єкта і об'єкта дослідження на основі конкретного матеріалу і процедури» [14, с. 68]. Методику дослідження, на думку Туриніної О. Л., формують: письмово викладене уявлення про проблематику дослідження; програма дослідження; опис вимог щодо організації роботи дослідника, самої процедури дослідження, засобів фіксації результатів, а також порядку обробки та подання фактичного матеріалу.

Швець Ф. Д., порівнюючи визначення понять «методологія» та «методика», зазначив, що методика спрямована на виконання будь-якої роботи, а методологія – виключно на виконання науково-дослідних робіт. Крім того, як стверджує науковець, ««методологія» уособлює в собі увесь арсенал можливостей виконання науково-дослідної роботи у певній науковій галузі, у той час як «методика» (у націленості на науково-дослідну роботу у цій же галузі) лише здійснює певний конкретизований вибір із цього арсеналу та встановлює послідовність і черговість використання елементів цього вибору» [17, с. 21–22].

Отже, методика є, по-перше, способом фіксації підходів та показників, технікою управління ними в межах проведення конкретного дослідження, по-друге, засобом організації взаємодії між об'єктами та суб'єктами дослідження на основі використання конкретних процедур.

Поняття «метод» Бірта Г. О. та Бургу Ю. Г. визначають як ««шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі» [1, с. 19] та вважають, що «головне

призначення будь-якого методу – на основі відповідних принципів (вимог, приписів і т. п.) забезпечити успішне вирішення певних пізнавальних і практичних проблем, приріст знання, оптимальне функціонування і розвиток тих чи інших об'єктів» [1, с. 20].

Важинський С. Є. та Щербак Т. І. зазначають, що «метод – це спосіб досягнення поставленої мети. Метод об'єднує суб'єктивні та об'єктивні аспекти пізнання» [2, с. 37]. На думку авторського колективу під керівництвом Добронравової І. С., «метод – це спосіб, шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулюють практичну і пізнавальну діяльність людей (суб'єктів)» [11, с. 31]. Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. визначають поняття «метод» як «сукупність прийомів або операцій практичної або теоретичної діяльності» [3, с. 41]. На думку Салиги К. С., «метод – система сукупності принципів, правил, прийомів, розпоряджень, вимог, способів і норм пізнання і дії, яка повинна орієнтувати суб'єкта пізнання на вирішення конкретного науково-практичного завдання» [12].

Шевчук Р. М. трактує метод наукового пізнання як «систему принципів, правил, норм, прийомів отримання та систематизації нових знань про об'єктивну й суб'єктивну реальність» [16, с. 35]. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. визначають метод дослідження як «шлях дослідження, що виходить із загальних теоретичних уявлень про сутність явища, що вивчається» [9, с. 93]. Туриніна О. Л. вважає, що «метод дослідження – це шлях дослідження, що виходить із загальних теоретичних уявлень про сутність явища, що вивчається» [14, с. 68]. Науковець акцентує увагу на принциповій різниці між методологією та методом, яка, на її думку, «полягає в тому, що методологія – це вчення про методи та їх використання в пізнанні, а метод – це внутрішня закономірність руху самого людського мислення» [14, с. 68].

На думку авторського колективу під керівництвом Щерби С. П., не рекомендується зводити арсенал методів до раціонального, адже існують й інші прийоми та засоби пізнання. За визначенням науковців, метод «є системою принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта на вирішення конкретного завдання, досягнення результатів у певній сфері діяльності» [15, с. 184]. Таким чином, поняття «метод» зводиться до сукупності правил, прийомів та способів пізнання дійсності, спрямованих на вирішення конкретного науково-практичного завдання у певній сфері діяльності.

З урахуванням ролі та місця у процесі наукового пізнання Бірта Г. О. та Бургу Ю. Г. виокремлюють формальні та змістовні, фундаментальні та прикладні, емпіричні та теоретичні методи, а також методи дослідження та викладення. Усі існуючі методи наукового пізнання зазначені науковці розподіляють за групами (філософські, загальнонаукові, приватнонаукові, дисциплінарні методи та методи міждисциплінарного дослідження) й виокремлюють: основні форми емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння); наукові методи теоретичного дослідження (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод); загальнологічні методи і прийоми пізнання (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, моделювання, системний підхід, імовірнісні (статистичні) методи) [1].

Важинський С. Є. та Щербак Т. І. розподіляють методи досліджень на загальні, загальнонаукові, часткові та спеціальні. Серед загальнонаукових методів зазначені науковці, як і Каламбет С. В., Іванов С. І. та Півняк Ю. В., виокремлюють методи емпіричного дослідження, теоретичного дослідження та ті методи, які можуть бути одночасно використані на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження [2; 3]. До основних загальнонаукових методів Важинський С. Є. та Щербак Т. І. відносять: спостереження, порівняння, підрахунок, вимірювання, експеримент, узагальнення, абстрагування, формалізацію, аксіоматичний метод, аналіз, синтез, гіпотетичний метод. Водночас науковці стверджують, що «поділ методів завжди умовний, оскільки в міру розвитку пізнання науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу» [2, с. 37].

Авторський колектив під керівництвом Добронравової І. С. здійснює багаторівневу класифікацію методів наукового пізнання за ступенем їх загальності й сферою застосування, виокремлюючи при цьому загальнофілософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові, дисциплінарні та міждисциплінарні методи досліджень [11]. Водночас, авторський колектив під керівництвом Щерби С. П. виокремлює філософські, загальнонаукові методи, методи міждисциплінарного дослідження та спеціальних наук [15].

Слід зазначити, що розробка методології, методик, системи прийомів та способів конкретного дослідження має базуватися на урахуванні як загальних науково-філософських підходів, так і дисциплінарних, галузевих особливостей та специфіки діяльності окремих

суб'єктів господарювання. Зокрема, у методології податкового планування, аналізу та аудиту можна виокремити три складові:

1. Загальну складову, яка визначає філософський підхід до розуміння процесів та явищ, що відбуваються в навколишньому середовищі, місця та ролі у ньому податкового планування, аналізу та аудиту. В основу загальної складової методології податкового планування, аналізу та аудиту покладено діалектичну теорію, яка за допомогою своїх категорій визначає ключові тенденції розвитку зазначених дисциплінарних спрямувань;

2. Спеціальну складову (принципи). Важливими принципами податкового планування, аналізу та аудиту є системність, комплексність, безперервність, законність, альтернативність, гнучкість, точність, оптимальне співвідношення ризиків та вигоди, ефективність;

3. Приватну складову (методи та методики). Методи та методики дослідження конкретних компонентів податкового планування, аналізу та аудиту розробляються на основі урахування загальної складової методології, а також методологічних принципів.

У процесі податкового планування, аналізу та аудиту використовують загальні методики та часткові, основані на урахуванні логічної послідовності виконання певних дій, процедур та дотриманні встановлених правил. Так, загальну методику використовують при дослідженні різних об'єктів у межах будь-яких суб'єктів господарювання, тоді як часткові (спеціальні) методики конкретизують загальну методику з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження, специфіки галузі та діяльності певних суб'єктів господарювання. Зокрема, прикладом загальних методик економічного аналізу є: методика застосування способів детермінованого факторного аналізу у дослідженні фінансово-господарської діяльності підприємства [6]; методика проведення аналізу дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання [7]; методика аналізу фінансової звітності підприємства [8]. Такі методики можуть бути використані на будь-якому підприємстві. Прикладом часткової методики може слугувати методика аналізу обсягів виробництва продукції на підприємстві з виготовлення технологічного обладнання.

Узагальнені компоненти методики дослідження в сфері податкового планування, аналізу та аудиту відображені на рис. 2.

При вирішенні конкретних завдань податкового планування, аналізу та аудиту використовують різні методи (прийоми, способи) досліджень. Зокрема, Самусевич Я. В.

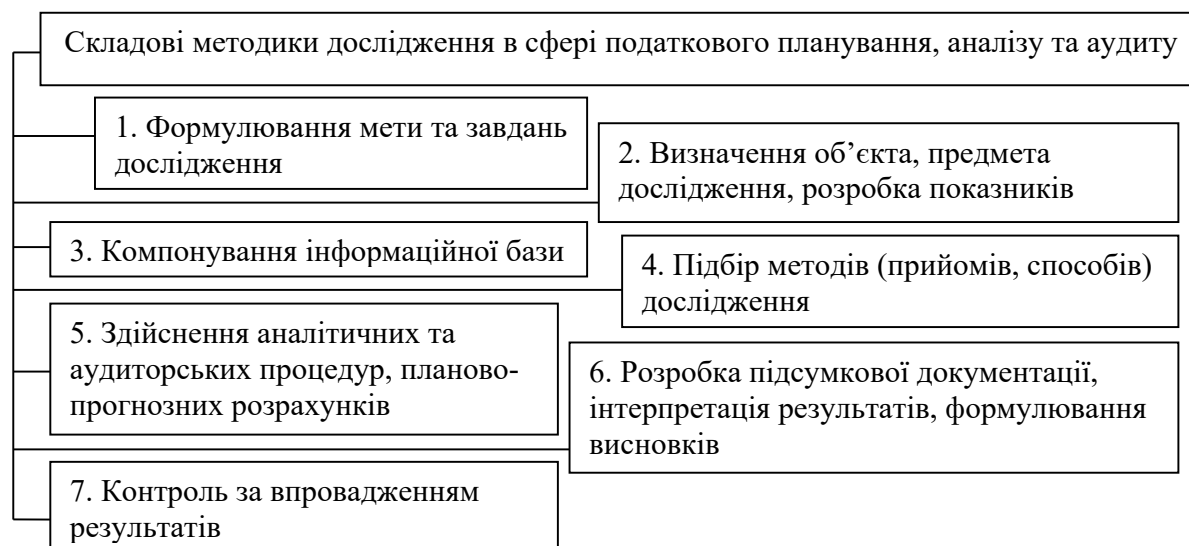

Рис. 2. Узагальнені компоненти методики дослідження у сфері податкового планування, аналізу та аудиту

Джерело: авторська розробка на підставі [4–8; 13]

та Височина А. В. розподіляють усі методи податкового планування та прогнозування на два класи: суб'єктивні (експертні) методи та методи, що базуються на моделях [13, с. 34]. У процесі податкового планування найбільш часто застосовують розрахунково-аналітичний та нормативний методи, поточний фінансовий контроль, а також спеціальні методи податкового планування, експертні, статистичні методи, економіко-математичне моделювання.

За визначенням Колісник Г. М. та Слюсаренко В. Є., «метод аудиту – це прийоми, способи, правила, які дають можливість сформулювати позитивне судження аудитора, яке містить у собі його позитивне уявлення про стан і правильність дій об'єктів, що перебувають у сфері аудиторської оцінки; дослідити об'єкти аудиту» [4, с. 36]. Оцінюючи стан об'єктів аудиту, застосовують дві групи методичних прийомів: методичні прийоми організації перевірки та методичні прийоми проведення аудиторської перевірки.

Як зазначає Кулик А. В., «метод економічного аналізу включає сукупність загальнонаукових та спеціальних способів і прийомів, які складають його інструментарій» [5, с. 89]. Науковець акцентує увагу на наступних особливостях методу економічного аналізу: єдність аналізу та синтезу; необхідність застосування порівнянь; дослідження внутрішніх суперечностей, позитивних та негативних сторін кожного явища та процесу; вивчення економічних явищ у статичній та динамічній; розроблення та використання системи показників; вибір вимірювачів; вивчення причин зміни показників, взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними.

Висновки. На основі узагальнення підходів науковців до визначення сутності понять «методологія», «методика», «метод», методологію пропонуємо визначати як систематизований набір ідей щодо використання тих чи інших методів у межах певного наукового підходу, а методику – як опис самого процесу дослідження з використанням різних методів (прийомів, способів) дослідження, а також встановленої послідовності правил і засобів. З урахуванням зазначених особливостей, у методології податкового планування, аналізу та аудиту пропонується виокремлювати три складові: загальну, яка визначає філософський підхід до розуміння процесів та явищ; спеціальну (принципи) та приватну складову (методи та методики). Вважаємо, що методики дослідження в сфері податкового планування, аналізу та аудиту, ґрунтовані на урахуванні логічної послідовності виконання певних дій, процедур та дотриманні встановлених правил, повинні містити наступні узагальнені компоненти: формулювання мети та завдань дослідження; визначення об'єкта, предмета дослідження, розробку показників; компонування інформаційної бази; підбір методів (прийомів, способів) дослідження; здійснення аналітичних та аудиторських процедур, планово-прогнозних розрахунків; розробка підсумкової документації, інтерпретація результатів, формулювання висновків; контроль за впровадженням результатів. На різних етапах дослідження доцільно використовувати відповідні умовам конкретної ситуації методи податкового планування, аналізу та аудиту.

Список використаних джерел:

1. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
2. Вазинський С. Є., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Дніпропетровськ : Видавництво Маковецький, 2015. 191 с.
4. Колісник Г. М., Слюсаренко В. Є. Аудит: навчальний посібник. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 296 с.
5. Кулик А. В. Теорія економічного аналізу: навчальний посібник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал»», 2018. 452 с.
6. Лисенко А. М. Детермінований факторний аналіз у дослідженні фінансово-господарської діяльності малого підприємства: методичний аспект. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 3 (114). Ч. 2. С. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-44> (дата звернення: 07.07.2023).
7. Лисенко А. М. Методика проведення аналізу дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 184–192. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/291/1/28.pdf> (дата звернення: 07.07.2023).
8. Лисенко А. М. Складові елементи методики аналізу фінансової звітності малого підприємства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70). № 4. Ч. 2. С. 119–125. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-45> (дата звернення: 07.07.2023).
9. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навчальний посібник. Суми : ШНАУ, 2020. 220 с.
10. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник, вид. 3-тє, переробл. / за ред. Чернілевського Д. В. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
11. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / за ред. Добронравової І. С. (ч. 1), Руденко О.В. (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
12. Салига К. С. Методологія наукового дослідження економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1791>
13. Самусевич Я. В., Височина А. В. Податкове планування та основи податкової оптимізації: навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет. 2021. 344 с.
14. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навчально-методичний посібник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал»», 2018. 206 с.
15. Філософія: навчальний посібник / за заг. ред. Щерби С. П. Київ : МАУП, 2004. 216 с.
16. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 31–44.
17. Швець Ф. Д. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2016. 151 с.
18. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

References:

1. Birta H. O., Burhu Yu. H. (2014) Metodolohiia i orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Methodology and organization of scientific research: study guide]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 142 p.
2. Vazhynskyi S. Ye., Shcherbak T. I. (2016) Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Methodology and organization of scientific research: study guide]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka, 260 p.
3. Kalambet S. V., Ivanov S. I., Pivniak Yu. V. (2015) Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Methodology of scientific research: study guide]. Dnipropetrovsk: Vydavnytstvo Makovetskyi, 191 p.
4. Kolisnyk H. M., Sliusarenko V. Ie. (2015) Audyt: navchalnyi posibnyk [Audit: study guide]. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU», 296 p.
5. Kulyk A. V. (2018) Teoriia ekonomichnoho analizu: navchalnyi posibnyk [Theory of economic analysis: a study guide]. Kyiv: DP «Vydavnychiy dim «Personal»», 452 p.
6. Lysenko A. M. (2020) Determinovanyi faktorny analiz u doslidzhenni finansovo-hospodarskoi diialnosti maloho pidpriemstva: metodychnyi aspekt [Deterministic factor analysis in the study of financial and economic activity of a small enterprise: methodological aspect]. *Derzhava ta rehiony. Naukovo-vyrobnychiy zhurnal. Seriia: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 3(114), part 2, pp. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-44> (accessed July 7, 2023).
7. Lysenko A. M. (2014) Metodyka provedennia analizu debitorskoi zaborhovanosti subiektiv hospodariuvannia [Methodology for analyzing receivables of business entities]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 26, pp. 184–192. Available at: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/291/1/28.pdf> (accessed July 7, 2023).

8. Lysenko A. M. (2020) Skladovi elementy metodyky analizu finansovoi zvitnosti maloho pidpriemstva [Constituent elements of the methodology of analysis of financial statements of a small enterprise]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, vol. 31(70), no. 4, part 2, pp. 119–125. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-45> (accessed July 7, 2023).
9. Medvid V. Yu., Danko Yu. I., Koblianska I. I. (2020) Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen (u strukturno-lohichnykh skhemakh i tablytsiakh): navchalnyi posibnyk [Methodology and organization of scientific research (in structural-logical schemes and tables): a study guide]. Sumy: SNAU, 220 p.
10. Chernilevsky D. V. (ed.) (2012) Metodolohiia naukovoï diialnosti: navchalnyi posibnyk [Methodology of scientific activity: study guide], Vinnytsia: Nilan-LTD, 364 p.
11. Dobronravova I. S. (ed.) (2018) Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navchalnyi posibnyk [Methodology and organization of scientific research: study guide]. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 607 p.
12. Salyha K. S. (2013) Metodolohiia naukovoï doslidzhennia ekonomichnoi efektyvnosti investytsii v innovatsiini proekty [Methodology of scientific research on the economic effectiveness of investments in innovative projects]. *Efektyvna ekonomika*, no. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1791> (accessed July 7, 2023).
13. Samusevych Y. V., Vysochyna A. V. (2021) Podatkove planuvannja ta osnovy podatkovoji optymizaciji [Tax planning and the basics of tax optimization]. Sumy: Sumy State University, 344 p.
14. Turynina O. L. (2018) Metodolohiia ta metody psykholohichnoho doslidzhennia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Methodology and methods of psychological research: educational and methodological manual]. Kyiv : DP «Vydavnychy dim «Personal», 206 p.
15. Shcherba S. P. (ed.) (2004) Filosofiia: navchalnyi posibnyk [Philosophy: study guide], Kyiv: MAUP, 216 p.
16. Shevchuk R. M. (2016) Metodolohiia naukovoï piznannia: vid yavyshecha do sutnosti [Methodology of scientific knowledge: from phenomenon to essence]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, no. 1 (11), pp. 31–44.
17. Shvets F. D. (2016) Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Methodology and organization of scientific research: study guide]. Rivne: NUVHP, 151 p.
18. Yahupov V. V. (2002) Pedahohika: navchalnyi posibnyk [Pedagogy: study guide]. Kyiv: Lybid, 560 p.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-19>

УДК 330.366:657.631

Клюс Ю. І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1841-2578>

Бодня І. О.

аспірант,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Klius Yuliia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Accounting and Taxation,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Bodnia Ivan

Postgraduate Student,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ВИБІР ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

THE CHOICE OF ECONOMIC TOOLS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE REGION

У статті доведено, що без ефективної комунікації на промислових підприємствах регіону збалансована система показників не стимулюватиме тривалих змін та підвищення ефективності. Визначено, що інструменти підвищення конкурентоспроможності регіону повинні включати систему аналізу; показники раннього попередження; звіти про винятки того чи іншого показника; співробітництво підрозділів промислових підприємств. Розглянуто показники ефективності для індексу виробничої компетентності та індексу ділової активності. Розроблено заходи щодо моделювання індексу виробничої компетентності. Розглянуто розрахунок виробничої компетентності, яка задає тон ефективності бізнесу промисловим підприємствам регіону. Доведено необхідність використання стратегічного картування для підвищення конкурентоспроможності регіону, визначено основні складники стратегічних карт.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіону, інструментарій підвищення, показники, промислове підприємство, ефективність, діяльність.

The article proves that without effective communication at industrial enterprises of the region, a balanced system of indicators will not stimulate long-term changes and increase efficiency. It was determined that the tools for increasing the competitiveness of the region should include a system of analysis; early warning indicators; reports on exceptions of this or that indicator; cooperation of divisions of industrial enterprises. Aligning the goals of the balanced scorecard with current and planned initiatives becomes an important way to focus and align all structural units of an industrial enterprise, while using tools such as the index of production competence; index of business activity. Measures have been developed to model the industrial competence index. The calculation of production competence, which sets the tone of business efficiency for industrial enterprises of the region, taking into account competitive priorities, is considered; advanced production technologies; integrated information systems; innovative production processes. The necessity of using strategic mapping to increase the competitiveness of the region has been proven, the main components of strategic maps have been determined. Mapping the production strategy at an industrial enterprise is an important way to assess and visually explain perspectives, goals and measures, as well as cause-and-effect relationships between them. Organizing the goals into each specific perspective and mapping the strategic relationships between all units serves as a way to evaluate the goals to ensure they are consistent and comprehensive. A strategic map is a visual way to convey to different industrial enterprises information about how

the divisions of these enterprises interact with each other, which facilitates the cascading of a balanced scorecard system, since it can be created at different management levels (from 1 to 3) of this enterprise and the map of each level may be revised to align with the overall strategy map. The main components of the strategic map are based on the interaction of all divisions, which justify all the results in production, oriented to the production strategy, which involves significant changes in culture.

Keywords: competitiveness of the region, improvement tools, indicators, industrial enterprise, efficiency, activity.

Постановка проблеми. Передова практика свідчить про те, що політика та виробнича стратегія повинні розглядатися як єдиний процес, яким необхідно керувати і який потрібно регулярно переглядати. Перетворення, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі, - це безперервний процес. І тому прикладні аспекти просування сучасного інструментарію ефективної діяльності промислових підприємств регіону підлягають переоцінці. Підтримка в просуванні сучасного інструментарію підвищення конкурентоспроможності регіону проводиться на підставі звітності та аналізу, що дозволяє досліджувати фактори, що впливають на прийняті заходи шляхом каскадного поширення системи показників во всіх підрозділи виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами підвищення конкурентоспроможності регіонів займаються багато вітчизняних учених, а також закордонні дослідники. Питанням вибору та забезпечення інструментарію підвищення конкурентоспроможності регіону, присвячено роботи В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанової, В. Л. Чернової [1], І. І. Єгорової, О. І. Нікіфорука та ін. [2], О. П. Онофричука [3], а також дослідження закордонних учених, серед яких: Б. А. Паншина [4], Т. Олівейра і Ф. Баско [5], Г. О. Ткачук [6]. Але незважаючи на велику кількість відповідних досліджень, ця тема є актуальною та значущою в умовах сьогодення.

Тому **метою** дослідження є визначення економічного інструментарію підвищення конкурентоспроможності регіону, розгляд його необхідних складників та пошук нових шляхів забезпечення цього інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Збалансована система показників підвищення конкурентоспроможності регіону ефективна лише в тому випадку, якщо її чітко розуміють на промислових підприємствах регіону. Вона має розроблятися лише на рівні керівників промислових підприємств і доводитися до кожного менеджера. Без ефективної комунікації на промислових підприємствах регіону збалансована система показників не стимулюватиме тривалих змін та підвищення ефективності.

Найбільша помилка, що здійснюється промисловими підприємствами регіону, - це думати, що збалансована система показ-

ників - просто заходи. Досить часто на промислових підприємствах розробляють список фінансових та нефінансових показників і вважають, що вони мають систему показників, а це далеко не так.

Для досягнення успіху необхідно надати ресурси та фінансувати ініціативи. Працівники, швидше за все, потребуватимуть нових інформаційних інструментів, які допоможуть їм зрозуміти рушійні сили заходів, за які вони несуть відповідальність, оскільки вони самі розглядають і вживають цих заходів. Інструменти повинні включати систему аналізу; показники раннього попередження; звіти про винятки того чи іншого показника; співробітництво підрозділів промислових підприємств.

Зіставлення цілей збалансованої системи показників з поточними та запланованими ініціативами стає важливим способом зосередження та вирівнювання всіх структурних підрозділів промислового підприємства, при цьому використовуються такі інструменти, як:

- індекс виробничої компетенції;
- індекс ділової активності

Індекс виробничої компетентності та індекс ділової активності розраховуються на основі моніторингу промислових виробництв підприємства. Показники ефективності використовуються для розрахунку індексу виробничої компетентності та індексу ділової активності. Конкурентні пріоритети, передові виробничі технології, вбудовані інформаційні системи та інноваційні виробничі процеси є показниками ефективності виробничої компетентності. Показники ефективності ділової активності включають рентабельність інвестицій, річний обсяг продажу, загальну додану вартість, частку ринку та прибуток на акцію. На деяких підприємствах індекс продуктивності виробництва вважається єдиним (рис. 1).

Виробнича компетентність - це міра поєднання сильних та слабких сторін промислового підприємства у певних стратегічних виробничих питаннях. Підхід, застосовуваний для моделювання обчислень індексу виробничої компетентності, проводиться відповідно до значення стратегічного питання, так званого рангу.

Індекс виробничої компетентності розраховується за рангами (значення стратегічного питання) з урахуванням наступних показників (табл. 1).

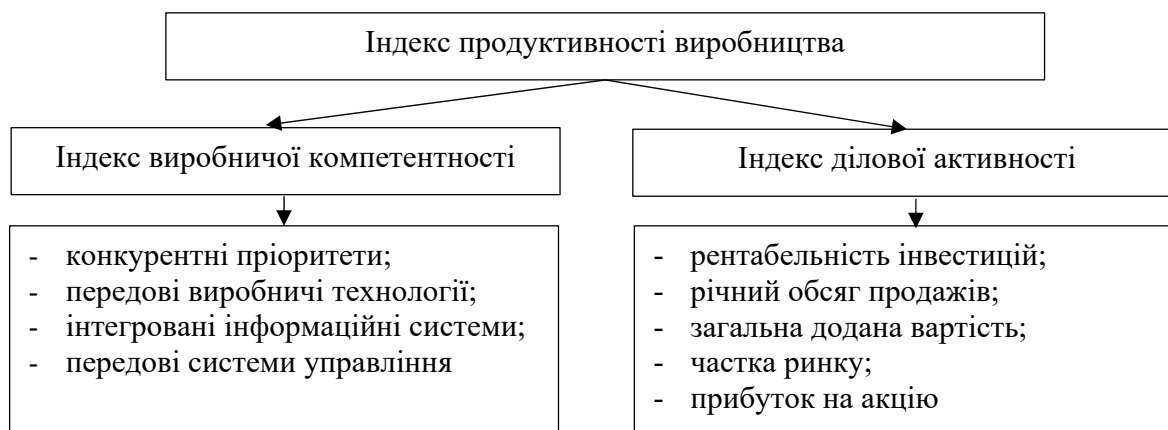

Рис. 1. Показники ефективності для індексу виробничої компетентності та індексу ділової активності

Таблиця 1
Середній індекс виробничої компетентності

Ранг	Найменування показника
1	Якість продукції, що випускається
2	Вартість одного виробу
3	Постачання проданою продукції
4	Гнучкість виробничих процесів
5	Інтегровані інформаційні системи
6	Передові системи управління
7	Передові виробничі технології

Структура для компетенції розширюється на обчислення індексу виробничої компетентності.

Для розрахунку індексу виробничої компетентності необхідно враховувати наступне:

- систематично розроблений показник виробничої компетентності;
- він заснований на сильних та слабких сторонах промислового підприємства;
- він допомагає у вирішенні ключових стратегічних виробничих питань;
- проблеми високого рангу мають більший вплив на виробничу компетентність, тоді як проблеми з нижчим рангом мають дуже слабкий вплив;
- логарифмічне рівняння має інтуїтивний сенс, де виробнича стратегія промислового підприємства вимагає сил більш ніж в одній області, тому необхідно застосовувати різні заходи для моделювання (рис. 2).

Для розрахунку індексу виробничої компетентності визначено сім стратегічних виробничих завдань, які включають чотири конкурентні пріоритети:

- якість продукції;
- вартість одного виробу;
- постачання проданої продукції;
- гнучкість виробничих процесів.

І заходи щодо вдосконалення:

- інтегровані інформаційні системи;
- передові виробничі технології;
- інноваційні виробничі процеси.

Для розрахунку показника виробничої компетентності використовують метод лінійної апроксимації.

Найвищі та найнижчі середні значення відображаються для перерахованих вище семи стратегічних виробничих питань для промислового підприємства, що має значення від 0 до 100%.

Критерій ваги (Q_i присвоюється конкретному стратегічному виробничому питанню так:

- $Q_i = +1$ (сила), якщо кількість відсотків > 60 ;
- $Q_i = 0$ (нейтрально), якщо кількість відсотків від 40 до 60;
- $Q_i = -1$ (слабкість), якщо кількість відсотків < 40 .

Показники ефективності промислових підприємств включають організаційну культуру, яка вказана за ступенем згоди за чотирма ознаками організаційної культури (ОК1 – ОК4) за п'ятибальною шкалою Лайкерта:

- 1 – повністю не згоден;
- 5 – повністю згоден.

У цілому нині промислові підприємства приділяють більше уваги домінуванню виробництва. Найменше значення має маркетинг, який домінує над виробництвом, і це відображає, що промислові підприємства надають меншого значення маркетингу. Проте організаційна культура промислових підприємств свідчить про внутрішню узгодженість між елементами.

У цій роботі ми розглядаємо розрахунок виробничої компетентності, яка задає тон ефективності бізнесу промисловим підприємствам регіону з урахуванням:

- конкурентних пріоритетів;
- передових виробничих технологій;

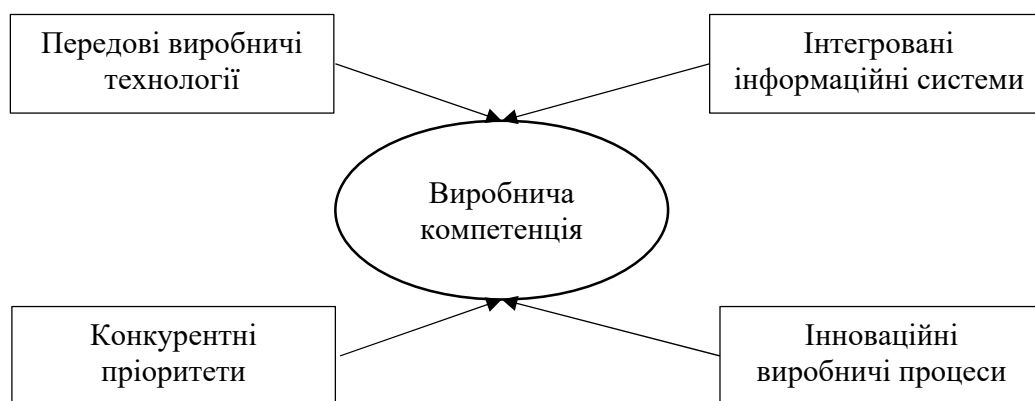

Рис. 2. Заходи щодо моделювання індексу виробничої компетентності

- інтегрованих інформаційних систем;
- інноваційних виробничих процесів.

Всі вони використовуються в якості чотирьох показників для виробничих компетенцій.

Річний обсяг продажів (станом на потрібне число) включає розрахунки:

- з прибутку (збитку) від продажу;
- чистий прибуток;
- рентабельності інвестицій;
- коефіцієнта поточної ліквідності.

Ці показники є показниками ефективності бізнесу. Індекс виробничої компетентності та індекс ділової ефективності розраховуються з їх врахуванням. Усі ці показники заносяться до звітів, які забезпечують точне уявлення про досягнуті результати. Звіти сприяють ефективному інформуванню про стан виробничої стратегії промислового підприємства міста і є потужним засобом регулярної оцінки ефективності.

Обов'язкові звіти включають:

- картування виробничої стратегії;
- матрицю виробничої стратегії;
- стратегічні теми (заходи).

Картування виробничої стратегії на промисловому підприємстві є важливим способом оцінки та візуальної експлікації перспектив, цілей та заходів, а також причинно-наслідкових зв'язків між ними. Організація цілей у кожній певній перспективі та картування стратегічних взаємозв'язків між усіма підрозділами служать способом оцінки цілей, щоб переконатися, що вони є послідовними та всеосяжними.

Стратегічна карта – це візуальний спосіб донести до різних промислових підприємств інформацію про те, як підрозділи цих підприємств взаємодіють між собою, що полегшує каскадування збалансованої системи показників, оскільки вона може бути створена на різних рівнях менеджменту (від 1 до 3) цього підприємства та карта кожного рівня може бути переглянута для узгодження із загальною стратегічною карткою.

Діаграма, яка будується відповідно до розвитку промислового підприємства, повністю фіксується у стратегічній карті, і вже всі отримані показники за фактом розподіляються за підрозділами цього підприємства, таких як:

- фінансово-економічні;
- маркетингові;
- бізнес-процесні;
- професійного навчання та зростання (економічного та професійного).

Стратегічна карта забезпечує нормативний контрольний перелік всіх компонентів виробничої стратегії та його взаємозв'язків. Уся інформація міститься у стратегічній карті на одній сторінці, і це забезпечує відносно легку стратегічну комунікацію.

Фінансова перспектива розглядає створення довгострокової акціонерної вартості та будується на основі:

- стратегії управління продуктивністю виробництва;
- поліпшення структури витрат та використання активів;
- виробничої стратегії, яка включає стратегію зростання і стратегію продажів, що сприяють зростанню обсягів виробництва та послуг, а також проведенню інноваційних виробничих процесів, що в обов'язковому порядку тягне за собою зміни:
 - в умовній політиці;
 - поліпшення якості продукції;
 - різноманітності продукції, що випускається;
 - розширення сервісних послуг;
 - тісний діловий взаємодії з партнерами;
 - сервісний брендинг.

Працюючи з клієнтами (особливо з постійними), промислові підприємства повинні напружувати і реалізовувати різноманітність сервісних послуг, розширювати асортимент продукції, що матиме потужну інформаційну базу, яка повинна постійно оновлюватися, і працювати однією командою,

що включає не тільки працівників промислового підприємства, а й клієнтів.

При цьому постійно повинні відстежуватись причинно-наслідкові зв'язки та показуються за допомогою з'єднань стрілками.

Після розгляду принципів побудови стратегічних карт виникає можливість за допомогою картування допомогти описати виробничу стратегію та зафіксувати показники ефективності, що використовуються для розрахунку індексу виробничої компетентності та індексу ділової активності. Ці показники впливають на процес вирівнювання підрозділів та виробництв, який можна назвати загальною стратегією (рис. 3).

Основні складові стратегічної карти засновані на взаємодії всіх підрозділів, які обґрунтовують усі результати у виробництві, орієнтовані на виробничу стратегію, яка передбачає значні зміни у культурі. Організаційні зміни – це еволюційний процес. Послідовне виконавче керівництво, залучення, активне спонсорство та підтримка мають вирішальне значення для підтримки імпульсу у вирішенні проблем, з якими неминуче стикаються промислові підприємства [6].

Виконавча команда має бути у злагоді не лише між собою, а й у поглядах на розвиток промислового підприємства.

Виконавча група бере участь у проектних сесіях, на яких встановлюються основні завдання, бачення та стратегічні теми.

Керівники продовжують висловлювати свою підтримку та участь в ініціативі реалізації збалансованої системи показників. Цикли зворотнього зв'язку необхідні для постійного

зосередження уваги на виробничій стратегії та заходах щодо її переоцінки. Для підтримки оцінки виробничої стратегії промислові підприємства повинні використовувати інструменти звітності та аналізу, що дозволяють аналізувати фактори, що впливають на вжиті заходи.

У стратегічній карті проглядаються створені цінні пропозиції, які у підрозділах при інтеграції друг з одним у одному графічному представленні, де відразу виникає можливість у вигляді стратегії картування істотно допомогти у підвищенні конкурентоспроможності промислового підприємства, спілкуючись з керівниками.

Висновки. Для досягнення успіху необхідно надати ресурси та фінансувати ініціативи. Працівники, швидше за все, потребуватимуть нових інформаційних інструментів, які допоможуть їм зрозуміти рушійні сили заходів, за які вони несуть відповідальність, оскільки вони самі розглядають та вживають ці заходи. Інструменти повинні включати систему аналізу, показники раннього попередження, звіти про виключення того чи іншого показника, співробітництво підрозділів промислових підприємств.

Зіставлення цілей збалансованої системи показників з поточними та планованими ініціативами стає важливим способом зосередження та вирівнювання всіх структурних підрозділів промислового підприємства, мають великий вплив такі інструменти, як індекс виробничої компетенції, індекс ділової активності.

Індекс виробничої компетентності та індекс ділової активності розраховуються

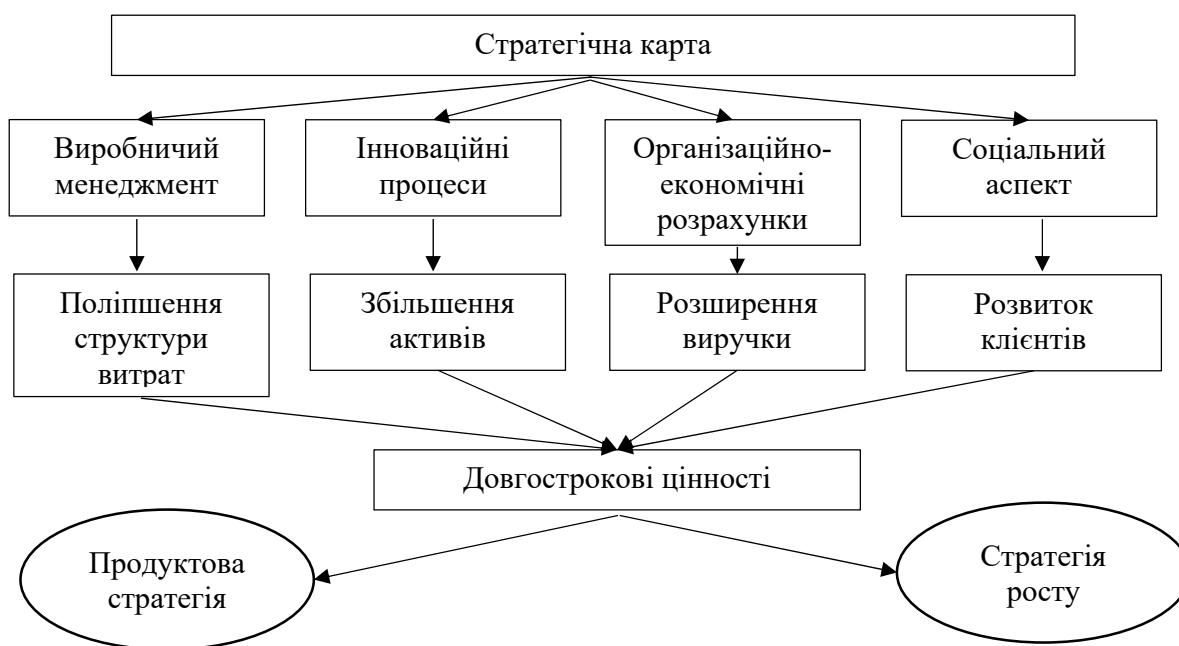

Рис. 3. Основні складові стратегічної карти

на основі моніторингу промислових виробництв підприємства. Показники ефективності використовуються для розрахунку індексу виробничої компетентності та індексу ділової активності. Конкурентні пріоритети, передові виробничі технології, вбудовані інформаційні системи та інноваційні виробничі процеси є показниками ефективності виробничої компетентності. Показники ефективності ділової активності включають рентабельність інвестицій, річний обсяг продажу, загальну додану вартість, частку ринку та прибуток на акцію.

Індекс виробничої компетентності розраховується за рангами (значення стратегічного питання) з урахуванням показників.

Структура для компетенції розширюється на обчислення індексу виробничої компетентності.

Для розрахунку індексу виробничої компетентності необхідно враховувати показник виробничої компетентності, що систематично розробляється. Він заснований на сильних та слабких сторонах промислового підприємства; допомагає у вирішенні ключових стратегічних виробничих питань; проблеми високого рангу мають більший вплив на виробничу компетентність, тоді як проблеми з нижчим рангом мають дуже слабкий вплив; логарифмічне рівняння має інтуїтивне значення; виробнича стратегія промислового підприємства потребує сил більш ніж в одній галузі, тому необхідно вживати різних заходів для моделювання.

Виробнича компетентність задає тон ефективності бізнесу вітчизняним промисловим підприємствам з урахуванням конкурентних пріоритетів; передових виробничих технологій; інтегрованих інформаційних систем; інноваційних виробничих процесів.

Всі вони використовуються як чотири показники для виробничих компетенцій.

Річний обсяг продажів (станом на потрібне число) включає розрахунки з прибутку (збитку) від продажу, чистого прибутку, рентабельності інвестицій, коефіцієнту поточної ліквідності.

Ці показники є показниками ефективності бізнесу. Індекс виробничої компетентності та індекс ділової ефективності розраховуються з їх врахуванням. Усі показники заносяться до звітів, які забезпечують точне уявлення про досягнуті результати. Звіти сприяють ефективному інформуванню про стан виробничого промислового підприємства та є потужним засобом регулярної оцінки ефективності.

Обов'язкові звіти включають картування виробничої стратегії, матрицю виробничої стратегії, стратегічні теми (заходи).

Картування виробничої стратегії на промисловому підприємстві є важливим способом оцінки та візуальної експлікації перспектив, цілей та заходів, а також причинно-наслідкових зв'язків між ними. Організація цілей у кожній певній перспективі та картування стратегічних взаємозв'язків між усіма підрозділами служать способом оцінки цілей, щоб переконатися, що вони є послідовними та всеосяжними.

У стратегічній карті проглядаються створені цінні пропозиції, які у підрозділах при інтеграції друг з одним у одному графічному представленні, де відразу виникає можливість у вигляді стратегії картування істотно допомогти у підвищенні конкурентоспроможності промислового підприємства.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. Економічна безпека регіону: аналіз, оцінка, прогнозування. Харків: ІНЖЕК, 2004. 144 с.
2. Цифрові технології в інноваційній трансформації економіки України : колективна монографія / І. Ю. Єгоров та ін. ; за ред. І. Ю. Єгорова, О. І. Никифорука, В. Е. Ліра ; НАН України, ДУ «Ін-т. екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2020. 308 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/321.pdf>
3. Онофрійчук О. П. Економічна безпека підприємницької діяльності в умовах розвитку цифрової економіки : автореф. дис. ... к.е.н. : 08.00.04. Маріуполь, 2021. 24 с.
4. Паншин Б. Цифрова економіка: поняття та напрямки розвитку. *Наука та інновації*. 2019. № 8(80). С. 48–55.
5. Oliveria T., Bacao F. Assessing the pattern between economic and digital development of countries. *InfSystFront*. 2017. Vol. 9. № 4. P. 835–854. DOI: <https://doi.org/10.ek07/S10796-016-9634-1>
6. Ткачук Г. О. Економічна безпека підприємств в умовах трансформаційних перетворень : автореф. дис. ... д.е.н. : 08.00.04. Одеса, 2020. 48 с.

References:

1. Ponomarenko V. S., Klebanova T. S., Chernova N. L. (2004) Ekonomichna bezpeka rehionu: analiz, otsinka, prohozuvannia [Economic security of the region: analysis, assessment, forecasting]. Kharkiv: INZHEK.
2. Yehorov I. Yu. Nykyforuk O. I. (2020) Tsyfrovi tekhnolohii v innovatsiinii transformatsii ekonomiky Ukrainy: kolektyvna monohrafiia [Digital technologies in the innovative transformation of the Ukrainian econ-

omy: a collective monograph]. NAN Ukrainy DU "Instytut Ekonomiky Ta Prohnozuvannia NAN Ukrainy" [National Academy of Sciences of Ukraine, State University "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"]. Kyiv. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/321.pdf>

3. Onofriichuk O. P. (2021) Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh rozvytku tsyfrovoy ekonomiky [Economic security of entrepreneurial activity in the context of the development of the digital economy] (PhD Thesis), Mariupol.

4. Panshin B. (2019) Tsyfrova ekonomika: poniattia ta napriamky rozvytku [Digital Economy: Concepts and Directions of Development]. *Science and Innovation*, vol. 1 (80), pp. 48–55.

5. Oliveria T., Bacao F. (2017) Assessing the pattern between economic and digital development of countries. *InfSystFront*, vol. 9, no 4, pp. 835–854. DOI: <https://doi.org/10.ek07/S10796-016-9634-1>

6. Tkachuk G. O. (2020) Ekonomichna bezpeka pidpriemstv v umovakh transformatsiinykh peretvoren [Economic security of enterprises in the context of transformational transformations] (PhD Thesis), Odessa.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-20>
УДК 330.322.5:711.3

Sokhan Inna

D.Sci, Professor of Management Department
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8038-8484>

Li Zhuoran

PhD student, Department of Management,
Sumy National Agrarian University

Сохань І.В.

доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту,
Сумський національний аграрний університет

Li Zhuoran

аспірант,
Сумський національний аграрний університет

CURRENT SITUATION OF INVESTMENT MANAGEMENT IN AGRICULTURAL CHINESE ECONOMY UNDER THE BACKGROUND OF GLOBALIZATION

ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ З УПРАВЛІННЯМ ІНВЕСТИЦІЯМИ В АГРАРНІЙ ЕКОНОМІЦІ КИТАЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

The article focuses on the management of agricultural investment and economic growth under the background of globalization. It also studies the current situation of investment management, the relationship with economic growth and the management research of agricultural economy under the background of globalization. The research results of this article provide the basis for developing better investment management programs and provide useful experience for better management of agricultural investment. Here was adopted the input-output analysis method of agricultural economy, and was made the forecast analysis of the total agricultural investment. These analyses help us to assess the benefits of agricultural investments and provide advice and decision support on management. Through this research article can better grasp the relationship between agricultural investment and economic growth under the background of globalization, and put forward the corresponding management strategies.

Keywords: management, investment, globalization, agriculture.

Стаття присвячена управлінню аграрними інвестиціями та економічним зростанням в умовах глобалізації. Було вивчено поточну ситуацію з управлінням інвестиціями, взаємозв'язок з економічним зростанням та дослідження управління аграрною економікою на тлі глобалізації. Результати дослідження цієї статті є основою для розробки кращих програм управління інвестиціями та надають корисний досвід для кращого управління сільськогосподарськими інвестиціями. Було застосовано метод аналізу витрат-випуску аграрної економіки та проведено прогностичний аналіз загального обсягу сільськогосподарських інвестицій. Ці аналізи допомагають оцінити переваги сільськогосподарських інвестицій і надають консультації та підтримку прийняття рішень щодо управління. Завдяки цій дослідницькій статті можна краще зрозуміти взаємозв'язок між сільськогосподарськими інвестиціями та економічним зростанням на тлі глобалізації та запропонувати відповідні стратегії управління.

Ключові слова: менеджмент, інвестиції, глобалізація, сільське господарство.

Formulation of problem. Although the reform of agricultural development and investment globalization is difficult, under the guidance of a series of international policies, agricultural economic investment management is gradually standardized and internationalized [1]. WTO Agreement on Agriculture, as a global economic and trade rule in the field of agriculture, is of great significance to promote the development of agricultural globalization. In terms of the internationalization of agricultural

investment, the Principles for Responsible Investment in Agriculture and Food Systems issued by the Committee on World Food Security (CWFS) integrates the opinions of all parties [2]. On the premise of encouraging responsible agricultural investment while avoiding food security and agricultural development brought by investment, the role of agricultural economic development in agricultural investment is highly valued, and the investment capacity of agriculture is required to be strengthened and guaranteed.

It is also required to avoid the negative impact of agricultural investment on agricultural development aspects [3].

Literature review. The theoretical and practical problems of investing in the agrarian sector of the economy, its adaptation to market conditions, coordination with global processes are quite widely covered in the works of many scientists: Wang Yaxin, Lu Yujia, Chen Qianfen, Liu Chengfang, Zhang Linxiu, Fan Shenggen, Li Wei, Xue Caixia, Zhu Ruixiang, Guo Kang Quan, Huang Yuxiang, Liu Huixia, Milos Tosin, Wang Xiaoqi. However, paying tribute to the indisputable developments and achievements of domestic and foreign scientists, we note that the specificity of the agricultural sector of the economy, the problems of their adaptation to the market determine the fact that many conceptual, tactically and strategically important aspects of investing in agricultural formations remain insufficiently researched. The need for their research in the conditions of obtaining intermediate results of the agrarian reform determines the relevance of the research and its purpose.

This article aims to study the current situation of investment management in agricultural economy under the background of globalization and its relationship with economic growth through empirical analysis, and further explore the research on management. It evaluates the current situation of investment management in agricultural economy.

Formulation the main ideas. As a large population and agricultural country, China has developed its own agriculture in line with international trends, actively encouraged Chinese agriculture to "go global", and sought and used the advantages of international agricultural resource integration to promote agricultural economic growth. In recent years, China has entered a new era of opening-up and a new stage of agricultural development [4]. China's agriculture has accelerated its integration with the world's agriculture, and its overseas investment in agriculture has also grown rapidly. Since 2015, China has become the world's second largest capital exporter. Against the backdrop of

shrinking global foreign direct investment and the global spread of COVID-19, China's outward foreign direct investment grew against the trend in 2021, ranking first in the world for the first time [5].

Drawing on international experience, China pays special attention to the externalities of large-scale agricultural investment, gives full play to the role of agricultural investment internationalization in driving agricultural economic growth and optimizing agricultural industrial structure, and avoids the possible infringement of agricultural development rights and interests, agricultural ecology and other problems. Although the international investment environment is complex and changeable, international trade and investment are still an essential part of China's agricultural foreign cooperation and exchange [6].

Agricultural international trade and investment is an inevitable requirement to accelerate the construction of China's economic double circulation development pattern. In order to build a double-cycle development pattern, together with the domestic and international markets, and accelerate the transformation and upgrading of production capacity of backward industries, it is necessary to integrate into the global industrial chain, transfer the production facilities and supporting technologies with comparative advantages in China to the outside, and bring high-quality agricultural products back to China, forming a major domestic and international cycle, and realizing the improvement of quality, efficiency and green development of China's agriculture (Table 1).

As shown in Table 1, the input-output ratio increased year by year. In 2012, 2015 and 2017, the input-output ratio was 17.91%, 19.44% and 20.5% respectively, and the average input-output ratio was 19.38%. In 2012, 2015 and 2017, the input-output increase ratio was 1, 1.53 and 1.06 respectively. The average input-output increase ratio is 1.20, which indicates that the input-output level of China's agricultural economy is improving year by year, and the input-output efficiency is getting higher and higher.

Table 1

The Input-Output Ratio of AG investment

Year	Total input	Total output	Input-output ratio	Input-output increase ratio
2017	1,101,240,340	22,577,335,292	20.50	1.06
2015	1,070,563,649	20,814,465,145	19.44	1.53
2012	894,213,473	16,016,270,834	17.91	1.00
Average	1,022,005,820	19,802,690,424	19.38	1.20

Source: The original data were obtained from the National Bureau of Statistics of China and compiled by the authors

Therefore, this study takes the total amount of agricultural investment in 2020 as the basic data, and the average value of the increase ratio of agricultural economic input-output is the annual change ratio of agricultural investment. The investment data from 2018 to 2020 is used to predict the total amount of investment from 2021 to 2023. The formula is as follows:

$$\text{Agricultural Investment}_{n,i} = \text{Agricultural Investment}_{(n-1),i} \times (1 + 1.20 \times (n - 2020)), \quad (1)$$

where, is the total forecast amount of agricultural investment in year n of item i , is the total forecast amount of agricultural investment in year $n-1$ of item i , $n > 2020$, n is an integer.

The forecast results of total agricultural investment are shown in Table 2. China's total agricultural investment will increase year by year. From 2018 to 2023, China's total agricultural investment will grow at a rapid pace, reaching a quadrillion market.

Such as, China Agricultural Economy in 2023, World Agricultural Economy, Invest Comopleted, Equipment, New Fixed Assets, Government Funds, Financial Loan, Import Funds, Import Foreign Funds, Self Funds, Other Funds were 95,685.36, 316,006.91, 145,730.99, 52,328.04, 98,176.84, 2,247.60, 20,516.98, 20,303.90, 5,955.91, 91,829.11 and 10,83.339 billion yuan respectively.

Moreover, these agricultural investment funds will flow to the intermediate use industry,

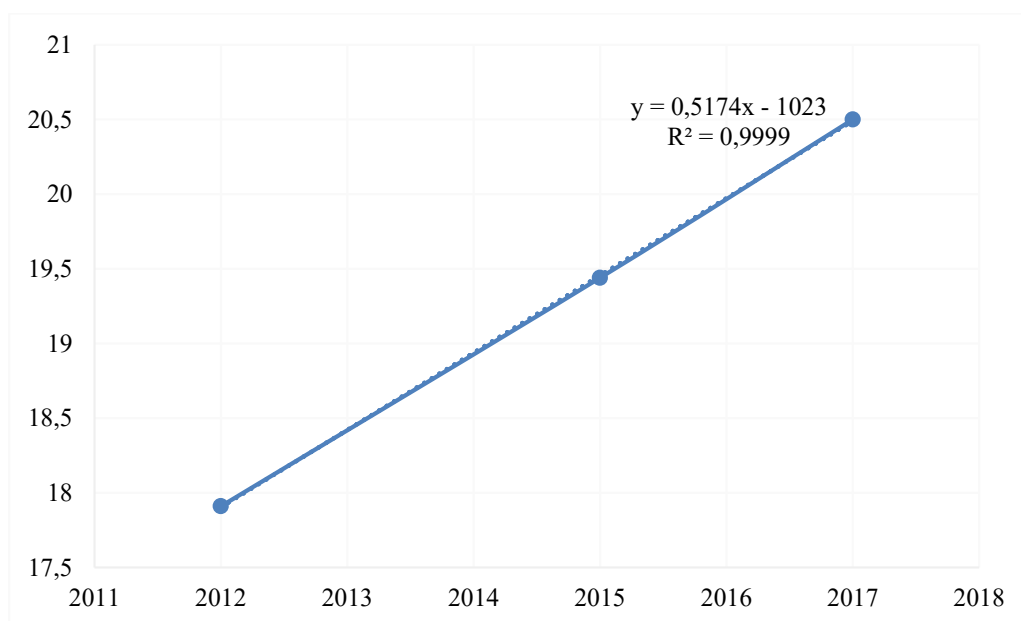

Figure 1. Development and forecast of China's input-output ratio

Source: The original data were obtained from the National Bureau of Statistics of China and compiled by the authors

Table 2

The Total Agricultural Investment Forecast (100 million/RMB)

Year	2018	2019	2020	2021	2022	2023
China Agricultural Economy	7.18	7.66	7.99	173.38	3,970.35	95,685
World Agricultural Economy	24.98	25.42	26.39	572.59	13,112.32	316,006.91
Invest Completed	11.09	11.66	12.17	264.06	6,046.93	145,730.99
Equipment	3.97	4.18	4.37	94.82	2,171.29	52,328.04
New Fixed Assets	7.45	7.85	8.20	177.89	4,073.73	98,176.84
Government Funds	0.17	0.18	0.19	4.07	93.26	2,247.60
Financial Loan	1.56	1.65	1.71	37.18	851.33	20,516.98
Import Funds	1.54	1.62	1.70	36.79	842.49	20,303.90
Import Foreign Funds	0.45	0.47	0.50	10.79	247.13	5,955.91
Self Funds	6.99	7.35	7.67	166.39	3,810.34	91,829.11
Other Funds	0.82	0.86	0.90	19.63	449.52	10,833.39

Source: The original data were obtained from the National Bureau of Statistics of China and compiled by the authors

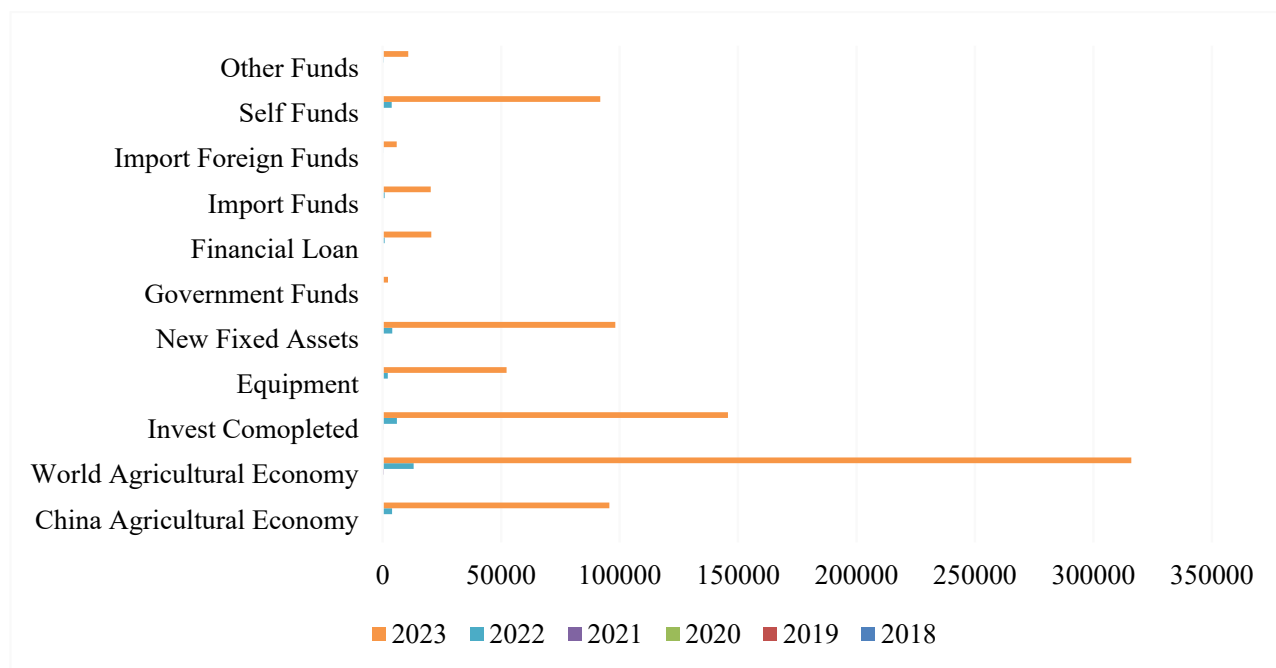

Figure 2. Changes in various indicators of China's agricultural investment

Source: The original data were obtained from the National Bureau of Statistics of China and compiled by the authors

the initial use industry and the final product production industry of agriculture, and create the agricultural economic benefits of the input-output ratio of up to 20 times.

On the one hand, this proves the broad prospect of China's agricultural investment. On the other hand, it also exposes the dilemma of low level of scientific and technological innovation and poor efficiency of resource allocation in China's agricultural development.

In order to give full play to the role of resource and agricultural scientific and technological innovation in driving agricultural economic growth, integrate the development of the three industries, and ultimately contribute to the development of national economy and the improvement of residents' income level. This is the essential connotation and fundamental purpose of the mutual promotion of agricultural investment and economic growth in China.

Conclusions. The Input-Output Ratio of AG investment! This study is based on the relationship between agricultural investment and agricultural economic growth mediated by

investment environment. The analysis shows that China's agricultural input-output level and China's agricultural investment change in the same trend, and the input-output efficiency of agricultural economy is used to predict China's total agricultural investment.

Through a comprehensive investigation of the global and Chinese economic conditions, we can understand the specific performance of the current investment in the agricultural economy and the management problems. It also focuses on the relationship between agricultural economy and economic growth in the context of globalization. From the investment environment, investment structure, investment scale and other aspects, as well as the path of the investment environment as the intermediary analysis. Through these analyses, we can have a deep understanding of the impact of agricultural economy on economic growth in the context of globalization and the role of investment in it. Doing so will help us to better understand the relationship between the agricultural economy and the overall economic development.

References:

1. Wang Yaxin (2022). Research on the Impact of Targeted RRR Policy on Effective Investment of Listed Agricultural Companies. *Huazhong Agricultural University's Journal*, 79–93.
2. Lu Yujia, Chen Qianfen. (2020). The Evolution of US Foreign Agricultural Investment Pattern and Its Influencing Factors: On the Belt and Road Agricultural Cooperation. *Journal of Natural Resources*, 35(3), 654–667.
3. Liu Chengfang, Zhang Linxiu, Fan Shenggen (2022). Impact Factors of Agricultural productive Investment – empirical analysis of six counties and cities in Jiangsu Province. *China Rural Observation*, 80(04), 34–42.

4. Li Wei, Xue Caixia, Zhu Ruixiang, Guo Kang Quan, Huang Yuxiang, Liu Huixia (2012). Allot efficiency analysis of Chinese agricultural machinery based on frontier theory. *Journal of Agricultural Engineering*, 3, 38–43.
5. Milos Tosin (2020). The role of investment in the efficiency of agriculture – case of Serbia Perspectives of Innovations. *Economics and Business*, 3.
6. Wang Xiaoqiu (2022). Linking the troika to activate agricultural investment. *Rural Work Newsletter*, 271, 50–51.
7. Danko, Y. I., & Reznik, N. P. (2019). Contemporary challenges for China and Ukraine and perspectives for overcoming these challenges. *Global Trade and Customs Journal*, 14(6).
8. Danko Yu. (2022) Peculiarities of modeling Ukrainian-Chinese cooperation in the field of education. *Management*, 1 (35), 117–131.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-21>
УДК 336.7

Бобришев Є.С.

кандидат економічних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7031-1000>

Bobryshev Yevhenii

PhD in Economics,
Chernihiv Polytechnic National University

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

THE ROLE OF FINANCIAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF THE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN GLOBALIZATION

У статті розглядається роль фінансових технологій (FinTech) у формуванні стратегії розвитку національної економіки в умовах глобалізації. Основна увага приділена впливу FinTech на традиційний фінансовий сектор, а також можливостям та викликам, які виникають у зв'язку з швидким розвитком цієї сфери. Стаття аналізує переваги, такі як зниження вартості фінансових послуг, підвищення доступності та інноваційності, а також розглядає потенційні ризики, зокрема у сфері регулювання, безпеки даних та стабільності ринку. Висновки дослідження підкреслюють важливість адаптації, освіти та співпраці для ефективного використання можливостей FinTech в інтересах стабільного та динамічного розвитку національних економік в умовах глобалізації. Стаття також акцентує увагу на взаємодії між традиційними фінансовими установами та новітніми FinTech-стартапами, розглядаючи це як ключовий фактор успішної інтеграції інноваційних рішень у фінансову інфраструктуру. Окрім того, розглядаються екологічні аспекти та їх вплив на фінансовий сектор, а також можливості, які FinTech пропонує для "зеленої" трансформації економіки. В контексті глобальних викликів, таких як пандемії та геополітичні кризи, стаття підкреслює роль FinTech як інструменту для адаптації та відновлення економічної активності. У підсумку, дослідження підтверджує, що FinTech має великий потенціал для підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості національних економік, але це також вимагає відповідального підходу, глибокого аналізу та стратегічного планування з боку усіх зацікавлених сторін. Крім того, в статті розглядається роль держави у регулюванні та підтримці розвитку FinTech. Враховуючи швидкі зміни в цій сфері, державні органи повинні бути готові реагувати оперативно, створюючи сприятливе середовище для інновацій, а також захищаючи права споживачів та інтереси економіки в цілому. Наголошується також на глобальному характері FinTech. Ця галузь не знає кордонів, і це створює як унікальні можливості для міжнародної співпраці, так і нові виклики, пов'язані з міжнародним регулюванням, конкуренцією та кібербезпекою.

Ключові слова: FinTech (фінансові технології), глобалізація, національна економіка, інновації, регулювання, стратегічне планування, конкурентоспроможність, кібербезпека.

The article examines the role of financial technologies (FinTech) in the formation of a strategy for the development of the national economy in the context of globalization. The main focus is on the impact of FinTech on the traditional financial sector, as well as the opportunities and challenges that arise in connection with the rapid development of this area. The article analyzes the benefits, such as reduced cost of financial services, increased accessibility and innovation, and also considers the potential risks, in particular in the area of regulation, data security and market stability. The research findings emphasize the importance of adaptation, education and cooperation for the effective use of FinTech opportunities in the interests of stable and dynamic development of national economies in the context of globalization. The article also emphasizes the interaction between traditional financial institutions and the latest FinTech startups, considering it as a key factor in the successful integration of innovative solutions into the financial infrastructure. In addition, environmental aspects and their impact on the financial sector are considered, as well as the opportunities that FinTech offers for the "green" transformation of the economy. In the context of global challenges such as pandemics and geopolitical crises, the article highlights the role of FinTech as a tool for adaptation and recovery of economic activity. In conclusion, the study confirms that FinTech has great potential to increase the efficiency, competitiveness and sustainability of national economies, but it also requires a responsible approach, deep analysis and strategic planning by all stakeholders. In addition, the article examines the role of the state in regulating and supporting

the development of FinTech. Given the rapid changes in this area, public authorities must be ready to respond promptly, creating a favorable environment for innovation, as well as protecting the rights of consumers and the interests of the economy as a whole. The global nature of FinTech is also emphasized. This industry knows no borders, and this creates both unique opportunities for international cooperation and new challenges related to international regulation, competition and cyber security.

Keywords: *FinTech (financial technologies), globalization, national economy, innovation, regulation, strategic planning, competitiveness, cyber security.*

Постановка проблеми. Сучасний світ переживає епоху стрімкого розвитку технологій, особливо в сфері фінансів. Фінансові технології, або FinTech, стали одним з ключових факторів, які впливають на глобальну економіку. У цьому контексті розуміння ролі FinTech у формуванні стратегії розвитку національних економік є особливо актуальним. За останні роки світовий ринок фінансових технологій показав вражаючі темпи росту. Це відкриває нові можливості для бізнесу, сприяє створенню робочих місць та залученню інвестицій. Глобалізація сприяє інтеграції національних ринків у світову економіку. FinTech дозволяє країнам ефективніше конкурувати на міжнародному рівні, адаптуючись до змінних умов ринку. Цифрові технології змінюють традиційні моделі ведення бізнесу. Фінансові технології стають важливим інструментом цієї трансформації, дозволяючи компаніям оптимізувати процеси, знижувати витрати та підвищувати ефективність. FinTech допомагає забезпечити доступ до фінансових послуг для широких верств населення, особливо в регіонах з обмеженим доступом до традиційних банківських послуг. З розвитком фінансових технологій зростає необхідність в адаптації законодавства та стандартів регулювання. Це ставить перед урядами завдання забезпечення балансу між інноваціями, безпекою споживачів та стабільністю фінансової системи. Отже, актуальність дослідження ролі фінансових технологій у формуванні стратегії розвитку національної економіки в умовах глобалізації очевидна. Вивчення цієї теми допоможе краще розуміти сучасні тенденції світової економіки та формувати ефективні стратегії розвитку на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються розвитку FinTech інновацій, активно обговорюються у науковому середовищі сьогодні. Зокрема, за останні п'ять років виділяються роботи таких вітчизняних вчених, як Р. Безпалій, Т. Гаврилко, Н. Джурук, Л. Дудинець, Л. Слободи, Т. Тохтамиш, І. Троць, О. Шевченко та інші. Проте, попри це, швидке зростання фінансових технологій та їх вплив на фінансову надійність економіки залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті – дослідження впливу фінансових технологій (FinTech) на формування стратегії розвитку національних економік в контексті глобалізаційних процесів. Стаття спрямована на вивчення основних аспектів взаємодії FinTech та національної економіки, а також на визначення можливостей та викликів, які виникають у зв'язку з широким розповсюдженням новітніх фінансових технологій..

Виклад основного матеріалу дослідження. FinTech включає в себе інноваційні рішення в сфері банківських послуг, страхування, інвестицій та інших фінансових операцій. Ці технології дозволяють по-перше, знижувати вартість фінансових послуг для споживачів. Фінансові технології (FinTech) революціонізують традиційний фінансовий сектор, пропонуючи новітні рішення, які спрямовані на підвищення ефективності, доступності та зручності фінансових послуг. Однією з ключових переваг FinTech є можливість зниження вартості фінансових послуг для споживачів. Розглянемо, як це досягається. Автоматизація процесів – багато FinTech-компаній використовують автоматизовані системи для обробки заявок, аналізу ризиків та управління портфелем. Це зменшує необхідність участі людського фактора, що в свою чергу знижує витрати). Відсутність традиційної інфраструктури – багато FinTech-платформ працюють виключно онлайн, що відмінно від традиційних банків, які мають велику мережу відділень. Зниження витрат на оренду, утримання та персонал дозволяє зекономити кошти. Інноваційні моделі кредитування – FinTech-компанії часто використовують альтернативні дані для оцінки кредитоспроможності, що може знизити вартість кредиту для споживачів, які не мають традиційної кредитної історії. Конкуренція – зростання кількості FinTech-стартапів сприяє конкуренції, яка, в свою чергу, може призвести до зниження цін на послуги для споживачів. Транспарентність – багато FinTech-платформ надають користувачам інструменти для моніторингу та управління своїми фінансами, що може допомогти споживачам уникнути додаткових витрат. Підвищення фінансової грамотності – доступ до освітніх ресурсів та інструментів допомагає споживачам приймати обґрунтовані фінансові рішення, що

може знизити загальні витрати на фінансові послуги [1–2].

Фінансові технології надають можливість зниження вартості фінансових послуг для споживачів, пропонуючи ефективні, доступні та інноваційні рішення. Завдяки цьому споживачі отримують кращий доступ до фінансових ресурсів та можливість оптимізувати свої фінанси.

По-друге, забезпечувати швидкий доступ до кредитних ресурсів. Фінансові технології (FinTech) революціонізують сферу кредитування, пропонуючи новітні рішення, які спрямовані на максимальне спрощення та прискорення процесу отримання кредитних ресурсів. Розглянемо, як FinTech допомагає забезпечити швидкий доступ до кредитів. Онлайн-платформи та мобільні додатки. Більшість FinTech-компаній пропонують онлайн-платформи та мобільні додатки, які дозволяють клієнтам подавати заявки на кредит в будь-який час та з будь-якого місця. Автоматизована система оцінки кредитоспроможності – завдяки використанню алгоритмів та штучного інтелекту, FinTech-платформи можуть швидко аналізувати фінансову інформацію клієнта та приймати рішення про видачу кредиту в майже реальному часі. Альтернативні дані для оцінки кредитоспроможності – FinTech-компанії часто використовують нестандартні дані (наприклад, інформацію з соціальних мереж або поведінкові показники) для оцінки кредитоспроможності, що дозволяє надавати кредити ширшому колу людей. P2P кредитування – платформи P2P кредитування з'єднують позичальників безпосередньо з інвесторами, уникаючи традиційних банківських інтермедіарів. Це може призвести до швидшого процесу затвердження та видачі кредиту. Мінімізація бюрократії – FinTech-компанії намагаються мінімізувати кількість необхідних документів та спростити процедуру верифікації, що пришвидшує процес отримання кредиту. Прозорість та інформованість – клієнти можуть в реальному часі стежити за статусом своєї заявки, отримувати повідомлення про рішення та умови кредитування [3].

Фінансові технології відкривають нові можливості для споживачів, що шукають швидкий та зручний доступ до кредитних ресурсів. Завдяки інноваційним рішенням та автоматизованим системам, процес кредитування стає простішим, швидшим та доступнішим для широкого кола людей.

По-третє, впроваджувати нові моделі взаємодії між учасниками ринку. Фінансові технології (FinTech) не лише пропонують

інноваційні фінансові рішення, але й стимулюють виникнення нових моделей взаємодії між учасниками ринку. Ці моделі змінюють традиційні структури та відносини в фінансовому секторі. Розглянемо декілька ключових напрямків – P2P (peer-to-peer) платформи. Ці платформи дозволяють прямої взаємодії між позичальниками та кредиторами, уникаючи традиційних банківських посередників. Це може знизити вартість кредитування та збільшити дохідність для інвесторів. Blockchain та криптовалюти – технологія блокчейн пропонує децентралізовану модель взаємодії, що може революціонізувати платіжні системи, операції з цінними паперами та інші фінансові послуги. Open Banking – ця модель дозволяє третім сторонам отримувати доступ до банківських даних клієнтів (за їхньою згодою) для створення нових фінансових продуктів та послуг. API-екосистеми – фінансові установи надають доступ до своїх API для зовнішніх розробників, що сприяє створенню нових додатків та сервісів, які можуть інтегруватися з традиційними фінансовими системами. Роботизовані фінансові консультанти (robo-advisors) – автоматизовані платформи, які надають фінансові поради та управління активами на основі алгоритмів, змінюють традиційну модель фінансового консультування. Маркетплейси фінансових продуктів – платформи, які агрегують різноманітні фінансові продукти від різних постачальників, дозволяючи користувачам порівнювати та вибирати найкращі пропозиції [4–5].

Фінансові технології сприяють виникненню нових моделей взаємодії між учасниками ринку, що робить фінансовий сектор більш гнучким, конкурентоспроможним та орієнтованим на потреби споживачів. Ці моделі взаємодії відкривають нові можливості для інновацій та росту в фінансовій індустрії.

Глобалізація є одним з ключових процесів сучасного світу, який впливає на розвиток національних економік. Цей процес має як позитивні, так і негативні наслідки для країн, їхніх економік та населення.

Вплив глобалізації на національну економіку: відкритість ринків (глобалізація сприяє вільному русі товарів, послуг, капіталу та робочої сили між країнами, що може стимулювати економічний ріст); технологічний обмін (країни мають можливість швидко адаптувати та впроваджувати новітні технології, що підвищує продуктивність та конкурентоспроможність); зростання інвестицій (відкритість ринків може залучити іноземні прямі інвестиції, що сприяє розвитку інфраструктури,

створенню робочих місць та підвищенню кваліфікації робітників).

Виклики глобалізації для національної економіки: конкуренція (місцеві виробники можуть зіткнутися зі збільшеною конкуренцією від іноземних компаній, що може призвести до банкрутства менш конкурентоспроможних підприємств); втрата контролю над економікою (країни можуть стати залежними від міжнародних економічних циклів, що знижує їхню здатність самостійно регулювати економіку); соціальні та культурні зміни (глобалізація може призвести до ерозії національних цінностей та культурних особливостей) [6].

Можливості для національної економіки в умовах глобалізації: доступ до нових ринків (країни можуть розширити свої експортні можливості, входячи на нові ринки); співпраця та партнерство (можливість створення міжнародних альянсів, спільних підприємств та інших форм співпраці); розвиток гуманітарних зв'язків (обмін знаннями, культурними та освітніми програмами може підвищити рівень життя населення).

Глобалізація є двостороннім процесом, який пропонує як можливості, так і виклики для національних економік. Для досягнення позитивних результатів в умовах глобалізації, країнам необхідно адаптувати свої економічні стратегії, зосереджуючись на зміцненні конкурентних переваг та мінімізації ризиків [7].

Фінансові технології (FinTech) революціонізують фінансовий сектор, пропонуючи новітні рішення та інструменти. Ці зміни приносять як можливості, так і виклики для фінансових установ, споживачів та регуляторів.

До можливостей доцільно віднести:

1. Доступність та зручність. FinTech-рішення, такі як мобільні банківські додатки та платіжні системи, роблять фінансові послуги доступнішими та зручнішими для споживачів.

2. Зниження вартості послуг. Автоматизація та оптимізація процесів можуть знизити вартість фінансових послуг для клієнтів.

3. Інноваційні продукти та послуги. FinTech дозволяє створювати нові фінансові продукти, які відповідають конкретним потребам споживачів.

4. Доступ до нових ринків. FinTech-компанії можуть цілеспрямовано працювати з непокритими або недостатньо обслуговуваними сегментами населення.

5. Підвищення конкуренції. Нові гравці на ринку можуть стимулювати традиційні фінансові установи до інновацій та поліпшення сервісу.

Ключовими викликами для фінансових установ, споживачів та регуляторів є:

1. Регулятивні питання. FinTech-сектор часто виходить за рамки традиційного регулювання, що створює необхідність в адаптації законодавчої бази.

2. Безпека даних. Збільшення обсягу цифрових транзакцій та зберігання даних в онлайні створює ризики порушення безпеки.

3. Технологічні ризики. Залежність від технологій може призвести до вразливостей у випадку технічних збоїв або атак.

4. Конкуренція з традиційними установами. Традиційні банки та фінансові установи можуть сприймати FinTech як загрозу своєму бізнесу.

5. Нестабільність ринку. Як і будь-який інноваційний сектор, FinTech може бути підданий волатильності та нестабільності.

Отже, впровадження FinTech приносить численні можливості для розвитку фінансового сектору, проте супроводжується рядом викликів. Для досягнення оптимальних результатів необхідно забезпечити гармонійне поєднання інноваційних рішень з адекватним регулюванням та увагою до ризиків.

Висновки. Фінансові технології відіграють ключову роль у сучасному світі, надаючи можливість для інновацій, оптимізації та демократизації фінансових послуг. Незважаючи на численні переваги, такі як зниження вартості послуг, доступність та інноваційність, FinTech також приносить виклики, зокрема у сфері регулювання, безпеки даних та стабільності ринку. Глобалізація сприяє розповсюдженню та адаптації FinTech-рішень на міжнародному рівні, дозволяючи країнам користуватися перевагами цих технологій для підвищення конкурентоспроможності своєї економіки. Для ефективного використання можливостей FinTech, національні економіки повинні розробляти стратегії, які враховують як поточні тенденції, так і потенційні ризики. У зв'язку з швидким розвитком FinTech, регуляторам необхідно активно співпрацювати з учасниками ринку для створення гнучких, але ефективних механізмів регулювання. FinTech продовжує розвиватися, відкриваючи нові горизонти для національних економік. Адаптація до цих змін та активне впровадження інновацій дозволить країнам забезпечити стабільний та динамічний розвиток у майбутньому. У підсумку, FinTech є важливим інструментом для модернізації та оптимізації фінансового сектору, що може сприяти загальному розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

Для досягнення оптимальних результатів у впровадженні новітніх технологій,

традиційні банки та фінансові установи повинні активно співпрацювати з FinTech-компаніями. Така співпраця може призвести до комбінації досвіду, ресурсів та інноваційних рішень. З розвитком FinTech зростає потреба в кваліфікованих спеціалістах. Це ставить перед учбовими закладами завдання адаптувати освітні програми до сучасних вимог ринку. Однією з ключових проблем є недостатній рівень довіри споживачів до нових фінансових технологій. Для її подолання необхідно працювати над підвищенням прозорості, безпеки та надійності цих рішень. FinTech може сприяти "зеленій"

трансформації фінансового сектору, наприклад, через розвиток "зеленого" фінансування або створення платформ для інвестування в екологічно чисті проекти. У світлі глобальних економічних та соціальних змін, таких як пандемії або геополітичні кризи, FinTech-рішення можуть надати інструменти для швидкої адаптації та відновлення економічної активності. Отже, FinTech продовжує трансформувати глобальний фінансовий ландшафт, пропонуючи нові можливості та виклики для усіх учасників ринку. Активна адаптація, навчання та співпраця є ключовими факторами успіху в цій динамічній сфері.

Список використаних джерел:

1. Дудинець Л.А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 794–798.
2. Белінська Г.В. Ринок фінансових інновацій: сутність, особливості та передумови створення. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 1. С. 137–149.
3. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. Сталий розвиток інновацій, кешлес та фінграмотність. Київ : Національний банк, 2020. 49 с.
4. Безпалій Р.В. Фінтех-інновації: передумови становлення та сучасні тенденції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 44–49.
5. Слобода Л.Я., Дем'яник А.Н. Перспективи і ризики ініціатив Fintech у світовій банківській системі. *Проблеми економіки*. 2020. № 1 (43). С. 275–282.
6. Шевченко О.М., Рудич Л.В. Розвиток фінансових технологій в умовах цифровізації економіки України. *Ефективна економіка*. 2020. № 7 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8053>
7. Троць І.В. Тенденції, проблеми та перспективи розвитку Fintech в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Сер.: Економічні науки*. 2018. № 12. С. 283–292.

References:

1. Dudynets L.A. (2018) Rozvytok finansovykh tekhnolohii yak faktor modernizatsii finansovoi systemy [The development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. № 22. P. 794–798.
2. Belinska H.V. (2016) Rynok finansovykh innovatsii: sutnist, osoblyvosti ta peredumovy stvorennia [Market of financial innovations: essence, features and prerequisites for creation]. *Naukovi pratsi NDFI*. № 1. P. 137–149.
3. Stratehiia rozvytku fintekhu v Ukrainy do 2025 roku. Stalyi rozvytok innovatsii, keshles ta finhramotnist [Fintech development strategy in Ukraine until 2025. Sustainable development of innovations, cashless and financial literacy]. Kyiv : Natsionalnyi bank, 2020. 49 p.
4. Bezpalii R.V. (2021) Fintekh-innovatsii: peredumovy stanovlennia ta suchasni tendentsii [Fintech innovations: prerequisites for development and current trends]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 2. P. 44–49.
5. Sloboda L.Ia., Demianyk A.N. (2020) Perspektyvy i ryzyky initsiatyv Fintech u svitovii bankivskii systemi [Prospects and risks of Fintech initiatives in the global banking system]. *Problemy ekonomiky*. № 1 (43). P. 275–282.
6. Shevchenko O.M., Rudych L.V. (2020) Rozvytok finansovykh tekhnolohii v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy [Development of financial technologies in the conditions of digitization of the economy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. № 7 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8053>
7. Trots I.V. (2018) Tendentsii, problemy ta perspektyvy rozvytku Fintech v Ukraini [Trends, problems and prospects of Fintech development in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho kooperatyvnoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ser.: Ekonomichni nauky*. № 12. P. 283–292.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Випуск 3 (70), 2023

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Відповідальний за випуск *Т. К. Валицька*
Коректор *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *Ю. Г. Войтюк*

Підписано до друку 14.07.2023 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 16,74.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.